

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HİNDİSTAN'A KUZEYDEN YAPILAN SEFERLER

87434

Doktora Tezi

Neslihan DURAK
(9417)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim CÖHÇE

MALATYA - 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	X
KISALTMALAR	XII
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR	XIII
A- KAYNAKLAR	XIII
B- ARAŞTIRMALAR	XXVI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM GAZNELİ SEFERLERİ

A- GAZNELİLER'İN HİNDİSTAN'A YÖNELİŞİ	11
B- GAZNELİ MAHMUD'UN SEFERLERİ	16
a- Peşaver ve Vayhind Seferi	17
b- Bhatiya Seferi	18
c- Multan Seferi	20
ç- Pencab Seferi	21
d- İkinci Peşaver Seferi	22
e- Narainpur Seferi	24
f- Multan Seferi	24
g- Trilochanapal Seferi	25
ğ- Thanesar Seferi	26
h- Keşmir Seferi	27
ı- Mathura, Mannaiç ve Asni Seferleri	28
i- Hinduşahilerin Sonu: Trilochanapal ve Chandela Üzerine Yapılan Sefer	31
j- Lohkot Kuşatması	32
k- Galyor, Kalincar Seferi	33
l- Somnath Seferi	34
m- Catlar Seferi	36
C- MES'UD DÖNEMİ (1030-1041) HİND SEFERLERİ	39

a- Hindistan'da Ortaya Çıkan Karışıklıklar: Ahmed Yinaltigin İsyanı	44
b- Mes'ud'un Hansi Kalesini Fethi.....	47
c- Somnath Seferi.....	48
ç- Sultan'ın Hindistan'a Kaçışı ve Öldürülmesi	48
Ç- MEVDUD DÖNEMİ (1041-1048) GELİŞEN HADİSELER.....	50
D- SULTAN İBRAHİM DÖNEMİ (1059-1099) HİND SEFERLERİ.....	53
E- GAZNELİ HAKİMİYETİNİN HİNDİSTAN'A KAYMASI	54
F- BEHRAMŞAH DÖNEMİ'NDE (1117-1157) GELİŞEN HADİSELER.....	55

II. BÖLÜM

GURLULAR VE TÜRK MEMLUKLARININ SEFERLERİ

A- GURLULARIN ORTAYA ÇIKIŞI	58
B- GURLULARIN HİNDİSTAN'A YÖNELİŞİ	60
a- İlk Sefer: Multan ve Uçç'un Zaptı.....	61
b- Nahravala (Gücerat) Seferi.....	62
c- Lahor Seferi: Gazneli Hüsrev Melik'in İtaat Altına Alınışı	62
ç- İkinci Lahor Seferi: Gaznelilerin Sonu.....	63
C- ÖNEMLİ BİR DÖNÜM NOKTASI: TARAIN SAVAŞLARI...64	
a- Birinci Tarain Savaşı	64
b- İkinci Tarain Savaşı.....	65
Ç- TÜRK MEMLUKLARIN HİNDİSTAN'DA GÖREVLENDİRİLMELERİ.....	67
D- TAC ED-DİN YILDIZ'IN HİNDİSTAN SEFERİ	69

III. BÖLÜM

MOĞOL SEFERLERİ

A- CELÂL ED-DİN HAREZMŞAH'IN SİND'E YÖNELİŞİ.....	71
a- Sind Muharebesi	74

b- Çağatay ve Törbay Tokşin'in Sind'i Geçişleri.....	75
c- Çingiz'in Çin'e Geçiş İzni İçin Dehli'ye Gönderdiği Elçiler	75
ç- Sultan Şems et-dîn İltutmuş'un Celal ed-din Harezmsah ve Moğollar Karşısında İzlediği Politika	76
B- ÇİNGİZ'İN HALEFLERİ DÖNEMİNDE YAPILAN AKINLAR	77
a- Ögedey Kağan'ın Hindistan Politikası	78
aa- Tayir'in Hindistan Akınları.....	78
ab- Moğolların Lahor'u Zaptı	79
ac- Akınların Geçici Olarak Durdurulması; Ögedey Kağan ve Çağatay Han'ın Ölümü	81
b- Giyük Kağan Döneminde (1246-1248) Hindistan'a Yapılan Akınlar	82
c- Moğol Akınları Karşısında Dehli Türk Sultanlığı'nın Aldığı Tedbirler	83
C- İLHANLILARIN HİNDİSTAN POLİTİKALARI	85
a- Salın Noyan'ın Hindistan'a Girişi	85
b- Dehli Türk Sultanlığı ile İlhanlılar Arasında Barışın Tesisi.....	86
ba- Hülegü'nün Dehli Türk Sultanlığı'na Gönderdiği Elçiler	87
bb- Moğol Akınlarının Yasaklanması.....	89
Ç- BALABAN'IN ALDIĞI TEDBİRLER	89
a- Savunma Hatlarının Oluşturulması	90
b- Muhammed Han'ın Moğollar'a Karşı Görevlendirilmesi.....	91
D- BALABAN'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA GERÇEKLEŞ- TİRİLEN MOĞOL AKINLARI	93

IV. BÖLÜM ÇAĞATAYLI SEFERLERİ

A- KALAÇLAR ÜZERİNE YAPILAN SEFERLER	95
a- Abdullah Han'ın Multan'a Saldırması ve Hindistan'a İskânı	97
b- Çağataylı Kadar Han'ın Sind'e Girişi ve Mağlup Edilmesi.....	99

c- Saldı Noyan'ın Sivistan'da Esir Edilmesi	100
ç- Kutluğ Hoca'nın Dehli Önlerine Ulaşması ve Mağlubiyeti	101
d- Taragay'ın Dehli'yi Zaptetme Teşebbüsü	103
e- Ali, Tartak ve Taragay'ın Amroha Mağlubiyeti	104
f- Kebek'in Akınları	105
g- İkbalmend'in Akını	106
B- TUĞLUKLULAR DÖNEMİNDE YAPILAN SEFERLER	107

V. BÖLÜM TİMURLU SEFERLERİ

A- HİNDİSTANA YÖNELİŞ	111
a- Emirzade Pir Muhammed Bahadır'ın Multan'ı İşgali	113
b- Hindukuş Yöresinde Gerçekleştirilen Tenkil ve Tedip Harekâtı	114
c- Ketur'a Ordu Gönderilmesi	116
ç- Timur'un İryab Seferi ve Sind'e Geçilmesi	117
B- TİMUR'UN HİNDİSTAN'A GİRİŞİ	118
a- Timur'un Sind'deki Faaliyetleri	118
aa- Şihab ed-din Mübarek Tamim'in Mağlup Edilmesi	119
ab- Tulumba'nın Zaptı	120
ac- Şah Navaz'ın Zaptı	120
aç- Dipalpur ve Ecveden Seferleri	122
b- Samana Yöresindeki Faaliyetler	122
ba- Bhatnir'in Zaptı	123
bb- Sorsoty, Fethabad ve Tuhne'nin Ele Geçirilişi	124
c- Dehli'ye Yöneliş	125
ca- Esendi, Tuğlukpur, Panipat Seferleri	125
cb- Cihannuma, Luni Şehirlerine Seferler	126
ç- Başkent'in Düşüşü	127
ça- Savaş Hazırlıkları	127
çb- Tuğluk Ordusunun Bozulması	129

çc- Dehli'ye Giriş.....	130
d- Mirat Kalesinin Zaptı	132
c- Ganj Havzasındaki Faaliyetler.....	133
ea- Tuğlukpur Seferi	133
eb- Küpele Seferi	134
f- Sivalik Tepeleri Civarındaki Faaliyetler	135
fa- Raca Behruz Üzerine Sefer.....	135
fb- Raca Reten Üzerine Sefer.....	136
fc- Nagarkot Seferi.....	136
fç- Sahaikha Seferi.....	137
C- SEMERKAND'A DÖNÜŞ.....	138
SONUÇ	141
BİBLİYOGRAFYA	147

ÖNSÖZ

Hindistan sahip olduğu imkanlar yüzünden sürekli istilalara maruz kalmış bölgelerden birisidir. Öyle ki, Hindistan'a ulaşma ve zenginliklerine el koyma düşüncesinin özellikle Avrupalılar'da zaman zaman "yüce bir ideale" dönüştüğü dahi olmuştur. Hatta bazı devletlerin günümüzde de bu kabil idealler taşıdığı bilinmektedir. Bu tür düşüncelerin gelişmesinde bütün tarihi boyunca Hindistan'da dengeli bir toplum yapısının meydana getirilmemiş olmasının da payı büyüktür. Yani, bu ülkenin sosyo-kültürel yapısındaki ayrımlar, farklılıklar vs. gibi olumsuzlukların dış güçlerin bölgeye yönelmesinde etkili olduğu bir gerçektir.

Hindistan'a yönelen istilalar çok çeşitli olmuş ve değişik yollar takip etmiştir. Bunların hepsini bir doktora çalışması dahilinde değerlendirmenin imkansızlığı takdir edilecektir. Ayrıca gerek yurtiçi , gerek yurtdışında bu konularda şimdiye kadar müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması da en büyük eksikliklerdir. Yalnız deniz yoluyla gelişen istila hareketleri aynı zamanda Avrupa tarihinin bir parçası sayıldığından bu hususta oldukça bol malzeme bulmak mümkündür. Bu noktada eksiklik Avrupalılar dışında Araplar vs. gibi toplulukların denizden Hindistan'a yönelttikleri istila hareketlerinde görülmektedir. Ona rağmen karadan özellikle de kuzey ve kuzeybatıdaki geçitler üzerinden gelişen istila hareketleri önceliği almaktadır. Zira, bu seferleri yapanlar içerisinde Türklerin de ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Kuzeyden Hindistan'a ulaşan Türkler milattan önceki bin yıl içerisinde kültürleri, sonra da varlıklarıyla bu bölgede tutunmaya çalıştılar. Ama bu gayretleri, XI.yy.'dan itibaren gelip geçici birer hareket olmaktan çıkacak ve XX. yy.'ın başlarına kadar birinci derecede etkili olacaktır. Zira Türk seferleri diğerlerinden farklı olarak büyük ölçüde yurt tutmaya yöneliktir. Onun için 1192'de Tarain'de elde edilen başarının Malazgirt'de kazanılan zaferle mukayesesini rahatlıkla yapabilmekteyiz. Hatta Tarain başarısının özellikle İslamiyet açısından Malazgirt'den daha semereli sonuçlar verdiği de söylenebilir. Buna karşılık İranlılar, Makedonyalılar ve Avrupalılar, Arapların

Hindistana yönelişleri tamamen sömürgecilik ekseninde etrafında gelişmiştir.

Ülkemizde Hindistan'daki Türk varlığıyla ilgili bilgiler oldukça az ve konuya olan ilgi de yok denecek seviyededir. Ona rağmen günümüzde gerek demografik, gerekse siyasi, dini ve kültür bakımından Hindistan'da varlığını bütün canlılığıyla sürdüren Türk tesirlerini görmek mümkündür. İşte bütün bunlar kuzeyden Hindistan'a yapılan seferlerin bir sonucudur. Böyle bir konuyu araştırmamızda her türlü yardımı esirgemeyen ve çeşitli safhalarında büyük bir sabırla yol gösteren değerli Hocam Prof. Dr. Enver Konukçu'ya minnettarım. Yine çalışmanın her safhasında katkısı bulunan Prof. Dr. Salim Cöhçe'ye şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilmekteyim.

Malatya 1999

Neslihan Durak

(9417)

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A Ü D T C F D	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A Ü E F A D	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C A	: Central Asia
D G B İ T	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
D İ A	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İ A	: İslam Ansiklopedisi
İ T E D	: İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
J I H	: Journal of Indian History
J P H S	: Journal of the Pakistan Historical Society
nşr.	: Neşreden
P U J	: Patna Universty Journal
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T A D	: Tarih Araştırmaları Dergisi
T D E K	: Türk Dünyası El Kitabı
T K	: Türk Kültürü
T M	: Türkiyat Mecmuası
vd.	: Ve Devamı, Ve Diğerleri

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Gaznelilerin Hindistan'a girmelerini müteakip bu ülkeyle ilgili tarih kaynaklarında belirgin bir artış gözlenir. Bu husus daha sonraki Türk Devletleri döneminde de devam edecektir. Onun için pek de önemli sayılmayacak bazı hususlar eksik kalmakla beraber araştırılan konu ve dönemle ilgili olarak esaslı bilgiler veren kaynaklara sahip bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe, İngilizce, vs. dillerde yazılmış bir kısım araştırma eseri de dikkatle taranarak oralarda yapılan tesbitlerden de yararlanılmıştır.

A- KAYNAKLAR

Konunun özelliğinden olsa gerek bu çalışmada kitâbe, sikke, arşiv vesîkaları, vs. gibi bir kısım tarih kaynakları kullanılamamıştır. Onun haricinde belli başlı Münşeât Mecmuâları, Vekâyînâmeler, Genel Tarih Kitapları, Seyahatnâme ve Coğrafyalar ile bir kısım edebî eserden en geniş şekilde istifâde edilmeye çalışılmıştır. Bunlar;

a- Münşeât Mecmuaları

Ortaçağ Türk İslâm Devletlerinde de inşâ dîvânından çıkan yazıların zaman zaman toplanmasıyla oluşturulan Münşeât Mecmuaları çoğunlukla ağır ve süslü bir üslûpla meydana getirilmiş metinleri ihtivâ etmeleri sebebiyle genellikle edebi kaynaklar arasında mütalaa edilirler. Halbuki bu mecmualar asılları çoktan kaybolmuş pekçok resmî vesâikin sûretlerinin yer aldığı eserler olmaları bakımından da “bir takım resmi vesikaları ihtiva eden bir külliyyât” hüviyetini hâizdirler. Özellikle pekçok diplomatik vesîka sırf bu mecmualar sayesinde saklanabilmiş ve zamanımıza kadar gelmiştir O sebeple aynı zamanda diplomatik kaynaklar arasında yer alan Münşeât Mecmuaları tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir¹.

Atabe'tü-l Ketebe: Sultan Sancar'ın İnşâ Dîvânı reisi Müeyyedü'd-Devle Müntecibü'd-din Bedii'nin inşalarını topladığı bir eseridir. Büyük Selçuklu Devleti'nin teşkilât tarihi bakımından çok önemli² olan bu kaynak devletler arası siyasî muhaberatı

1 Daha geniş bilgi için bkz. F. Köprülü, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları “, *Bellekten VII/27*, (Temmuz 1943), s.413 vd.

2 İ. Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara 1992, s.8

ihtiva etmemekle birlikte Gur Sultanı Alâ ed-dîn Hüseyin ile Behram Şâh arasındaki münasebetlere dair önemli belgeler sunması bakımından önemlidir. Eser Muhammed Kazvini'nin yazdığı bir mukaddimeyle birlikte tam olarak yayınlanmıştır³.

Petersburg Münşeat Mecmuası: Tek yazma nüshası bugün Petersburg İlimler Akademisi Asya Müzesi'nde⁴ bulunan bu mecmuanın belirli bir adı yoktur. Burada yer alan 149 vesîkanın çoğu Reşid ed-dîn Vatvat ile Müntecebü'd-dîn Bedî'nin kaleminden çıkmıştır. İlk tavsifi Baron Viktor Rosen tarafından çok güzel bir şekilde yapılan⁵ bu mecmuayı M.A. Köymen, daha sonra bütün vesîkaları ayrı ayrı tetkik ve diğer kaynaklardaki sûretleriyle mukayese ederek esaslı şekilde tanıtmıştır⁶. Burada yer alan ve Gurluların Gazne'den çıkarılmasıyla ilgili bazı belgeler önemlidir⁷

b-Vekâyînâmeler ve Genel Tarih Kitapları

Hindistan Tarihi araştırmalarında vekâyînâmeler söz konusu edildiğinde ilk akla gelen İslâm vakanüvislerinin kayıtları olacaktır. Bunun yanında umûmun tarih bilgisi ve şuûrunu artırmaya yönelik çeşitli müverrihlerin kaleme aldıkları genel mahiyetteki tarih kitapları da oldukça boldur. Yalnız bunlar daha çok Taberi'yi(öl:932) İslâm tarih telâkkisi çerçevesinde hazırlanmış olup umûmiyetle didaktik bir mâhiyeti hâiz oldukları dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Tarihü'l-Yemînî: Ebü'n-Nasr Muhammed b. Abdülcabbâr el-Utbî'nin⁸ (961-1036 veya 1040?) Arapça olarak 1021 yıllarında yazdığı ve Kitâbü'l-Yemînî olarak da

-
- 3 Kazvini-A. İkbâl, *Kitâb-ı Atabetü'l-Ketebe*(Mecmua-i Muraselât-ı Divân-ı Sultan Sancar), (Tahran Bilge), İstanbul 1941, s.507
  - 4 Önceleri Petersburg'da Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Dilleri Enstitüsü'nde yer alan bu koleksiyon daha sonra İlimler Akademisi'ne nakledilmiştir. Bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Ankara 1990, s.35
  - 5 V.R. Rosen, *Les Manuscrits Persens de L'Institut des Langues Orientales*, Petersburg 1886, s.146
  - 6 Bkz. M.A. Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I, Büyük Selçuklu Devrine Ait Münşeat Mecmuaları", *AÜDTCFD VIII/4*, (1951 Ayrınbasım),s.537; Yine Köymen'den öğrendiğimize göre bu mecmuanın bir kopyası Muhammed Kazvini tarafından Tahran'daki Milli Kütüphane'ye kazandırılmıştır. Bkz. M.A. Köymen, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilasını", *AÜDTCFD IV*, s.566 vd. nu.14
  - 7 V.R. Rosen, a.g.e., s.151
  - 8 Utbî, Samanîlerin Horasan ordusu kumandanı Ebu Ali Sımcuri'ye ve bir müddet sonra da kısa bir süre için Sebükîtin'e kâtiplik etti. Daha sonra İsmail ve Sultan Mahmud'un hizmetinde kâtip, elçi ve Sahib-i Berîd olarak çalıştı. Hayat hikâyesini verirken Sultan Mahmud'u "yüceltmek" amacıyla yazdığı bu kitapla vezir Şemsü'l Kufat Ahmet b. Hasan el-Meymendî'nin teveccühünü kazandığını itiraf eder. Bürokrasinin üstünlüğüne inandığı için

bilinen eseridir. Emir Sebüktigin ve Sultan Mahmud dönemlerinin bir kısmını, yani 975-1021 yılları arasındaki Gazneli devri olaylarını bütün tafsilâtıyla anlatan bu eser başta İbnü'l Esir olmak üzere daha sonraki yazarların başlıca kaynağı durumundadır⁹. Utbî, istifâdeyi güçleştiren ağır bir dil ve uslûp ile yazmasına rağmen, olaylar hakkındaki fikrini bir saray tarihçisinden beklenemeyecek rahatlıkla söylemesiyle tanınmıştır¹⁰. Eseri de Gazneli Mahmud'un Hindistan'a yaptığı seferler ile ilgili bilgi veren ilk kaynaktır¹¹. Bu çalışmada 1205-6 yılında Curfâdekânî tarafından Farsça'ya yapılan tercüme kullanılmıştır¹².

Târih-i Beyhakî: Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin¹³ (996-1077 aynı zamanda Târih-i Menîndî olarak da bilinen Farsça eseridir. Otuz cilt olarak hazırlanan bu eserden sadece beşinci cildin sonları ile onuncu cildin başlarına kadar olan kısımları ele geçmiş olup, bunlar da 1030-1041 yılları arasındaki olayları ihtiva etmekle birlikte yeri geldikçe daha önceki yıllara ait bazı olaylardan da bahsetmektedir. 1021 yılından itibaren ondokuz yıl Gaznelilerin Dîvân-ı Resâil kalemünde çalışan ve

---

devlet işlerine ulemâ sınıfının muhalefetine şiddetle karşı çıkar. Ona rağmen devlet adamlarının halkın aleyhine aldıkları kararları da tenkid etmekten kaçınmaz. Geniş bilgi için bkz. Ebu'ş Şeref Nâsîh b. Zafer b. Sâd el Münşî el Curfâdekânî, **Tercüme-i Tarih-i Yemîni**, (nşr. Cafer Şî'ar), Tahran 1966, s.21-28; Curfâdekânî, eserde bizzat Utbî tarafından ilâve edilen hayat hikâyesini almamıştır. Ancak bu bölüm gerek kullanılan neşir de, gerekse Ali Kavim'in neşrinde özetlenerek eklenmiştir. Bkz. V.V. Barthold, a.g.e., s.20 vd.

- 9 M.Ş. Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları**, (nşr. Y.Kanar), İstanbul 1991, s. 12 vd.
- 10 Bkz. A. Müller, **Der Islam Im Morgen und Abendlande II**, Berlin 1887, s.62
- 11 Utbî'nin bu eserinin 1265'de yazılmış nefis bir nüshasının Petersburg İlimler Akademisi'nin Asya Müzesi'nde 510 numarada kayıtlı olduğunu Barthold'dan öğrenmekteyiz.[Bkz. V.V. Barthold, a.g.e., s.21, nu:111] Güntümüzde muhtelif baskıları bulunan Arapça aslı ilk defa Sprenger tarafından Dehli'de 1847'de neşredilmiştir. Onsekiz yıl sonra Şeyh Ahmed el-Menini, aynı eseri şerh ederek El-Fethü'l-Vehbi'alâ Târih-i Ebi Nasr el-Utbî adıyla iki cilt halinde Kahire'de yayınladı. 1883'de derkenar olarak İbnü'l Esir'in metniyle (X.Cilt) birlikte Utbî'nin metni tekrar basıldı.
- 12 Bkz. Curfâdekânî'nin tercümesi 1856'da Tahran'da taşbaskısı olarak neşredildi. Kısa bir süre sonra J. Reynalds tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek yayınlanan (**The Kitâb-ı Yemîni Historical Memoirs of the Amir Sebektugun and Sultan Mahmud of Ghazna**, London 1858) Curfâdekânî tercümesi pek sıhatli değildir. (Bkz. C. Rieu, **Catalogue Of The Persian Manuscripts In British Museum I**, London 1879, s.157) Esasen Tarihü'l Yemini'nin önemine binaen Farsça'ya pekçok tercümesi yapılmış ve eseri de bu tercümeleşmiş meşhur etmiştir. Tarih-i Yemini'nin Arapça ve Farsça diğer tercümeleşmeleri için bkz. Ş. Günaltay, a.g.e., s.124 vd.; Ebu'n-Nasr Muhammed b. Abdulcebbar El-Utbî, **Tercüme-i Tarih-i Yemini**, (Farsçaya Çeviren Ebu'ş-Şeref Nâsîh b. Zafer b. Sa Curfâdekânî, Tahsis ve Tahşiye Ali Kavim), Tahran 1334/1915; Curfâdekânî'nin tercümesi bunların içerisinde en iyisi olduğu gibi asıl metinden de çok az yer atlama ve ulaşılmasının kolaylığı sebebiyle tercih edilmiştir. Ayrıca İranlı müellifler tarafından da en çok kullanılan tercüme budur. O yüzden eserin burada kullanılan Câfer Şî'âr neşri haricinde Ali Kavim tarafından yapılmış güzel bir neşri daha bulunmaktadır.
- 13 Beyhakî ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. V.V. Barthold, a.g.e., s.23 vd.; V.V.Barthold, "Beyhakî", **İ.A. II**, s.582-4; Ş. Günaltay, a.g.e., s.126

daha sonra bir takım memuriyetlerde de bulunan Yazar, 1058 yılından itibaren kendisini tamamen bu eserini yazmaya verir. Bazılarının "İrânlı bir memurun günlüğü" olarak gördüğü¹⁴ Târih-i Beyhakî'yi en güzel bir şekilde Barthold tanımlamıştır. Ona göre bu eser, olayları yakından müşâhade etmiş, hatta bir kısım olaylara karışmış yüksek dereceli bir görevlinin "Hatıraları"dır¹⁵. Eserin Gazneliler döneminde izlenen dış politika ile ilgili verdiği bilgilerden istifâde edilmiştir¹⁶.

Tâcü'l Me'asir: Daha çok Hasan Nizamî olarak bilinen Sadr ed-dîn Muhammed Hasan Nizamî'nin Farsça yazdığı bir eserdir¹⁷. Sultan Mu'izz ed-dîn Muhammed ve Kutb ed-dîn Aybeg dönemleri için ana kaynak hüviyetine sahiptir. Genellikle "Tâcü'l-Me'asir" de yer alan tarihi olayları ayırt etmek ve verilen bilgileri kullanabilmek oldukça zordur. 1205 yılında yazılmaya başlanan bu çalışma 1191-1229 yılları arasındaki olayları ihtiva eder. Daha sonraki pekçok esere başlıca kaynak teşkil etmiştir. Yazma nüshaları İngiltere ve Türkiye'de bulunan¹⁸ Tâcü'l Me'asir'in Hindistan Tarihi bakımından önemi S.H. Askarî tarafından geniş bir şekilde ortaya konulmuştur¹⁹. Bu çalışmada Elliot-Dowson tarafından yapılan İngilizce Tercüme²⁰ S.R. Burn'un ikazları²¹ da dikkate alınarak kullanılmıştır.

El-Kâmil fi't Târih: 13 Mayıs 1160'da bugünkü Cizre'de doğan İbnü'l-Esir Ebu'l Hasan İzz ed-dîn Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî'nin en meşhur eseridir. Hilkâttan 1230 yılının sonuna kadar gelişen olayları ele alan bu eser ciddiyeti ve tarafsızlığı ile meşhur²² umumî bir İslâm Tarihi olduğu kadar Türk

14 A. Müller, a.g.e., s.194

15 Bkz. V.V. Barthold, a.g.e., s.24

16 Bkz. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târih-i Beyhakî*, (nşr. Gani ve Feyyaz), Tahran 1324, s.116 vd.; Batılı araştırmacılar arasında önemli çalışmalara esas teşkil eden bu kaynağın adını da 1862'de ilk neşrini yapan Morley belirlemiş ve daha sonra yapılmış bütün neşirlerde Tarih-i Beyhakî ismi tekrarlanmıştır. Ancak Elliot da Tarih-i Beyhakî'den çok geniş parçalar almıştır ve eserin adını Tarih-i Ali Sebüktigin olarak belirtir.

17 Bkz. P. Hardy, "Some-Studies in pre-Mughal Muslim Historiography", *Historians of India, Pakistan and Seylon*, (nşr. C.H. Philips), London 1961, s.124; M. Hasan, *Historians of Medieval India*, New Delhi 1968, s.169 vd.

18 Bkz. British Museum nu: 7623, 7624 ve 24951; Ayasofya Kütüphanesi nu: 2847,2848,2991; Aşir Efendi Kitaplığı 651. Bir yazmanın da Hindistan'da Haydarabad Kütüphanesinde olduğu bilinmekte ise de kayıt numarası tesbit edilememiştir.

19 S.H. Askarî, "Taj ul Maasir of Hasan Nizami", *PUJ XVIII/3* (1963), s.49-127

20 Elliot-Dowson, *The History India as Told by Its Own Historians; Muhammađan Period II*, London 1867-77, s.204-244

21 Bkz. S.R. Burn, *Studies in Indo-Muslim History a Critical Commentary an Elliot and Dowson's of India as Told by Its Own Historians*, Bombay 1939, s.190-237

22 İ.Kafesoğlu, a.g.e., s.14

Tarihinin de vazgeçilmez kaynaklarından birisidir. Esas kaynağı Taberî'nin, *Târih el-Rusûl ve'l-Mulûk* adlı eserinin 915 yılından itibaren bir devamı gibidir. Ancak İbnü'l-Esir'in tarih yazıcılığı Taberî'den çok farklıdır ve eserinin girişinde bu konuyu açıklığa kavuşturarak, takip ettiği usul hakkında önemli açıklamalarda bulunur. Anlaşıldığı kadarıyla müellif kendisinden önce meydana getirilmiş güvenilir kaynaklardan istifade ettiği gibi; seyyahlar, tüccarlar ve bilginlerden duydukları veya yazılı olarak derlediklerini, kendi izlenimleriyle karşılaştırmak sûretiyle eserini yazmıştır²³. Türkiye'de yeterince tanınan bu eserin Gurlularla ilgili bölümlerinin önemli bir kısmında Beyhakî'nin bugün kayıp bulunan *Meşâribü't-Tecârib*'inden istifade edilmiştir²⁴. Ayrıca Gazneli, Gurlu, Moğal hakimiyetleri ve bunların faaliyetleri hakkında verilen bilgiler çok önemlidir. Bu eserin ilk baskısı ondört cilt olarak C.J. Tornberg tarafından Leiden'de yapılmış²⁵ daha sonra Mısır'da birkaç defa basılmıştır. Son olarak Türkçe tercümesi onüç cilt halinde neşredilmiştir²⁶.

Siretü's-Sultan Celâl ed-dîn Mengubirti(Menkubirni): Celâl ed-dîn Harezşâh'ın İnşâ Dîvânı reisi olan Şihab ed-dîn Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed Nesevî tarafından Arapça yazılmış bir eserdir. Soyu Enuşğigin oğullarına dayanan ve İran'ın en büyük münşilerinden sayıldığı için "el-Münşî" veya "Nur ed-dîn Münşî" diye de anılan Nesevî²⁷ Sultan Muhammed Harezşâh'ın bütün icraatına şahit olmuş, Sultan Celâl ed-dîn Mengubirti'nin 1222'de Hindistan'dan dönmesinden sonra da onun hizmetine girmiştir. Döneminin Horasan meseleleriyle ilgili en geniş bilgi veren kaynağıdır. Sultan Celâl ed-dîn'in hâl tercümesini ihtiva eden eseri, gerçekte Moğolların batı harekâtından başlayarak 1231'de Celâl ed-dîn'in ölümüne kadar geçen sürede Türkistan ve Doğu Anadolu'nun tarihi durumunu ortaya koyan önemli bir kaynak olarak değerlendirmek mümkündür²⁸. Sultan Celâl ed-dîn'in Gazne'den başlayarak Hindistan'da devam eden faaliyetlerine dair verdiği bilgiler bu çalışma için önemlidir.

23 Ş. Günaltay, a.g.e., s.154 vd.

24 V.V. Barthold, a.g.e., s.33

25 Bkz. C.J. Tornberg, *Ibn el-Athiri, Chronicon Quod Perfectissimum Inscibitur I-XIV*, Leiden 1865; Bu eserin ofset olarak son baskısı Beyrut'da 1962'de yapılmıştır.

26 Bkz. İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi El Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, (nşr. Bahar Yayınevi), İstanbul 1985-87

27 İ. Kafesoğlu, a.g.e., s.12 vd.; V.V. Barthold, a.g.e., s.41; A. Taneri, *Celâlü'd-din Harizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s.5; Yazar bu adı memleketi olan Nesa'ya nisbetle almıştır. Horasan'da Serahs'tan iki, Merv'den beş ve Nişabur'dan altı günlük bir uzaklıkta bulunan ve zaman zaman mamur bir yer olan Nesa için Bkz. Yakut, *Mucemu'l Buldân V*, s.325 vd.

28 M. Ş. Günaltay, a.g.e., s.177

Eserin Arapça aslı ile birlikte Fransızca'ya ve Farsça'ya tercüme edilerek neşirleri yapılmıştır²⁹.

Tabakât-ı Nâsîri: Ebu Amr Minhâc ed-dîn Osman b. Sirâc ed-dîn Muhammed el-Cüzcânî'nin³⁰ 1228'de Hindistan'a geldikten sonra Farsça olarak yazmaya başladığı, güzel ve sağlam bir uslûba sahip olan bu eser, XIII. yy. İslâm dünyasının önemli tarihi eserleri arasında yer alır. Büyük ölçüde Ebu'l-Hasan Heysem b. Muhammed Nâbi'nin "Kıyas-ı Sâni" adlı eseri ve Müntehâb-ı Târih-i Nâsîrî ile Fahr ed-dîn Mübârek Şâh'ın kayıtlarından istifâde etmesine rağmen Tabakât-ı Nâsîrî, Gurlular dönemi ile Dehli Türk Sultanlığı'nın kuruluşunu da en teferruatlı ve güvenilir bir şekilde anlatan başlıca kaynaklar arasındadır. 1260 yılının ortalarında tamamlanarak Sultan Şems ed-dîn İltutmuş soyunun en son hükümdarı olan Sultan Nasır ed-dîn Mahmud'a sunulduğu için bu adı alan Tabakât-ı Nâsîrî, bir mukaddime ile 23 tabakadan (:bölümden) meydana gelen umûmî bir İslâm Tarihidir. XI. tabaka Gaznelilere XVI. tabaka Harezmsahlara XVII, XVIII. İle XIX. tabakalar Gurlulara ait olup, bunların Hindistan ile olan ilgileri genişçe anlatılmaktadır. 21. tabaka ise Mu'izzi Meliklerine ayrılmıştır. Cüzcânî'nin daha küçük yaşlardan itibaren Gurluların sarayında bulunması³¹ ve iyi bir eğitim alarak, bir

29 Bkz. Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Münşi el-Nesevi, *Siretî's-Sultan Celâli'd-dîn*, (nşr. O. Houdas), Paris 1891; Fransızca tercümesi için Bkz. O. Houdas, *Histoire du Sultan Djelal ed-dîn Mankobirti, Siret el Sultan Celâl ed-dîn*, (nşr. M.Ali Nasih), Tahran 1324; Muhammed Nesevi, *Siret-i Celâl ed-dîn*, (nşr. Mücteba Münevvi), Tahran 1965; Bu neşirde Farsça metin notlanarak oldukça zenginleştirilmiştir. Nesevi'nin eseri Türkçe'ye de tercüme edilmiş ise de bu hem eksik, hem de çok fazla hatalar bulunan kullanışsız bir neşirdir. Bkz. Necip Asım, *Celâlüttin Harezmsah*, İstanbul 1934

30 1193 yılında Lahor'da dünyaya gelen Cüzcânî, aslen Afganistan'daki Mürgâb ile Ceyhun nehirleri arasında kalan bereketli ovalara sahip vâdilerin bulunduğu Cüzcân'dan göç etmiş bir aileye mensuptur. Çocukluğu Firûzkûh'da sarayda geçmiş, 1220 yılında Tulek'e yerleşmiştir. 1221'de Gurlu prenslerden Melik Nasır ed-dîn Bekir'in hizmetine girerek bir kaç sefer Kûhistan'a elçi olarak gönderilmiştir. Büyük ihtimalle Moğol tehlikesi sebebiyle Hindistan'a göç edip 14 Mayıs 1227'de Gazne ve Mekran yoluyla Uçç'a gelerek Mu'izzi Meliklerinden Uçç hakimi Nâsır ed-dîn Kabaca'nın hizmetine girmiştir. Burada Kasım 1227'de Medrese-i Firûzi'de müderrisliğe başlayan Cüzcânî; Melik Nasır ed dîn Kabaca'nın ölümüyle sonuçlanan Kabaca-Sultan Şems ed-dîn İltutmuş mücâdelesinde sırasında önce 26 Ocak 1228'de Uçç Kalesi üzerine yürüten Dehli Türk Sultanlığı ordusundan Melik Tac ed-dîn Sencer Kazılık Han'a sığınmış, sonra da 9 Şubat 1228'de Sultan İltutmuş'un hizmetine girerek onunla birlikte Ağustos 1228'de Dehli'ye gelmiştir. Bkz. S. Cönce, *Şemsi Melikleri*, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s. XI

31 Bkz. Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsîrî*, A General History Of Muhammadan Dynasties Of Asia I, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1864, s.318; Hindistan'da da muhtelif zamanlarda ordu kadılığı ve Nâsîriye Medresesi müderrisliğinde de bulunan yazar, daha sonra, çeşitli tarihlerde üç defa Dehli Türk Sultanlığı'nın en yüksek dini ve kaza-i mevkiî olan "Kadı-ı Kudatlığa" getirilmiştir. O'nun için Tabakât-ı Nâsîrî'nin XIII. yy.'ın ilk yarısında Hindistan'daki Türk hakimiyetine dair kısımları da özgün ve önemlidir. Bu dönemlerle ilgili olarak kendisinden sonra yazılan pekçok esere kaynak olmuştur.

yandan idarî görevlerde, diğer yandan ilmî faaliyetlerde bulunması O'nun dönemin meselelerine vukûfiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Dönemin tarih kitaplarında pek bol olduğu üzere rakamlarda ve hâdiselerin naklinde bazı mübalağalar olmakla beraber devrin en sağlam bilgi kaynaklarından birisidir. Bulduğu mevki itibarıyla birçok hâdiseyi yakından müşâhade eden ve devrinin ileri gelen şahsiyetleri ile sıkı temasları olan Cüzcanî, böyle bir eseri³² meydana getirmede muhakkak ki, şanslı idi. Ancak, O'nun büyük yardımlarını gördüğü sultanlar veya beyler hakkında yazdıklarını ihtiyatla karşılamak gerekir³³.

Tabakât-ı Nâsırî'nin Afganistan ve bugünkü Pakistan dahil Kuzey Hindistan ile ilgili bölümleri yani, 18. tabakadan sonrası, M.A. Çağatay tarafından bir fihrist eklenerek aynen yayınlanmış³⁴ ise de, en son tamamı bazı not ilâveleri ile birlikte, yazma nüshalar ve o zamana kadar eser üzerinde yapılan bütün çalışmalar da gözden geçirilerek Abdu'l Hayy Habibi tarafından tekrar neşredilmiştir³⁵. Bu çalışmada esas alınan Tabakât-ı Nâsırî de budur. Ancak W. Nassau Lees'in tercümesi hariç, diğer bütün tercüme ve neşirler de kullanılarak, aradaki farklılıklar dipnotlarda gösterilecektir.

32 Tabakât-ı Nâsırî'nin en eski yazma nüshasının British Museum India Office'de bulunduğunu C.Rieu ile H. H. Ethe haber vermektedirler. Bkz.; C. Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in British Museum I*, London 1879, s.72; H. Ethe, *Catalogue of Persian Manuscripts in the Indian Office*, Oxford 1903; Yalnız bu eserin ilim alemine tenkidi bir surette takdimi H.G. Raverty tarafından yapılmıştır. Onun yazmaları karşılaştırarak İngilizce'ye yaptığı tercüme bugün bile kullanılmaktadır. Bilhassa izaha yönelik notlar eserin maiyetini daha da zenginleştirmiştir. Bkz. Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî, A General History of Muhammadan Dynasties Of Asia I-II*, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1864; O sebeple, aynı yıllarda W. Nassau Lees'in yaptığı tercüme, Tabakât-ı Nâsırî'nin bazı bölümlerini kısalttığı veya hiç almadığından Raverty'nin ki kadar kullanışlı değildir. Bkz. Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, (nşr. W. Nassau Lees), Calcutta 1864; Bunların yanında kaynağımızın Hindistan Tarihi ile ilgili bölümleri H.M. Elliot'un başlattığı, fakat tamamlayamadığı için J. Dowson'un titiz bir çalışma neticesinde bitirebildiği Hind Tarihi serisinin ikinci cildinde İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bkz. Elliot-Dowson, *The History India As Told By Its Own Historians: Mohammadan Period II*, London 1867-77, s.259-383. Ancak bu çalışma, daha sonra Sıhahpur-Sıhah Hormosji HodiVala'nın kontrolünde Sir Richard Burn tarafından esaslı bir tenkide tâbi tutulacaktır. Bkz. S.R. Burn, *Studies in Indo-Muslim History a Critical Commentary an Elliot and Dowson's of India As Told By Its Own Historians*, Bombay 1939, s.190-237

33 M.F. Köprülü, "Cüzcanî", *İ.A. III*, s.230-237; C.A. Storey, *Persian Literature, A Bio-Bibliographical Survey I*, London 1953, s. 68-79; M.A. Ahmed, *Political History and Intitions of the Early Turkish Empire of Delhi(1206-1290)*, Lahor 1948, s.211

34 Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, (nşr. M.A. Çağatay), Lahor 1952

35 Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırî*, (nşr. Abdu'l Hayy Habibi), Kabil 1963

Çaçnâme veya Fethnâme-i Sind: Muhammed Ali b. Hamid b. Ali Bekr Kuff'nin, Sultan Mu'izz ed-dîn Guri ve Nâsır ed-dîn Kabaca dönemlerinde Sind bölgesinde meydana gelen olaylarla ilgili bilgiler bulunmaktadır³⁶.

Târih-i Cihângüşa: Alâ ed-dîn Ata-Melik b. Muhammed Cüveynî'nin 1260 yılında tamamladığı Farsça eseridir. Yazarın Harezmsâhlar nezdinde muteber bir aileden gelmiş olması yanında kendisinin de önemli görevlerde bulunması ve olayları geniş ama, gerçeğe uygun bir tarzda verme gayreti³⁷ Târih-i Cihângüşa'nın önemini artırmaktadır. Mükemmel bir neşri Mirza Muhammed b. Abdu'l Vahhab Kazvini tarafından yapılmış olan Târih-i Gülşen Güşay son zamanlarda Türkçe'ye de tercüme edilerek, üç cilt hâlinde yayınlanmıştır³⁸.

Târih-i Güzîde: Hamdullah b. Ebû Bekr Ahmed b. Nasr el-Müstevfi-i Kazvini'nin 1330 yıllarında yazdığı Farsça umûmî bir tarihtir. Siyasî tarih bakımından pek önemli değilse de dönemiyle ilgili verdiği bilgiler açısından dikkat çekicidir³⁹.

Fütûhu's Selâtin: Hoca Abdül-Melik İsemî⁴⁰ (1311-1350) tarafından altı ay gibi kısa bir sürede Firdevsî'ye özenilerek "Şehnâme" tarzında meydana getirilmiş Farsça bir eserdir. Bu yüzden esere A.M. Hüseyin haklı olarak "Şehnâme-i Hind" demektedir⁴¹. Sağlam bir kronolojiye dayanan⁴² genel mahiyette bir İslâm tarihi

36 Bkz. El Kufi, *Çaçname(Fethname-i Sind)*, (nşr. Nebi Bahş Han Bahuç), İslamabad 1983; M.A. Ghafur, a.g.e., s.8

37 V.V. Barthold, a.g.e., s.43

38 Bkz. Alâ ed-dîn Ata Melik Cüveyni, *Târih-i CihânGüşa*, (nşr. Mirza Muhammed Kazvini), Leiden 1916; Alâ ed-dîn Ata-Melik Cüveyni, *Tarih-i CihânGüşa I-III*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 1988

39 Daha geniş bilgi için A.Z.V. Togan, "Hamdullah Müstevfi", İ.A. V/1, s.186-8; M.Ş. Günaltay, a.g.e., s.309

40 Kendi kayıtlarından anlaşıldığına göre ailesi ile Sultan Şems ed-dîn İltutmuş'un son zamanlarında Bağdat'tan Hindistan'a gelmiş ve büyük bir şerefle karşılanmıştır. Büyükbabası İzz ed-dîn İsemî, Sultan Gıyas ed-dîn Balaban'ın avcıbaşılığını yapmış, Kalaçların yıkılmasından sonra, 1327'de Devletabad'a gitmek zorunda kalmıştır. 10 Aralık 1349'da yazmaya başladığı eserini 14 Mayıs 1350'de bitirdiğindeki kırk yaşlarında olduğuna göre 1311 yılında doğmuş olması gereken İsemî, büyük ihtimalle babası daha önce öldüğü için büyükbabası ile birlikte onaltı yaşında Devletabad'a gitmeye mecbur olmuştur. Burada Behmenî Sultanlarından Alâ ed-dîn Hasan'ın yardımlarını gördüğü anlaşılmaktadır. Daha sonra Hac yapmak için Hindistan'dan ayrılan İsemî, geri dönmeyerek 1350 yılının sonlarına doğru vefat etmiştir. Bkz. S. Cöhçe, a.g.e., s.IX vd.

41 Fütûhü's-Selâtin'i önemli bir tarihi roman olarak görenler de vardır. Bkz. J. Briggs, *History of the Rise of the Muhammadan Power in India I*, London 1829, s.409; Yazma nüshaları İngiltere'de India Office nu: 895 ve 3089'da bulunan Fütûhu's Selâtin, Hz. Peygamber'den başlatmakta, Halifeler devrinden sonra Gaznelilere geçmektedir. Dolayısıyla 1000-1349 yılları arasında geçen 350 senelik zaman içerisindeki Gurlular ve Sultan Kutb ed-dîn Aybeg ilgili olayları ihtiva eder.

42 P. Hardy, *Historians of Medieval India*, London 1966, s.94-110

hüviyetini hâiz bu eserin mükemmel neşirleri bulunmaktadır⁴³. Bu çalışmada A.M. Hüsain'in Agra'da 1938'de yaptığı neşir kullanılmıştır.

Tarih-i Mübârek Şâhî: Yahya İbn Ahmed es-Sihrîndî'nin Seyyîdiler sülâlesinden Hızır Han'ın oğlu Mübârek Şâh(1421-14374)'a sunmasına nisbetle bu adla anılan Farsça eseridir. 180 sahife tutan ve Dehli Türk Sultanları tarihine ayrılan birinci kısmı önemlidir. Gurlulardan Muhammed b. Sam ile başlayan bu bölüm Tabakât-ı Nâsırî ve Tarih-i Firûz Şâhî gibi kaynakların daha sonra ki istinsahlarında ortaya çıkan ve bu hâliyle neşirlere de yansıyan bazı olayların tarih ve yerlerini doğru bir şekilde bildirmesi ile de önem kazanmaktadır⁴⁴. İngilizce'ye tam metin tercümesi⁴⁵ ve Farsça olarak çeşitli neşirleri de bulunmaktadır. M. Hidayet Hüseyin tarafından yapılan neşir⁴⁶ daha kullanışlı olması bakımından tercih edilmiştir.

Tabakât-ı Ekberî / Tabakât-ı Ekber Şâhî: Dehli sarayında çeşitli memuriyetlerde bulunmuş, bir ara orduda "Bahşîlik" görevine kadar yükselmiş olan Nizâm ed-dîn Ahmed(1551?-1594) tarafından zamanında tam bir Hindistan tarihi olmamasından hareketle yirmiyedi kadar kaynaktan istifade edilerek meydana getirilmiş bir eserdir⁴⁷. Kayıtlarına Gazneliler devrinden başlamaktadır. Dokuz tabakadan ibaret olan eserin Gurlular ve Dehli Sultanlarının söz konusu edildiği birinci bölümü bizim için önemlidir. Bu bölümde gayet güzel bir tarzda verilen bilgiler, daha sonraki tarihçilerden Abdül Kadir Bedâ'ünî(1540-1603)'nin "Müntehâbü't-Tevârih" adlı eserinin birinci cildine de çok az bir farklılıkla aynen aktarılmıştır⁴⁸. Ayrıca muahhar olmasına rağmen Ganneli Mahmud'un Hind seferleri ile ilgili de çok geniş bilgi veren kaynaklardan birisidir.Tabakât-ı Ekberî'nin mükemmel bir neşri B. De tarafından

43 Bkz. İsemî, *The Fütûh-us Selâtin or the Sahanama of Medieval India of İsamî*, (nşr.A.M. Hüsain), Agra 1938; *Fütuh al Selâtin*, (nşr. A.S. Usha), Madras 1948; *Fütuhu's -Selâtin or Shahnamah-ı Hind of İsamî*, (nşr. A.M. Hüsain), London 1969

44 Mükemmel bir yazması British Museum nu: 1673'de yer alan Târih-i Mübârek Şâhî'nin bir tanıtımı için bkz. P. Hardy, a.g.e., s.56-67

45 İngilizce tercüme için bkz. K.K. Basu, *Târih-i Mubarek Shahi by Yahya bin Abdullah Sihrindi*, Baroda 1932

46 Bkz. *Es-Sihrîndî, Târih-i Mübârek Şâhî*, (nşr. M.H. Hüsain), Calcutta 1931

47 Yazma nüshaları İngiltere'de British Museum Or: 2274, British Museum Add: 6543 ve Royal Asiatic Society nu: 46'da bulunmaktadır. Bkz. M.Q. Radawi-M.A.Muqtadir, *Catalogue of the Persian Manuscripts in Buhar Library VII*, Calcutta 1921, s.53

48 Bkz. *Bedâ'ünî, Muntakhabut Tewarih I*, (nşr. A.Ali Kebir ed-dîn Ahmed-W. Nassau Lees), Calcutta 1868; Ayrıca bkz. T.W. Haig, "Bedâunî", İ.A. II, s.438 vd.

yapılmış⁴⁹ ise de, tarihçiler arasında en çok kullanılanı, bu arada bizim de kullandığımız nüshası "Bibliotheca India" serisinden çıkmıştır⁵⁰.

Gülşen-i İbrahim veya Tarih-î Firişte: Muhammed Kasım Hindûşâh Firişte(1552-1623)'nin meşhur eseridir. Müellif, Hindistan'da tarih yazan İranlılardan olup, Timur'un hazînedârı Hinduşâh'ın soyundan gelmektedir. Bicapur Sultanlarının hizmetinde bulunan ve onların resmî tarihçisi olan Muhammed Kasım, daha çok Firişte adıyla tanındığından 1606'da başlayıp 1611 yılında bitirdiği Hindistan'daki Müslüman Hükümdarların tarihi olan eseri de genellikle Tarih-î Firişte olarak bilinir. Yazar, eserinin başında bir kısmı bugün kaybolmuş olan kaynaklarını verdikten⁵¹ sonra Afrasyab'ın Hindistan'a seferi ve bazı daha başka bilgileri müteakip Gurlular ve Dehli Sultanları hakkındaki kayıtlarına geçer. O zamana kadar Hindistan'da kurulmuş olan bütün müslüman Türk devletleri hakkında bilgi veren Firişte, eserinin Dehli Sultanları ile ilgili bölümünü büyük ölçüde Tabakât-ı Nâsirî ve Tabakât-ı Ekberî'den istifâde ederek yazmış ise de, onlardan farklı bilgiler verdiği gibi tarih yazış tarzı da diğerlerinden çok farklıdır. Bir kısım Hindu rivâyetlerini de kullandığı anlaşılır⁵² eserin İngilizceye notlandırılarak yapılmış tercümeleri⁵³ bulunduğu gibi çeşitli neşirleri de vardır⁵⁴. Bu çalışmada kullanılan neşir muhtemelen ilk neşir olup Calcutta'da basılmıştır⁵⁵.

Subh'ul Aşa: Hindistan sahasında yazılan yukarıdaki kaynakların hâricinde aynı zamanda İslâm Tarihinin de önemli kaynaklarından olup, XIV-XV.asırlarda yaşayan Arap müverrihi Kalkaşandi'nin meydana getirdiği Subh'ul Aşa adlı eseri de bu çalışmada en iyi şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Kalkaşandi uzun ve geniş araştırmalar sayesinde daha evvelki müelliflerin kitaplarından kendisi için lüzumlu malumatı toplayabildiği gibi emri altında bulunan Mısır devlet arşivlerinde de istediği

49 Bkz. B.De, *Tabakât-ı Ekberî*, Calcutta 1913

50 Bkz. Nizâm ed-dîn Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, Calcutta 1931-1935

51 Örnek olmak üzere *Târih-i Firişte*, Gerdizî ve Beyhâkî'nin ileride vereceğimiz kayıp eserlerini kullanmış olması bakımından da önemlidir. Bkz. *Firişte I*, s.1-9; Ayrıca Muhammed Nazım, *The Life and Times Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s.13

52 M.A. Ghafur, a.g.e., s.12

53 Bkz. J.Briggs, *History Of The Rise Of The Mohammadan Power Till The Year A.D.1612*, London 1829

54 *Firişte, Gülşan-ı Ferište/ Tarikh-i Ferište*, Lucnow 1867

55 *Firişte, Tarih-i Firişte*, Calcutta 1832

vesîkaları görmüştür. Özel isimleri olayların tarihlerini aynen derceden müellifin mevcut tarihî malzemenin doğruluğundan şüphe etmeye mahal bulunmamaktadır.

Bir mukaddime, on makale ile hatimededen mürekkep olup, yazılışı 814'de ikmâl edilen Subh'ul Aşa 889 tarihli bir nüshadan tam olarak basılmıştır⁵⁶. Eserin dördüncü cildi bu araştırma açısından önemli bir yere sahip olup, Çingiz Han'dan sonraki Moğollar ve bunların işgâli altındaki memleketler bu arada Hindistan'a yapılan Moğol taarruzlarını da anlatmaktadır.

Zafernâme: Timurular Devleti'nin kurucusu Emir Timur'un fütûhatlarına dair husûsî bir tarih kitabı niteliğinde olan bu eser, Timur'un emriyle 1401-1402 yıllarında Nizamüddin Şâmî tarafından Farsça olarak yazılmıştır. Burada Timur'un faaliyetlerinin yanısıra Çingizli ahvâdının tarihi de verilmiştir. Nizamüddin Şâmî, eserinin 170. sayfasına kadar olan kısmını özellikle Uygurca yazılmış birçok eserden istifâde ederek meydana getirmiştir. 1393 yılından itibaren Timur'un yanında yer almış olması dolayısıyla eserin geriye kalan kısmını bizzat kendi müşahadelerine dayanmaktadır. Bu kaynağın Türkçe neşri Necati Lugal tarafından yapılmıştır⁵⁷.

Zafernâme: Meşhur bir İran tarihçisi ve şairi olan Şeraf ed-dîn Ali Yezdi, Zerdüşterin en önemli merkezlerinden Yezd şehrinde doğmuştur. Şahruh'un saltanatı döneminde(1405-1447) O'nun ikinci oğlu Fars vâlisi olan Mirza Ebu'l Feth İbrahim'in maiyetinde bulunan Yezdi kültürünün genişliği ve özellikle tasavvuftaki erişilmez vukûfuyla dikkatleri üzerine çeker. Yaşlılığına rağmen İbrahim Mirza'nın ricasıyla Emir Timur'un tarihini yazarak⁵⁸ doğunun büyük ve ünlü tarihçileri arasına girmiştir. Dört sene içinde yazılmış olan bu eserin kaynaklarını Timur dönemindeki vakânüvislerin eserleriyle, o dönemin insanların ifâdeleri teşkil etmektedir⁵⁹. Daha sonra Tâcü's-Selhânî adındaki bir kişi tarafından Şahruh Bahadır'la Uluğ Bey dönemlerindeki hâdiseleri de ihtiva eden bir zeyli yazılmış olacaktır⁶⁰.

Acâib el-Makdûr fî Nevâib Timur: XIV. ve XV. yy.lar arasında Asya'nın siyasî tarihinde büyük rolü olan Timur döneminde yaşamış olan Arabşah, 1389'da

56 Bkz. Kalkaşandi, *Subhu'l Aşa Fi'inşa*, (nşr. M.H.Şemseddin), Beyrut 1987

57 Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, (nşr.N. Lugal), Ankara 1987

58 Tezkire-i Devletşah III, s.447 vd.

59 Şeraf ed-dîn eserinde, o döneme kadar Timurlu Tarihiyle ilgili yazılmış manzum ve mensur eserlerin tamamının İbrahim Mirza tarafından toplatıldığını ve eserinin yazılması için bu kaynakların üç ayrı kurul tarafından incelendiğini belirtmektedir. Bu eserin Farsça neşri için bkz. Şerafeddin Ali Yezdi, *Zafername I-II*, (nşr. Muhammed Abbas) Tahran1958 (1336 H)

Şam'da doğmuş olup, Emir Timur'un 1400 yılında bölgeyi alması üzerine bilginler, doktorlar ve bir kısım sanat erbâbıyla birlikte Semerkand'a gönderilmiştir. İyi bir eğitim gören Arabşah'ın bir de Fâkîhet el-Hulefâ ve Mefâkehet el-Zurefâ adlı eseri vardır. Zalim, gaddar ve yıkıcı olarak tanımladığı Timur'un ortaya çıkışını Yazar büyük bir uğursuzluk, korkunç bir bela olarak tasvir etmektedir. Eserin Latince⁶¹ ve Fransızca⁶² tercümelerinin yanısıra Nazmi-Zâde Çeşmi tarafından Tarih-i Timurlenk adıyla Osmanlıca mufassal bir neşri de bulunmaktadır⁶³. Yukarıda söz konusu edilen kaynaklar haricinde **Tarih-i Ravzatü's-Safa** veya **Ravzatü's-Safa fî Suretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l Hulefâ** adlı esere de müracaat edilmiştir. Mirhond Mir Muhammed b. Seyyid Burhan ed-din Havend Şâh (1433-1498) tarafından Farsça olarak kaleme alınan bu eser umumi bir tarih olup⁶⁴ El Kâmil fi't-Tarih'in 1495'de tamamlanmış bir kopyası niteliğindedir. Yalnız bu eser de Hondmir diye meşhur olan Gıyâs ed-dîn b. Humam ed-dîn el-Hüseynî(1475-1538)'nin Farsça Umûmî tarih niteliğindeki **Târih-i Habibü's-Siyer'e** kaynak olmuştur⁶⁵.

c- Seyâhatnâme ve Coğrafyalar

Tarihi olayları bir yabancıнын gözüyle ortaya koymaları ve bölgelerin, toplulukların daha iyi tanınip, tasvir edilmesinde seyahatnâme ile coğrafya kitaplarının ehemmiyeti büyüktür. Özellikle seyahatnâmeler kaynak olmaları itibarıyla Türk tarihi açısından büyük bir ehemmiyeti hâizdirler. Yalnız araştırılan konu ile ilgili bahse konu türden eserlerin sayısı oldukça az olup bunların da başında asıl adı Şeref ed-dîn Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Tancî el Levatî olan ve daha çok İbn Batuta lakabıyla bilinen büyük Arap seyyahının **Tuhfetü'n-nezzâr fî Garaibü'l-emsâr ve Acâibü'l-esfâr**, adını taşıyan ve kısaca Rıhle (Seyahâtname)

60 T. Yazıcı, "Şeref-ed-din", İ.A. XI, s.427

61 Golius, *Ahmede Arabsiadoe vitoe et rerum gestarum Timuriri qui volgo Tamerlans dicitur Historia*, Leiden 1636

62 Bkz. P.Vattier, *Portrait du Grand Tamerlan avec la suite de son Histoire jusque a le tablissement de l'empire du Mongol*, 1638

63 Bkz. Nazmi-Zâde Murtaza, *Tarih-i Timurlenk*, İstanbul 1718

64 Bkz. Mirhond Mir Muhammed b. Seyyid Burhan ed-dîn Havend Şâh, *Târih-i Ravzatü's-Safa I-XI*, Tahran 1338-9/1919-20

65 Hondmir Gıyâs ed-dîn Humam ed-dîn el-Hüseynî, *Târih-i Habibü's-Siyer, fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer I-IV*, (nşr. M.Debir Siyakî), Tahran 1353(1934); Hondmir ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Z.V. Togan, "Hondmir", İ.A. V/1, s.210 vd.; M. Nazım, a.g.e., s.12; M.Ş. Günaltay, a.g.e., s.405

olarak bilinen eseri gelmektedir 1304'de Tanca'da doğan İbn. Battuta eserini kendisi yazmış değildir⁶⁶. Ama dönemine dair diğer kaynaklarda görünmeyen bilgiler bulunmaktadır. Rihle'nin batı dillerine yapılmış pekçok tercümesi mevcuttur. Ancak bu eserin Hindistan ile ilgili bölümleri önce Elliot-Dowson'ın Hindistan Tarihi serisinin üçüncü cildinde tahlili tenkitli bir şekilde, sonra da A.M. Hüseyin tarafından İngilizce'ye yapılan tercüme içerisinde yer almıştır⁶⁷. Bu çalışma da M. Şerif Efendi tarafından yapılan Türkçe tercüme kullanılacaktır⁶⁸.

Araştırılan dönemle ilgili meydana meydana getirilmiş oldukça bol coğrafya kitabı mevcuttur. Bunların bir kısmı seyahatnâme olarak değerlendirilebileceği gibi içlerinde tarihe dair bilgiler ihtiva edenler de bulunmaktadır. Ama ele alınan konuyla ilgili bilgi verenler çok azdır. O sebeple bunlardan İbn Hurdadbih'in (öl:912) el-Mesâlik ve'l Memâlik ismini taşıyan coğrafya kitabı oldukça bol tarihi malzeme ihtiva etmesi cihetiyle kısmen kullanılmıştır⁶⁹. Bunun haricinde anonim Hudûd'el-Alâm'dan pek çok mevkinin tesbitti için en geniş şekilde istifâde edilmeye çalışılmıştır⁷⁰.

ç-Edebî Eserler

Edebî eserler aynı zamanda meydana getirdikleri ortamın, bir başka deyişle toplumun medenî seviyesini de ortaya koyan eserlerdir. Müşâhâde veya hatıralara dayanabileceği gibi bir milletin, topluluğun bedîî zevklerini, düşüncesini, dünya görüşünü ortaya koymaları, en azından bu hususlarda fikir vermeleri bakımından

66 1325 yılında yirmiiki yaşında iken hac yapmak gayesiyle memleketinden ayrılmış; Mısır, Anadolu ile birlikte bütün Ortadoğu, Afrika'nın bir kısmını gezdikten sonra Maveraünnehr, Horasan ve Afganistan üzerinden önce Sind'den Multan'a, oradan da 1333 yılında Dehli'ye gelmiştir. O sırada Dehli'de hâkim olan Sultan Muhammed Tuğlukşah'ın hizmetinde çeşitli görevlerde çalışmış, hatta bir ara 1342 yılında Çin'e elçi olarak gönderilmişti. Bu vesile ile Çin'den Hindçini'ne kadar olan bölgeleri gezmiş, Cava ve Maldiv adalarında da bir müddet ikamet etmiştir. Daha sonra Mekke'ye dönen İbn Battuta, 1348 yılında İskenderiye üzerinden memleketi olan Fas'a deniz yoluyla ulaşmıştır. Tuttuğu seyahat notlarının bir defasında soyulması, diğerinde de bindiği geminin batarak yok olması sebebiyle hatıraları İbn-i Cüzey el-Kelbî tarafından akıcı bir üslûp ile ve bazen de ekler yapılarak yazılmıştır. Ancak bu esere daha sonra da bazı ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. İ. Kafesoğlu, "İbn Battuta", İ.A. V/II, s.710

67 Bkz. A.M. Husain, *The Rehla of Ibn Battuta*, Baroda 1953

68 İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nezzâr fî Garaibü'l-emsâr ve Acâbü'l-esfâr: Seyahâtnâme-i İbn Battuta*, İstanbul 1333-1335H. (1915-1916)

69 Bkz. Ebu'l Kasım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdadbih, *El-Mesâlik ve'l Memâlik*, (nşr. Kudame b. Cafer), M.J.De George neşri esas alınmış olan bu eserin baskı yılı ve yeri verilmemiştir.

70 Bkz. Hudûd al-Alâm, *The Region of the World A Persian Geography*, (nşr. V.Minorsky),

önemlidirler. Ayrıca bu eserlerde tarihî olayların bazen doğrudan bazen de “İz”ler şeklinde dolaylı olarak yer aldıkları bilinen bir husustur. Ele alınan konuyla ilgili bu tür eserlerden en önemlisi hiç şüphesiz Tezkîre-i Devlet Şah’tır⁷¹. XV. yüzyılda yaşamış en tanınmış İran edebiyat tarihçilerinden biri olan Devlet Şâh IX. asırdan kendi zamanına kadar başlıca İran şairlerinin biyografilerini ve eserlerinden örnekleri ihtiva eden Tezkira al-şu’arâ’sı, ondan sonra yazılan Farsça ve Türkçe şuarâ tezkîrelerine bir örnek olmuş ve İran şiirinin tarihi için en ehemmiyetli kaynak olma özelliğini asla kaybetmemiştir⁷². Sa’d ed-dîn Muhammed Avfi’nin 1221’de yazıp, Mirza Muhammed Kazvini’nin notlarla zenginleştirdiği Lübâbü’l-Elbâb⁷³ adlı eser daha çok antoloji türünde bir eserdir.

B- ARAŞTIRMALAR

Hindistan Tarihi, Bu arada Türklerin Hindistan ile münâsebetleri hakkında pekçok çalışma mevcut iken ülkemizde hâlihazırda fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Her ne kadar, daha asrın başında Mübarek Galib ile başlayan⁷⁴ Y.H. Bayur ile devam eden çalışmalar⁷⁵ son dönemlerde bir artma eğilimi göstermekle birlikte bunların yeterli olduğu söylenemez. Esasen E. Konukçu⁷⁶ ve S. Cöhçe’nin⁷⁷ bu yöndeki çalışmaları da daha çok XIII. ve XIV. yy.’larda yani Dehli Türk Sultanlığı

London 1937

71 Devletşah, Tezkire-i Devletşâh, (nşr. N. Lugal) Ankara 1963

72 M. F. Köprülü, “Devlet-Şah”, İ.A. III, İstanbul 1988, s.560 vd.

73 Sa’d ed-dîn Muhammed Avfi, Lübâbü’l-Elbâb, (nşr. Said Nefisi), Tahran 1333-5/1914-16

74 Bkz. Mübarek Galib, Hindistan’da Türk Hükümdarları: Timurilerin Hindistan’a Dahil Oldukları Zamana Kadar ve 602-902 Senelerinde Delhide Saltanat Eden Hükümdarlar, İstanbul 1341

75 Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi I-III, Ankara 1990

76 Bkz. E. Konukçu, Kuşan ve Akhunlar Tarihi, Ankara 1973; Kalaç Sultanlığı, Erzurum 1977,(Basılmamış Doçentlik Tezi); Hindistan’da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunlar, XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi(1973), Ankara 1979; "Hindistan'daki Türk Devletleri", D.G.B.İ.T. IX;İstanbul 1993 "Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti", VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri. II, (1981); "Dehli Kalaç Sultanlığı'nın Kuruluşu", IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II, (1988) , "Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar", AÜEFED, S.5, (Ayrıbasım)

77 Bkz. S.Cöhçe, Şemsî Melikleri, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi); "Dehli Türk Sultanlığında Memluk Sistemi", Sekizinci Milli Türkoloji Kongresi (21-26 Eylül 1987), İstanbul 1987; "Dehli Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddin İltutmuş'un Kırk Kölesi: Çihilgani'lerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller", Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi(İstanbul 23-28 Eylül 1985), İstanbul 1985; "Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı", Erdem(Aydın Sayılı Özel Sayısı) IX/27, Ankara 1996; "Dehli Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutb ed-din Aybeg'in (1206-1210) Hayatı ve Şahsiyeti", XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990), Ankara 1990

dönemiyle sınırlı gibidir. O Yüzden Türk Tarihiyle ilgili bir takım genel meselelerde M.F. Köprülü, Z.V. Togan, İ. Kafesoğlu, O. Turan, B. Ögel, M.A. Köymen, İ. Aka ve E. Merçil gibi Türk Tarih Araştırmacılarının çalışmalarından istifade edildiği gibi Hindistanlı ve Batılı araştırmacılardan da yararlanılmıştır. Bunların eserleri umûmî bibliyografyada gösterilecektir.

Batılı araştırmacılardan S.Lane-Poole'nin bazı çalışmaları Kuzey Hindistan Tarihi'nin Ortaçağ dönemine dair önemli değerlendirmeleri ihtiva eder⁷⁸. Türklerle ilgili pek fazla ön yargıya rastlanmayan bu çalışmaya karşılık Hindistan Tarihine dair geniş bir araştırma yapmış olan H. Beveridge'nin eserinde bazı yanlış yorumlamalar da bulunmaktadır⁷⁹. Gazneliler dönemi sözkonusu edildiğinde ilk akla gelecek araştırmacı herhalde C.E. Bosworth olacaktır⁸⁰. Gerek bunun çalışmalarından gerekse Gazneli Mahmud'un ve döneminin ele alındığı M.Nazım⁸¹ ve M.Habib⁸²'in araştırmaları da özellikle Mahmud'un Hindistan seferlerini geniş bir şekilde tasvir etmeleri bakımından değerlidir. Bu meyanda Pakistanlı tarihçilerden M. A.Ahmad'in Kutb ed-dîn Aybek ile başlayan ve 1290'da Kalaçların iktidarı ele geçirişine kadar olan devreyi içine alan ve bu dönem içinde Moğolların Hindistan'a yapmış oldukları akınlar ile bunlar neticesinde gelişen siyasî hâdiselerden de bahseden eseri önemlidir⁸³.

Hindistan'da kurulan Türk Devletleri'yle ilgili genel bir kaynak niteliğinde olan V.D. Mahajan'ın eseri⁸⁴ de Ortaçağ Hindistan Devletleri'nin siyasî yapısı hakkında bilgi verirken bu dönemde Hindistan'a kuzeyden yönelen akıncılardan da bahsetmektedir. Dehli Türk Sultanlığı ile ilgili çalışmalar yapan tarihçilerden A.L.Srivastava da eserinde⁸⁵ ilkçağlardan itibaren Hindistan'ın genel tarihini vererek, bu ülkeye kuzeyden yapılan seferler ve bunların neticelerinden bahsetmektedir ki, genel mahiyette de olsa burada verilen bilgiler önemlidir.

78 Bkz. S.Lane-Poole, *Medieval India Under Muhammedan Rule(712-1764)*, London 1903

79 Bkz. H. Beveridge, *History Of India*, London

80 Bkz. C. E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran*, Beirut 1973; *The Medieval History of Iran Afghanistan and Central Asia*, London 1977; *The Later Ghaznavids Splendour and Decay 1040-1186*, Edinburgh 1977; *Islamic Dynasties*, Edinburgh 1967

81 M. Nazım, *The Life and Times Of Sultan Mahmud Of Ghazna*, Cambridge 1931

82 M. Habib, *Sultan Mahmud Of Ghaznin*, Delhi

83 M.Aziz Ahmad, *Early Turkish Empire Of Delhi*, (nşr. M.Habib), Lahor 1949

84 Bkz. V.D. Mahajan, *The Sultanate Of Delhi*, Delhi 1970

85 A.L. Srivastava, *The Delhi Sultanate*, Agra 1959

Hindistan'daki Türklerin tarihi hakkında çalışma yapan araştırmacılarından biri olan K.S.Lal'in Kalaçlar üzerine yaptığı çalışması da dikkate değer bulunmaktadır⁸⁶. Bu çalışmada Kalaçların Dehli Türk Sultanlığında hâkimiyet tesis etmelerinden yıkılışlarına kadar olan dönem içerisinde gelişen siyasi hadiselerden bahsedilirken, Moğol-Kalaç münasebetlerine de önemli ölçüde yer verilmiştir. Celâl ed-dîn Firûz Şah'ın tahta geçmesi ile başlayan Moğol akınları, Sultanın onlara karşı izlemiş olduğu politikalar ve Moğolların sürekli tekrarlanan akınları ile bunların neticeleri geniş bir şekilde izah edilmiştir.

Ebul Gazi Bahadır Han'ın Moğolların tarih sahnesine çıktıktan sonraki faaliyetleri ile ilgili eseri de bu çalışmada kullanılan kaynaklar arasında yer almakta olup, Le Baron Desmaisons tarafından bazı eklemeler yapılarak Fransızca neşredilen nüshası kullanılmıştır⁸⁷.

Ele alınan dönemin kaynaklarının büyük çoğunluğuna vakıf olan Fransız Tarihçilerden L. Cahun'un Asya Tarihi ile ilgili çalışması⁸⁸ konumuzla doğrudan ilgili bilgiler vermese de, Kuzeyden Hindistan'a yönelen iktidarların siyasî tarihleri hakkında verdiği bilgiler sebebiyle dikkate alınmıştır. Yine bir diğer Fransız tarihçi olan M. Prawdin'in Timurlu dönemini anlatan eserinde Timur'un hükümdarlığı dönemindeki seferlerini anlatarak Hindistan seferlerine de geniş bir şekilde yer vermiş⁸⁹ olması bu çalışma açısından önemlidir.

İngiliz asıllı tarihçilerden olup, Hindistan'da uzun süre kalarak bu ülkede özellikle Türklerin oynadıkları rollerin izlerini yakından takip edebilen W. Haig'in, Hindistan'daki Türk hakimiyetleriyle ilgili araştırmaları da önemlidir⁹⁰. Yalnız O da, S.

⁸⁶ Bkz. K.S.Lal, *History Of The Khaljis*, London 1967

⁸⁷ Aboul-Ghazi Behâdour Khan, *Histoire Des Mogols Et Des Tatares*, (nşr. Le Baron Desmaisons), Petersbourg 1874; Dokuz bölüm halinde tasnif edilmiş olan eserin üçüncü bölüme kadar olan kısmı Çingiz Han'ın Moğolları bir teşkilat altında toplamak için Karahitaylılar, Harezşahlar ve başıboş dolaşan kabilelerle olan mücâdelesini izah etmektedir. Ögedey'in Kağan ilan edilmesi ile birlikte gelişen siyasî hâdiselerin verildiği dördüncü bölüm ise bu çalışma açısından ehemmiyetli görülmektedir. Beşinci bölümü Maverâünnehr bölgesinin idaresi ile görevlendirilen Çağatay'ın ölümü ve yerine haleflerinin geçmesi ile ilgili olayları ihtiva etmektedir. Yedinci bölüm ise Tuluy ve oğulları hakkında bilgi verilmektedir. Son üç bölüm ise Cuci ve halefleri dönemine ayrılmıştır. Bütün bölümlerinde hanlıkların birbirleri ile ve dış politikaları ile ilgili siyasi münasebetlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir.

⁸⁸ L. Cahun, *Introduction L'histoire De L'Asie*, Paris 1896

⁸⁹ M. Prawdin, *L'Empire Mongol et Tamerlan*, Paris 1937

⁹⁰ Bkz. T.W. Haig, "The Yamini Dynasty, Of Ghazni and Lahore Commonly Known as the Ghaznawids", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958; "Mu-izz-ud-din Muhammad Bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge*

Lane-Poole'ün görüşlerinden farklı bir şey ortaya koyabilmiş değildir. R.C. Majumdar'ın Tuğluklular ile ilgili geniş çalışmasında⁹¹ dönemin siyasî yapısı iyi bir şekilde izah edilirken bu dönem içinde Kuzey Hindistan'daki siyasî hareketlilik de ortaya konulmuştur. K.A. Nizami'nin ilk Türk Sultanlıklarıyla ilgili geniş çalışmalarının yanısıra A Comprehensive History Of India'daki makaleleri⁹² de dikkatle kullanılmaya çalışılmıştır. Bunlar haricinde başvurulan çalışmalar, dipnotlarda tesbit edilerek bibliyografyada gösterilmiştir.

History Of India III, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958; "Ghiyas-ud-din Balban, Mu'izz-ud Din Kaiqubad and Shams-ud-din Kayumars", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958; "The Khalji Dynasty and the First Conquest of the Deccan", **The Cambridge History Of The India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958

91 R.C. Majumdar, "Giyas-ud-din Tughluq", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, "Muhammed bin Tughluq", **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960;

92 Bkz. K.A. Nizami, " Muhammed bin Tughluq (1324-1351)", **A Comprehensive History Of India**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970; K.A. Nizami, "The Lodis 1451-1526", **A Comprehensive History of India**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970

GİRİŞ

Asya'nın güneyinde yer alan üç yarımadadan ortadakini teşkil eden Hindistan, eski Arap ve Fars tarih-coğrafya kitaplarında zengin bir ticaret ülkesi olarak tanımlanmakta¹, bilhassa kuzey kesimlerinin en eski çağlardan bu yana önemli pek çok hadiseye sahne olduğu bilinmektedir². Tarihi bakımdan önemli geçitlerin açıldığı bu bölge, Himalaya dağları tarafından Tibet ve Afganistan'dan ayrılır. Batıdaki Belûcistan, İran'a kadar devam eden çöllerin doğudaki uzantısını oluştururken, Ganj düzlükleri ise kuzey-doğu Hindistan'ı meydana getirmektedir. Bu düzlükler bilhassa yaz aylarında yüksek dağlardan akıp gelen ırmakların taşması ile adeta bir göl manzarasına bürünür. Buna rağmen Türk Sultanlıklarının uzun süre devlet merkezliğini yapan Dehli³ başta olmak üzere Sarsawati, Hansi, Samana, Kuhram, Galyûr, Bedaun, Oudh, Kara, Kannauç, Koil gibi büyük ölçüde tarihi olaylara sahne olan şehirler bu düzlüklerde yani, Ganj nehrinin kolları üzerinde veya yakın yerlerde bulunmaktadır⁴.

Hindistan tarihi açısından batıdaki Sind (İndus) havzası da oldukça önemlidir. Zira Kuzey Hindistanı Afganistan, dolayısıyla Maveraünnehr'e bağlayan Bolan, Gamel, Toçî, Kurram ve Hayber gibi başlıca geçitler bu bölgeye açılmaktadır⁵. Hindistan'a kuzeyden yapılan bütün seferler hep bu geçitler üzerinden olmuş ve daha önce kurulan devletlerin de ağırlık merkezini sözkonusu bölge teşkil etmiştir. Lahor, Multan ve Uçç kaleleri aynı

-
- 1 Bkz. A.L. Srivastava, *India as Described By The Arab Traveller*, Gorakhpur 1967, s.86 vd.; F.R. Atay, *Hind*, İstanbul 1943, s.3 vd.; E. Konukçu, *Kalaç Sultanlığı*, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi), s. 24
  - 2 Bkz. N.H. Sanghavi-L. Mansharaman, *Ancient Indian History*, Bombay 1964, s.12 vd.; S. Cöhçe, *Şemsi Melikleri*, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.2
  - 3 Hindistan'da hakimiyelerini sürdürmüş olan bütün Türk sülâlelerinin ve bugünkü Hindistan Devleti'nin vazgeçilmez başkenti olan Dehli şehrinin, VIII. yy.'da Tomaralar tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. A.C. Banerjee, "A Note In Provincial Government Under The Sultanate Of Delhi", *JIH V*, (1938-1939), s.237; M.W. Mirza, *The Life and Works of Amir Khusrau*, Lahor 1962; H.C. Fanshawe, "Dehli", *İ A III*, s.509 vd.
  - 4 S. Cöhçe, a.g.e., s.2 vd.; A.L. Srivastava, *The Delhi Sultanate*, Agra 1959, s.1 vd.
  - 5 Bolan Uçç'a, Gamel Multan'a, Toçî Lahor'a, Hayber geçidi ise Dehli yaylasına giden vadilere açılmaktadır. Bkz. E. Konukçu, a.g.e., s.112; A.L. Srivastava, a.g.e., s.4; F. Grenard, *Asyanın Yükselişi ve Düşüşü*, (nşr. O. Yüksel), İstanbul 1992, s.162

zamanda bölgenin en güzîde merkezleridir⁶.

Sind ve Ganj'ın suladığı düzlükler ile bu iki nehrin havzaları arasında kalan bölge; İran ve Türkistan gibi yağmurun çok az yağdığı bir bölge olup tarihi Hind-Türk münasebetlerinde de önemli bir yere sahiptir. Bu bölgenin güneyindeki Orta Hindistan'ın önemli yerleri ise, batıda Gücerat ve Malva, doğuda Cacnagar (Jajnagar /Orissa) dır⁷.

Bu gün Hindistan; kuzeyde Pencab'tan başlamak üzere Sind-Ganj nehirleri arasındaki bölgelerde Arî, yukarı ve Orta Ganj mıntıkasıyla güneyindeki en uç nokta olan Madura'ya kadar uzanan sahada yerli Dravit ve doğusunda, Bengal taraflarında Munda (Hind-i Çinli) gibi üç büyük ırka mensup insanların yaşadığı; dili, dini, etnik yapısı ve kültürü ile farklı özelliklere sahip bir ülkedir. Bundan dolayı tarihte de XI. yy.'a gelinceye kadar dengeli bir kitle meydana getiremeden çeşitli hakimiyetlere bölünmüş olarak görülmektedir⁸. Halen de beş ayrı dil ailesine mensup ikiyüzelliyi aşkın lehçenin konuşulduğu, bir o kadar da farklı inanç sisteminin yaşandığı bir ülkedir.

Kuzey Hindistan'ın bilinen ilk yabancı istilâcıları M.Ö.1500-1200 yıllarında bölgeye yayılan Arîlerdir⁹. Yine Arîlerden olup İran'da hakimiyet kuran Persler, Kurus

6 B.S. Nijjar, *Pancab Under The Sultans (1000-1526 A.D.)*, Delhi 1968, s.1 vd.; S. Cöhçe, a.g.e., s.3

7 Bölgenin bu şehirleri hakkında bkz. L.D. Stamp, *Asia A Regional and Economic Geography*, London 1946, s.286 vd.

8 Geniş bilgi için bkz. S. Cöhçe, a.g.e.,s.3 vd; Ayrıca bkz.; R. Tripathi, *History Of Ancient India*, Delhi 1967, s.211 vd.; B.K. Thapar, "Central Asia And India During The Neolithic And The Chalcolithic Periods", *C A*, Delhi 1970, s.78 vd.; H.G. Rawlinson, *A Concise History Of The Indian People*, Oxford 1958, s.174 vd.; W. Ruben, "Milattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'ın En Eski Demircileri Arasında", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, (İstanbul 20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943, s.238 vd. ; R.S. Sharma, "Central Asia and Early Indian Cavalry", *C A*, Delhi 1970, s.174 vd.

9 Bu konuda bkz. P. Giles, "The Aryans", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.İ.Rapson), Delhi 1955, s.65; W. Jackson, "The Persian Dominions in Northern India Down To The Time of Alexander's Invasion", *The Cambridge History Of India I*, (nşr.E.J. Raphson), Delhi 1955, s.284; K.S. Latourette, *A Short History Of The Far East*, New York 1947, s.42 vd.; Arya ırk grubundan olan bu topluluk M.Ö.2000 yıllarında Ren ve Batı Türkmenistan arasındaki geniş coğrafyada göçebe hayatı yaşamaktayken bir kısmı Hindistan'ı istila ederek buradaki ilk Arî kabileleri olurken diğerleri de batıya giderek Hitit ve Mitanni hakimiyetlerini tesis edeceklerdir. Bkz. B. Hrozny, *Ancient History Of Western Asia, India and Crete*, Praque , s.116 vd.; G. Macmunn, *Afghanistan From Darius To Amanullah*, Edinburgh 1929, s.9 vd.; İ.H. Danişmend, *Türklerle Hind-Avrupalıların Menşe Birliği I*, İstanbul 1935, s.40 vd.; W. Ruben, *Eski Hind Tarihi*, (nşr.C.Z. Şanbey), Ankara 1944, s.3 vd.; K. Demirci, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İstanbul 1991, s.35 vd.; H.D. Sankalia, "Iranian Influence on Early Indo-Pakistan", *C A*, New Delhi 1970, s.53 vd.; K. Balkan, "The Appearance Of The Indo-Europeans", *C A*, New Delhi

zamanında (M.Ö. 558-530) Hindistan sınırlarını zorlamaya başlayacaklar ve sonuçta Darius (M.Ö. 522-486) Sind nehri boyunca geniş çaplı bir harekate girişecektir. Önceleri Sind nehri boyunca yer alan kasabalara karşı nehirden bir keşif hareketi olarak başlayan bu sefer, güneydeki dağlık bölgeyle deniz arasındaki sahada iyice gelişecek ve neticede Sind'in doğusunda büyük bir bölgenin yağmalanması ve Pencab'ın Pers İmparatorluğunun yirminci satraplığı haline getirilmesiyle tamamlanacaktır¹⁰. Ancak Perslerin bölgeye ilgisi bu hareketle sınırlı kalmamış, Darius'dan sonra başa geçen Kserkes (M.Ö. 486-465) ve halefleri zamanında da devam etmiştir. Bunun sonucunda kuzeybatı Hindistan büyük ölçüde İranlıların hakimiyeti altına girecektir¹¹.

İskender (M.Ö.336-323)'in komutasındaki Makedonyalılar ise M.Ö. 333'de Issos, iki yıl sonra da Milinova savaşıyla Pers İmparatorluğunu ortadan kaldırdıktan sonra Maveraünnehr bölgesini de ele geçirerek¹² M.Ö.327 yılında Hindukuş üzerinden Hindistan'a girdi¹³. Bir yıl sonra Vayhind¹⁴ (Ohind) üzerinden Sind'i geçip Kuzey Pencab'ın merkezi konumunda olan Taxila (Takshasila) önlerine gelen İskender'e, hükümdar Ambhi herhangi bir direnişte bulunmadan şehri teslim etmişti. Buradan Celum ile Cenab arasındaki bölgeye yönelinmişse de Raca Porus, Ambhi'nin aksine Makedonyalılara karşı

1970, s.84 vd.

10 Herodotos, *Herodot Tarihi*, (nşr. M.Ökmen), İstanbul 1991, s.204; Ayrıca Herodot'un Hindlilerle ilgili verdiği bilgiler hakkında bkz. s.155, 173-176, 203 vd., 247, 328, 345 vd.,349, 423, 444 vd.; Ayrıca bkz. W. Jackson, "The Persian Dominions in Northern India Down To The Time Of Alexander's Invasion", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.299; E.R. Bevan, "India in Early Greek and Latin Literature", *The Cambridge History of India I*, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.353; J. Gunther, *Inside Asia*, New York 1939, s.374; G. Macmunn, a.g.e., s.9; W.Jackson, a.g.m., s.299 vd.

11 R. Tripathi, a.g.e., s.115 vd

12 Bkz. Giyaseddin Hondmir Muhammed Bin Hamidüddin Mirhond, *Habibü's Siyer Fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer I*, (nşr. Muhammed Debir Siyaki), Tahran 1934 (1353), s. 211 vd.; J.P. Mahaffy, *Alexander's Empire*, Newyork 1881, s.35; T. Keightley, *A History of India from the Earliest Times to the Present Day*, London 1847, s.6

13 Bkz. H.J. Mackinder, "The Sub-Continent of India", *The Cambridge History of India I*, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.20; E.J. Rapson, "Peoples And Languages", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.52; J. Allan-T.W. Haig-H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History Of India*, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969 s. 21; P. Spear, *India, A Modern History*, Michigan 1961, s.70; G. Macmunn, a.g.e., s.9; W.H. Gilbert, *Peoples Of India*, Washington 1944, s.31; V. Minorsky, *Four Studies on the History of Central Asia*, (nşr. V.V. Barthold), Leiden 1956, s.3

14 Vayhind, Attock'tan 19 km. kadar daha doğuda önemli bir geçiş noktasındadır. Bkz. R.K. Mookerji, *The Gupta Empire*, Bombay 1952, s.2 vd.

direnmiş fakat sonunda o da, teslim olmak zorunda kalmıştır¹⁵. Porus'un azmine hayran kalan İskender, bölgenin idaresini tekrar O'na bıraktığı gibi ele geçirdiği bazı toprakların idaresiyle de görevlendirmiştir. Bu Raca İskender'in ölümüne kadar O'na bağlı bir hükümdar olarak bölgedeki varlığını sürdürecektir¹⁶.

İskender, biraz da askerlerinin isteksizliği yüzünden geniş çaplı bir harekâta girişmeden Hindistan'dan çekilmek zorunda kaldı¹⁷. Ancak bu ülke ile Türkistan arasındaki geçitleri tutacak şekilde yerleştirdiği ahâlî O'nun ölümünden sonra "Unutulmuş İmparatorluk" da denilen Baktrian Helenleri (Greko Baktria) Devleti'ni kurmuştur. Bu devleti meydana getiren halk, İskender'in büyük ölçüde Kıbrıs ve Mısır'dan getirtilen Pencab ile Hayber Geçitleri'nden Ceyhun menbana kadar uzanan sahada yerleştirdiği gruplardan oluşmaktaydı¹⁸. Bunların siyasî açıdan bölgede fazla bir etkinlik göstermesi mümkün olmadığı için, çok geçmeden Saka ve Yüe-çiler tarafından ezilip geçileceklerdir. Yalnız, İskender'in Hindistan seferi daha sonra batılı pekçok hükümdar veya devlet adamına ilham kaynağı olacaktır¹⁹.

Büyük Hun Hükümdarı Mao-tun'un oğlu Giyök(M.Ö.174-160) tarafından mağlup edilerek, batıya sürülen Yüe-çiler, Sakaları yerlerinden edecek ve onlar da takriben M.Ö.II.yy.'ın başlarında Sind ile Mekran taraflarına yerleşerek burayı vatan haline

-
- 15 E.R. Bevan, "Alexander The Great", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.324 vd.; G. Macdonald, "The Hellenic Kingdoms of Syria, Bactria and Parthia", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.384 vd.; F.W. Thomas, "Chandragupta, The Founder of the Maurya Empire", *The Cambridge History Of India I*, (nşr. E.J. Rapson), s.420 vd.; A. Belenitsky, *Central Asia*, (nşr. J. Hogarth), London 1969, s.59; J. Allan vd., a.g.e., s.21 vd.
- 16 N.H. Sanghavi-L.Mansharamani, a.g.e., s.60; R. Bevan, a.g.m., s.322; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.48 vd.; M.Husain-I.Qureshi, *A Short History Of Hind-Pakistan*, Karachi 1960, s.45; M. Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, (nşr. T. Say), İstanbul 1949, s.41; S. Cöğçe, a.g.e., s.4; A. Fletcher, *Afganistan; Highway of Conquest*, New York 1966, s.3; R.K. Mookerji, a.g.e., s.2 vd;
- 17 G. Macmunn, a.g.e., s.9 vd.
- 18 Bkz. E.J. Rapson, a.g.m., s.52 vd.; T. Keightley, a.g.e., s.6; A. Guha, *Central Asia*, New Delhi 1970, s.121 vd.; N.H. Sanghavi-L. Mansharamani, *Ancient Indian History*, Bombay 1964, s.60 vd.; E.R. Bevan, a.g.m., s.386 vd.; G. Macdonalds, a.g.m., s.387; P. Spear, *India, A Modern History*, Michigan 1961, s.70; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.52; V.A.Smith, *The Early History Of India, From 600 B.C. to The Mohammadan Conquest*, Oxford 1967, s.53 vd.; G. Macmunn, a.g.e., s.11; L. Dames, "Efganistan", *İ A IV*, s.143
- 19 Bkz. E.J. Rapson, "The Scythian and Parthian Invaders", *The Cambridge History Of India I*, Delhi 1955, s.526 vd.; J.P. Mahaffy, a.g.e., s.36; P. Spear, a.g.e., s.70

getireceklerdir. Bunlar İran kaynaklarının "Sakastana" şeklinde kaydettikleri ancak günümüzde Sicistan/Siistan denilen bölgenin adını bugünlere miras olarak bırakırlarken batıya sürülen Yüe-çiler de o hızla Greko-Baktrianlıları ortadan kaldırıp²⁰, onların hâkimiyet sahaları üzerinde Kuşan Devleti'ni kuracaklardır²¹. Daha sonra güneye yayılarak, aynı zamanda Hindistan'ın en büyük imparatorluklarından birisi hâline gelecek olan Kuşanlar'ın dönemi (I-IV. yüzyıllar), Batı Türkistan kadar Hindistan için de bir altın çağ olmuştur. Nitekim Budha dini de bu dönemde Kuşanların koruyuculuğu altında cihânşümûl bir din haline gelecektir²².

M.Ö.38 yılında Talas Nehri kıyılarında İran, Afganistan ve Hindistan'ı zaptetmek için hazırlanan Batı Hunlarının Kağanı Çi-çi'nin Çinliler tarafından mağlup edilmesinden sonra kendisine bağlı kabileler Hazar Denizi'nin kuzey ve güneyine yöneldiler. Bunlardan bir kol Orta Avrupa içlerine kadar uzanarak daha sonra Attila Hunlarını meydana getirirken güneye hareket eden diğer bir kol da İran'a hâkim olan Sasaniler sebebiyle Kuşanların hâkim oldukları bölgelere yayılmıştır. M.S. 367 yıllarına doğru Kuşanları ortadan kaldıran bu grup onların enkazı üzerinde, tarihte Eftalit veya Akhunlar adıyla bilinen büyük bir Türk devleti kurmaya muvaffak olacaktır²³.

Afganistan'ı Hind kıtasına bağlayan önemli yollar üzerinde bulunan Gazne şehrini kısa sürede önemli bir üs haline getiren Akhunlar, buradan hareketle az yağmur alan ve kendileri için elverişli bir iklime sahip olan Pencab bölgesine akınlara başladılar. Bu akınlar önce, Bengal körfezinden Sind'e kadar uzanan geniş saha üzerinde hâkim olan Guptalar(320-550) tarafından engellenmişti. Hatta bu devlet 470 yıllarında kuzeyden gelen

20 Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.45 vd.; S.Cöhçe, a.g.e., s.4; G. Macmunn, a.g.e., s.11; L. Dames, a.g.m., s.149; W.H. Gilbert, a.g.e., s.31

21 Kuşanlar hakkında geniş bilgi için bkz.; E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Erzurum 1973, s. 5 vd. ; S. Cöhçe, a.g.e., s.4; M. Tezcan, *Kuşanlar Tarihi*, Erzurum 1996, (Basılmamış Doktora Tezi); R.N. Frye, *The Heritage Of Persia*, London 1962, s.201 vd.; A. Belenitsky, a.g.e., s.109 vd.; J.Allan vd., a.g.e., s.72 vd.; P. Spear, a.g.e., s.75

22 Bkz. B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara 1988, s.39 vd.; S. Cöhçe, a.g.e., s.5; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.54 vd.; N.A. Baluch, "The Perspective: The South-Asian Subcontinent Before The Advent Of Islam", *Road To Pakistan*, (nşr.H.M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s. 28 vd.; M.Husain-I.Qureshi, a.g.e., s.63; W.H. Gilbert, a.g.e., s.31

23 S. Cöhçe, a.g.e., s.5; A. Fletcher, a.g.e., s.32; H.W. Haussig, *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, (nşr. H. Kayayerli), Kayseri 1997, s.251

tehdidi önleyebilmek için olağanüstü tedbirler olmak zorunda kalmıştı²⁴. Ona rağmen Akhunlar, çok geçmeden Toraman başkanlığında Hindistan'ı istilâ hareketine girişmişler ve bu hükümdârın halefi Mihirakula zamanında (515-550) Gupta Devleti'ni dağıtarak Kuzey Hindistan'ı tamamen ele geçirmişlerdir²⁵.

Hâkimiyetlerini Orta Hindistan yaylalarına kadar yayan ve Hind kaynaklarında diğerleri gibi önceleri Mleçcha (Yabancı/Barbar) olarak anılmalarına rağmen zamanla, milliyetleri tanındığından Hun veya Hunalar olarak zikredilmeye başlanılan²⁶ Akhunlar; VI. yy.'ın sonlarına kadar yaklaşık yüz yıl Kuzey Hindistan'ın en kudretli siyasî varlığı halinde mevcûdiyetlerini sürdürdüler. Yine Akhunlar komşu devletler ile kültürel, siyasî ve askerî münasebetlerde bulunarak Hind halkının hâfızasında uzun süre yer etmişlerdir. Hindlilerin ilk defa Kuşanlar'da gördükleri at ve at kültürü ile Türk teşkilat yapısı bu dönemde Hindistan'a daha da yerleşecektir²⁷.

Batı Göktürk-Sasanî ittifakı sonunda, 557 yılında Akhun hâkimiyeti sona erip, toprakları İran ile Göktürkler arasında paylaşıldığı sırada Afganistan ile Hindistan arasındaki Ohind mıntıkasında Türk Şâhîler iktidarı ellerinde tutabildiler. Ancak VII. yy. başlarına doğru Hindistan'daki hâkimiyetlerini de iyice kaybetmeye başlayan Akhunlar (Hunalar), neticede Hindu asıllı racalar tarafından ortadan kaldırılmışlardır. Böylece kalabalık nüfus vaktiyle Saka ve Kuşanları erittiği gibi, Akhunlar da aynı akîbetten kurtulamamıştır²⁸. Fakat tarihi kayıtlardan ve islâm coğrafyacılarından öğrendiğimize göre büyük bir Türk kütlesi, Afganistan'ın en dağlık bölgelerine kadar nüfuz ederek varlığını muhafaza etmiş ve Gazneli Mahmud'un Hind seferlerinde önemli vazîfeler alarak,

24 N.H. Sanghavi-L.Mansharamani, a.g.e., s.140; R.C. Majumdar, H.C. Raychaudhuri, Kalikindar Datta, *An Advanced History of India*, Newyork 1961, s.153; I. Prasad, *A Short History Of Muslim Rule In India From The Conquest Of Islam To The Death Of Avrangzep*, Allahabad 1931, s.77; R.K. Mookerji, a.g.e., s.120 vd.

25 E. Konukçu, a.g.e., s.88 vd.; B.N. Puri, *India Under The Kushânâs*, Bombay 1965; G.R. Sharma, "India and Central Asia from c. 6th Century B.C. to 6th Century A.D.", C A, Delhi 1970, s.110 vd.; H.G Rawlinson, a.g.e., s.58 vd.

26 E. Konukçu, "Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar", AÜEFAD, S.5, s.165 vd.

27 S. Cöhçe, a.g.e., s.7; H.W. Haussig, a.g.e., s.151 vd.

28 E. Konukçu, "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunalar", XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri, Ankara 1979, s.218

bugünkü Pakistan'ın ortaya çıkmasını sağlamışlardır²⁹.

Hindu racaların Kuzey Hindistan'da Türk hakimiyetine son vermelerinden hemen sonra bir başka haricî güç olan Müslüman Araplar, Hindistan kapılarını zorlamaya başladı³⁰. 664 yılında, Muaviye zamanında Sind'e giren Müslüman Araplar, Hindular tarafından kısa sürede geri atılmışlardı³¹. Ancak, Halife Velid b. Abd el-Melik zamanında (705-715) Irak vâlisi olan meşhur Haccac b. Yusuf'un kumandanlarından Muhammed b. Kasım komutasında yeni bir sefer düzenlendi. 711 yılında altıbin kişiyle harekete geçen Muhammed b. Kasım, Sind'in Brahman Racası Dahir'i yenerek 712'de O'nu öldürmeyi başarmıştı. 713 yılında Multan ele geçirilmiş ve Pencab'ın tamamına hâkim olunmuştur³².

Muhammed b. Kasım'ın Keşmir önlerine kadar gelerek Kannauç'a yaptığı seferde bir kale kuşatması sırasında yaralanıp ölmesi üzerine yerine geçen oğlu Cüneyd, ileri harekâtı devam ettirmeye çalışmış ve 731 yılında Dekken taraflarına, bu arada Malva'ya bir akın düzenlemiş ama belirgin bir sonuç elde edememiştir. Sonuçta Müslüman Arapların Hindistan içlerine yönelik faaliyetleri büyük ölçüde duracaktır. Ancak Sind bölgesini tamamen ele geçirmiş olan Araplar, bu bölgenin putperest ahâlisine Kur'an'ın ilgili hükümlerini uygulamadıkları gibi, çevredeki Hindu prensleriyle de iyi ilişkiler içine girerek yarı feodal bir şekilde varlıklarını sürdürmeye çalışacaklardır³³. Dolayısıyla Gazneli Mahmud gelinceye kadar Sind bölgesi, İsmâîlî Tarikatı'nın bir kolu olan Karmatîler tarafından yönetilecek ve genellikle de Mısır Fatîmîleri'nin propogandaları neticesinde dinî-politik çalkantılar içerisinde yüzecektir³⁴.

29 O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s.245, 277; S. Cöhçe, a.g.e., s.7 vd.

30 N.A. Baluch, a.g.m., s.33 vd.

31 I. Prasad, a.g.e., s.31; T.W. Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, (nşr. H. Gündüzler), Ankara 1982, s.274; S.F. Mahmud, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, Karachi 1992, s.75 vd.; John F. Richards, *Power, Administration And Finance In Mughal India*, 1984, s.91 vd.

32 H. Beveridge, *History Of India I*, London, s.40 vd.; K. M. Panikkar, *A Survey of Indian History*, Bengelora 1954, s.113; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.121; S.Cöhçe, a.g.e., s.8; T.W. Arnold, a.g.e., s.274 vd.; T. Keightley, a.g.e., s.6; G. Dunbar, *A History Of India From Earliest Times To The Present Day*, London 1943, s. 88 vd.; N.A. Baluch, a.g.m., s.38 vd.; A. Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, (nşr.L. Boyacı), İstanbul 1995, s.9 vd.

33 A. Ahmed, a.g.e., s.9; W. Haig, "The Arab Conquest Of Sind", *The Cambridge History Of India III*, Delhi 1958, s. 3 vd.

34 A.L. Srivastava, a.g.e., s.21 vd.; S. Cöhçe, a.g.e., s.9; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.121 vd.; S.F. Mahmud, a.g.e., s.75 vd.; S. Lane-Poole, *Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)*, London 1903, s.7vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.40 vd.

Sind'deki Arap hâkimiyeti büyük ölçüde evlilik yoluyla gelişen İslâm kolonileriyle zaman içinde yerleşik bir hâl alacaktır³⁵. Ancak Müslüman Arapların bölgeye gelişleri Mısır, Kuzey Afrika, vb. yerlerde olduğunun aksine burada dil, sanat ve gelenekler bakımından pek fazla bir değişiklik meydana getirmemiştir. Tam tersi Araplar, bölge kültürünün etkisinde kalarak özellikle çeşitli bilim dallarına ait pekçok Sanskritçe eseri Arapça'ya çevirmişlerdir. Ayrıca Sind bölgesindeki Arap fütûhâtı, İslâm Dini'nin yayılması açısından da pek fazla bir değer taşımamaktadır³⁶. Onun içindir ki bazı Hindistan tarihçileri Hindistan'a İslâmı esaslı bir şekilde getirenlerin Türkler olduğuna işaretle, "Arapların Sind'e askerlerini Malabar'a da tüccarlarını göndermekten öte bir şey yapmadıklarını"³⁷ kaydederlerken aynı zamanda bir gerçeği de ifâde etmektedirler.

Hindistan'ın en eski dönemlerden beri yabancı istilâsı ve yerleşimine açık konumu yukarıda ortaya konulmaya çalışıldı. Burada Hindistan'a kuzeyden yapılan seferlerin hepsinin aynı nitelikleri taşımadığı görülmektedir. Meselâ yukarıda bahse konu olan Arap seferleri gibi, ilkçağlarda İranlı ve Makedonyalıların daha sonraları da Avrupalıların yaptıkları seferler ile aynı dönemlerde Türklerin gerçekleştirdiği akımlar farklı mütâlaa edilmelidir. Esasen bu da tabiidir.

Kuzeyden Hindistan'a ulaşan Türkler, milattan önceki bir yıl içerisinde kültürleri, sonra da siyasî varlıklarıyla bölgede tutunmaya çalıştılar. Ama bu gayretleri XI. yy.'a kadar gelip geçici birer hareket olmaktan öteye, kalıcı tesirler bırakamadı. Ancak, bu yüzyıldan itibaren Hindistan'a yapılan Türk seferleri XX. yy.'ın başlarına kadar birinci derecede etkili olacak ve önemli sonuçlar doğuracaktır. Bu dönemi de bütünüyle bir çalışmanın sınırları içerisinde değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla konunun XI. yy.'dan XV.yy.'ın başlarına kadar geçen süreyle sınırlandırılmasına ihtiyaç hasıl olmuştur. O sebeple araştırmanın birinci bölümü daha sonra bu ülkede hâkimiyet kuracak olan Türklere sonuçları kalıcı bir şekilde nasıl hareket edilebileceğine dair ilk örnekleri gösteren Gazneli Mahmud ve haleflerinin, yani

35 I.Prasad, a.g.e., s.38

36 Bkz. Akmal Eyyubi, "Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri", İslam Tetkikleri Enstitüsü III/3-4, İstanbul 1966, s.207 vd.; R.M. Eaton, *The Rise Of Islam and The Bengal Frontier (1204-1760)*, London 1993, s.94; G. Dunbar, a.g.e., s.88 vd.; W. Haig, a.g.m., s.9 vd.; V.D. Mahajan, *The Sultanate Of Delhi*, Delhi 1970, s.22 vd.

tamamıyla Gaznelilerin seferlerine ayrılmıştır.

Gaznelilerin Hindistan'a yönelişi, Sultan Mahmud'un yaptığı onaltı sefer, haleflerinin faaliyeti ile Gazneli hâkimiyetinin Hindistan'a kayışı ve esas ortaya çıktığı toprakları kaybetmesine rağmen yaklaşık yüzelli yıl kadar bu bölgede tutunması ile ilgili olayların söz konusu edildiği birinci bölümü müteakip ikinci bölümde adeta Gaznelilerin mirasını her yönden tevarüs eden Gurlular ve onların Türk Memluklarının faaliyeleri söz konusu edilmiştir. Yine bu bölümde Türklerin Hindistan'a yerleşmeleri ve büyük bir hakimiyet kurmalarını sağlayan seferler ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Türklerin Hindistan seferleri emperyalist gayelerden uzak, tamamen bir yurt tutma hareketi olarak gelişmiş ve bunda da başarılı olunmuştu. Onun için Türk Memluklarının Hindistan seferleri çok önemliydi. Ancak Türkler, sadece Hindistan'a yerleşmekle kalmadılar. Daha sonra bu ülkeyi uzun süre kendi soydaşları veya başkalarının istilâsından korumak için de büyük gayret sarfederek, başarılı da oldular. Dolayısıyla çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümleri bu mücâdelelere ayrılmıştır. Bunlardan üçüncü bölümde Celâl ed-din Harezmsâh'ın Sind'e yönelmesiyle peşinde sürüklediği Çingiz Moğollarının, daha sonra da İlhanlıların Hindistan'a yönelik faaliyetleri ve Dehli Türk Sultanlığı'nın bunları önlemek için verdiği mücâdele, aldığı tedbirler sözkonusu edilirken, dördüncü bölüm Çağataylıların, Kalaç ve Tuğluklular döneminde Hindistan'a yönelttikleri tehditler ve zaman zaman bu ülkeye yerleşerek yerli nüfusa karşı hâkim unsur olan Türk nüfusuna sağladıkları dolaylı destek gösterilmeye çalışılmıştır.

XIV. yy.'ın sonlarına doğru Türkistan'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Timur, aynı zamanda büyük bir cihân hâkimiyeti mefkûresini de gerçekleştirmek arzusundaydı. Onun için Tuğlukluların son zamanında Hindistan'da Türk hâkimiyetinin zayıflamasından da istifâde ile bu ülkeye karşı harekete geçmekte tereddüt etmedi. Önce torunu Pir Muhammed Bahadır ile Sind'de tutunmak şeklinde başlayan Timurlu seferleri daha sonra bizzat Timur'un Hindistan'a girişiyle devam edecektir. Beşinci bölüm bu sefere tahsis edilmiş olup, aynı zamanda Timur'un Hindistan'daki değişik yörelere, meselâ; Samana, Ganj Havzası, Sivalik tepelerine yaptığı seferler ve sonuçta ülkesine

dönüşü burada ele alınmıştır.

Timur'dan sonra 1525 yılında torunu Babur'un bu ülkeye yaptığı sefere kadar geçen süre içerisinde Kuzey Hindistan'a yapılmış başka bir akın bulunmamaktadır. Onun için ele alınan konu burada tamamlanırken ulaşılan sonuçlar ilgili bölümde tesbit edilmiş, ekler, bibliyografya ve dizin ile çalışma tamamlanmıştır. Bu arada, esas ülkesinde tutunamayan Babur'un 1526'da Hindistan'da giriştiği hareket ise bölgedeki Türk hâkimiyetinin el değiştirerek yeni baştan şekillenmesiyle sonuçlanacaktır ki, bu da başlı başına müstakil bir çalışmanın konusu olacaktır.

I. BÖLÜM

GAZNELİ SEFERLERİ

A- GAZNELİLERİN HİNDİSTAN'A YÖNELİŞİ

Gazneliler Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen Alptigin (961-997)¹, X. yy.'da merkezi Buhara olmak üzere Maveratünnehr ve Horasan bölgelerine hâkim olan² Samânî Devleti hükümdarı Emir Ahmed b. İsmail (907-914)'in hassa askerleri arasına girmiş bir Türk gûlamıdır³. Başarılarıyla Emir Nasr b. Ahmed (914-943)'in takdirini kazanan Alptigin, âzâd edilerek Nûh b. Nasr (943-954) zamanında Hacıbü'l Hüccablık'a⁴ tayin edilmiştir. O'nun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülmelik (954-961) döneminde nüfûzunu daha da arttıran Alptigin, Samânî Devleti'nin idarî ve askerî işlerinde etkili olmuş, hatta bir müddet sonra O'nun bilgisi olmadan hiçbir işe teşebbüs edilemez hâle gelinmişti⁵. O'nun bu yükselişi Samânî Hükümdarı Abdülmelik'i tedirgin etmiş ve neticede Alptigin, 961 yılında başkentten uzaklaştırılmak üzere devletin en önemli vilâyetlerinden

-
- 1 Bu hususta geniş bilgi için bkz. V.D. Mahajan, *The Sultanate Of Delhi*, Delhi 1970, s.36; S.F. Mahmûd, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, Karachi 1992, s.80; V. V. Barthold, "Alptegin", *İ.A. I.* s.386; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s.1; P.K. Hitti, *İslâm Tarihi II*, (nşr. S. Tuğ), İstanbul 1989, s.729
  - 2 Bu devlet hakkında geniş bilgi için bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (nşr.H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.239 vd.
  - 3 Türkler, 749'da Abbasi Hilafetinin başlamasıyla birlikte bu devletin yanısıra Ortadoğuda Samâniler Devleti gibi daha başka pekçok devletin idarî ve askerî kademelerinde görev almışlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R. Şeşen, "Eski Araplara Göre Türkler", *Türkiyat Mecmuası XV*, (1968), s.11 vd.; P.K. Hitti, a.g.e., s.729; R.M. Eaton, *The Rise Of Islam and The Bengal Frontier (1204-1760)*, London 1993, s.87; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.80; S.Lane-Poole, *Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)*, London 1903, s.15 vd.; L. Cahun, *Introduction L'Histoire De L'Asie*, Paris 1896, s.159
  - 4 Hacıbü'l Hüccab: Bütün saray idarecilerinin başına görevlendirilen kişiye verilen bir ünvandır.
  - 5 Horasan sipahsaları Ebu Said Bekir b. Malik'in maiyetindekilere kötü davranmasından dolayı öldürülmesi hâdisesinde yer alan Alptigin, daha sonra vezir Ebu Mansur Yusufun görevinden azledilmesi için Emir Abdülmelik üzerinde etkili olmuş ve Samânî vezirliğine onun sayesinde Ebu Ali Muhammed b. Muhammed el-Bel'ami tayin edilmişti. Bu sebeple Bel'ami, Alptigin'in bilgisi olmaksızın kendi başına hareket edebilme yetkisine asla haiz değildi. E. Merçil, "Alp Tegin", *D.İ.A. II*, s.525

olan Horasan⁶'a vâli olarak tayin edilmiştir⁷.

Abdûlmelik'in son zamanlarında ülkede başgösteren karışıklıklar Alptigin'i Buhara üzerine sevkedecek ise de maiyetinin buna rıza göstermeyeceğini anladığından⁸ O, Belh'e çekilecektir. Bu arada Emir Abdûlmelik'in ölümüyle Samânî Devleti'nde ortaya çıkan taht mücadelelerini fırsat bilecek ve üzerine gelen Samânî ordusunu mağlup ederek aynı yıl içinde Gazne'ye yürüyecektir⁹.

Bamiyan hâkimi Şir Barik ve Kâbil'in Hinduşahî hükümdarını yenerek Gazne¹⁰ önlerine gelen Alptigin, şehrin hâkimi Ebu Bekir Levik'i de mağlup ederek burayı teslim aldı¹¹. Gazne üzerinden Hindistan seferlerini başlatan Alptigin, Bust ve Kabûl-Şahlar üzerine düzenlediği akınlarda bölgenin büyük bir kısmını hâkimiyeti altına alırken çok miktarda gânimet de ele geçirmişti¹². O'nun Hindistan'daki başarıları Horasan ve

-
- 6 Bu dönem Horasan coğrafyasında bir husus dikkati çekmektedir. Bölgede demografik ve siyasal gelişmelerle birlikte önemli kültürel değişimler de aynı zamana rastlamıştı. Horasan, Türkistan İnan platosu ve Kuzey Hindistan'a hâkim bir konumda bulunmasının yanısıra zengin İran medeniyetinin en önemli merkezlerinden de birisini teşkil etmekteydi. İlk yüzyıllardaki Arap- İslâm kültürü İran'ın yaratıcılığıyla birleşerek Horasan'da yeniden canlanmıştır. R.M. Eaton, a.g.e., s. 91; T. Keightley, *A History Of India, from the Earliest Times to the Present Day*, London 1847, s.7
- 7 Alptigin'in Horasan vâliğine tayini ve bölgedeki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz.; A.L. Srivastava, *The Delhi Sultanate*, Agra 1959, s.52; S.Lane-Poole, a.g.e., s.16; T.W. Haig, "Yemini Dynasty Of Ghazni And Lahor", *Cambridge History Of India III*, (nşr. T. W. Haig), Deldi 1958, s.11
- 8 Nitekim herkesin Alptigin'i terkederek yeni hükümetin tarafına geçtiği anlaşılıyor. Ölünceye kadar vezirlik makamını işgal edecek olan Belâmi de bunlardan birisidir. Bkz. V.V. Barthold, a.g.e., s.269
- 9 Alptigin'in Nişabur'a gittiği yıl Emir Abdûlmelik'in aynı yıl içindeki ölümü, Samânî Devleti'nde yeni hâdiselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Vezir Belami Alptigin'in tavsiyesiyle tahta Abdûlmelik'in oğlu Nasr'ı geçirdiyse de Samânî hanedanlığı mensuplarıyla Faik Hassa gibi bazı kumandanların idaresindeki ordu tahta Mansur b. Nuh'u çıkardılar. Bu olay üzerine Emir Mansur tahta çıkmasına itiraz ettiği için Alptigin'i görevinden uzaklaştırmak için Nisan 962'de bir ordu göndermiş, fakat bu ordu mağlup olmuştur. E. Merçil, a.g.e., s.3 vd.; E. Merçil, a.g.m., s. 525
- 10 Gazne şehri Hindistan'a giden yol güzergâhında olduğu için stratejik önemi büyüktü. Bu durum Gazneli sülâlesine yön verdi. Geniş bilgi için bkz. E. Konukçu, "Gazne", *D.İ.A. XIII*, s.479 vd.
- 11 Cüzcâni, *Tabakât-ı Nasîri I*,(nşr. A. Habibi),Kâbil 1963, s.227'de Kâbilşah'ın adı Ebu Ali Eruk olarak verilmektedir. Yine aynı yerde bu kişinin Sebûktigin tarafından esir aldığı da kaydedilir.;Cüzcâni, *Tabakât-ı Nasîri, A General History Of Muhammadan Dynasties Of Asia I*, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1864, s.71; N.A. Baluch, "Ghaznavid and Ghurid Sultans (376-599/997-1206), *Road To Pakistan*, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s.46; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s.34 vd.
- 12 Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (nşr. N. Bayburtlugil), İstanbul 1987, s.164 vd; Esasen bölge ahâlisi büyük ölçüde Türklere oluşmaktaydı. Özellikle Belh civarında ve Afgânistan'da, gelip yerleşmiş önemli bir Türk grubu bulunmaktaydı. Alptigin'in hâkimiyeti de bu Türklere dayanarak gelişmiştir.

Maveraünnehr'de duyulunca buralardan pekçok kişi Alptigin'e katıldı. Kısa sürede Samânî hükümdarı Mansur b. Nuh (961-976) ile rekâbet edebilecek bir güce ulaşan Alptigin'in eline geçirdiği toprakları genişletmeye ömrü vefa etmedi ve bir yıl sonra vefat etti¹³.

Alptigin'in vefatından bir müddet sonra Gazne'de idareyi ele alarak¹⁴ Gazneliler Devleti'nin temellerini atacak olan Sebüktigin(977-997)¹⁵, İslâmiyeti de Hindukuş ve ötesine taşıyan ilk müslüman lider olacaktır¹⁶. Zira O'nun ilk icraatı, Bust¹⁷ ve Kusdar¹⁸

-
- Bkz. İbnü'l Esir , *İslâm Tarihi, El Kâmil Fi't Tarih XI*, (nşr. A. Özaydın), İstanbul 1987, s.155 vd.; E. Esin, "Butan-ı Hâlaç", *TM XVII*, İstanbul 1972, s.58; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti.*, İstanbul 1980, s.245 vd.; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan and Eastern Iran*, Beirut 1973, s.40 vd.; D.C. Ganguly, "Ghaznavid Invasion", *The Struggle For Empire V*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1957, s.3
- 13 Bkz. Gıyaseddin Hondmir Muhammed Bin Hamidüddin Mirhond, *Habibü's Siyer Fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer II*, (nşr. M. Debir Siyaki), Tahran (1353) 1934, s.171; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927, s.449; H.İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi III*, İstanbul 1992, s.459
- 14 Alptigin'in vefatından sonra yerine sırasıyla önce oğlu İshak (963-966), daha sonra Alptigin'in memluklarından Bilgetigin (966-975) ve son olarak da bölgenin yerli ahâlisinden olan Böritigin (Piri) (975-977) Gazne'yi idare etmiştir. Aslında bu şahıs, Gazne'nin eski hükümdarı Lavik ve Hinduşahiler ile ittifak yapmıştı. Bunun üzerine Gazne'nin ileri gelenleri başlangıçta birlikte hareket edememişler ise de başarılarını takdir ettikleri Sebüktigin üzerinde ittifak etmişler ve O'nu başa geçirmek istemişlerdir. Bunun üzerine Sebüktigin;"Aranızda hiç kimsenin yaptığım yada söylediklerime itiraz etmemesi şartıyla bu görevi kabul ediyorum. Eğer bir kişi bile bana itaat etmezse, bana karşı isyânda bulunur veya emirlerimi yerine getirmekte kararlı olmazsa, benimle aynı fikirde olmazsa öldüreceksiniz" şeklinde şartlarını ortaya koyduktan sonra herkes yemin ederek bunları kabul etmiştir. Sebüktigin'in başa geçtiği sıradaki hâdiseler hakkında geniş bilgi için bkz.; El-Utbî, *Tarihü'l Yemini*, (nşr. Curfâdekâni), Tahran(1334)1915,s.1 vd; *Cüzcânî I*, s.72; *Nizamülmülk*, s.166 vd.; L. Cahun, *Introduction L'Histoire De L'Asie*, Paris 1896, s. 159 vd.; T.W. Haig, "Yemini Dynasty Of Ghazni and Lahor", *Cambridge History Of India III*, (nşr. H.H. Dodwell), Cambridge 1958, s.11; V.D. Mahajan, a.g.e., s.36; A.L. Srivastava, a.g.e, s.53; S.F. Mahmûd, a.g.e.; F. Köprülü, *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1923, s.121
- 15 Sebüktigin 20 Nisan 977'de Gazne tahtına geçmiştir. Bkz. *Cüzcânî I*, s.227; A.Z.V. Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s.152; Sebüktigin aslında bir gûlam olup, Türkistan'dan Buhara'ya getirildiği sırada Alptigin tarafından satın alınmıştır. Zekası, dindarlığı, cesareti ve olgunluğunun yanısıra devlet hizmetindeki başarılarıyla Alptigin'in takdirini kazanarak, Emirü'l Ümera'lık makamına getirildiği gibi O'nun kızıyla da evlenerek damadı olmuştu. Ayrıca bkz. Hâil Edhem, a.g.e., s.449; V.D. Mahajan, a.g.e., s.36; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.80; H.İ. Hasan, a.g.e., s.459
- 16 Bkz.; El-Utbî, s.1; İsemi, *Fütuhu's Selâtin, or The Shahnama of Medieval India of İsemi*, (nşr. A.M. Hüsein), Agra 1938, s.31; Nizam ed-din Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, Calcutta 1931, s.5; S. Lane-Poole, a.g.e., s.17; T.W. Haig, a.g.m., s.11
- 17 Bust; Kandahar'ın 130 km kadar batısında Hilmend ile Argandab sularının birleştiği noktada olup[Bkz. *Hudud al-Alâm, The Regions of the World*, (nşr. V. Minorsky), London 1937,s.110,344] bölgenin hâkimi Togan, Bay Tuz adındaki bir isyâncıyla arasında çıkan savaşta Sebüktigin'den yardım isteyerek karşılığında bazı taahhütlerde bulunmuştu. Ancak verdiği taahhütleri yerine getirmeyince Sebüktigin bölgeye yönelerek Bust'u zapt etmiştir. Geniş bilgi için bkz.; El-Utbî, a.g.e., s.3 vd.; Y.H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, Ankara 1987, s.128, M.L. Dames,

bölgelerini hâkimiyeti altına alarak, batıdaki durumunu sağlamlaştırmak için Hinduşahiler üzerine yönelmek oldu¹⁹. Bu sırada Kuzey Hindistan Ecmir bölgesinde Cauhanlar, Dehli'de Tomaraslar, Galyur'da Kaçavalılar, Kannauç'ta Parihâlar vs. olmak üzere pek çok raca veya maharacalığa bölünmüş hâlde idi²⁰.

Ülkesinin sınırlarına doğru hızla gelişen İslâm tehdidi karşısında endişelenen Hinduşahi hükümdarı Jaipal, savaş hazırlıklarına başlayarak 979'da büyük bir orduyla birlikte Gazne üzerine yöneldi²¹. Lamghan vâdisini²² geçerken O'nun gelişinden haberdar olan Sebüktigin, oğlu Mahmûd'la birlikte harekete geçti ve iki ordu Gazne-Hind sınırında karşılaştı. Türk ve Hind kanatları arasında birkaç gün devam eden çok şiddetli muharebeden kesin netice elde edilememiştir. Ama, büyük çoğunluğu sıcak bölgelerden toplanmış olan ordusunun savaş sırasında âniden çıkan bir kar fırtınasıyla karşılaşması²³

"Gazneliler", İ.A. IV, s. 742 vd., T.W. Haig, a.g.m., s.11

- 18 Bust'u zaptettikten sonra günümüzde Kandahar olarak anılan ve zenginliğiyle ünlü Kusdar bölgesine yönelen Sebüktigin, kendisine karşı çıkan şehrin vâlisini yenmiştir. Ancak vergi vermek kaydıyla Kusdar'ın idaresini yeniden O'na bırakacaktır. Geniş bilgi için bkz; *El-Utbî*, s.7 vd.; *Cüzcâni-Râverty I*, s.74; Y.H. Bayur, a.g.e., s. 128; M.L. Dames, a.g.m., s. 742 vd.
- 19 *El-Utbî*, s.8; Hinduşahiler veya Hindu Padişahları olarak anılan bu devletin sınırları Sirhind'den Süleyman dağlarının batısına uzanan Lamghan'a ve Keşmir'den Multan'a kadar uzanan Kuzey-Batı Pencab bölgesini ihtiva etmekteydi ki bunlar, Lahor, Bhatinda ve son olarak ta Attock'un birkaç km. yukarısında İndus'un batı kıyısındaki Waihind başkent seçilmişti. Bkz.; I. Prasad, *A Short History Of Muslim Rule in India from the Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb*, Allahabad 1931, s.44; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire Afghanistan And Eastern Iran (994-1040)*, Beirut 1973, s.39; H. Kulke-D. Rothermund, *A History Of India*, London 1990, s.164; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.80; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 37; T.W. Haig, a.g.m., s.12; D.C. Ganguly, a.g.m., s.3; C.E. Bosworth, "The Imperial Policy Of The Early Ghaznavids", *Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s.51
- 20 S. Cöğçe, *Şemsi Melikleri*, (Elazığ 1986), (Basılmamış Doktora Tezi), s.10
- 21 Jaipal"Karşıma çıkan bu büyük işlerde eğer gevşeklik gösterecek, malik Nasıreddin ile çarpışmayacak olursam atalarımın kalan mülküm berbat olacak" şeklinde fikrini beyan etmekteydi. Bkz. *El-Utbî*, s.8
- 22 Lamghan, Celalabad'ın güney batısında, yaklaşık 32 km. mesafede tapınaklarıyla meşhur bir kasabadır.[Bkz. *Hudud al Alâm*, s.92] Diğer bir Lamghan da Peşaver yakınında Kâbil şehrinin güney tarafındadır. Bkz. *Hudud al Alâm*, s.251; Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekâyî Babur'un Hatıratı II*, (nşr. R.R. Arat), Ankara 1987,s.144.
- 23 *El-Utbî*, s.9'da bu iki ordu arasında savaş devam ederken bir efsaneden hareketle Gaznelilerin yaptıkları bir hileden bahseder ve kar fırtınasının çıkışını buna bağlar. Efsaneye göre düşmanın ordugahının bulunduğu Gojak yokuşunun eteğinde bir pınar varmış. Suyu çok temiz olan bu pınara bir pislik düştüğü zaman müthiş bir gök gürültüsü olur, fırtınalar kopar ve bölgede kimse duramazmış. Gazneli askerler Sebüktigin'in emriyle pınara pislik bırakınca dayanılmaz bir fırtınayla birlikte soğuk da başlamış ve Jaipal anlaşmak zorunda kalmış.Ayrıca bkz. N.A. Baluch, a.g.m., s.48 vd.

Jaipal'in bütün hesaplarını altüst etmiş ve neticede O'nu anlaşma teklif etmek zorunda bırakmıştı²⁴.

Anlaşma isteğini kabul eden Sebüktigin'e bir milyon dirhem vergi, elli fil, ülkesinden birkaç şehir ve kale vermeyi kabul etmişti. Ayrıca bu şartlar yerine getirilene kadar Jaipal'in adamlarından birkaç kişi rehin olarak kalmış ve diğer taraftan verilecek gânimetin ve şehirlerin teslim alınması için de yeteri kadar kişi gönderilmişti²⁵. Halkına verdiği sözü yerine getirememenin utancıyla ülkesine dönen Jaipal, anlaşmayı bozarak bunları kendi adamlarına karşılık olarak tutuklattı²⁶. Bu durumdan haberdâr olan Sebüktigin, intikam hırsıyla ve hızla Jaipal'in arazisine girerek Lamghan da dahil olmak üzere önemli pek çok yeri ele geçirerek buralardaki tapınakları yerle bir ettirdi²⁷.

Sebüktigin'e karşı direnemeyeceğini anlayan Jaipal, çok zor durumda kalmış ve anlaşmayı bozduğuna da pişman olmuştu. Ayrıca hatayı telâfi etmesinin de mümkün olamayacağını anlamıştı. Dolayısıyla savaşmaktan başka çâresi kalmıyordu. Onun için Kannauç, Kalincar, Ecmir ve Dehli gibi küçük rcalıklarla ittifak yapıp bizzat kendisinin komutasında büyük bir ordu meydana getirerek Gazneliler üzerine yürüdü²⁸. İki ordu Gazne'nin güneyinde Kuram'da karşılaştı. Ama, Sebüktigin'in emriyle önce küçük birlikler hâlinde savaşa katılan Gazne ordusu, rakibini bir müddet hırpaladıktan sonra toplu hücumla geçerek Jaipal ve mütteliklerini kısa sürede darmadağın etti²⁹.

Kuram'da kazanılan zaferi müteakip Jaipal'in ülkesi yağmalanırken Kâbil, Lamghan, Peşaver vs. dahil olmak üzere Gazne'nin doğu ve kuzeyinde bulunan dağlık

24 Cüzcâni I, s.227 vd.; A.L. Srivastava, a.g.e., s. 53; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.80 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 37; M. Habib, *Sultan Mahmûd Of Ghaznin*, Delhi, s.14 vd.

25 *Hondmir II*, s.171; M. Habib, a.g.e., s.15; M. Husain-İ Qureshi, *A Short History Of Hindo-Pakistan*, Karachi 1960, s.103; Aslında Sebüktigin'in oğlu Mahmûd "Müslümanların ve İslâmın şerefine savaşın devam ettirilmesini istiyordu. Şöhret ve arzular için değil, sadece ulular ve Tanrı için anlaşma yapılabileceğini" söyleyerek babasının anlaşma teklifini kabul etmemesini istiyordu. Ancak Sebüktigin şimdilik sunulan gânimetlerin daha faydalı olacağını düşünerek anlaşma yapmayı daha uygun görmüştür. *El-Utbî*, s.9; H. Beveridge, *History of India I*, London., s.42 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 37; G. Macmunn, *Afghanistan From Darius To Amanullah*, Edinburgh 1939, s.28

26 *Nizam ed-din Ahmed*, s.6 vd.; N.A.Baluch, a.g.m., s.49

27 Bkz. *El-Utbî*, s.10 vd.; Ayrıca bkz. W. Haig, a.g.m., s.12; D.C. Ganguly, a.g.m., s.4; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s.36

28 I. Prasad, a.g.e., s.45; N.A.Baluch, a.g.m., s.49; T. Keightley, a.g.e., s.7

bölgeler tamamen Türk hâkimiyeti altına girmiştir³⁰. Böylece ekonomik açıdan güçlenen Sebüktingin'e yöredeki Kalaç ve Afganlardan oluşan pekçok gurubun da katılması O'nu, bölgenin tek hâkim gücü hâline getirmiştir. Fakat devletin yönetim stratejisi açısından Gazne'ye dönmenin de vakti gelmişti. Bu itibarla maiyetine onbin atlı verdiği güvenilir bir adamını Peşaver vâililiğine tayin ettikten sonra kendisi de ordusuyla Gazne'ye geri dönecektir³¹. Fakat ihtiyât, adâlet ve ılımlılığıyla dikkati çeken bu Türk hükümdarı, yirmi yıllık saltanattan sonra devletini uzun yıllar idare etmeye fırsat bulamadan Ağustos 997'de ânîden vefat etti³². O'nun yerini doldurmaya arzusuyla hareket eden oğlu Mahmûd, kısa zamanda hâkimiyetini kabul ettirmeyi başaracaktır.

B- GAZNELİ MAHMUD'UN HİNDİSTAN SEFERLERİ

Sebüktingin'in ölümü üzerine oğulları arasındaki taht mücâdelesini³³ kazanan Mahmûd(997-1030), Gazneliler Devleti'nin başına geçmişti³⁴. O, başa geçtikten sonra bir taraftan Gazneliler Devleti'ni Maveraünnehr ve Horasan'ın en güçlü devleti hâline getirmeye çalışırken diğer taraftan da babası Sebüktingin'in başlattığı Hindistan politikasını

29 Nizam ed-din Ahmed, s. 7; Y.H. Bayur, a.g.e., s.130 vd.

30 Cüzçâni I, s.229; E. Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, s.36 vd.

31 Bkz. El-Utbî, s. 12 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.43; A.L. Srivastava, a.g.e., s.53; V.D. Mahajan, a.g.e., s.37 vd.; S.F. Mahmud, a.g.e., s.80; M. Husain, a.g.e., 104

32 İdareciliği döneminde Samânîlere bağlı olarak hareket eden Sebüktingin, Gazne tahtına geçtikten sonra her yönden bağımsız bir tavır sergileyerek Samanoğullarından daha güçlü bir hâle gelmiştir. Bkz. Hâil Edhem, a.g.e., s.448; E. Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, s.36; M.H. Palabıyık, Gazneli Devleti Saray Teşkilâtı, Erzurum 1996, (Basılmamış Doktora Tezi), s.52; T.W. Haig, a.g.m., s.12; D.C. Ganguly, a.g.m., s.6

33 Cüzçâni I, s.228; Sebüktingin vefat ettiği sırada büyük oğlu Mahmûd ile arası açık olduğundan yerine veliahd olarak küçük oğlu İsmail'i tayin etmişti. Nasireddin ünvanını alarak tahta geçen İsmail, idarî kabiliyetten mahrum bir hükümdardı. Ona rağmen Mahmûd, hükümdarlığın Belh ve Gazne olmak üzere ikiye ayrılmasını ve Gazne'nin kendisine verilmesini istemişti. Ama bu mümkün olmadı ve sonuçta iki kardeş arasındaki mücâdelede İsmail yenilerek bir kaleye sığındı. Daha sonra da yakalanıp ömür boyu tutuklu olarak hayatını sürdürdü. Geniş bilgi için bkz.; El-Utbî, s.85 vd.; İsemi, s.32; C.E. Bosworth, "The Imperial Policy Of The Early Ghaznavids", Afghanistan And Central Asia, London 1977, s.51; L. Cahun, a.g.e., s.162; G. Dunbar, A History Of India From Earliest Times To The Present Day, Delhi 1990, s.90

34 1 Kasım 971'de dünyaya gelen Mahmûd 998'de Gazneliler tahtına geçerken "Sultan" ünvanını alan ilk Türk hükümdarıdır. Bu hususta geniş bilgi için bkz; Nizamülmülk, s.78; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.164; M. Husain, a.g.e., s.104; G. Macmunn, a.g.e., s.29; V.V. Barthold, a.g.e., s.290; N. Köseoğlu, Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, İstanbul 1990, s.50 vd.

devam ettirmiştir. Daha sonra hâkimiyetini Harezm'den İran'a ve Türkistan'dan Kannauç'a kadar genişleterek Asya'nın en büyük hükümdarlarından biri olmayı başarırken³⁵ bunda hiç şüphesiz Hindistan seferlerinin de büyük katkısı olacaktır.

Olağanüstü bir güce sahip olmasa da korkusuz ve cevval bir asker olan Sultan Mahmûd'un Türk, Afgan, Arap ve Hintlilerden teşkil ettiği ordu O'nun üstün askerî yeteneği altında tek bir vücut hâlinde hareket edebilmekteydi. A.L. Srivastava, Muhammed Habib gibi müellifler Mahmûd'un göz kamaştırıcı gücünü sadece Hind seferlerine bağlamakta olup bundan ötürü de komutanlığının abartılmaması gerektiğini belirtmekte iseler de O'nun, aynı başarıyı Türkistan ve İran'da da fazlasıyla göstermiş olması bu düşünceyi doğrulamamaktadır³⁶.

a- Peşaver ve Waihind Seferi

Bazı kaynaklar Sultan Mahmûd'un ilk seferi olarak 999 veya 1000 yılında Kâbil'in doğusuna, Lamghan'a yapılan bir askerî hareketi gösterirler³⁷. Ancak çağdaş kaynaklarda bu sefere dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. O sebeple Gazneli Mahmûd'un ilk Peşaver üzerine gerçekleştirdiği hareketi Hindistan'a yapılan ilk sefer olması zarûreti vardır.

Sultan Mahmûd'un, Eylül 1001'de onbeşbin atlıdan oluşan bir kuvvetle Gazne'den ayrıldığını ve süratle üzerine geldiğini duyan Jaipal, bu tehlike karşısında kısa sürede, onikibin atlı, üçbin yaya³⁸ ve üçyüz filden müteşekkil güçlü bir ordu hazırladı³⁹. Ayrıca

35 Bkz. C.E. Bosworth, *The Ghaznevids*., s.44 vd.; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.81; M. Husain, a.g.e., s. 104

36 Ona verilen bu "Yeminü'd Devle" ünvanından dolayı bu hükümdarlık doğuda Yemini Hükümdarlığı olarak da tanınmaktadır. Bkz. El-Utbî, s.59; Cüzcâni-Raverty I, s.76; Halil Edhem, a.g.e., s.450; G. Dunbar, a.g.e., s. 90; T.W. Haig, a.g.m., s.13; U.N. Day, *Some Aspects Of Medieval Indian History*, New Delhi 1971, s.8; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 38; A.L. Srivastava, a.g.e., s. 53; S.F. Mahmûd, a.g.e., s. 81 vd.Nizam ed-dîn Ahmed, s.8; C.E. Bosworth, "The Titulature of the Early Ghaznavids", *The Medieval History Of Iran, Afghânistan and Central Asia*, London 1977, s.217; A.L. Srivastava, a.g.e., s.62

37 Örnek olmak üzere; T. Keightley, a.g.e., s.8; T.W. Haig, a.g.m., s.13; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 38; A.L. Srivastava, a.g.e., s. 56; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 17; M. Habib, a.g.e., s.23

38 Bkz. El-Utbî, s.131; D.C. Ganguly, a.g.m., s.6; Ancak T.W. Haig, a.g.m., s.13; ve H. Beveridge, a.g.e., s.44'de Jaipal'in savaşa sürdüğü yaya sayısını otuzbin olarak vermektedir.

39 I. Prasad, a.g.e., s.46 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s.38; N.A. Baluch, a.g.m., s.50; M. Habib, a.g.e.,

civardaki racalardan gelecek destek kuvvetlerini de beklemekteydi⁴⁰. Ama Mahmûd'un ordusu beklenmedik bir hızla Kasım ayında Peşaver yakınlarına ulaşmış ve ânî bir baskınla Jaipal'in fillerini etkisiz hâle getirdiği gibi onbeşbin Hindu'yu da savaş meydanında yırtıcı hayvanlara yem etmişti. Bu arada Gazneli ordusu çok miktarda gânimet de ele geçirdi. Ayrıca Jaipal'in yanısıra oğulları, torunları ve pekçok önemli görevli ile beraber beşyüzbin Hindu da esir alındı⁴¹. Peşaver başarısından sonra Vayhind (:Und, Hind) ⁴² e girerek bölgeyi yağmalayan Mahmûd, buradan da büyük miktarda para ve kıymetli emtiayla birlikte yüzelli fil ele geçirmiştir⁴³.

Gazneliler karşısında arka arkaya iki defa uğradığı mağlubiyetin utancıyla yerine oğlu Anandpal'ı halef olarak bırakan Jaipal, Hindu âdetine göre bir cenaze töreni düzenleyerek kendisini ateşe atmak suretiyle hayatına son verdi⁴⁴. Mahmûd ise hem para, hem de büyük bir zaferin gururuyla Gazne'ye döndü⁴⁵.

b- Bhatiya Seferi

Mahmûd, 1002 yılında Sistan'da çıkan bir isyânı bastırarak, burayı Horasan'a dahil ettikten sonra⁴⁶ Bhatiya seferine çıktı. Daha önce Peşaver üzerine yürüyüşü ve Jaipal ile

s.23 vd.; J. P. Roux, *Türklerin Tarihi*, (nşr. G. Üstün), İstanbul 1995, s.141 vd.

40 Jaipal kuzeyde Sebuktigin'e yenildikten sonra güneye yönelerek Beas nehri civarına kadar hemen hemen bütün Pencab'ı hâkimiyeti altına almıştı. Y.H. Bayur, a.g.e., s. 140

41 Bu esirlere ödediği kurtuluş fidyesi Gaznelilere büyük bir iktisadî güç sağlamıştır. Öyle ki sadece Jaipal'in serbest bırakılmasının bedeli ikiyüzellibin dinar olmuştur. Ayrıca ele geçirilen mücevherlerden yalnız bir tanesine yüzseksenbin dinar paha biçilmiştir. Bkz. *El-Utbî*, s.132; H. Beveridge, a.g.e., s.44; S.Lane Poole, a.g.e., s. 19; P. Meille, *Histoire De L'Inde*, Paris 1951, s.37; D.C. Ganguly, a.g.m., s.6

42 Vayhind, Peşaver ile Lahor arasında büyük bir şehir olup daha sonra harabeye dönmüştür. Bkz. *Hudud al-Alam*, s.92

43 *Cüzcâni I*, s.229; *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.8; *İbnü'l Esir IX*, s.140 vd.; Ayrıca bkz.T. Keightley, a.g.e., s.8

44 *El-Utbî*, s.132; Ayrıca bkz. I. Prasad, a.g.e., s.47; N.A. Baluch, a.g.m., s.50

45 Bazı yazarlar bu başarıyı "Büyük sevinç gösterileriyle Gazne'de karşılanan Mahmûd'un adamları ele geçirilen ganimetlerin çokluğundan dolayı ilerideki seferleri iştahla beklemeye başlamışlardı." şeklinde değerlendirirler. Bkz. T.W. Haig, a.g.m., s. 13 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 38; Y.H. Bayur, a.g.e., s. 140 vd.; S.Lane-Poole, a.g.e., s.19

46 Sultan Mahmûd, 999 yılında Sistan bölgesine yürümüş ve buranın hâkimi Halef, yüzbin dinar karşılığında aman dilemeye mecbur olmuştu. Bir müddet sonra oğlu Tahir ile anlaşmazlığa düşerek mağlup olan Halef, oğlunu bir hileyle öldürtmüş ama halkının nefretine maruz kalmıştı. Onun için Tahir'e bağlı emir ve kumandanlar Halef'in de yönetimine son vererek bölgeyi hâkimiyeti altına

yaptığı savaşta Bhatiya⁴⁷ Racası Bajra (Beji Ray)⁴⁸, dan destek uman Mahmûd, beklediği yardımı göremeyince babası Sebûktigin döneminde dostluk tesis ettikleri bu racayı cezalandırmak için 1004'te Gazne'den ayrıldı⁴⁹. Daha önce barış tesis ettiği Anandpal'ın hâkimiyetindeki Belucistan yolunu takip ederek Sind nehrini Multan bölgesinden geçip Bhatiya önlerine gelen Mahmûd, Gazne ordusuna karşı ancak üç gün boyunca mukavemet edebilen racayı ağır bir hezîmete uğratmıştır⁵⁰.

Sığındığı ormanda esir düşmemek için kendisini bıçaklayarak öldüren Raca'nın cesediyle birlikte askerleri de Sultan Mahmûd'a götürülmüş ve bunlardan İslâmiyeti kabul edenler kurtulurken diğerleri tamamen imhâ edilmişlerdi⁵¹. Bu sefer sırasında Mahmûd'un eline bol miktarda gânimet ve ikiyüzseksen de fil geçmişti. Bölgede bir müddet daha kalarak Bhatiya Racialığı'nın arazisinin tamamını fetheden Mahmûd, böylece bölgedeki hâkimiyetini de genişletip pekiştirmiş oldu⁵².

Fethedilen yerlerde İslâmiyeti yaymak için camiler ve mescidler yapılmasını emreden Gazneli Mahmûd, İslâm dininin öğretilmesi için bölgeye âlimler tayin etti. Ne var ki dönmek için gerekli zamanın kalmadığının farkında değildi. Halbuki Hindistan'da yağmur mevsimi başlamıştı ve Gazne'ye hareket eden Sultan Mahmûd, bir yandan ülkesinden geçerken Ebu'l Feth Davud'un saldırılarına maruz kalmış, diğer yandan da gânimetlerin büyük çoğunluğu Pencab'ın taşan sularının derinliklerinde kaybolmuştu. Zorlu bir yolculuktan sonra Gazneliler ancak Mayıs/Haziran 1005'de Gazne'ye

---

alması için Mahmûd'u Sistan'a davet etmişlerdi. Böyle kaçırılmayacak bir fırsatı hemen değerlendiren Sultan Mahmûd, Kasım 1002'de Sistan üzerine yürümüşü. Sultan'ın geldiğini haber alan Halef, etrafı hendekle çevrili müstahkem bir kale olan Tâk Kalesi'ne çekilmişse de daha fazla direnemeyeceğini anlayarak 21 Aralık 1002'de itaatini bildirmiş ve kaleyi teslim etmiştir. Sultan Mahmûd, kendisine sunulan hediyelerle Gazne'ye dönerken Halef'in de Cüzcan'a gitmesine müsâade etmiştir. E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s.28 vd.; T.W. Haig, a.g.m., s.14 ; D.C. Ganguly, a.g.m., s.7

47 Ganj vâdisinin kuzey batısında, Multan'ın doğusunda yer alan bu bölgenin, diğer bir adı Bhatında olup bu gün Ucc olarak bilinmektedir. Stratejik açıdan önemi olan bu şehir, derin ve geniş bir hendekle çevrili olmasının yanısıra yüksek bir sur ile de tahkim edilmişti. Bkz. *El-Utbî*, s.148; *İbnü'l Esir IX*, s.152; H. Beveridge, a.g.e., s.44

48 *El-Utbî*, s.149'da şehrin racasının adı Biçahra olarak geçmektedir.

49 N.A. Baluch, a.g.m., s.51

50 *El-Utbî*, s.150; *İbnü'l Esir IX*, s.152

51 W. Haig, a.g.m., s.14; V.D. Mahajan, a.g.e., s.39; Y.H. Bayur, a.g.e., s.141; M. Habib, a.g.e., s.24 vd.

varabilmiştir⁵³.

c- Multan Seferi

Sebüktingin döneminde Gazneli hâkimiyetini tanıyarak sadâkatle bağlanmış olan Şeyh Hamid Lodi'nin torunu Ebu'l Feth Davud, 1005'de Gaznelilere ihânet ederek⁵⁴ isyâna kalkışmış, ayrıca Karmatiliği⁵⁵ benimseyerek bölgeyi fitne ve fesada boğmuştu. Onun için Mart/Nisan 1006'da Gazne'den hareket eden Mahmûd, Multan⁵⁶ seferine çıktı⁵⁷. Ancak feyezân dönemi olduğu için Sind Nehri'nin geçitlerinin kapalı olması sebebiyle Peşaver üzerinden Multan'a geçmeyi denedi⁵⁸. Fakat Pencab Racası Anandapal, Sultan'ı engellemek için Peşaver tepelerine doğru ilerlediyse de yenilerek Keşmir'e kaçmak zorunda kaldı. Bu kızgınlıkla önüne gelen her şehri yağmalayarak Multan'a doğru ilerleyen Mahmûd'un kararlılığıyla direnme azmi kırılan Ebu'l Feth Davud, hazînesiyle birlikte Serendib'e kaçtı. Böylece hükümdarsız kalan şehir, yedi günlük bir direnmeden sonra teslim alınarak⁵⁹ Karmatiler yıllık yirmibin dirhem vergiyle cezalandırıldı⁶⁰.

52 D.C. Ganguly, a.g.m., s.7

53 Kalenin işini yoluna koyduktan sonra Gazne'ye yönelen Mahmûd, yağmur mevsiminin başlamasından dolayı meşakkatli bir yolculuk geçirerek gerek askerî gerekse iktisadî açıdan büyük kayıplar vererek başşehre dönmeyi başarmıştır; İbnü'l Esir IX, s.152; H. Beveridge, a.g.e., s.45; S.Lane- Poole, a.g.e., s.19; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s.18

54 B.S. Nijjar, *Pancab Under The Sultans (1000-1526)*, Delhi 1968, s.15 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.44; H. Kulke-R. Rothermund, a.g.e., s.165

55 İsmailiye fırkasının önemli liderlerinden Abdullah b. Meymun'un 874'deki ölümünden sonra talebelerinden Hamdan Karmat'ın liderliğinde yayılan Karmatiler, büyük oranda Mecûsîlikten etkilenmişler, bunun yanı sıra bölge halkının fakirliğinden istifade ederek mal ve kadın ortaklığına dayanan bir yapı gerçekleştirmişlerdir. Geniş bilgi için bkz.; İbnü'n Nedim, *El Fihrist*, (nşr.İ. Ramazan), Beyrut 1995, s.235 vd.; Abdulkadir Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar (El-Fark Beyne'l Fırak)*, (nşr.E.R.Fığlalı), İstanbul 1979, s.262 vd.; L. Massignion, "Karmatiler", *İ A IV*, s.355; B. Üçok, *İslâm Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Ankara 1983, s.114 vd.

56 Ravi Nehri kıyısında kurulmuş olan Multan Kalesi nehirden dolayı tabi savunma hattına sahip, oldukça mütehakkim ve mücehhez bir kaleydi. S.A.Ruben, "Military Stations During The Early Period Of Muslim Rule In Hind-Pakistan", *Pakistan Historical Society I/1*, (1953), s.51; Şehirde Hindistan'ın pekçok yerinden gelen halkın ziyaret ettiği Multan adlı büyük bir put mevcuttu. Bkz. *Hudud al-Alam*, s.89; Sefer için ayrıca bkz. C.E. Bosworth, "The Imperial Policy of the Early Ghaznavids", s.54

57 I. Prasad, a.g.e., s.47; N.A. Baluch, a.g.m., s.52

58 İbnü'l Esir IX, s.153; M. Habib, a.g.e., s.25; V.D. Mahajan, a.g.e., s.39

59 *El-Utbî*, s.150; S. Lane Poole, a.g.e., s.20; B.S. Nijjar, a.g.e., s.16

60 *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.8 vd.; İbnü'l Esir IX, s.153; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids..*, s.52; D.C. Ganguly, a.g.m., s.7; V.D. Mahajan, a.g.e., s.39

Sultan Mahmûd'un Multan seferi sırasında Karahanlı Hükümdarı Nasr b.Ali (İlek Han öl:1012), Horasan ve Belh'e saldırmıştı⁶¹. Onun üzerine Gazneli Mahmûd, Waihind bölgesinin vâliliğini Jaipal'in torunu Nawasa Şâh adıyla bilinen Sukhpal⁶²'a bırakarak, yarım kalan fetihlerini tamamlamak için geri dönmek üzere hızla Gazne'ye doğru yola çıktı⁶³.

ç- Pencab Seferi

Gazne'ye dönüşünden sonra Sultan'ın Maverâünnehr'de gelişen hâdiselerle uğraşmasını⁶⁴ fırsat bilen Sukhpal, Sultan tarafından daha önce önemli idarî mercîlere tayin edilmiş bulunan bütün görevlileri azlederek Hindu yöneticilerle ittifak yaptı ve tekrar eski dinine döndü⁶⁵. Bunun üzerine gazaba gelen Sultan Mahmûd, kış mevsiminin şiddetine rağmen Pencab üzerine yürüdü. Beklenmedik bir anda Gaznelileri karşısında bulan Sukhpal, mukavemet etmeye çalıştıysa da neticede yenilmekten kurtulamadı ve yakalanarak ömür boyu hapse mahkûm edilip bütün hazînesine de el konuldu⁶⁶. Bu vesîleyle Karmatiler bir kez daha cezalandırılırken bölgenin idaresiyle de Sultan Mahmûd'un komutanlarından Tegin Hazin görevlendirdi. Böylece Multan, Gazneli

61 Bkz. *Hondmir II*, s.378; Daha önceden yapılan bir anlaşmaya göre bu iki hâkimiyet arasında Ceyhun hudud kabul edilmişti. Ancak Sultan Mahmûd'un Hindistan'da bulunduğu sırada Karahanlılar Horasan'a iki birlik göndererek Nişabur ve Belh şehirlerini zapt etmişlerdi. Ayrıca bkz. O. Pritsak, "Kara-Hanlılar", *İ.A.VI*, s.255 vd. ; M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara 1989, s.66; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s.292 vd.; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids*, s.51

62 Büyükbabası ile birlikte hapsedildiği sırada Sukhpal, İslâmiyeti seçerek Nawasa Şah adını almıştı. Bkz. *Hondmir II*, s.378; D.C. Ganguly, a.g.m., s.7

63 H. Beveridge a.g.e., s. 45; T.W. Haig, a.g.m., s.16; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s.18; V.D. Mahajan, a.g.e., s.39; M. Habib, a.g.e., s.26

64 Gaznelilerin Multan seferiyle uğraştıkları bir sırada Karahanlılar Maverâünnehr'e hâkim olmak için faaliyetlerini sürdürmekteydiler. O sebeple Mahmûd, Hindistan'dan geri dönerek Karahanlılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bkz. Ebu Said Abdu'l Hay bin El Zahhak bin Mahmûd Gerdizi, *Tarih-i Gerdizi Zeynü'l Ahbar*, (nşr. Aga Mirza Muhammed Han Kazvini), Tahran 1327, s.53; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s.292 vd.

65 *İbnü'l Esir IX*, s.158; *Hondmir II*, s.378; B.S. Nijjar, a.g.e., s.16 vd.; H. Kukul-D. Rothermund, a.g.e., s.165

66 D.C. Ganguly, a.g.m., s.8; Bu savaşta Gazneli Mahmûd büyük bir askerî başarı sergilemiş ve bizzat savaşarak akan kanların kılıcının kabzasına yapışıp pıhtılaşması sonucunda elini kabzadan sıcak suyla ancak kurtarabilmiştir. S.A. Ruben, a.g.m., s.52

topraklarının önemli bir parçası hâline getirildi⁶⁷. Artık Raca Anandpal üzerine yürüme zamanı gelmişti.

d- İkinci Peşaver Seferi

Pencab seferi sırasında topraklarından geçişine müsaade etmeyen Anandpal'ı cezalandırmak arzusunda olan Mahmûd, 1008 yılı sonbaharında harekete geçti⁶⁸. Bu gelişmeden haberdâr olan Anandpal; Gwalior, Kalincar, Kannauç, Dehli ve Ecmir gibi şehirlere hâkim olan diğer Hindu racalarıyla ittifak yaparak meydana getirdiği büyük bir orduyla harekete geçti⁶⁹. Sultan, savaşacağı ordunun diğerleri gibi çok kolay dağıtılamayacağını farkındaydı. Bundan dolayı çok ihtiyatlı davranmaktaydı⁷⁰. Çünkü Anandpal'ın oğlu Brahmapal'ın komutasında Attock bölgesindeki Hazro yakınlarında Chach düzlüklerinde toplanan bu büyük Hind ordusunun sayısı günden güne artmaktaydı⁷¹. Buna ilâveten Hindu kadınları, bu savaşı kutsal telâkki ettiklerinden altından süs eşyalarına kadar bütün mücevherlerini satarak yardım için gönderdiler. Fakirler ise para karşılığında işler yaparak elde ettikleri gelirlerle savaş meydanındaki Hindulara katkıda bulunmaya çalışmışlardı. Bu tavırlarıyla Hindular, savaşı tam bir dinler medeniyetler çatışmasına dönüştürdüler⁷².

Düşmanlarının gücünü farkederek Sultan Mahmûd'un, Vayhind ve Peşaver arasında kamp kurduktan sonra kırk gün beklemesine⁷³ bakılırsa epeyce tedirgin olduğu ve savaş için çok geniş tedbirler aldığı söylenebilir⁷⁴. Nitekim hücum esasına göre düzenlenmiş olan Türk ordusunun bu savaşta savunmaya yöneldiği dikkati çekmektedir. Onun için Hinduların hücumla geçmesi beklenilmiş, hatta bu yönde bir kışkırtma faaliyeti olmak

67 El-Utbî, s.156; T.W. Haig, a.g.m., s.15; E. Merçil, a.g.e., s.19

68 Hondmir II, s.378

69 I. Prasad, a.g.e., s.49; T.W. Haig, a.g.m, s.15; N.A. Baluch, a.g.m., s.55; B.S. Nijjar, a.g.e., s.17; G. Dunbar, a.g.e., s.91; S.F. Mahmûd, a.g.e., s. 81

70 H. Beveridge, a.g.e., s. 45; V.D. Mahajan, a.g.e., s.39

71 D.C. Ganguly, a.g.m., s.8

72 B.S. Nijjar, a.g.e., s. 17

73 G. Dunbar, a.g.e.,s.91; M. Husain, a.g.e., s.106

74 Sultan Mahmûd, ordugâhın etrafını hendekler ile çevirtip, yer yer yaptığı berkitmelerle müstahkem

üzere altıbin okçu da önden gönderilmiştir. 31 Aralık 1008'de bu okçuların tahrikiyle otuzbin civârındaki Kokhar⁷⁵ kuvvetleri harekete geçti. Gerçekten de Anandpal'a gelen yardım kuvvetlerinin en güçlüsü Keşmir'in yüksek tepelerinden gelen bu vahşî savaşçılardı. Bunların müthiş taarruzu karşısında Türk ordusu paniğe kapıldı ve savaş Gaznelilerin aleyhine gelişmeye başladı. Mücâdelenin iyice sertleştiği hatta Sultan Mahmûd'un, savaş alanını terketmeyi düşündüğü bir sırada ortaya çıkan beklenmedik bir gelişme ile Anandpal'ın fillerinin, savaş meydanını terketmesi herşeyi değiştirdi. Hindular, liderlerinin savaş meydanını terkettiğini zannettikleri bir anda taarruza geçen Sultan Mahmûd, duruma hâkim olarak Hinduların peşine düştü ve iki gün içinde bütünüyle bölgeyi zaptetti⁷⁶.

Anandpal'ın da, babası Jaipal'in akîbetine uğraması Mahmûd'un Hindistan içlerine doğru ilerlemesini sağlamıştır. Nitekim büyük tapınakların bulunduğu ve sadece bir garnizon tarafından korunan zenginliğiyle ünlü Nagarkot⁷⁷ kalesine doğru ilerleyen Mahmûd, burayı üç günlük bir direnişten sonra teslim aldı. Aralarında gümüşten bir köşk⁷⁸ ile altın ve gümüş direklerle yapılmış Bizansvari kubbelerin de yer aldığı depoları muazzam mücevherlerle dolu kale tamamen yağmalandı. Bütün bunlarla birlikte ele geçirilen paralar, külçe altın, gümüş vs. gibi daha pekçok kıymetli eşya 1009'da develerle Gazne'ye nakledildi. Bu gânimetlerin tamamı orada sarayın avlusunda sergilenerek dünyanın her yerinden gelen insanların görmesi sağlandı. Ayrıca Sultan, bu gânimetlerden büyük bir kısmını da halka cömertçe dağıttı⁷⁹.

Sultan Mahmûd'un Anandpal'a karşı kazandığı zaferi, Hindu racaların aralarındaki

---

bir mevkiî hâline getirmeye çalışmıştır.

75 Kokharlar, Scytian topluluğuna mensup olup, çıplak baş, yalın ayak ve barbarca giyimleri, çocuk öldürme, aynı zamanda kadınlarının birçok erkekle evlenmeleri, terörist davranışları vs. gibi faaliyetleriyle de İslâmiyete karşı olan topluluklardı. Bkz. S.Lane Poole, a.g.e., s.20; B.S. Nijjar, a.g.e., s.17 vd.

76 El-Utbî, s.156 vd.; Nizam ed-dîn Ahmed, s.9; A.L. Srivastava, a.g.e., s...; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.81; V.D. Mahajan, a.g.e., s.40; G. Macmunn, a.g.e., s.30

77 Kangra ve Bhimnagar olarak da anılan bu şehir Himalaya'nın aşağı eteklerinde kurulmuş olup yerden fıskıran ateş, şehre kutsallık kazandırdığından buradaki tapınağa bölgenin her yerinden kıymetli adaklar sunulmaktaydı. Bundan dolayı kale son derece büyük zenginliğe sahip bir konumdaydı. Bkz. H. Beveridge, a.g.e., s.46

78 Zengin bir adama ait olduğu tahmin edilen bu köşkün uzunluğu 27.432 m, genişliği 13.716 m. idi. Bkz. A.L.Srivastava, a.g.e., s.; B.S. Nijjar, a.g.e., s.19

79 El-Utbî, s.157 vd.; S. Lane-Poole, a.g.e., s.21; G. Dunbar, a.g.e., s.91; W. Haig, a.g.m., s.16; H.

ittifakı bozarken, racaların kendilerine olan güvenlerinin de kaybolmasına sebep olacaktır ki bu durum Sultan'ın bundan sonraki seferlerini kolaylaştıracaktır.

e- Narainpur Seferi

Sultan Mahmûd, Nagarkot seferinden kısa bir süre sonra Ekim 1009'da Rajputana böldesinin Alvar mıntıkasındaki Narainpur üzerine yürüdü. Burası önemli bir ticaret merkezi idi. Şehir bir müddet direnmiş ise de neticede teslim olmak zorunda kalmıştır. Narainpur hâkimi ile yapılan anlaşmaya göre, her yıl ikibin Hindli asker Sultan'ın hizmetine gönderilecek elli fil ve bir miktar yıllık vergi verilecek, ayrıca Raca kendisinden sonra başa geçenin de itaatini sağlayacaktı. Bu sonuçtan memnun olan Sultan, ele geçirdiği gânimetleriyle birlikte Gazne'ye dönerek yeniden bir problem hâline gelen Multan'a yapacağı seferin hazırlıklarına başladı⁸⁰.

Y.H. Bayur, El-Utbî'ye göre bu seferi Sultan Mahmûd'un Cemne ile Gence havzalarının Gücerat ve Malva ile olan bağlantısını rahat bir şekilde sağlamak için yaptığını kaydeder⁸¹. Bu değerlendirme akla uygun görülmektedir. Böylelikle El-Utbî'nin de işaret ettiği gibi Horasan ile Güney Hindistan'ın ticaret yapabileceği yol güzergâhı açılmış ve Gaznelilerin kontrolüne girmiş oluyordu.

f- Multan Seferi

1010 yılında Gur bölgesine başarılı bir sefer yapan ve burada bölgenin sarplığına, savunmasının kolaylığına güvenerek sürekli kargaşa çıkaran beylere karşı da önemli başarılar elde eden Sultan Mahmûd, aynı zamanda Herat'dan gelen ticaret yolunu da açmış oluyordu. Bu sefer sonucunda Sur oğlu Muhammed esir edilirken yerine oğlu Ebu Ali geçirilmiş, bölge büyük ölçüde hâkimiyet altına alınmıştır. Bu başarılar Gazneli Mahmûd'a

---

Beveridge, a.g.e., s.46; M. Husain, a.g.e., s.104

80 D.C. Ganguly, a.g.m., s.10

81 Bkz. El-Utbî, s.166 vd.; Ayrıca bkz. Y.H. Bayur, a.g.e., s.148 vd.

batı sınırlarını Hazar Denizi'ne ulaştırma düşüncesini ilham etmekte iken Maverâünnehr'de gelişen olaylar önem kazanmaya başlamıştır.

Sultan Mahmûd, Maverâünnehr'de bir tedib hareketi yürütmekteyken birdenbire Hindistan'a yönelmesi dikkati çekmektedir. Bunun sebebi bilinmemekle beraber Pencab'da başta Karmatiler olmak üzere gelişen ve düzeni tehdit eden Batını faaliyetleri olmalıdır. Ama, Gazneli Mahmûd'un fetih politikasını da artık Hindistan'da yoğunlaştırdığını söylemek mümkündür. Nitekim hazırlıklar iyi yapıldığı için bu seferde hiçbir zorlukla karşılaşmadan bölge bütünüyle hâkimiyet altına alındı. Pekçoğu öldürülen veya tutuklanan Karmatilere, ağır bir darbe indirilmiş oldu. Bunun yanısıra orada devamlı karışıklık çıkaran Ebu'l Feth Davud yakalanarak Gazne'ye getirildi ve Gurek Kalesi'ne⁸² hapsedilerek ömrünün sonuna kadar orada yaşamaya mahkûm edildi⁸³. Böylece Gaznelileri Hindistan hâkimiyetine götüren yolda önemli engellerden biri olan Ebu'l Feth Davud bertaraf edilmiş oluyordu.

g- Trilochanapal Seferi

Anandpal, Sultan Mahmûd tarafından defalarca mağlup edilmesine rağmen yenme ümidini yitirmemiş ve Gazneliler karşısında gösterdiği mukavemetle de bu ümidini göstermişti. Yenilince racalığın başkentini daha emniyetli gördüğü bugünkü Salt düzlüğündeki Nandanah'a taşıyarak burada küçük bir ordu toplayıp hâkimiyetini yeniden tesis etmeyi başarmış, 1012'de ölümünden sonra da idareye oğlu Trilochanapal geçmişti⁸⁴. Pencab'da Batınîlerin en büyük dayanaklarından birisi olan Davud etkisiz hâle getirildiği sırada Gazneli hâkimiyetini tehdit edebilecek bir diğer düşman olan Trilochanapal da oldukça güçlenmişti. Bunu hâkimiyeti açısından tehlikeli gören Gazneli Mahmûd, tekrar Hindistan üzerine yürümeye karar verdi.

Trilochanapal'ın idaresindeki racalığın yeniden güçlenmesine engel olmak üzere

82 Gurek Kalesi'ne Kurahs da denir. Bkz. G.Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s.268

83 Nizam ed-dîn Ahmed, s.10 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.47; N.A.Baluch, a.g.m., s.53; E. Merçil, a.g.e., s.20 vd.

84 S.F. Mahmûd, a.g.e., s.81; M. Husain, a.g.e., s.106; B.S. Nijjar, a.g.e., s.19

1013'de harekete geçen Sultan, kış mevsiminin bastırması üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştı. O sebeple Sultan, Mart 1014'te tekrar Nandanah bölgesine yürürken⁸⁵; sarp bir bölge olan Margala geçitlerinde mevzilenen Trilochanapal ile oğlu Bhimpal, büyük bir azimle karşı koymaya çalışmışlarsa da Gazneli kuvvetleri karşısında daha fazla mukavemet gösteremeyerek Keşmir Racialığı'na sığınmak zorunda kalmışlardır. Nandanah'ı zaptederek Trilochanapal'ı takip eden Mahmûd, Keşmir ordusunun komutanı Tunga'nın müttefik ordularını da mağlup etti. Gazneliler, hızla Keşmir içlerine doğru ilerlerken Trilochanapal de esir düşmemek için Sivâlik tepelerine yönelip, orada hükümdarlığını devam ettirmeye çalıştı⁸⁶.

Pencab'ın yönetimini komutanlarından Melik Ayaz'a bırakıp Ağustos 1014'de Gazne'ye dönen Mahmûd, bölgede İslâmiyetin yayılması için camiler yapılmasını emrederek, din âlimleri görevlendirmişti. Melik Ayaz şehrin surlarını yeniden inşa ettirerek Lahor ve çevresindeki kasabaların gelişmesini sağlamıştır. Böylece şehrin stratejik açıdan da önemi artmış oldu. Bu arada B.S.Nijjar; Mahmûd'un Pencab'da İslâmiyeti en iyi şekilde yayabilmek için halka hediyeler dağıttığı yolundaki ifadelerin tamamen hayalî olduğunu belirterek; O'nun kadın ve çocuk ayırt etmeksizin esâret altındaki insanları katletmesinin İslâm Dinini yaymakla izah edilemeyeceğini belirtmektedir⁸⁷ ki, yazarın bu iddiasının kaynağı da meçhûldür.

ğ- Thanesar Seferi

İktisadi gücünün kaynağını Hindistan'a dayamak isteyen Sultan Mahmûd, Hindu tapınaklarının altın, gümüş vs. gibi kıymetli eşyalarla dolu olduğunu bilmekte ve bu O'nun seferlerinde önemli bir muharrik unsur olmaktaydı. Dolayısıyla kendilerine dokunulmamasına rağmen tapınakların yağmalanması halkı dehşete düşürmeye

85 D.C. Ganguly, a.g.m., s.11; Sultan Mahmûd, Nandanah'a doğru ilerlerken ordunun merkez kuvvetlerinin idaresini Altuntaş, sağ ve sol cenahları ise Arslan Cazib ile Ebu Abdullah Muhammed yürütmekteydi. Geniş bilgi için bkz. B.S. Nijjar, a.g.e., s.19

86 V.D. Mahajan, a.g.e., s.41; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.81

87 B.S. Nijjar, a.g.e., s. 21

yetmekteydi⁸⁸. Bunun en iyi örneklerinden biri Sultan'ın Thanesar⁸⁹ seferidir. Bu bölge askerî amaçla kullanılan en iyi fillerin yetiştiği ve Jagsoom'da Chakrasvami adı verilen büyük bir tapınağın bulunduğu bir yerdi. Yani Hindistan'ın zengin bölgelerinden birisiydi⁹⁰.

Ekim 1014'te Gazne'den hareket eden Sultan Mahmûd, o yüzyılın en büyük tapınak şehri olan Thanesar'a girerek halkın hiçbir mukavemetiyle karşılaşmadan bu şehri zaptetti⁹¹. Rajputana Çölü üzerinden gelerek şehri yağmalayan Gazneli Mahmûd, bölgedeki tapınakları yıkarken Chakrasvami tapınağını da söktürüp Gazne'ye gönderdi. Parçalanan putların ikiyüzbin esirle Mekke ve Bağdat'a nakledildiği rivayet edilmektedir⁹². Sultan bu kolay başarıdan sonra Dehli'yi fethetmek istemişse de müşâvirleri daha fazla ilerlemenin şimdilik doğru olmayacağına O'nu inandırdılar⁹³. Bunun üzerine Sultan, Dehli yerine daha önce kendisine karşı savaşan Keşmir Racasının üzerine yürümeyi tercih etti.

h- Keşmir Seferi

Nandana Seferi sırasında, Triloçanpal'a yardım etmiş olan Keşmir Racasına bir ceza vermek isteyen Mahmûd, 1015 yılında öncelikle Keşmir ve yol üzerinde güçlü Loharkot Kalesi'ni kuşattı⁹⁴. Ancak Gazneli ordusu, şiddetli kış yüzünden bir ay sonra kuşatmayı kaldırıp çekilmek zorunda kaldı. Dönüş yolculuğu Sultan için çok yorucu ve zahmetli olmuştu. Öyle ki; ordu, bilinmeyen dağlar arasından geçerken yolunu kaybetmiş ve selin tahrip ettiği vâdilerde yokluk çekmişti. Kuvvetinin büyük bir kısmını kötü hava şartları dolayısıyla yollarda kaybeden Mahmûd, kışın geri kalan kısmını Pencab'da

88 El-Utbî, s.155; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.164; B.S. Nijjar, a.g.e., s.20

89 Thanesar Dehli'nin 150 km. kuzeyindedir.

90 Nizam ed-din Ahmed, s.10'da şehrin hâkiminin ismini Nirucaypal olarak vermektedir.

91 Bkz. El-Utbî, s.184; Ayrıca bkz. I. Prasad, a.g.e., s.49; S.Lane-Poole, a.g.e., s.23; T.W. Haig, a.g.m., s.18; A.L. Srivastava, a.g.e., s.58; G. Macmunn, a.g.e., s.30; P. Meile, a.g.e., s.37

92 Gazne'ye getirilen bu tapınaktan bazı parçalar halka açık bir yerde yakılarak ayaklar altında çiğnenmiştir. Bkz. W. Haig, a.g.e. s.18; G. Dunbar, a.g.e., s.92

93 El-Utbî, s.156; A.L. Srivastava, a.g.e., s.58; V.D. Mahajan, a.g.e., s.41; M. Habib, a.g.e., s.34 vd.; İbnü'l Esir IX, s.197

94 El-Utbî, s.242 vd.; M. Habib, a.g.e., s.37; D.C. Ganguly, a.g.m., s.12 vd.; Hâilil Edhem, a.g.e., s.378

geçirdikten sonra, ancak Mart 1016'da Gazne'ye dönebilmiştir⁹⁵. Sultan, yeterince tatmin olamadığı bu seferden sonra Hindistan'ın iç bölgelerine doğru ilerleyecektir.

1- Mathura, Mannaiç ve Asni Seferleri

Mahmûd, Harezmi'deki iç meseleler⁹⁶ yüzünden Hindistan seferlerine bir müddet ara verdi. Artık daha iç bölgelere seferler düzenleme zamanı gelmişti. Bundan dolayı yüzbin kişilik Gazneli ordusunun yanısıra erişilecek zenginliklerden pay almak hevesliyle Türkistan, Maveraünnehr ve Horasan'dan toplanan yaklaşık yirmibin gönüllü de Hindistan'a yönelmiştir.

Eylül 1018'de yağmur mevsimi başlamadan önce harekete geçen Gazne ordusu Keşmir Racası Hardad'ın rehberliğinde Pencab nehirlerini ve İndus'u zorlukla da olsa geçmişlerdi⁹⁷. 02 Aralık 1019'da da Dehli'yi atlayarak Cemne kıyılarına takiple güneye doğru ilerleyen Gazne ordusu Baran⁹⁸'a girdi⁹⁹. Raca Hardad, otuz fil ve zengin hazinesiyle Cemne'nin doğu kıyılarındaki Mahaban'a kaçtı ise de, Sultan'ın takibinden kurtulamayacaktır¹⁰⁰. Bu arada Mahaban'ın idarecisi Chandra, direnmeye çalıştıysa da, ormanlık bir arazide yapılan savaşta öncü kuvvetlerine mağlup olarak kaçmak zorunda kaldı¹⁰¹. Hind askerlerinden bir kısmı bu sırada nehirde boğuldular¹⁰². Chandra ise esir

95 El-Utbî, s.181; Nizam ed-din Ahmed, s.11

96 Gazneliler ile Harezmişâhlılar arasında daha önceden yapılmış olan anlaşma şartlarına uymak istemeyen Harezmi emirlerden Alptigin, Sultan Me'mun'u öldürterek devletin başına geçmiş ve bahse konu olan anlaşmayı tesis etmişti. Bunun üzerine Alptigin'i cezalandırmak için harekete geçen Mahmûd, Harezmişâhların başkenti Gürgeç'e kadar girmeyi başardı. Böylece Harezmi bölgesine hâkim olan Gazneliler, bölgedeki Me'muniler hanedanına son verirken Hacib Altuntaş'ı da buranın idaresiyle görevlendirdi. Geniş bilgi için bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s.295 vd; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972, s.14

97 El-Utbî, s.215 vd.; Hâil Edhem, a.g.e., s.378; S.Lane-Poole, a.g.e., s.25; M. Husain, a.g.e., s.107

98 Nizam ed-din Ahmed, s.12'de bu şehrin adı "Perm" şeklinde geçer. Günümüzde Bülendşehr olarak anılan şehrin eski adıdır. Bkz. I. Prasad, a.g.e., s.50; T.W. Arnold, a.g.e., s.259

99 D.C. Ganguly, a.g.m., s.13

100 Hindistanın büyük krallarından biri olarak kabul edilen Hardad, Gazneli ordusunun hızla ilerlediğini haber alınca önce kaçmış daha sonra Gaznelilerin takibinden kurtulamayacağını anlayınca beraberindeki onbin adamıyla birlikte İslâmiyeti kabul ederek Gazneli Mahmûd'un affına mazhar olmuştur. Bkz. T.W.Arnold, a.g.e., s.259

101 Chandra'nın Sultan karşısında yenilerek diğer racalar gibi İslâmiyeti kabul etmesinden korkan damadı Ona, "Mahmûd senin Hind padişahlarının cinsinden değildir ki onunla muharebe meydanında oyun oynayasın, yahut onun bayrağı karşısında dayanasın. O senin kalenden daha

olmamak için ölmeyi tercih etti ve Jauhar töreni¹⁰³ yaparak önce karılarını ve çocuklarını öldürdükten sonra kendisi de intihar etti.

Chandra ile yapılan savaştan pekçok gânimetin yanısıra seksen de fil ele geçiren Mahmûd, Cemne ile Ganj nehri arasındaki bölgelerin tamamını fethettikten sonra Dehli ile Agra yolu arasındaki çok zengin ve güçlü bir şehir olan Mathura(Muttra)¹⁰⁴ şehri üzerine yürüdü¹⁰⁵. Hiçbir mukavemet göstermeden teslim olan bu kutsal şehri muazzam zenginlikleriyle birlikte ele geçiren¹⁰⁶ Mahmûd, ordunun büyük kısmını orada bırakarak asıl hedefi olan Kannauç üzerine yürüdü¹⁰⁷. Yol üzerinde bulunan bütün kaleleri yerle bir ederek esirler ve gânimetlerle beraber, 20 Aralık 1019'da Kannauç şehrine giren Sultan karşısında Racyapala, şehri terkederek canını kurtarabilmiştir.

Kannauç yakınlarında Ganj'ı geçen Sultan, nehir boyunca kurulu bulunan kalelerde; Hindlilerin iddialarına göre bazıları ikiyüzbin, bazıları da üçyüzbin sene önce yapılmış olan onbin tapınak olduğu haberi alınmıştı. Ayrıca Gaznelilerin Kannauç'a girdiğini haber alan bu kalelerin ahâlisi çoktan kaçmıştı. Dolayısıyla Sultan, civardaki yedi kaleyi bir günde

---

muhkem kaleleri ova yapmış, senin kuvvetlerinden daha keskin kuvvetleri yok etmiştir. Onun önünden kaçmayı gânimet bilmek, askerinin önünden kaçmaya bakmak lazımdır." şeklinde haber göndermiştir. *El-Utbî*, s.220

102 Savaş sırasında beşbine yakın Hindu hayatını kaybetmiştir. Bkz. D.C. Ganguly, a.g.m., s.14

103 Jauhar töreni adı verilen bu Hindu âdetine göre herhangi bir savaş yenilgisinin ardından erkekler çocuklarını ve kadınlarını çok büyük bir odun yığını üzerine yerleştirip yakarak öldürdükten sonra kendileri de düşmanla mücadelelerini sürdürerek hayatlarına son veriyorlardı. H. Beveridge, a.g.e., s.48; W. Haig, a.g.m., s.

104 Dehli ile Agra arasında Cemne üzerindeki bu şehri *El-Utbî*, s.217 vd.'da bu şehri şöyle tarif etmektedir; "Mahmûd çok harika bir şehir gördü. Öyle ki burayı gören birisi burayı cennet zannedebilir. Şehrin etrafı kare şeklinde taşla örtülmüştü ve bu karenin içinde tapınaklar ve bu tapınakların ortasında da çok daha büyük bir tapınak yapılmıştı. Böyle muhteşem bir tapınağın bu şekilde güzel işlenmesine gerek ressamların gerekse yazarların kalemlerinin gücünün yetmeyeceği aşikardır. Ayrıca Sultan böyle bir yapının inşası için binlerce deve yükü dinarın yanısıra en dahi mimarların yardımıyla bile ikiyüz senede tamamlanamayacağını" belirtmişti. Yine *El-Utbî*'ye göre bu tapınakların bir tanesinin değerinin yirmibin dinardan daha fazla olduğunu ve bunların tamamen saf altından yapıldığını da eklemektedir. Ayrıca fatihler her idolün altından gömülü çok büyük hazineler çıkardılar. Bu altından putların yanısıra eşit değerinde bir sürü gümüş put da vardı. Ayrıca bkz. *İbnü'l Esir IX*, s.209 vd.; M. Husain, a.g.e., s.107; Nizam ed-din Ahmed, s.12'de Hindu inancına göre bu şehrin Tanrıların doğduğu yer olarak kabul edildiği kaydedilmiştir.

105 Ayrıca bkz. S.Lane-Poole, a.g.e., s.24 vd.; T.W. Haig, a.g.m., s. 20; A.L. Srivastava, a.g.e., s. 59; V.D. Mahajan, a.g.e., s.43; P. Meile, a.g.e., s.37

106 I. Prasad, a.g.e., s.50; G. Macmunn, a.g.e., s.30; Altın ve gümüşten yapılmış çok sayıda put ele geçirilmiştir. Bkz. D.C. Ganguly, a.g.m., s. 14

107 Halil Edhem, a.g.e., s.378

fethetti¹⁰⁸. Buralarda tahmin edilemeyecek kadar çok hazîne ve mal ele geçirerek Manaich (Munj)'i¹⁰⁹ fetheden Sultan Mahmûd, kale ahâlisinin kale burçlarından aşağıya atladıklarını bizzat müşâhade etmiş ve bu intiharları umursamayarak Zaferabad olarak bilinen Jaunpur yakınlarına ulaşmıştır. Buranın halkı da onbeşgün direnebilmiş ve sonunda toptan Jauhar törenini gerçekleştirmiştir¹¹⁰.

Manaich'i yağmalayan Sultan daha sonra balta girmemiş ormanların içinde derin hendeklerle çevrili Asni¹¹¹ üzerine yürüdü. Güçlü bir hükümdar olan Asni Racası Chandpal (Chandal Bor), Mahmûd'un geldiğini haber alınca bölgesini terkederek kaçmaya başladı. Fakat Türk ordusunun takibatından kurtulamayan Raca, bir gece baskınıyla mağlup edilerek filleri ve muazzam hazînesi ile beraber ele geçirilmiştir. Alınan esirler o kadar çoktu ki, bunlardan bir kısmı İran'a götürülerek orada satılmışlardır.

Sultan Mahmûd, 1019 yılında aşağı yukarı üçyüzseksen fil elliüçbin esirin yanısıra bol gânimetle Gazne'ye döndü. Bahsi geçen esirlerin pekçoğunun yabancı tüccarlara satılmasından dolayı Irak, Maveraünnehr ve Horasan'da köle fiatları düşerken Hindu köle sayısı da arttı¹¹². Bu başarılı seferlerle Mahmûd'un şan ve şerefi bir kez daha yükselecektir. Ele geçirilen gânimetlerle Cuma Mescidi başta olmak üzere Gazne'de çok sayıda cami, mescid ve kervansaray yaptırıldı¹¹³. Ancak bu başarılar Hindistan'da, Mahmûd'un aleyhine yeni ittifakların ortaya çıkmasına da sebep olmaktaydı. Durumdan haberdar olan Sultan kısa zamanda yeni bir Hindistan seferine çıkmak için hazırlıklara başlamak zorunda kalacaktır.

108 El-Utbî, s.213 vd.; M. Habib, a.g.e., s.39 vd.

109 Brahmanlar Kalesi olarak da bilinen bu yer Kamrup'un güneyindedir.

110 D.C. Ganguly, a.g.m., s.15

111 Aspi, Asi olarak da geçer

112 El-Utbî, s.219; İbnü'l Esir IX, s.210

113 El-Utbî, s.221 vd.; T.W. Haig, a.g.m., s.22; S.Lane-Poole, a.g.e., s.25; A.L. Srivastava, a.g.e., s.60; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s. 164; Ayrıca Gazneli mimârîsi hakkında geniş bilgi için bkz. S.K. Yetkin, *İslâm Ülkelerinde Sanat*, İstanbul 1984, s.115 vd.; O. Aslanapa, "İslâmiyetten Sonra Türk Sanatı", *Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 65 vd.; A. Bombacı, "Türkler ve Gazneli Sanatı", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959)*, Ankara 1962, s.88 vd.; M. Abdullah Chaghatai, "Hind-Pakistan Mimarisinde Türk Mimarlığı Tezminatı", *Milletlerarası Birinci Türk Tarih Kongresi (19-24 Ekim 1959)*, Ankara 1962, s.95; A. Bombacı, "Gazne'deki Kazılara Giriş", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, (nşr. D. Türker), İstanbul 1963, s.537 vd.

i- Hinduşahilerin Sonu: Trilochanapal ve Chandela Üzerine Yapılan Seferi

Kannauç Hükümdarı Racyapala'nın, Sultan Mahmûd'a karşı savaşmadan kaçmasına Kalincar (Bundelkhand) Racası, Chandela (Vidya Dhar) başta olmak üzere diğer racalar da çok kızmışlardı. Dolayısıyla Gaznelilere karşı hiçbir direniş göstermeden başkentini terkeden Racyapala'yı cezalandırmak üzere ittifak yapan racalar O'nu öldürdüler¹¹⁴. Böylece bölgedeki durum hızla Mahmûd'un aleyhine gelişti.

Kendisine karşı gelişen ittifaktan haberdâr olan Mahmûd, 1019 yılı sonlarında Gazne'den ayrılarak Hindistan'a doğru yola çıktı. Sultan'ın üzerine gelmekte olduğunu öğrenen Trilochanapal¹¹⁵, güç kazanmak için güneye doğru Raca Ganda¹¹⁶ ile birleşmek üzere harekete geçti¹¹⁷. Böyle bir birleşmenin getireceği tehlikeleri farkederek Mahmûd, öncelikle bu ittifak teşebbüsünü engellemeye çalıştı. Onun için Trilochanapal takip edilerek Ramaganga Irmağı¹¹⁸ kıyısında sıkıştırdı. Fakat Trilochanapal, Gazne ordusunun gündüz sudan geçmesini engelleyerek gecenin karanlığından istifadeyle kaçmayı düşünmekteydi. Ayrıca Gazneliler böylesine tehlikeli bir nehri geçmeyi başarabileceklerini tahmin etmiyordu. Ama Sultan Mahmûd'un emriyle suya atlayan askerlerin büyük bir başarıyla nehri geçmeleri düşman ordusunun moralini bozmaya yetti¹¹⁹. Gazneli ordusuyla savaşmak zorunda kalan Trilochanapal'ın kuvvetlerinin büyük bir kısmı kılıçtan geçirilerek geriye kalanları da esir edildi. Neticede, Gazneli kuvvetlerinin eline bol gânfîmet ile ikiyüz

114 İbnü'l Esir IX, s.210; Hondmir II, s.381; V.D. Mahajan, a.g.e., s. 44; S.F. Mahmûd, a.g.e., s.86; T.W. Haig, a.g.m. s. 21

115 T.W. Haig, a.g.m., s.21'de Bhimpal'ın harekete geçtiğini belirtmekteyse de Bhimpal babası Trilochanapal'ın 1021'de ölümünden sonra O'nun yerine geçmiştir.

116 Nanda, Gonda ve Vinda olarak da ifade edilir. Bkz. Nizam ed-din Ahmed, s.13

117 D.C. Ganguly, a.g.m., s.16

118 Gence'nin doğusunda yer alan ve Yukarı Gence'ye dökülen bu ırmak Ruhut Irmağı diye de bilinmektedir. Bu nehir çok derin ve altı katran gibi olduğundan geçmek mümkün değildi. Nehrin bu özelliğinden dolayı hasta hayvanları bu nehre atarlardı. Bkz. El-Utbî, s.225; S.L.Poole, a.g.e., s.25

119 Sultan Mahmûd, askerine suyu kimin geçebileceğini sorduğunda sekiz asker suyu geçebileceklerini belirterek giydikleri tulumlarla nehre atlamışlardı. Hindular çok tehlikeli olan bu suya kuzey insanlarının tereddütsüz atlamalarından korkmuşlardı. Trilochanapal'ın üzerlerine gönderdiği filleri ve adamları da mucizevî bir şekilde yenen askerlerin arkasından Mahmûd diğer askerlerine de "her kim yüzüp geçebilirse geçsin, bütün ömründe rahat etmek isteyen bu sıkıntıya katlansın" şeklinde emir verince askerler hep birden nehri geçmeye başladılar ve kimisi tulum ile kimisi atının yelinesine tutunarak nehri geçmeyi başardı. Geniş bilgi için bkz.; El-Utbî, s.224 vd.

kadar da fil geçmiştir. Bu arada yaralanan Trilocanpal'ın maiyeti de isyân etmiş ve Raca kaçmaya çalışırken adamları tarafından öldürülmüştür¹²⁰.

Hinduşahilere vurulan darbeyi müteakip, Cemne ve Ganj'ı geçen Mahmûd, otuzaltıbin atlı, yüzbeşbin yaya ve altıyüz fille¹²¹ Sai kıyılarında kendisini bekleyen Kalincar (Bundelkhand) Racası Chandela'ya oldukça yaklaştı. Bunun üzerine korkuya kapılan Chandela, bütün ağırlıklarını bırakarak panik içinde kaçmaya çalıştı. Hindular O'nun kaçtığına inanamazken Sultan Mahmûd da bunun bir savaş hilesi olduğunu düşünmekteydi. Fakat çok geçmeden Racanın gerçekten kaçtığı anlaşılmış ve Gazneli Mahmûd, ordusuna kampı yağmalama izni vermiştir. Bir kez daha çok miktarda gânimetle birlikte yanısıra beşyüzseksen fil ele geçirilerek 1022 yılında Gazne'ye dönüldü¹²².

1021'de Trilocanpal'in öldürülmesi üzerine yerine geçen oğlu Bhimpal de çok süratli bir şekilde gelişen Gazneli akınları karşısında tutunamayacağını anlayarak Ecmir hâkimine sığınmış ve 1026'da burada ölmüştür. Böylece yaklaşık otuzbeş yıldır Gaznelilere karşı direnen ve zamanın en güçlü hâkimiyetlerinden birisi olan Hinduşahi Krallığı Kuzeybatıda sona ererken¹²³ artık Keşmir'i fethetmenin de zamanı gelmişti.

j- Lohkot Kuşatması

Sultan Mahmûd, onüçüncü Hind seferini daha önce ele geçiremediği Keşmir üzerine yürüdü. Bir aylık kuşatmadan sonra kışın şiddetle bastırması üzerine Lohkot Kalesi önlerinden geri çekilmek zorunda kalan Mahmûd'un, Keşmir'i fethetme teşebbüsü bundan önceki seferde olduğu gibi yine mümkün olmamıştı. Bu sebeple Sultan kış aylarını Pencab'da Lahor yöresinde¹²⁴ geçirerek Mart/ Nisan 1022'de Gazne'ye döndü¹²⁵. Sultan,

120 El-Utbî, s.226; S. Lane-Poole, a.g.e., s.25 vd.; İbnü'l Esir IX, s. 240 vd.; M. Husain, a.g.e., s.107

121 Nizam ed-dîn Ahmed, s.14'te yaya sayısı yüzkırkbeşbin, fil sayısı ise üçyüzkırkbin olarak verilmiştir.

122 El-Utbî, s.220 vd.; I. Prasad, a.g.e., s.51; T.W. Haig, a.g.e., s.21; A.L. Srivastava, a.g.e., s.60; H. Kukle-D. Rothermund, a.g.e., s.164; M. Habib, a.g.e., s.41 vd.

123 V.D. Mahajan, a.g.e., s.41; A.L. Srivastava, a.g.e., s.57; Hinduşahilerin yıkılışını derinden hissedenlerden El Birûnî:"Hinduşahi Krallığı şimdi yok olmuştu ve geriye kalan hanedanlığın zayıflaması uzun sürmedi. Onların büyük insanlar olduklarını söylemek zorundayız. Doğru ve güzel isteklerini yapmakta asla duraksamamışlardı ve onlar muhteşem fikirlere sahip soylu insanlardı." şeklinde kederli bir ifade kullanmıştır. B.S.Nijjar, a.g.e., s.21

124 Nizam ed-din Ahmed, s.15

bölgeye yaptığı her seferde kendisine muhâlefet eden ve bir türlü yakalanamayan racaları cezalandırmaya kararlıydı. Onun için sebeple Kalincar seferine karar verdi.

k- Gwalior, Kalincar Seferi

Sultan Mahmûd'un Hinduşahiler Devleti'ne son verdiği seferinde Sai kıyılarında savaşmaya cesaret edemeyerek geri çekilen Kalincar Racası Chandela, Gazne ordusu geri çekilirken tekrar ortaya çıkmış ve bölgede etkili olmaya başlamıştı. O'nun üzerine 1022'de harekete geçen Mahmûd, önce Chandela'ya bağlı Gwalior Racialığı'nın başkenti güçlü Anhilwara Kalesi'ni kuşattı¹²⁶. Gaznelilerin ilk hücumları fazla bir sonuç vermedi. Ama kuşatmanın dördüncü günü direnmenin faydasızlığını anlayan Gwalior Racası tazminat olarak otuzbeş fil vererek Sultan'a tabi olmak isteğiyle barış teklifinde bulundu. Sultan, bu teşebbüsü olumlu karşılayınca da iki taraf anlaşmış ve Gwalior bölgesi de Gazne'ye tâbi hâle getirilmiştir¹²⁷.

Sultan Mahmûd, Gwalior'dan sonra sarp kayalar üzerine inşa edilmiş olan Kalincar üzerine yürüdü. Rivayete göre bu şehirde beşyüzbin insan, yirmibin hayvan ve beşyüz fil barınabilmekteydi. Sultan Mahmûd kaleyi kuşatarak diğer bölgelerle bağlantılarını kesip, Gazneli ordusu şiddetli hücumlara başlayınca, mukavemet edemeyeceğini anlayan Raca Ganda, korkusundan barış teklif etmek zorunda kaldı. Böylece O, üç yıl önce hain diyerek savaştığı ve öldürttüğü Kannauç Racası Racyapal'ın durumuna düşmüştü¹²⁸. Neticede yıllık haraç, hediyeler¹²⁹ ve üçyüz fil karşılığında barış yapıldı. Bu arada Ganda, Mahmûd'u öven bir de şiir göndermişti. Sultan bu şiiri çok beğendi ve onbeş kalenin idaresini Ganda'ya bırakan bir ferman vererek Mart/ Nisan 1023'te Gazne'ye döndü¹³⁰.

125 E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s.; Y.H. Bayur, s.168

126 D.C. Ganguly, a.g.e., s.18

127 J. Allan-T.W.Haig-H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History Of India*, Delhi 1969, s.207; S. Lane Poole, a.g.e., s. 26; A.L. Srivastava, a.g.e., s.60; M. Habib, a.g.e., s.48

128 *Nizam ed-din Ahmed*, s.15; N.A. Baluch, a.g.m., s.58

129 Sultan Mahmûd'a takdim edilen hediyeler arasında kumruya benzer bir kuşun da yer aldığı ve bunun zehirli yemek getirildiği zaman gözyaşları akıttığı rivayet edilmektedir. Yine inanışa göre bu gözyaşları taş hâline gelmekte, bunlar da yaralara sürüldüğünde şifaya sebep olmaktadır.

130 *İbnü'l Esir IX*, s.259; V.D. Mahajan, a.g.e., s.45 vd.; S.Lane-Poole, a.g.e., s.26; A. L. Srivastava, a.g.e., s.60

m- Somnath Seferi

Mahmûd'un Hindistan seferlerinin en önemlilerinden biri Somnath¹³¹ seferidir¹³². Zira bu seferi gerçekleştirebilmek için Gazne ile Somnath arasındaki yaklaşık yüz mil uzunluğunda olan zorlu Rajputana Çölünü geçmek gerekmekteydi. ki, bunun için de çok iyi hazırlık lazımdı. O yüzden Sultan Mahmûd, daha Kalincar Seferinden döner dönmez hazırlıklara başlamıştı¹³³. Nihayet Ekim 1024'te Multan'a hareket edildiğinden Gazneli ordusunun levâzımını taşımak için otuzbin deve temin edilmiş, her askere ihtiyacını karşılamak üzere iki deve verildiği gibi gerekli olan su ve iaşenin taşınması da en ince teferruata varıncaya kadar düşünülmüştü¹³⁴. Bu seferle Sultan Mahmûd, Ecmir civarındaki şehirleri hızla ele geçirirken Hindular, tapınaklarına yapılacak taarruzu geç haber aldıklarından hazırlanmaya fırsat bulamamışlardı. Gücerat'a doğru ilerleyip, Ocak 1025'te Anhilvara'ya ulaşan¹³⁵ Mahmûd, Raca Bhima Deo'nun kaçarak şehri terketmesi yüzünden burayı kolaylıkla ele geçirdi¹³⁶.

Sultan, Anhilvara yönünden su ve yiyecek ihtiyacını karşıladıktan sonra güneye Somnath'a doğru ilerlemeye devam etti. Orada yaşayanlar Tanrı Somnath'ın koruması altında olduklarına inandıkları için kendilerini tamamen güvende hissediyorlardı. Hâlbu ki, şehrin racası Gazneli kuvvetlerine karşı koymaktansa bir adaya kaçmayı tercih etme akıllılığını gösterdi. Ona rağmen kuşatılan kaledeki Brahmanlar ve onların teşvik ettiği

131 Somnath, Hindistan'ın batı sahilinde Kathiavar yarımadasında Arabistan Denizi kıyısına yakın bir şehirdi. Bu tapınağa onbin köy vakfedilmiş olup bin brahman hizmet ederken üçyüzelli erkek ilâhici, beşyüz kadın dansçı görev yapıyordu. Burada meşhur "linda" bulunuyordu ve sağlam bir taş sütunu vardı. Bu taş sütun da kıymetli mücevherlerle süslenmişti. Zaten tapınağı ziyarete gelen insanlar en kıymetli mücevherlerini bu meşhur puta sunarlardı. Hindlilerin inanışına göre Somnath'daki tapınak ile sahip olduğu put, Hindistan'ın en kudretli putu idi. Hatta Gazneli akını da bu putla ilgili gösterilmektedir. Zira Hindu inanışına göre Somnath putuna karşı saygısızlık yapmalarından dolayı Hindular "Putkırıcı" Gazneli Mahmûd'un yağmasına maruz kalmışlardı. Bkz. S.Lane-Poole, a.g.e., s.26; M. Habib, a.g.e.,s.51; N.A. Baluch, a.g.m., s.59

132 Nizam ed-dîn Ahmed, s.16; Ay Tanrısı manasındaki Somnath sadece tapınılan bir mabed değil aynı zamanda güçlü kalesi ve Ortadoğu ve Çin arasındaki okyanus hattında sefer yapan gemilerin demir attığı önemli bir limandı. Bkz. Hondmir II, s.382; N.A. Baluch, a.g.m., s.59

133 Bölgede daha önceden beri Müslümanlar yaşamakta olup şehrin racası hergün bir Müslümanın başını tapınağa adak olarak sunmaktaydı, şeklinde bir rivayet bulunmaktaysa da doğruluğu şüphelidir. Bkz. N.A.Baluch, a.g.m., s.59

134 I. Prasad, a.g.e., s.51; J. Allan vd., a.g.e., s. 207; H. Beveridge, a.g.e., s.48; G. Dunbar, a.g.e., s.92

135 İbnü'l Esir IX, s.266; M. Husain, a.g.e., s.107

gönüllüler tarafından takviye edilmiş bulunan garnizon, Sultan Mahmûd'a karşı cesaretle direndi¹³⁷. Ama 7 Ocak 1026 Cuma gününe rastlayan İlk hücum sırasında Türklerin ustaca ok atmaları neticesinde şehir surları aşıldı. Bu sırada meşhur putun bulunduğu tapınakta dua eden Hindliler, son bir gayretle tekrar saldırdı ve Gazneli ordusunu geri attılar. Ertesi gün Gazneliler, büyük bir istekle yeniden hücum ederek kısa sürede Somnath Kalesi'ni düşürdüler¹³⁸. Ne Hindlilerin Sultan Mahmûd'a bol para teklif etmeleri¹³⁹ ne de puta yalvarmaları kalenin tahrip edilmesini engelleyebildi. Bu sırada ellibin Hindu öldürülerek tapınağa girildi ve Sultan'ın emriyle bir müezzin burada ezan okudu. Aynı zamanda Somnath'daki hazîneler yağmalanırken put da paramparça edilerek her biri ibadete giden müslümanların çiğnemesi için yollara veya camilerin merdivenlerine konulmak üzere Gazne, Mekke ve Medine'ye gönderildi¹⁴⁰.

Sultan Mahmûd, Somnath'da onbeş gün kadar kaldı. Rivayete göre dönüşte zengin gânimetleri katır, at gibi ikiyüzbin yük hayvanı taşımaktaydı. Sultan'ın askerleri ise böyle zengin bir kafiye ancak muhafızlık yapacak sayıda idi. O sebepten Mahmûd, Hindlilerin yolu kesmeleri ihtimâlini düşünerek dönüşte Mansura-Pencab sahil yolunu tercih etti. Gerçekten de Hindular, kuvvetli bir orduyla Sultan Mahmûd'u yarımada'nın kuzeyinde beklemekteydiler. Ancak O'nun başka bir yol izlemesi muhtemel bir çatışmayı da engelledi. Bu arada fetihlerde bulunmaktan yine de geri kalmayan Sultan, Karmati olan Mansura Hâkimi Hafif'in itaat etmeyip kaçmasını sindirememiş ve gönderdiği

136 Hondmir II, s.382

137 M. Habib, a.g.e., s.52 vd.

138 İsemî, s.33; N.A. Baluch, a.g.m., s.59

139 Hindular Somnath tapınağının parçalanmaması için Sultan Mahmûd'a yalvararak, tapınağa karşılık muazzam hediye sunmuşlardı. Sultan Mahmûd, kendisine sunulan bu muazzam hediyeler karşısında önce duraksamış sonra da "putların satıcısı olmaktansa kırıcısı olarak bilinmek yeter" diye bağırarak elindeki topuzuyla putlara vurmaya başlamıştır. Bu arada parçalanan putların içinde saklı olan muazzam mücevherlerden oluşan hazîne de ortaya çıkmıştır. Bkz. H. Beveridge, a.g.e., s.49

140 İsemî, s.38; G. Dunbar, a.g.e., s. 92; H. Beveridge, a.g.e., s.49; S.Lane-Poole, a.g.e., s. 26; A.L. Srivastava, a.g.e., s.61; M. Husain, a.g.e., s.108 vd.; Somnath adlı Hind mâbedinin yağmalanması ve burada bulunan putların kırılması Müslümanlarca sevinç ve takdirle karşılanmıştır.[Bkz. N. Ahmed Asrar, "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri ve Bangladeş'in Doğusunun Tarihi", İTED VI/1-2, İstanbul 1975, s.49]. Somnath tapınağının ahşap kapısı Sultan Mahmûd'un vefatından sonra O'nun türbesinin kapısına takılmış ve 1842'de de Hindistan Genel valisi Lord Ellenbourg tarafından bu kapı Hindistan'a nakl edilmiştir. Bkz. F. Köprülü, "Gazne ve Gazne

Kumandanlar, O'nun ordugâhını basarak pekçok taraftarını öldürmüşlerdir. Daha sonra Sind nehri boyunca Multan'a doğru yürüyüşüne devam eden Gazneli ordusu bu bölgenin yerli halkı Catların sürekli saldırıları karşısında ağır kayıplar vermekle birlikte uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra 2 Nisan 1026'da Gazne'ye ulaşmayı başarmıştır¹⁴¹.

Sultan Mahmûd'un Somnath başarısını takdir eden Abbasi Hâlifesi Kadir Billâh(991-1031) gönderdiği bir mektupta Sultanı tebrik etmiş ve ona "Kehfû'd-Devle ve'l İslâm" ünvanını vermişti¹⁴². Sultan ise bu zaferden dolayı şöhreti yüzyıllarca devam eden efsanevi bir kahraman olmuş ve halk tarafından çeşitli efsane ve hikâyelere konu edilmişti.

n- Catlar Seferi

Sultan Mahmûd, Somnath seferi sırasında ordusuna saldıran Catları tedip etmek üzere harekete geçmekte tereddüt göstermedi. Dolayısıyla Mart 1027'de Multan'a doğru hareket etti¹⁴³. Aynı zamanda gemicilikte usta olan Catlar, Sind vâdisine yerleşmiş, çetin ve cengâver savaşçılardı. Hindu dinine mensup olan bu topluluk Pencab'ta yeni kurulan Müslüman-Türk yönetimi için daima mesele olmuştur. O sebeple Mahmûd, bunları bertaraf edebilmek amacıyla bindörtüüz büyük gemi yaptırmış ve her birine, biri önde diğer ikisi yanlarda olmak üzere, ucu boynuzla benzer üç çubuk yerleştirmiştir. Buna ilaveten her gemide mürettebattan başka yirmi okçu ve neftçi de yer almaktaydı. Ayrıca nehrin yukarı kısımları gemilerle kapatılmış iki kıyıya da filler ile okçular yerleştirilmişti¹⁴⁴.

Gaznelilerin faaliyetlerini dikkatle takip eden Catlar da servetleriyle birlikte kadın ve çocuklarını bir adaya topladıktan sonra Sind Nehri üzerinde yapılan savaşta cesurca ileri atılmışlardır. Fakat onlar Mahmûd'un özel teçhizatlı gemileri karşısında tutunamayacak ve gemileri delinip, batırılacak veya yakılacaktır. Ayrıca kaçmaya çalışan Catlar da Türklerin

---

Abidelerindeki Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası II*, İstanbul 1928, s.509

141 *Cüzcânî I*, s.229; *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.17; Sultan'ın bu seferden altıbuçuk ton kadar altınla döndüğü rivayet edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. I. Prasad, a.g.e., s.51; D.C. Ganguly, a.g.m., s.21; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.164

142 Ayrıca Sultan'ın oğulları ve diğer yakınlarına da çeşitli ünvanlar verilmiştir. Bkz. *Nizam ed-din Ahmed*, s.17

143 J. Allan vd., a.g.e., s.207

144 G. Dunbar, a.g.e., s.92; D.C. Ganguly, a.g.m., s.21 vd.; Y.H. Bayur, a.g.e., s.178 vd.; E. Merçil, a.g.e., s.28

oklarına hedef olacaklardır. Böylece savaşa katılan onbinlerde Cat öldürülürken ailelerinin gizlendiği adaya ulaşılmış gidilmiş ve hâlk esir edilip, zenginliklerine el konulmuştur¹⁴⁵.

Hâkimiyetini güçlendirmek uğruna ömrünün büyük bir kısmını seferlerle geçiren Sultan Mahmûd'u, özellikle Hindistan'a yaptığı seferler çok yormuş ve hastalanmasına sebep olmuştu. Onun için 1029 kışını Belh'de geçiren Sultan, burada rahatsızlığı daha fazla artınca Gazne'ye dönmüş ve 30 Nisan 1030'da vefat etmiştir¹⁴⁶.

Gazneli Mahmûd, hükümdarlığı döneminde İslâm Dini'ni yaymak için büyük gayret sarfetmişse de saray mensupları O'nun bu davranışını paylaşamamışlardır. Dünyanın her yerinden sanatçıları ve alimleri saraya davet ederek onlardan istifade etmiş ve idaresi altındaki bölgelerde özel gayretiyle Farsça'yı yaymıştır¹⁴⁷. Samânî Devleti'nin yıkılmasından sonra Mahmûd'un bu siyasetinin cazibesıyla buradaki alimler, düşünürler gönüllü olarak Gazne sarayına gelmişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde doğu; edebiyet ve bilimin merkezi olmuştur. Biruni, Farabi, El-Utbî, Beyhaki, Faruki, Firdevsi, vs. gibi büyük alimlerin yetişmesi bunu açıkça ortaya koymaktadır¹⁴⁸.

Mahmûd'un şahsiyeti ve devlet politikası hakkında dönemin kaynaklarında farklı değerlendirmeler mevcuttur; M. Nazım, Onun İslâm Dini için gazayı kendi nefesine farz kıldığı, bir yerde ömrünü cihad için nezrettiğini¹⁴⁹; A.L.Srivastava da Mahmûd'un adâletli, bilgiye değer veren, cömert ve inancılı bir kişi olduğunu¹⁵⁰; P. Spear ise, Hindistan'a İslâmı, esaslı bir şekilde getirenlerin Türkler olduğunu, Arapların Sind'e askerlerini, Malabar'a da tüccarlarını göndermekten öte birşey yapmadıklarını belirterek, Indo-Türk devrinde İslâmiyet kadar Türklüğün de önemli olduğunu; hareketli, kuvvetli ve savaşçı bir millet olan Türklerin İslâma olan sadakatleri neticesinde bugünkü Hindistan'ın demografik yapısını daha o zaman değiştirdiklerini ve bütün kültürleri yutan Hinduizmin Türk kültürü

145 I. Prasad, a.g.e., s.52; M. Habib, a.g.e., s.58 vd.; D.C. Ganguly, a.g.m., s.22; G. Macmunn, a.g.e., s. 31

146 İsemi, 58 vd.; C.E. Bosworth, "The Imperial Policy of the Early Ghaznavids", s.51; J. Allan vd., a.g.e., s.207; Sultan Mahmûd vefat ettiği sırada hükümdarlığının sınırları; batıda Azerbaycan sınırlarından doğuda Yukarı Ganj vâdisine, Türkistan'da Harezmi'den Hind Okyanusuna kadar uzanmaktaydı. N.A. Baluch, a.g.m., s.60; E. Merçil, a.g.e., s.49

147 S.L. Poole, a.g.e., s. 30 vd; A.L. Srivastava, a.g.e., s.63

148 Hâilil Edhem, a.g.e., s.451

149 M. Nazım, *The Life and Times Of Sultan Mahmûd Of Ghazna*, Cambridge 1931, s.194 vd.

karşısında aciz kaldığını, Kuzey Hindistan'daki Hinduların köylü sınıflarının, Brahmanların baskısından Gazneli Mahmûd'un akınları sayesinde kurtulduklarını kaydetmektedir¹⁵¹.

Gazneli Mahmûd'un şahsiyeti ve seferlerini çok sert bir şekilde eleştirenler de bulunmaktadır. Meselâ W. Walbank, Onu merhametsiz bir yağmacı¹⁵² olarak gösterirken; G. Dunbar, "Hind mabedlerinin enkazı müslüman ve Hindlilerin arasında dini sertliğin kin dolu tohumlarını ekti. Hindistan Mahmûd'un sürekli baskınları ve korkunç katliamları altındaydı." şeklinde görüş bildirmektedir¹⁵³. Bunların yanında Muhammed Habib, Mahmûd'un fanatik bir müslüman olmayıp Hindistan'a yapılan seferlerinin de dinden değil, yağma aşkından kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre Mahmûd Hindistan'daki barbarca davranışlarından dolayı dinine bile zarar vermiştir¹⁵⁴. C. Bosworth ise; Gazneli Mahmûd'un Orta Asya üzerinde güçlü bir hâkimiyet tesis edebilmek için Hindistan'ı bir hazîne ve köle kaynağı olarak gördüğünü, Onun Hindlileri imha veya müslümanlığı yaymak gibi bir niyetinin olmadığını ifade etmektedir¹⁵⁵. W. Barthold da, Gazneli Mahmûd'un kısa sürede tesis edilen büyük bir orduyu isyân ve kargaşadan uzak tutmak için zenginlikleriyle meşhur bir ülkeye yüklenerek ordusunu meşgul ettiğini belirtmekte¹⁵⁶ ise de, yıllarca süren seferleri bir kaç sebebe bağlamak doğru değildir¹⁵⁷.

Gazneli Mahmûd'un Hindistan seferlerini pekçok¹⁵⁸ sebeple izah etmek

150 A.L. Srivastava, a.g.e., s.63

151 P. Spear, a.g.e., s.102 vd.

152 T.W. Walbank, *A Short History Of India and Pakistan*, New York 1958, s.48

153 G. Dunbar, a.g.e., s.92

154 Muhammed Habib, a.g.e., s.13

155 C.E. Bosworth, *The Islamic Dynasties*, Edinburg 1967, s.187

156 Burada yazar; "Hindistan zenginliklerini ele geçirmek arzusu Mahmûd'un seferleri için kafi sebep teşkil ettiğinden bunu dini heyecana bağlamak mümkün değildir. Yine şiiilerin cezalandırılması da siyasi sebeplerle izah edilemez yalnızca sanığın mallarını müsâadere etmek bahanesinden başka bir şey değildir." demektedir. Bkz. W. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.310

157 L. Cahun, a.g.e., s. 163; H.İ. Hasan, a.g.e., s. 30 vd.; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s.17; Günümüzde Hint kamuoyuna göre ise Mahmûd gerçek bir şeytan, gözüpek haydut, hırslı bir yağmacı ve ahlaksız bir sanat yok edicisiydi. Düzinelerce şehri yağmalayarak büyük sanat eserleri olan tapınakları yerle bir ettiği gibi binlerce kadın ve çocuğu da köleleştirmişti. Fakat şu bir gerçek ki Mahmûd, Hindistan'daki yönetimi altındaki bölgelere barış ve düzen getirmişti. [Bkz. A.L. Srivastava, a.g.e., s.64]

158 Hindistan'da İslâmiyet en güçlü şekilde O'nun seferleri esnasında yayılmış ve Bengale hariç O'nun seferleri esnasında yayılmış ve Bengale hariç O'nun ulaştığı sınırların dışına da hiçbir zaman çıkamamıştır. Bkz.S.Cohçe, a.g.e., s.12

mümkündür. Öncelikle bu seferler cihad karakteri taşımaktaydı ve Hindistan'da İslâm dinini yaymak gibi bir rolü de gerçekleştirmiştir. Bununla beraber doğuda hâla Jaipal gibi güçlü bir orduya sahip racaların ve bunların Gaznelilerin genişlemesi karşısında her an bir tehdit oluşturmaları da dikkate alınmalıdır. Ayrıca Hindistan seferleri için Mahmûd'un sahip olduğu jeopolitik konum gayet elverişliydi. Nitekim bir yandan Kâbil, Kurum ve Gulam vâdileriyle kolay ulaşım sağlayarak ovalara hâkim bir tepede kurulan Gazne'nin Kuzey Hindistan'a yakınlığı diğer yandan Gur, Sicistan ve Samânîlerin yıkılışından sonra Karahanlıların eline geçmiş olan Maverâünnehr bölgesinin kontrol edilmesi meselesi¹⁵⁹ O'nu bu seferlere sevkeden başlıca amiller arasındadır. Ayrıca bu akınlar döneminde Hindistan'daki bölünmüşlük de unutulmamalıdır¹⁶⁰.

C- MES'UD DÖNEMİ HİND SEFERLERİ (1030-1041)

Sultan Mahmûd, vefatından kısa bir süre önce hakkında bir takım şikâyetler duyduğu, büyük oğlu Mes'ud'u veliahdlıktan azlederek Belh vâlisi olan küçük oğlu Muhammed'i Celâlüddevle ünvanıyla veliahd tayin etmişti¹⁶¹. Bunun üzerine devlet ricali Sultan'ın ölümünden kırk gün sonra payitahta ulaşan Muhammed'e itaatini arz ederek¹⁶² O'nu, Sultan ilân etmişti¹⁶³. Mes'ud, bazı şartlar karşılığında bu oldu bittiyi kabul etmek istemişse de Muhammed'in uzlaşmaz tutumu bir taht mücâdelesini de beraberinde¹⁶⁴

159 Mahmûd iki yıl içinde Maverâünnehr'i yerle bir etmiş ve Buhara'yı hâkimiyeti altına almıştı. Semerkant'ın idaresine de komutanlarından birini yerleştirirken Samânîleri hemen hemen yok etmişti. Bkz. H.Kulke-D.Rothermund, a.g.e., s.164; Hasan İ. Hasan, a.g.e., s. 30

160 El-Utbî, s.158; S. Lane Poole, a.g.e., s.22; M. Habib, a.g.e., s.27 vd.

161 İsemi, s.58 vd.; Hondmir II, s.393; C.E. Bosworth, a.g.e., s.52

162 M. Husain, a.g.e., s.111 vd.

163 Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin El Beyhakî, **Tarih-i Beyhakî**, (Tashih: Ali Ekber Feyyaz), Meşhed 1350(1931), s.7 vd.'nda ise bu husus şöyle izah edilmektedir: "...Sultan Mahmûd Gazne'de vefat ettiği vakit büyük oğlu ve veliahdı Mes'ud, İsfahan'da bulunuyordu ve o sırada Hemedan ve Bağdat üzerine yürümek istiyordu. Sultan Mes'ud saltanat tahtından uzakta bulunduğundan Hacib-i Büzürk Emir Ali Karib, sipahsalardan Sultanın kardeşi Aduuddevle Emir Ebu Yakub, Nasreddin oğlu Yusuf, Hasenek-i Vezir adıyla tanınan Emir Hasan, Sahib-i Divan-ı Risalet Bunasrı Müşkân, Sahib-i Divan-ı Arz Bulkasım Kesir, Salar-ı Guleman-ı Serayi Bektoğdu, Ebulnecmi İyaz ve Sultanın akrabalarından Ali Daye gibi devletin ileri gelenleri merhum Sultanın küçük oğlu Ebu Ahmed Muhammed'i hükümet merkezine yakın olan Güzganan'dan payitahta getirip babasının yerine tahta oturtular."

164 İ. Mes'ud, 1016'da babası tarafından veliahd tayin edilmiş, iki yıl sonra da Herat vâliğine getirilmişti. 1020 yılında babası Ona Gurlularla savaşmak görevini vermişti. Mes'ud bu savaşlarda

getirdi. Sonuçta devlet işlerini bir tarafa bırakan içki ve eğlence meclislerinde vakit geçirerek hâlkın gözünden düşen Muhammed, tutuklatıp gözlerine mil çekilirken yerine Mes'ud, Gazneli tahtına çıkarılmıştır¹⁶⁵.

Kardeşi Muhammed'in beş aylık iktidarını mütreakip tahta çıkan Sultan Mes'ud, daha ilk icraatlarıyla hâlkın gözünden düşmüş¹⁶⁶ bu arada iktidarı da tehlikeye girmiştir¹⁶⁷. Zira Gazneli idaresinde önemli bir yere sahip olan Hacib-i Büzürk Emir Ali, Muhammed'in

---

büyük başarı göstererek Gur bölgesinin kuzey batısını itaat altına aldı. Ancak bu sırada babası ile arası açılmış ve babasının emriyle Multan'a gönderilerek orada hapsedilmiştir. Ancak çok geçmeden affedilerek ikinci defa Herat vâililiğine atanmıştır. 1029'da Rey eyaleti fethedilip, bölgedeki Büveyhi Rükneddevle oğullarının hâkimiyetine son verilince, Sultan Mahmûd bu bölgenin vâililiğini oğlu Mes'ud'a verdi. Mes'ud bu görevindeyken Hemedan ve İsfahan'ı da vâililiğine katarak Büveyhilerin bu iki şehirdeki hâkimiyetini de ortadan kaldırmıştı. Fakat uygunsuz davranışları yüzünden bir müddet sonra gözden düşecek ve veliahdlıktan da azledilecektir. Mes'ud, babasının ölüm haberini aldığı zaman İsfahan'dan Horasan'a hareket etmiş ve kardeşine mektup yazarak ondan kendi fethettiği Taberistan, Cebel ve İsfahan'ın bir kısmını içine alan bölgelerin elinde kalmasını istemiştir. Bu teklifini kabul ettiği taktirde hutbede O'nun adını, kendi adından önce okutacağını da vadedmiş ama Muhammed, Mes'ud'un bu talebini reddetmiştir. Bkz. *İbnü'l Esir IX*, s.307 vd.

165 *İsemî*, s.60 vd.; Bu dönemde Gazneli tahtında önemli bir yere sahip olan devlet adamlarından Hacib Büzürk Emir Ali Karip, devlet idaresiyle ilgili bütün işleri bizzat kendisi üstlenmişti. Mes'ud'un Bağdat'a gitmekten vazgeçerek İsfahan'dan Rey'e, oradan da Nişabur ve daha sonra da Herat'a gelmesi üzerine Emir Ali ve devletin diğer ileri gelenleri tekrar harekete geçmiş ve tahta çıkardıkları Muhammed'i Tekinabad'ın Kuhtiz Kalesi'ne kapatarak Mes'ud'dan özür dileyip tahta geçirdiler. [Bkz. *Beyhaki*, s. 3 vd.] Abbasi halifesi Kadir Billah da yeni Sultana "Nasırdinillah", Hafız İbadillah", "Zahir Halafetillah" ve "Seyü'l mülûk ve's Selâtin" ünvanlarını verdi. Bkz. *Devletşah, Tezkire-i Devletşah I*, (nşr. N. Lügal), İstanbul 1977, s. 81; Ayrıca bkz. G. Macmunn, a.g.e., s.32; C.E Bosworth, "A Turco-Mongol Practice Amongst The Early Ghaznavids", *The Medieval History of Iran, Afghânistan and Central Asia*, London 1977, s.238

166 Başa geçen Sultan Mes'ud'un ilk icraati kardeşi Muhammed'in tahta çıkmak için devlet erkânına, kumandanlara ve askerlere verdikleri hediyeleri tekrar toplatmak ve şüphe ettiği devlet adamlarını tevkif ettirmek olmuştur. Bu davranışı yeni Sultanın halkın gözünden düşmesine sebep olmuştur. Bkz.C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan and Eastern Iran*, s.230 vd.

167 Sultan Mes'ud tahta geçtikten sonra Hacib Büzürk Ali'ye "Hacib Fazıl birader" gibi methiyelerle dolu bir mektup göndererek idaresindeki bütün birliğini göndermesini ve bunların arkasından kendisinin de filleri, hazinesiyle birlikte selamete saraya gelmesini emretmişti. Bütün memleketin işlerinin kendi uhdesine verileceğini ve her makamdan daha yüksek makama getirileceği haberini yollamıştı.[Bkz. *Beyhaki*, s.7] Bunun kendisi için kurulmuş bir tuzak olduğunu farkedemeyen Hacib Büzürk Ali, Hindu ordusu dışındaki askerlerinin Sultanın emri gereğince Herat'a gitmelerini emrederek, kendisinin de hazineyle birlikte arkadan geleceğini bildirmişti. O'nun bu hareketinden kuşkulanan Bunasrı Mûşkân, neden böyle yaptığını sorunca Hacib Büzürk, O'na üstü kapalı bir şekilde Emir Mes'ud'un epey zamandır kendisini takip ettiğini, onların yanında şahsına hiç kıymet vermemesine rağmen şimdi kendi eliyle güzel isimler ve ifrat derecesinde samimi hitaplar yazmasının bir tuzak olduğunu söylemiştir. [Bkz. *Beyhaki*, s.52]

tahta çıkarılmasından sorumlu tutulmuş¹⁶⁸ ve özellikle Ali Daye ile Bilgetigin'in ifsadları neticesinde isyânkar duruma düşmüştür¹⁶⁹. Ancak Sultan Mes'ud'u da yenecek güce sahip olmasına rağmen bu emirin Sultan Mahmûd'a bağlılığı ve saygısından dolayı tevekkül göstermesi ile ortadan kaldırılması neticesinde önemli bir badire de atlatılmış oldu¹⁷⁰. Bu arada Hindistan Saları Eryaruk da bir tertiple Belh'e girerken etkisiz kılınmıştı. Nihayet Sultan Mes'ud, 10 Aralık 1030'da Belh'e gelirken Hindistan'da tutuklu bulunduğu Kalincar'dan getirtilen eski vezir Hoca Ahmed b. el-Hasan el- Meymendi, tekrar vezirliğe getirildi¹⁷¹.

Sultan Mahmûd, özel bir konuma sahip olan Hindistan şehirlerine seferler yaparken

¹⁶⁸ Bu durumun farkında olan Hacib Büzürk "Velinimetim Sultan Mahmûd öldüğü zaman da ben pek büyük bir hatada bulundum, bunu bugün anladım; fakat iş işten geçti. Bugün artık faydası yok. Benim onun kardeşini getirip tahta çıkarmakta ne işim vardı. Bütün şehzâdeler hazır oluncaya kadar Sultanlık meselesini kendi hâline bırakmak lazımdı." şeklindeki sözleriyle duygularını dile getirmişti." Bkz. Beyhaki, s.56

¹⁶⁹ Hacib Büzürk, Bunasrı Mûşkân'a bu durumu şu şekilde ifade etmekteydi. "Ali Daye, Bilgetigin ve diğer ne erkek ne kadın oldukları malum olmayan bir takım adamlar da Herat'tadırlar. Bunların da Hacib Ali'nin ortadan kalkması için Sultan nezdinde yapmadıkları entrika kalmamıştı. Gazi Hacib de Sipahsalarlık makamına getirilmiş ve O da; Sultan her fenâliğe sebep ben olduğumu söyler. Artık Sultan, beni nasıl görmek ister. Şimdi benim için elimde bulunan bu hazîne ve fillerle bu kuvvetli Hindulardan mürekkebe ordu, her tabakadan insanlar, bu kalabalık köleler güruhu bu hadem ve haşem ile Seyistan yolunu tutmak, Kirman'dan başlayarak ta Bağdat'a kadar zaptetmek mümkündür. Çünkü buralardaki insanlar hiçbir işe yaramazlar, müdafaadan acizdirler, hükûmetler anarşi içindedirler ve ben bu suretle emin olurum; fakat bununla beraber bu hanedana bir fenalık gelmesini ve bunun başında benim bulunmamı istemem, sonra bu ayıbı etraftaki padişahlar veli nimetim Sultan Mahmûd'a isnat ederler ve onun uzun zaman yaşamış ve bütün yeryüzünün padişahlarını kahretmiş olduğu hâlde öldükten sonra hanedanın bekası için bir tedbir ittihaz etmediğini söylerler." Demektedir. Bkz. Beyhaki s.53

¹⁷⁰ Sultanın bir vesîleyle kendisini ortadan kaldıracığını tahmin eden Hacib Büzürk, bu husustaki kaygılarını Bunasrı Mûşkân'a; "Bu hâdiseler başımdan geçtikten sonra ben dilerim ki beni bir yerde tevkif etsinler, orada ömrümün şu son zamanlarını Tanrının huzurunda tövbe ve istiğfar ile geçireyim, çünkü günahlarım çoktur; fakat biliyorum ki bu aciz adamlar beni ortadan kaldırmak için bu velinimetzâdemi kışkırtırlar, çünkü benden korkarlar. O da benim fânî olan mal ve mülkümeye tamah eder bana bir fenalıkta bulunur ve bu suretle insanlar arasında kendi adını kötülemiş olur." şeklinde anlatmıştı. [Bkz Beyhaki, s.53 vd.] Bununla beraber Hacib Büzürk'ün ilerleyen günlerde filler, hazîne ve Hind ordusuyla birlikte gelmek üzere olduğu haberi Herat'da duyulunca O'nun geleceğine hiç kimse inanmadığından bu haber herkesi çok sevindirmişti. Hacib-i Büzürk bu yıl yirmi köle ile erişirken ağırlık ve ordusu beş altı fersah geride kalmışlardı. Nihayet Sultan ile Hacib Büzürk arasındaki iltifatlı konuşmalardan sonra Sultan, bazı devlet meseleleri, idaresindeki askerlerin maaşlarının ödenip ödenmediği hususunda ondan bilgi almıştı. Sultan, bu arada Gazi Sipahsalar kendisinin Hacib-i Büzürk ile götüştüğü sırada yeteri kadar askerle Büzürk'ün kafilisine karşı giderek onları yağmalamasını emretmişti. Hacib-i Büzürk de Sultan'la götüşmesinin hemen ardından yakalanarak ortadan kaldırılmıştır. Beyhaki, s.57 vd.

¹⁷¹ Beyhaki, s.171 vd.; I. Prasad, a.g.e., s.59; İ. Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi., İstanbul 19732, s.15

sivil ve askerî kadrolarıyla, olağanüstü girişimlerde bulunmuştu. Bu amaçla sefer işlerinde çok Kâbiliyetli olan Gazi Şirazi olarak bilinen Ebu Hasan Ali adlı kişiyi önemli bir mevki olan "Büyük Hoca" makamına yükseltmişti. Yine Eryaruk da cesur ve atılgan bir asker olması dolayısıyla ordu komutanlığına tayin edilmişti. Gazi ve başkomutan ayrı ayrı yetkilere sahip olup doğrudan Gazne'ye bağlıydılar ve bu bağlılığa sadık kalmışlardı¹⁷².

Sultan Mes'ud, başa geçtiğinde karşılıklı itimatsızlık sebebiyle yaşanan sıkıntılar giderilmiş ve bir müddet sonra Eryaruk, tekrar ordu komutanı olarak atanmıştır. O'nun başlıca görevi Sultan Mahmûd'un Hindulara karşı yaptığı savaşları devam ettirmektir. Fakat Hoca Ahmed, Mes'ud'a Gazneli tahtına geçmesinden hemen sonra "Eğer Hindistan sana lazım ise ve elde etmek istiyorsan Eryaruk'u oradan kaldırmak lazımdır" şeklinde teklifte bulunmuştu. Ayrıca gerek Eryaruk'un gerekse Gazi'nin Gazneli sarayında itibar görmeleri ve azametle dolaşmaları Sultan Mahmûd'un atamış olduğu devlet ricaline çok ağır gelmekte ve dolayısıyla bunların ortadan kaldırılması için bir takım hilelere başvurmaktaydılar. Neticede sıkı bir takibe alınan Gazi ve Eryaruk¹⁷³ önce tutuklandılar sonra da hapsedildiler¹⁷⁴. Bu gelişmeler gerek Eryaruk taraftarlarının gerekse tahta

172 Beyhaki, s.260'vd.'da "Salar Begdogdu bu iki kişiden şu şekilde bahsetmektedir; Şurası tuhaftır ki Sultan Mahmûd'un sarayında bu iki şahıstan daha ziyade nam ve şanı anılmayan kimse yok idi, bunlar bin kere belki benim önümde yeri öpmüşlerdir. Şimdi herbiri bir kahraman oldu. Bu Gazi şarlatanlardan bir şarlatan, Eryaruk ise eşeklerden bir eşektir. Emir Mahmûd bunları bu dereceye getirdi ve büyüttü..."; M. Habib, a.g.e., s.95; V.D. Mahajan, a.g.e., s.54

173 Sultan'ın bu meselenin hâlli için görevlendirdiği Abdus, Eryaruk'un kethudalarından ikisini elde etmeyi başararak casus tayin etti. Onların raporları Sultanın her geçen gün gözünden düşen Eryaruk ve Gazi'ye karşı olan gazabını daha da artırmaktaydı. Nihayet Eryaruk'un ele geçirilmesi için bir hile düşünüldü. Yapılan plana göre önce Eryaruk ortadan kaldırılacak ve böylece yalnız kalan Gazi de daha kolay ele geçirilebilecekti. Ne var ki Mahmûd'un sadık adamları casus kethudaları şarap içerken sarhoş olup vaziyeti ifşa etmeleri bu planın gerçekleşmesini engellemiştir. Bu durumda öfkesi daha da artan Sultan, Hacib-i Büzürk'ten Eryaruk hakkında fikrini sordu. Hacib-i Büzürk ise, "Eryaruk hakkında Hindistan kapısında size verdiğim malumat aynen geçerlidir. Bu adam, her ne kadar haddini bilmeyerek cüretkâr davranmış ve tasvip edilmeyecek pekçok işler yapmışsa da Muhammed'in Sultanlığı hususunda size bağlı kalmış ve burada bulunduğu müddetçe itaatsiziği görülmemiştir. O'nun zaman zaman kendini kaybetmesi, Gazi ve Türklerle şarap içmesi gibi kusurları böyle bir devlet adamının gözden çıkarılmasına sebebiyet vermemelidir." şeklinde fikrini beyan edince Sultan Mes'ud, meseleyi bir müddet gizli tutmayı uygun buldu. Fakat ileri gelen devlet adamlarının tahrikleri neticesinde Sultan Mes'ud, Eryaruk'u huzuruna davet ederek O'nu tutuklattı. Bu sırada O'nun her çizmesine bir hançer ile elbiselerinin içine de zehir ve muskalar saklamış olduğu görüldü. Daha sonra maiyetiyle birlikte Gur'a götürülerek hapsedildi. Bkz. Beyhaki, s.263 vd

174 Beyhaki, s.266 vd.

geçmesinde hizmeti olan bir kısım zevatın Mes'ud'dan iyice uzaklaşmasına sebep oldu¹⁷⁵

Sultan Mes'ud'un tahta geçtiği sırada Gazneli Devleti'nin öncelikli olarak iki meselesi vardı. Bunlardan biri batıda Selçukluların sebep olduğu olaylar, diğeri ise Hindistan'da ortaya çıkabilecek gelişmelerdi. Esasen Sultan Mahmûd döneminde Selçuklulara karşı takip edilen katı politikalar sebebiyle bu tehlikenin büyümesine müsâade edilmemişti¹⁷⁶. Fakat Mes'ud, aynı feraseti gösterememiş, hızla büyüyen Selçuklu tehlikesi karşısında kesin bir tavır ortaya koyamadığı kuvvetlerini de Hindistan'a yöneltmişti. Dolayısıyla doğu ve batıdaki her iki tehlike de aynı zamanda ortaya çıkmıştı. Ayrıca Mayıs 1031'de Kirman'da başgösteren iç karışıklıklar süratle bastırılırken Gazneli Mahmûd'un kardeşi Yusuf'un da bertaraf edilmesi gerekmişti¹⁷⁷. Bütün bunlara ek olarak Karahanlı Ali Tigin¹⁷⁸, Türkmen meselesi¹⁷⁹ ve Harezmsâh Harun'un bağımsızlık ilânı¹⁸⁰ gibi

175 V.D. Mahajan, a.g.e., s.55

176 Geniş bilgi için bkz. M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I*, Ankara 1989, s.168 vd.; M.A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s.40

177 8 Mayıs 1031'de Belh'ten ayrılarak Gazne'ye hareket eden Mes'ud, Kusdar'da bulunan amcası Yusuf'a bir mektup göndererek Gazne'ye gelmesini istedi. Babasının ölümünden sonra amcasının Muhammed'e destek vermesinden dolayı O'na kırgın olan Mes'ud, Kusdar'dan hareket eden amcasını Gazne'ye yakın bir yerde karşılayarak hapsedirdi. Ancak gönderildiği kalede çok fazla yaşamayan Yusuf, 1032'de ölecektir. Böylece kendisine rakip olabilecek güçlü bir kişiden daha kurtulmuş olarak Gazne'ye ulaşan Mes'ud, hâlıkın büyük coşkusıyla karşılandı ve yapılan bir törenle hükümdarlığı resmen kabul edildi. Bu arada Abbasi Hâlifesi el-Kadir Billah'ın 1031'de vefatı üzerine yerine veliahdı Kaim bi-Emrillah geçmiş ve yeni halife, Sultan Mes'ud'dan biat almak için Belh'e bir elçi göndermişti. Bu yüzden Sultan Belh Ulu Camiinde elçinin ve devlet ricalinin hazır bulunduğu bir merâsimle Halife Kaim bi-Emrillah adına hutbe okutarak biat etti. Böylece Halifenin de desteğiyle Karahanlı meselesini hâletmenin zamanı gelmişti. M.A.Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s.138

178 Halifenin manevi desteğini kazanan Sultan'ın ilk icraatı Karahanlı meselesini hâletme teşebbüsü oldu. Karahanlılardan Buhara Hâkimi Ali Tigin'in, kendisine karşı savaş hazırlıklarına başlamıştı. Bunu haber alınca Harezmsâh Altuntaş'ı Gazne'den yardımcı kuvvetler de vererek Buhara meselesinin hâledilmesi için görevlendirdi. Bu sebeple Buhara- Semerkant yolu üzerindeki Debusiye kasabasında karşılaşılan iki ordu arasında yapılan savaşta büyük bir yenilgiyi engelleyen Altuntaş, ağır yaralanmıştı. Neticede iki taraf arasında geri çekilmek üzere bir anlaşma yapıldı. Mes'ud, bu anlaşmadan hemen sonra vefat eden Altuntaş'ın yerine O'nun oğlu Harun'u geçirdi. Fakat bölgenin kontrol altında tutulabilmesi için kendi oğlu Said'e Harezmsâh ünvanı verdi ve Harun'u Said'in vekili tayin etti. Bkz. İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.18

179 Sultan Mes'ud, Türkmenlerin isyân edebileceği endişesiyle daha önce Taş Ferraş adlı bir komutanı Türkmen reislerini engellemesi için Irak sipahsalarlığına tayin etmişti. Taş Ferraş'ın yaklaşık elli Türkmen reisini öldürtünce onların intikamını almak isteyen Türkmenler, Gazne Devleti'nin çeşitli yerlerinde harekete geçerek isyân başlattılar. Bunu fırsat bilen Harezmsâh Harun da bağımsızlığını ilân etmiştir. Harun, Gazne'ye giden yolları tutarak hükümdarlık alametlerini kullanmaa başlarken Karahanlılardan Ali Tigin ve Selçuklular ile de ittifak yapmıştı. Bu ittifaka göre Harun Merv

problemler Sultan Mes'ud'un daha saltanatının ilk yıllarında karşılaştığı başlıca meseleler olmuştur. Ama tam bu sırada Hindistan'da ortaya çıkan gelişmeler önceliği alacaktır.

a- Hindistan'da ortaya Çıkan Karışıklıklar: Ahmed Yinaltigin İsyânı

Eryaruk'un öldürülmesinden sonra Sultan Mes'ud tarafından yerine atanan Ahmed Yinaltigin, hem tecrübesiz hem de şaibeli birisiydi¹⁸¹. Onun için Yinaltigin, Hindistan'a giderken Hâce-i Büztürk Ahmed, Ona "Sen Şirazi'den hiç çekinme, Sen Sultan'ın fermanı ile Hindistan salarısın, Onun senin üzerinde hiçbir nüfuzu ve hükmü yoktur; dikkat et, bir hile ile bir şey yapıp seni nüfuzu altına almasın" diye telkinde bulundu. Bunu göz önünde bulundurarak cüretkâr bir şekilde Hindistan'a giren Ahmed Yinaltigin'in, Lahor'a gelişi sivil ve askerî yöneticiler arasında bir mücâdelenin başlamasına sebep oldu. Zira Gazi Şirazi de, salarılığa Ahmed Karatigin adında daha başarılı bir komutanın atanarak Yinaltigin'in de O'nun emrine verilmesini istemekteydi¹⁸².

Gerek Hâce-i Büztürk'ün ihtarı gerekse kendini beğenmişliğinden dolayı Yinaltigin'in Gazi Şirazi'nin teklifini reddetmesi¹⁸³ Hindistan'da Gazneli iktidarının sarsılmasına sebep olan olayları beraberinde getirecektir. Zira Hâce-i Büztürk Ahmed Hasan'ın, Sultan Mes'ud'u iğfali neticesinde gönderilen bir mektupla Ahmet Yinaltigin,

---

şehrine, Ali Tigin ise Tirmiz ve Belh üzerine yürüyecekti. Temmuz 1034'te Harun'un bu hareketinden haberdar olan Mes'ud gönderdiği mektuplarla Onu vazgeçirmek istemişse de O Ağustos 1034'te Mes'ud'un ismini çıkararak kendi adına hutbe okutmuş ve istiklâlini ilân etmişti.

¹⁸⁰ Harun'un müttefikleri olan Tuğrul ve Çağrı Beyler ise beraberindeki pekçok asker ve savaş teçhizatıyla birlikte Harezmi hududuna gelmişlerdi. Bu sırada Ali Tigin ölmüş, yerine oğlu Yusuf geçmişti. O da Sultan Mes'ud'un pekçok ünvân vererek gönderdiği mektubuna rağmen babasının ittifakına sadık kaldı ve plânlarını tatbik başlatan müttefikler ve Çağaniyan bölgesini yağmaladıktan sonra Tirmiz önlerine geldiler. Buraya birkaç defa taarruz ettilerse de bir başarı sağlayamadılar. Bu sırada Gazneli veziri kiraladığı suikastçıları Harun'un ordugahına gizlice göndermiş ve ağır yaralanan Harun, üç gün sonra 18 Nisan 1035'de vefat etmiştir. Bunun üzerine Harezmi'nin merkezi Gürgenç'te çıkan karışıklıklar Altuntaş'ın adamları tarafından bastırılmış ve bölgenin idaresine Harun'un kardeşi İsmail geçmiştir. *Beyhaki*, s.296

¹⁸¹ C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan and Eastern Iran*, s.235; N.A.Baluch, a.g.m., s.60; M. Habib, a.g.e., s.95 vd.

¹⁸² I. Prasad, a.g.e., s.60

¹⁸³ Yinaltigin "Bu katiyen olmaz, Sultan bu vazifeyi bana vermiştir. Ben her zaman Abdullah'dan daha büyük ve daha ziyade şeref ve ihtişam sahibi idim, onun ve diğerlerinin benim sancağım altında olmaları lazımdır" dedi. *Bkz. Beyhaki*, s.487 vd.

Hindistan'da tek hâkim olarak gösterilmişti¹⁸⁴. Neticede iyice cesaretlenen Ahmet Yinaltigin, Lahor'a girmekten çekinmemiştir.

Merkezden aldığı destekle iyice güçlenen Salar Ahmet Yinaltigin, 1034'te Ganj Nehrini geçerek şimdiye kadar İslâm askerinin hiç ayak basmadığı çok büyük ve bol suya sahip olan Benares şehrine hücum etti. Yinaltigin ve askerleri, yalnızca sabahdan ikindiye kadar kalabildikleri bu şehirde pazarları, kumaşçıları ve mücevhercileri yağmalayarak çok miktarda altın, gümüş, ıtır ve cevahir ele geçirdiler ve son derece büyük bir zenginliğe kavuştular¹⁸⁵. Bu durumdan rahatsız olan Gazi Şirazi, Sultan'a tekrar müracaat ederek Yinaltigin'in Hindistan'da yaptığı fetihlerle çok zengin olduğunu, ancak ele geçirilen bu gânimetlerin çok az bir kısmının Gazne'ye gönderildiğini, geriye kalan paranın Hindistan seferlerinin devam ettirilmesi için Türkistan'dan getirilecek paralı askerlere harcandığını, bu vesileyle çok sayıda askerın gelmesinin yanısıra Slar'ın burada bulunan Türkmenlerle de dostluk kurarak onları nüfuzu altına aldığını bununla beraber kendisini Mahmûd'un oğlu olarak tanıttığını, netice de Ahmed Yinaltigin'in davranışlarının Sultan'ın hâkimiyeti bakımından tehlike arzettiğini bildirdi¹⁸⁶. Bu arada Sultan'a arka arkaya gönderilen başka mektuplarda da Ahmed Yinaltigin'in Lahor'a gelip, gücünü günden güne daha da artırarak zararlı olmaya başladığı vurgulanmaktaydı.

Ahmet Yinaltigin'in iyice güçlenmesine fırsat vermek istemeyen Sultan, kendisine gönderilen mektupların tesiriyle Sipahsalar Ali Daye, ayan ve haşemlerle meselenin müzakere edildiği bir toplantı yaptı. Sonuçta Ali Daye, Ahmet Yinaltigin'i takip için kendisine imkân tanınması hususunu Sultan'a arz etti. Ancak Sultan, Lahor'da askerın çok olması dolayısıyla buraya muhakkak surette tecrübeli bir askerın gönderilmesinin şart olduğunu fakat, Horasan'da daha önemli meseleler varken kendilerinin Hindistan'a

---

184 Bu mesele uzayınca Lahor haşemi ile Gazyan da Ahmed Yinaltigin'i desteklemişlerdi. Kadı, Ahmed Yinaltigin'i şikayet etmek amacıyla Sultan'a müracaat etti. Bu vesileyle Sultan, Hâce-i Büzürk Ahmed Hasan'a "Bu hususta hangisi daha muvafıktır" diye sorunca O, Yinaltigin'in hepsinden daha ziyade salarlığa layık olduğunu belirtmiş ve bunun için kadıya; "Sen kethüdasın, senin salarlık ve ordu ile işin yoktur; Ahmed istediğini yapar, yapılan mukavele gereğince Tekran'ın haracını alır, gazaya gider, hazîneye mal göndermek selahiyetine haizdir. Arada böyle münazaa olması doğru değildir" şeklinde bir mektup gönderilebileceğini Sultan'a tavsiye etmiş ve bu manada bir mektup gönderilmiştir. Beyhaki, s.487; Ayrıca bkz. I.Prasad, a.g.e., s.61

185 Beyhaki, s.487; M.Habib, a.g.e., s.96 vd.

girmelerinin doğru olmayacağını işaret ederek buna karşı çıktı. Onun üzerine Hindu asıllı Tilak¹⁸⁷, Sultan adına sefer için görevlendirildi¹⁸⁸.

Liyâkatini ispatlamış bir kumandan olan Tilak, kısa sürede iyi bir hazırlık yaptıktan sonra ihtiyatla harekete geçti. Onun karşısında tutunamayacağını anlayan Ahmet Yinaltigin, Lahor'u bırakarak çöle çekilmeye çalıştı. Fakat Tilak'ın aldığı tedbirler etkisini göstermiş ve Ahmet Yinaltigin'in etrafında üçyüz sadık adamından başka kimse kalmamıştı¹⁸⁹.

Ahmet Yinaltigin, Ekim 1034'te İndus'u geçmeye çalışırken iki üç bin Hindunun saldırısına uğradı. Bunun üzerine kaçmak istediye de kısa sürede kuşatıldı. Bunun üzerine oğlunu kendi eliyle öldürmeye çalıştığı sırada Hindular, buna fırsat vermeyerek oğlunu ele geçirip kendisinin de kafasını kestiler. Görevini kısa sürede başarıyla yerine getiren Tilak, derhâl Gazne'ye dönerek onun kesik başını ve esir edilen oğlunu Sultan Mes'ud'a takdim etmiştir. Bu üstün başarıdan dolayı Hindu komutanlarına mahsus bir hilatla ödüllendirilen Tilak'a, Sultan mücevherlerle süslü bir gerdanlığı bizzat takmış ve büyük iltifatlarda bulunmuştur. Ama geride başıboş ve karışık durumda olan bir Kuzey Hindistan bulunmaktaydı. Dolayısıyla idaresiyle oğlu Mecdud'u görevlendirirken¹⁹⁰ kendisi de fetihlerde bulunmak üzere Hindistan'a yöneldi.

¹⁸⁶ Beyhaki, s.488

¹⁸⁷ Tilak bir berberin oğlu olup, güzel görünüşlü, Hindu ve İran dilini çok iyi bilen, Sultan Mahmûd zamanında Sultan'a mütercim olarak seçilmiş ve kısa zamanda Sultan'ın itibarını kazanmış, mükemmel niteliklere sahipti. Beyhaki, s.489

¹⁸⁸ Sultan'a hangi saların gönderilmesini emrettiğini sorunca Hindu asıllı Tilak ayağa kalkarak; "Emirimizin ömrü uzun olsun; ben giderim, bu hizmeti görürüm, bununla lütuf ve nimetlerinizin şükürünü eda etmiş olurum, ben zaten Hindistan'lıyım hava çok sıcaktır; o iklimde daha iyi sefer yapabilirim, eğer münasip görürseniz bu hizmeti bu kulunuzdan esirgemeyin" dedi. Sultan, Tilak'ın bu sözlerinden memnun olurken huzurundakilerin fikrini sordu ve onlar da Tilak'ın kılıca, mühimmata ve maiyete sahip liyâkatini ispatlamış meşhur bir adam olduğunu, bundan dolayı da onun gönderilebileceğini söylediler. Bkz. Beyhaki, s.489 vd.; Ayrıca bkz. I. Prasad, a.g.e., s.61; J. Allan vd., a.g.e., s.207

¹⁸⁹ Ahmed Yinaltigin'i ısrarla takip eden Tilak, O'nun başını getirene beşyüzbin dirhem verileceğini vaadederken yardımcı olanların da şiddetle cezalandırılacağını söylemiş, hatta O'na destek olup da yakalananların sağ elleri kesilmişti. Tilak'ın tek vücut hâline gelen ordusunun korkusuyla kuvvetleri dağılan Yinaltigin, geriye kalan üçyüz atlısıyla kaçmaya çalıştı. Bu sırada Catlara bir mektup yazan Tilak, para karşılığında Ahmet Yinaltigin'i yakalamalarını istedi. Bkz. Beyhaki, s.526 vd.; Ayrıca bkz. M. Habib, a.g.e., s.97

¹⁹⁰ Beyhaki, s.505 vd.; Ayrıca bkz. I.Prasad, s.62; M.Habib, a.g.e., s.97 vd.

b- Mes'ud'un Hansi Kalesi'ni Fethi

Maveraünnehr ve Horasan bölgesinde Selçuklu, Türkmen ve Karahanlıların çeşitli faaliyetleri neticesinde Gazneli hâkimiyeti tehlikeye girdi¹⁹¹. Sultan Mes'ud, yörede gelişen olaylara müdahâle edeceği yerde Karahanlılara bir elçilik heyeti göndererek onlarla anlaşmaya çalışmış, bu arada Hindistan'a bir sefer yapmak amacıyla da hazırlıklara başlamıştır. Vezir A. Abdussamed başta olmak üzere hükümdarlığın ileri gelen kişileri, devletin batısında karışıklıklar devam ederken Hindistan'a bir sefer düzenlenmesinin doğru olmayacağını savundular¹⁹². Fakat Mes'ud, tavsiyelerin hiçbirine kulak asmayarak bu sefer için yemin ettiğini ve bunun gereğini yerine getirmek zorunda olduğunu söyledi. Yalnız müşavirlerinin uyarılarını da dikkate alarak, oğlu Mevdud'un komutasında Ali Daye ve vezir idaresindeki bir Gazneli ordusunu da Selçukluların çıkaracağı muhtemel bir isyâna hemen müdahale etmek için Belh üzerine gönderdi¹⁹³.

Hazırlıklarını tamamladıktan sonra 6 Ekim 1037'de Gazne'dan hareket eden Sultan Mes'ud, Kâbil yolu üzerinde Celum kıyılarına gelince bölgenin racası ve Keşmir yolu hakkında bilgi almak üzere bölgeye gizlice asker yollamış ve Keşmir Racasının bu sırada öldüğünü öğrenmişti. Neticede üç haftalık bir yürüyüşten sonra Cavhanların elinde bulunan müstahkem Hansi Kalesi kuşatılmış, sonra lağımçıların beş tünel açarak surları yıkmasıyla yapılan taarruz ile 31 Aralık 1037'de şehir düşürülmüştür¹⁹⁴. Şimdiye kadar hiç kimse tarafından ele geçirilemeyen ve "Kalatü'l Arza" adı verilen bu kaledeki bütün brahmanlar

191 Bu mücâdeleler için bkz. C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan and Eastern Iran*, s.61; M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s.131 vd., 165 vd.; V.V. Barthold, a.g.e., s.313 vd.

192 Hindistan seferine hiç taraftar olmadığını açıkça belirtmekle söze başlayan vezir, bu hususta "Doğru olan hükümdarın Merv'e gitmesidir. Horasan'ın ele geçmesi, Rey ile Cibal'ın tutulması için hükümdarın Belh'de de oturmaması ta Merv'e kadar gitmesidir. Eğer maksat gaza ise, gaziler kumandanı, Lahor ordusu ve saraydan gönderilecek bir hacib bu iş için kâfidir. Bu suretle her murad yerine gelir, hem de Horasan yerinde kalır. Eğer efendimiz Horasan'a gitmez de, Türkmenler bir nahiye alırlar, bir nahiye değil bir köy alırlar ve ibret olarak cezalandırmak, öldürmek ve yakmak gibi adetleri olanları yaparlarsa, on Hansi gazası bunu karşılayamaz" şeklinde fikrini beyan etmiştir; Beyhaki, s.647 vd.; M. Habib, a.g.e, s.98 vd.; M.A. Köymen, a.g.e., s.243

193 C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan and Eastern Iran*, s.61; M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s.242 vd.; M.Ç. Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, İstanbul 1977, s.42

194 N.A. Baluch, a.g.m., s.61

öldürülürken kadın ve çocuklar esir alınıp, hazîne orduya paylaştırılmıştır¹⁹⁵.

c- Somnath Seferi

Hindistan'da ikinci seferini Dehli'nin yaklaşık yedi km. kuzeyindeki Somnath üzerine yapan Sultan Mes'ud, Raca Dipal Hari'nin kaçması neticesinde şehri doğrudan Pencab'a bağlarken kale yağmalanmış, putların bulunduğu mabedler de yıkılmıştır. Buradan Rampur şehri üzerine yürüten Sultan, yaşlı ve güçsüz birisi olan Racanın aman dileyerek itaatini sunması üzerine hediyelerini kabul etmiştir. Böylece Hindistan racalıklarına ait topraklardan bir kısmı daha, Gazneli hâkimiyetine geçerken Peşaver'in idaresi de Abdülrezzak adlı bir komutana verilip¹⁹⁶ 11 Şubat 1038'de Gazne'ye dönülmüştür.

ç- Sultan'ın Hindistan'a Kaçışı ve Öldürülmesi

Sultan Mes'ud'un Hindistan'da bulunduğu sırada Selçuklu meselesi iyice alevlenip Gazneli hâkimiyetini tehdit eder bir konuma ulaşmıştı. Bunun üzerine Sultan, Hindistan'daki başarısının zevkini tatmak bir yana, orada vakit kaybettiğine de çok pişman oldu¹⁹⁷. Sonuçta bu meseleyi kökünden hâletmek üzere harekete geçen Mes'ud, 24 Mayıs 1040 tarihinde Dandanakan'da büyük bir mağlubiyete uğrarken diğer komutanları da farklı bölgelerde Selçuklulara yenilmişti. Bu durumda kendini emniyette hissetmeyen Sultan, Gazne'den ayrılmak istedi¹⁹⁸. Zira O, Belh'i aldıktan sonra Çağrı Bey'in Gazne'ye yöneleceğinden korkmakta ve bir an evvel Hindistan'a ulaşmaya çalışmaktaydı. Bu şartlar altında bir yandan oğlu Mevdud ve veziri Ahmed b. Abdüssamed'i Selçuklular ile savaşmak için görevlendirirken, diğer yandan da aile efrâdına ve haremine haber yollayarak Hindistan'a gitmek üzere hazırlık yapmalarını istedi¹⁹⁹.

195 Beyhaki, s.535 vd.

196 Abdülrezzak'ın iki kölesini de hacıblık makamına getirilmiştir.

197 M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s.244 vd.

198 Beyhaki, s.647 vd.; M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, s.315 vd; V.V. Barthold, *Türkistan*, s.323

199 Bkz. O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s.59 vd.; İ. Kafesoğlu, *Selçulu Tarihi*, s.25 vd.

Hindistan'a gitmekte o kadar acele etmesine gerek ailesi, gerekse devletin ileri gelenleri anlam verememekle birlikte herhangi bir fikir beyan etmeye de çekiniyorlardı²⁰⁰. Çünkü Sultan'ın kararı kesin olduğu zaman kimsenin O'nu değiştirmeye gücü yetmezdi. Diğer taraftan oğlu Mecdud'u ikibin atlı ile bölgeyi emniyet altına alması için Multan'a göndermiş olan Sultan, bir an önce hiç dinlenmeden doğrudan Lahor'a gitmeyi planlamaktaydı. İleri gelen devlet adamları ise bu kaçışın Hindistan dışında Gaznelileri tamamen bitirebileceğini görmekteydiler²⁰¹. Ayrıca Hindlilere de pek güvenilemeyeceğini, Sultan'ın ise sadece kendi düşüncesiyle hareket etmek yerine başkalarını da dinlemesi gerektiğini ifade etmekteydiler. Ne var ki Sultan, bunların hiçbirisine iltifat etmeyerek yine kendi bildiğini yaptı²⁰². Haremi ve seçme hazînesiyle birlikte takriben 15 Kasım 1040'da Sultan, Hindistan'a gitmek üzere Gazne'den ayrılırken bütün Gazneli ülkesinde tam bir anarşi ve terör ortamı hâsıl olmuştu²⁰³. Ordunun bundan etkilenmemesi mümkün değildi. Nitekim Mes'ud, Sind Nehri'ni geçip Marikale'ye geldiği sırada askerlerden bir kısım ile birlikte Hindli köleler, hazîneyi yağmaladıkları gibi geriye kalanları da isyâna teşvik

200 Annesi bu hazırlığın sebebini sorduğu zaman ise "düşmanın eline düşmek isteyen burada kalsın" şeklinde cevap veren Sultan'a artık kimsenin soru sorma veya birşey söyleme cesareti kalmamıştı. Zira O, bir an evvel Gazne'deki hazîneyi Hindistan'a götürmek için acilen hazırlıkların tamamlanmasını istemekteydi ki hazinenin miktarı çok fazla olduğu için çok sayıda deveye ihtiyaç vardı. Bundan dolayı süratle deve temin etmekteydiler.

201 Sultan'ın bu hareketine engel olmak amacıyla vezir "Eğer Sultan, düşmanlar Belh kapısına kadar geldiklerinden ve orada savaşa başladıklarından korkup Gazne'yi bırakıyorsa bu manasızdır. Düşmanlar henüz Belh'in haricindedirler. İçeri girmeye cesaretleri yoktur. Bizim adamlarımız şehirden dışarı çıkıp onlarla savaş yapmaya hazırdırlar. Eğer Sultan emrederse çıkıp savaş yapsınlar, düşmanları uzaklaştırsınlar. Sultan için Hindistan'a gitmeye ne lüzum var? siz bu kış Gazne'de kalın; biz düşmanları def etmekten aciz değiliz. Şu iyi bilinsin ki eğer Emir bütün haremi ve hazîneleriyle Hindistan'a gider bu haber aleme yayılır, dost ve düşmanın kulağına giderse bu büyük devletin namus ve şerefi sifra iner, düşmanların bize karşı tamahı ziyadeleşir. Beyhaki, s.675

202 Hindlilerin nesine güvenip de haremeleri, hazîneleri oraya götürmeye teşebbüs ediliyor? Hindulara ve kölelere ne dereceye kadar güvenilebilir ki Sultan bütün hazînelerini sahraların ortasında onlara gösteriyor? Sultan şimdiye kadar kendi reyile yaptığı hareketlerin sonunu gördü, artık bundan vazgeçmelidir. Eğer Sultan, Gazne'yi bırakıp giderse, Allah göstermesin bütün tebaasının kalbi kırılır, kendisinden nefret eder. İşte ben kulunuz bu nasihati söylemekle boynumdaki nimet hakkını ödedim, vebali boynumdan attım; rey yine Sultanındır" şeklinde yazmıştı. Sultan ise "bu herif bunamış, ne dediğini bilmiyor. Bu bizim yaptığımız doğrudur, kendisi sadakati icabı bildiğini bize yazdı, fermanımızı beklesin; biz münasip gördüğümüzü kendisine bildiririz, O bizim gördüğümüz gibi görmez" diye cevap yazılmasını emretmiştir. Sultan'dan gelen bu cevap karşısında vezirle birlikte devletin diğer ileri gelen kişileri büyük endişeye kapılmışlardı. Beyhaki, 675 vd.

203 İbnü'l Esir XI, s.370 vd.; C.E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afghânistan And*

ettiler²⁰⁴. Sonuçta ordu, Mes'ud'u hâll ederek kardeşi Muhammed'in yanında yerini aldı ve 21 Kasım 1040'da O'nu ikinci kez Sultan ilân etti. Mes'ud kendisine sadık kalan askerleriyle isyânı bastırmak için çalışmışsa da bunda başarılı olamamış ve yakalanarak²⁰⁵ Giri kalesine gönderilip burada ölüme terkedilmiştir²⁰⁶. Ancak oğlu Mevdud, O'nun bu şekilde tevkifine rıza göstermeyecek ve amcasıyla mücâdeleye başlayacaktır²⁰⁷.

Ç- MEVDUD DÖNEMİ (1041-1048) GELİŞEN HÂDİSELER

Dokuz yıllık hapis hayatından sonra yeniden hükümdar olan Muhammed, Gazne'ye dönmeyerek devlet işlerini aklî dengesi bozuk olduğu anlaşılan oğlu Ahmed'e bırakırken²⁰⁸ Selçuklular karşısında başarılı olamayarak geri çekilen Mevdud²⁰⁹ da bu sırada babasının öldürüldüğünü öğrenmiş²¹⁰ ve intikam almak için harekete geçmişti.

Eastern Iran, s.62

204 N.A.Baluch, a.g.m., s.62

205 Zor duruma düşen Mes'ud, Marikle Kalesi'ne sığınırken Muhammed'in adamları tarafından kuşatılmış ve teslim olmaya zorlanmıştır. Ancak Mes'ud'un direnmesi üzerine annesinin "bulunduğun yer seni kurtarmaz; onlardan yemin ve enamnâme alarak teslim olman, onların seni zorla ele geçirmelerinden çok daha hayırlıdır" demesi üzerine dışarı çıkmış ve muhalifler O'nu derhal yakalamıştır. Muhammed de "Allah'a yemin ederim ki, ben sana senin bana yaptığın şekilde mukabele etmeyecek sana ancak güzellikle muamele edeceğim. Şimdi düşün, nereye gitmek istersen seni çoluk çocuğunla beraber oraya göndereceğim" dedi. Bunun üzerine Mes'ud, Giri Kalesi'ne gitmeyi tercih etti. Bu kaleye gönderilirken muhafızlara da kendisine çok iyi davranmaları emredildi. *İbnü'l Esir XI*, s.370 vd; M. Habib, a.g.e., s.103

206 Mes'ud'un ölümüyle ilgili değişik rivâyetler vardır; Bir rivayete göre Muhammed'in oğlu Ahmed amcasının oğlu Yusuf b. Sebüktigin ve İbn Ali Hişavend ile anlaşarak saltanatın sadece babasına kalması için Mes'ud'u öldürmeye karar verdiler. Ahmed babasının yanına giderek bir kısım hazineleri mühürlemek üzere babasının mührünü istedi. Babasının mührünü alarak kaleye çıkan Ahmed, mührü mustahfiza vererek "Mes'ud'a verilmek üzere bir mektup getirdik" diyerek kaleden içeri girdi ve Mes'ud'u öldürdüler. Muhammed kardeşinin ölüm haberini duyduğunda çok üzüldüğü gibi oğlunun böyle bir harekete girişmesini tasvip te etmemişti. Diğer bir rivayete göre ise Mes'ud'un hapsedilmesinden sonra Muhammed'in oğulları Abdurrahman ve Abdurrahim amcaları Mes'ud'un yanına gitmişlerdi. Abdurrahman amcası Mes'ud'un başındaki hükümdarlık alâmeti olan sarığını alınca Abdurrahim kardeşinin bu hareketine çıkışarak sarığı onun elinden alarak öptükten sonra tekrar amcasının başına koymuştur. Daha sonra ise diğer oğlu Ahmed, amcası Mes'ud'un öldürülmesi için babasını tahrik ve teşvik etmiş, O da Mes'ud'u öldürmek üzere adam gönderip cesedini bir kuyuya atarak üzerini kapatmıştır. Bu arada diri diri bir kuyuya atılıp üzeri toprakla kapatılmak suretiyle öldürüldüğü de rivayetler arasındadır. Bkz. *İbnü'l Esir XI*, s.371

207 *Cüzcâni-Râverty I*, s.95

208 M. Habib, a.g.e., s.104

209 Geniş bilgi için bkz. M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu Tarihi*, s.242;

210 Muhammed'in ordu üzerindeki nüfuzu ortadan kalkarken Mes'ud'un öldürülmesinden dolayı halk

Neticede Gazne halkının da desteğini sağlayarak Peşaver üzerine yürümüş ve 8 Nisan 1041'de Dunpur'da amcasını mağlup ederek Gazneli tahtına oturmuştur²¹¹.

Mevdud, Gazne'de kısa bir süre için de olsa hâkimiyet tesis ederken Hindistan'da durum pek iç açıcı değildi. Çünkü babası tarafından 1034-35'de Multan Vâliliğine gönderilen kardeşi Mecdud, istikrarsızlığı fırsat bilerek İndus'tan Hansi ve Thanesar'a kadar olan bölgeyle beraber Multan ile Lahor'u da zaptederek halkın mallarına el koymuştu²¹². Bunun üzerine Mecdud'u cezalandırmak için gönderilen ordu daha savaşa girmeden O, 1 Ağustos 1041'de sebebi bilinmeyen bir şekilde çadırında ölü bulundu²¹³.

Mecdud'un ölümü Hindistan'da beklenen istikrarı sağlamayacak ve Mevdud bir yandan Selçuklu tehdidiyle karşı karşıya bulunurken öbür yandan da Hindistan'da ortaya çıkan büyük bir ittifakla uğraşmak zorunda kalacaktır²¹⁴. Zira Dehli Racası Mahipala komutasındaki bir kısım Hindu race Gaznelilerin batı meseleleriyle uğraşmasını fırsat bilerek tekrar bağımsızlığını ilân etmek üzere harekete geçmişti. Bunlar Hansi ile Thanesar'ı zaptederek Gazneli memurlarını şehir ve kasabaların dışına sürdüler. Müttetiklerin asgarî müşteregi müslümanlar tarafından dinlerine yapılan hakaretlere son vermektir. Bu sebeple Hinduizmin en önemli merkezlerinden biri olan Kangra (Nagarkot)'un alınması için harekete geçmeleri Hinduların büyük bir coşkuya kapılmalarına sebep oldu²¹⁵. Bu ruh hâliyle harekete geçen Hindu ordusu, kaleyi kuşatırken muhafızlar da büyük bir gayretle şehri savunmaktaydılar. Ancak bu sırada kendileri de zor durumda olan Lahor Emirlerinden istenilen yardım gelmediği için müslümanlar daha fazla

---

arasındaki itibarı da kalmamıştı. Peşaver halkı mallarının sürekli olarak Muhammed'in askerleri tarafından yağmalanması karşısında perişan olmuşlar ve bu askerlerin zulmünden kurtulmak için yurtlarını terketmek zorunda kalmışlardı. *İbnü'l Esir*, s.372; E. Merçil, a.g.e., s.78

211 Mevdud, bu savaşta ele geçirdiği amcası Muhammed, oğlu Ahmet, Hadım Anuşigin el-Belhi ve İbn Ali Hişavend ile beraber Abdurrahim hariç bütün çocuklarını da öldürmüştü. Böylece babasının ölümüyle ilgili olan herkesi cezalandırırken savaşın cereyan ettiği yerde bir köy ve ribat yaptırarak buraya "Fethâbâd" adını vermiş ve buradan Gazne'ye dönmüştür. Mevdud'un Hindistan'daki başarısı Herat'daki halkın yeniden toparlanmasına ve Selçuklu Oğuzlarına karşı ayaklanarak onları şehirden çıkarmalarına sebep olmuştur. *İbnü'l Esir IX*, s. 373; *Hondmir II*, s.394; I. Prasad, a.g.e., s.63; M. Habib, a.g.e., s.105 vd.; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.28

212 M. Habib, a.g.e., s.104; C.E. Bosworth, a.g.e., s.26

213 A.L. Srivastava, a.g.e., s.65

214 C.E. Bosworth, a.g.e., s.34

215 C.E. Bosworth, a.g.e., s.35

direnemeyerek şehri terk etmek zorunda kaldılar. Hinduların Kangra'yı zaptederek gösterdikleri başarı, bölgede Hinduizmin yeniden hayat bulmasını sağlamış ve yıkılan tapınakların yerlerine kısa sürede yenileri inşa edilmiştir.

Bu arada bölgenin her yerinden gelen ziyaretçiler kazandıkları zaferi hissettirmek için kaleyi doldurmuşlardı. Yedi ay süren Lahor kuşatması ise Hindu racalarından birinin ölümü ve diğer ikisinin de anlaşmazlığa düşmesi yüzünden başarısızlıkla neticelenmişti. Bunun üzerine racalardan bir kısmı tekrar Gaznelilere itaat ederken diğerleri de kendi bölgelerine geri dönmüşlerdir²¹⁶. Hindistan'daki karışıklıklara bir an evvel son vermek isteyen Sultan ise, oğullarından Mahmûd'u Lahor, Mansur'u ise Peşaver vâililiklerine tayin ederken, başarılı komutanlarından Ebu Ali Kutval'i de Hindistan'a göndermiştir²¹⁷.

Sultan Mevdud, Hindistan'da geçici bir süre sükûnet sağlar sağlamaz Selçuklu meselesini kendi lehine çözebilmek için harekete geçerek Herat üzerine yürüdü. Dolayısıyla Gazneliler nezdinde Hindistan, tekrar ikinci planda kaldı²¹⁸. Bu husus 18 Aralık 1049'da Mevdud'un ölümüyle ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle adeta kalıcı bir hâle gelmekte iken İbrahim, Gazne tahtına hâkim olarak istikrarı sağlamaya yöneldi.

Sultan Mevdud'un Çağrı Bey'in kızıyla olan evliliğinden dünyaya gelen II. Mes'ud Gazneli tahtına getirilmişse de onun henüz beş yaşında olması dolayısıyla ileri gelen devlet adamları tarafından tahttan indirilerek 29 Aralık 1049'da Ali b. Mes'ud tahta getirilmiştir.

216 A.L. Srivastava, a.g.e., s.66 vd.; M. Habib, a.g.e., s.106; Fakat İbnü'l Esir IX, s.395'de bu hâdiseler biraz kısmen farklı anlatılmaktadır; Başlangıçta üç Hind racasının Lahor'u muhasara etmiş ancak sonra biri onlardan ayrılıp tekrar Mevdud'a itaat arz etti, geri kalan iki race da kendi ülkelerine dönmüştü. Gazneli ordusu racalardan Dûbal Herbâta'yı takip ederek büyük bir mağlubiyete uğratmıştı. Ellerindeki diğer kaleleri de teslim etmek şartıyla affedilen Hinduların bütün malları ellerinden alınırken yaklaşık beşbin müslüman da serbest bırakılmıştı. Buradan diğer race Tibet Bâlerî üzerine yürüten Gazneli ordusu bu racanın kuvvetlerini de aynı mağlubiyete uğratarak Hinduları itaat altına aldılar. Bölgedeki diğer Hindu racalar diğer Hind racalarının başlarına gelen felaketleri göyerek itaat ettiler.

217 Nizam ed-dîn Ahmed, s.30

218 Herat'ı yeniden ele geçiren Mevdud, Çağrı Bey'in kızıyla evlenerek Selçuklularla münâsebetlerini sıcak tutmak istemiştir. Ancak Çağrı Bey'in hastalanmasını fırsat bilerek Horasan'a bir ordu sevk etmişti. Bunun üzerine Çağrı Bey oğlu Alp Arslan'ı görevlendirerek, Gazneli kuvvetlerini büyük bir yenilgiye uğrattı. Ele geçirdiği esir ve köleleriyle Ağustos 1043'de Çağrı Bey'e takdim edildi. Selçuklular karşısında tek başına başarı gösteremeyeceğini anlayan Mevdud, Hemedan hâkimi Abu Kalıcar Gerşasp b. Alâüddevle Muhammed ve Karahanlılardan muhtemelen İbrahim b. Nasr ile ittifak yaparak Gazne'den hareket etti. Ancak hastalanarak geri dönen Sultan, 18 Aralık 1049'da vefat etmiş, böylece tatbik etmek istediği planlarda yarım kalmıştır. Bkz. M.A. Köymen,

Bunun üzerine Sultan Mevdud döneminde Sistan'a gönderilen vezir Abdürrezzak, yine Mevdud tarafından tutuklatılarak hapsedilen Abdürreşid b. Mahmûd'u serbest bırakarak beraberindeki askerleriyle O'na itaatini arzemiştir. Gazne'ye yönelen bu kuvvetler karşısında dayanamayacağını anlayan Ali b. Mes'ud kaçmış ve rakipsiz kalan Abdürreşit Gazneli Devleti'nin yeni Sultanı ilân edilmiştir²¹⁹. Fakat bu hâkimiyet uzun sürmeyecek ve kısa bir süre sonra Ferruhzad, 1053'de O'nun vefatı üzerine de İbrahim b. Mes'ud, tahta geçecektir.

D- SULTAN İBRAHİM DÖNEMİ(1059-1099) HİND SEFERLERİ

Selçuklu tehdidi altındaki bölgelerde emniyeti sağladıktan sonra 1079'da gaza yapmak üzere Hindistan'a hareket eden Sultan İbrahim, öncelikle stratejik öneme sahip, Ecved(Acudhan)²²⁰ Kalesi'ni muhasara etti. Kalede büyük bir azimle savaşan onbin muhafız, Gaznelilerin dalgalar hâlinde arka rakaya gelen hücumları karşısında daha fazla dayanamayacaklarını anladıklarından 23 Ağustos 1079 tarihinde teslim oldular²²¹.

Sultan İbrahim Ecved kalesini ele geçirdikten sonra Hindistan'ın yüksek dağlarının tepesinde kurulmuş olan Rûbal Kalesi'ni fethetmeye karar verdi. Kalenin bir tarafı ormanla kaplı diğer tarafı ise deniz olan çok dar bir alan dışında çarpışmaya müsait bir yer yoktu ve burası da savaşçı fillerin yanısıra binlerce asker tarafından tutulmuştu. Sultan pekçok savaş taktiği kullanarak arka arkaya yaptığı hücumlarla Hindistan'ın bu müstahkem kalesini de almayı başardı. Buradan Dere-Nevre(Derâ Dun) denilen bir bölgeye taarruz etti. Rivâyete

---

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, s.310 vd.

219 Abdürreşit, hükümdarlığı tehdit eden Selçuklu kuvvetlerini ortadan kaldırmak üzere ünlü komutanlarından Hacıb Tuğrul Bozan'ı görevlendirmiş olup, bu komutan Selçuklular karşısındaki şehzâdeyi öldürmüştü ve kendisini Gazneli hükümdarı ilân etmişti.[Nizam ed-din Ahmed, s.31 vd.]Ancak Sultan Mes'ud'un gulamlarından Nuştigin bir fırsatını bularak Tuğrul Bozan'ı öldürmüştür. Tuğrul'un ölümüyle ölüm sırası gelen İbrahim, Ferruhzad ve Şüca kurtulmuşlardı. Bunlar arasından en iyisini hükümdar tayin etmek üzere Hindistan'dan buranın başkumandanı Hırhiz gelmiş ve devletin diğer ileri gelen kişileriyle yapılan müzakereden sonra Ferruhzad Gazneli tahtına lâyık görülerek 1052'de Gazneli Devleti'nin yeni hükümdarı ilân edilmiştir. Ancak Ferruhzad'ın yaklaşık bir yıl süren hükümdarlığı dönemi Gazneli-Selçuklu savaşlarıyla geçmiş ve 1053'de onun vefatıyla yerine kardeşi İbrahim b. Mes'ud geçmiştir.Cüzcâni-Râverty I,s.97 vd.; Hondmir II, s.393 vd.; M.A. Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, s.310 vd.

220 Müstahkem bir kale olan Ecved Kalesi, Pencab'ın güneyinde, Sudlec Nehri üzerinde bir kaledir

221 Daha geniş bilgi için bkz. C.E. Bosworth, a.g.e., s.62

göre Türklerin efsanevî atası Alper Tunga tarafından çok eski zamanlarda, Horasan'dan getirilen bazı kavimler buraya yerleştirilmiş ve hâlihazırda onların torunları yaşamaktaydılar²²². Şimdiye kadar hiçbir hükümdar onların üzerine saldırmamıştı. Sultan İbrahim, tuzerlerine yürüterek onları İslâm'a davet etti. Fakat bu topluluk, İslâmiyeti kabul etmeyerek Sultan'la savaşa girdi. Savaşta mağlup olan bölge halkının pekçoğu öldürülürken kurtulanlar dağlara kaçtılar. Çocuklar dahil yaklaşık yüzbin esir alınarak geri dönüldü.

Hindistan'daki fetihlerini devam ettiren Sultan'ın kayalık ve ormanlık bir bölge olan Vere'ye de girerek burada üç ay kalması yüzünden ordu çok büyük sıkıntıya düşmüştür. Zira bu sırada kış bastırmış bulunuyordu. Fakat Sultan zafer kazanıncaya kadar bölgedeki mücâdelesini ısrarla sürdürmüş ve neticede, muhtemelen 1080 yılı baharında muzaffer bir şekilde Gazne'ye dönmeyi başarmıştır²²³.

E- GAZNELİ HÂKİMİYETİNİN HİNDİSTAN'A KAYMASI

Kırk yıl süren hükümdarlığı zamanında Gazneliler Devleti'ne Doğu Afganistan ve Kuzey Hindistan'da parlak günler yaşatan Sultan İbrahim, 1099'da vefat etmiştir²²⁴. O'nun ölümünden sonra bu devletin ağırlığı Hindistan'a kayacaktır. Zira yerine geçen oğlu Sultan III. Mes'ud, Gazne tahtının başarılı hükümdarlarından biri olup oğlu Şirzad idaresindeki bir orduyu Lahor'a göndermişti. Diğer taraftan Hacıp Togan Tigin adlı kumandanın idaresindeki bir ordu da Ganj nehrini geçerek pekçok gânimetle geri dönmüştü. Bu dönemde Gaznelilerin Hindistan'daki güçlerinin daha da arttığı görülmektedir. Esasen III. Mes'ud'un 1115'de ölümü üzerine Gazneli tahtında başgösteren iç karışıklıklar²²⁵ Selçukluları harekete geçirecek, neticede 25 Şubat 1117'de Gazne'ye giren Sultan Sencer,

222 Cüzcânî-Raverty I, s.104 vd.

223 İbnü'l Esir X, s.109 vd.

224 C.E. Bosworth, a.g.e., s.80; N.A. Baluch, a.g.m., s.63

225 C.E. Bosworth, a.g.e., s.97; 22 Şubat 1116'da Şirzad'ı öldürterek hükümdarlığını ilân eden Arslanşah, Tekinabad'da bulunan kardeşi Behramşah hariç diğerlerinin tamamını öldürmüştür. Behramşah, burada Arslanşah'ın kuvvetlerine karşı mukavemet göstermeye çalışmışsa da başarılı olamayıp Selçuklulara sığınmış ve kardeşine karşı Selçukluların desteğine sığınmıştır

Behramşah'ı bir vassal olarak tahta oturtacaktır²²⁶. Bu arada Hindistan'a kaçan Arslanşah'ın faaliyetleri bir netice vermezken Gaznelilerin tek hâkimi hâline gelen Behramşah da kısa sürede Hindistan'a yönelecektir²²⁷.

F- BEHRAMŞAH DÖNEMİ'NDE(1117-1157) GELİŞEN HÂDİSELER

Behramşah'ın tahta çıkmasından kısa bir süre sonra, daha önce Arslanşah'a destek vermiş olan Hindistan vâlisi Muhammed-i Ebu Hâlim'in isyân ettiği görülmektedir. Sultan Behramşah, bu isyânı bastırmak üzere büyük bir orduyla Hindistan'a hareket etmiş ve 11 Ocak 1119'da Lahor önlerinde yapılan savaşta galip gelmiştir. Bununla beraber Sultan, vâlinin tecrübeli ve muktedir bir şahıs olmasından dolayı O'nu affederek görevine devam etmesine müsâade edecektir. Ama Behramşah'ın Hindistan'dan ayrılmasını fırsat bilen vâli, yeniden harekete geçerek Pencab'ın batısında Bhira yakınlarındaki Nagor bölgesinde bir kale inşa ettirip burada Türk, Arap, Fars ve Afganlardan oluşan büyük bir ordu kurmaya çalışacaktır.

Ebu Hâlim'in muhâlif hareketlerinden haberdar edilen Behramşah, onbin kişiden oluşan ordusuyla tekrar Hindistan'a yöneldi ve İndus'u gemilerle geçtikten sonra Multan'a doğru ilerledi²²⁸. Zira Multan civarında Kikyur denilen bir köyde ordugah kuran Vâli Ebu Hâlim bir hileyle arazinin büyük kısmını sular altında bırakarak Behramşah'ın ordusunu bataklıkta yok etmek istemedi. Fakat daha çarpışmanın başlarında Ebu Hâlim ve

226 **Hondmir II**, s.398; Behramşah'ın da teşvikiyle Arslanşah'ı ortadan kaldırmak üzere Gazne'ye ilerleyen Selçuklu kuvvetleri, Gazneli ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattınca Arslanşah çareyi Hindistan'a kaçmakta bulmuştur. Neticede 25 Şubat 1117'de idaresi altındaki kuvvetlerle Gazne'ye giren Sancar, vassalı olarak Behramşah'ı Gazneli tahtına oturtmuştur. Behramşah'ın tahta oturmasından sonra Selçuklular ile Gazneliler arasında bir anlaşma tesis edilmiş olup bu anlaşmaya göre; Behramşah hutbeyi sırasıyla Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ve Melik Sancar adına, daha sonra da kendi adına okutacaktı. Ayrıca Sancar'a yıllık ikiyüzellibin dinar vergi ödenmesine de karar verilmişti. Bkz. M.A.Köymen, **Selçuklular Devri Türk Tarihi**, s.127 vd.

227 Hindistan'a kaçarak Gazneli tahtını yeniden ele geçirebilmek amacıyla güç tesis etmeye çalışan Arslanşah, bölge vâlilerinden Muhammed-i Ebu Hâlim'in de büyük desteğiyle topladığı kuvvetlerle yeniden Behramşah üzerine hücum etmiştir. Behramşah ise karşı koyabilecek güce muktedir olmadığından Bamiyan kalesine sığınarak Sancar'dan bir kez daha yardım talebinde bulunmuştu. Böylece Gazne'ye hâkim olan Arslanşah, Behramşah'ı yakalamak üzere harekete geçmişse de Selçuklu kuvvetlerinin yardıma gelmesiyle bu kuvvetler karşısında bir kez daha yenilmekten kurtulamamıştır. Yakalanıp hapsedilen Arslanşah ise bir süre sonra öldürülmüştür. C.E. Bosworth, a.g.e., s.98

oğullarından bazıları mağlup olurken ordusu da âniden çıkan bir fırtına sebebiyle kendisinin hazırlattığı bataklığa sürüklenmiş ve büyük çoğunluğu burada yok olmuştur. Yalnız Behramşah'a hizmet etmek isteyen Ebu Hâlim'in oğullarından İbrahim ve onun ahfadından olanlar zarar görmeden kurtulmayı başarmışlardı. Neticede Ebu Hâlim ve onyediyi oğlu savaş meydanında ölürlerken geriye kalan asiler de Behramşah tarafından cezalandırılmış ve bölgeye Hüseyin b. İbrahim Alevî adında bir şahıs vâli olarak tayin edildikten sonra Gazne'ye geri dönmüştür²²⁹.

Takriben yirmi yıl kadar sükunet içinde yaşayan Gazneliler, Sultan Behramşah'ın son dönemlerinde büyük bir felakete karşı karşıya kaldılar. Kardeşi Kutbeddin Muhammed'in öldürülmesi²³⁰ üzerine Seyf ed-din Suri, Gazne'yi kuşatırken Sultan Behramşah da Hindistan'a kaçmak zorunda kaldı. 1048 Ekim'inde Gazne'ye giren Gur Hükümdarı şehri daha sonra tekrar Behramşah'a bırakmak zorunda kalacaktır. Fakat bu sefer de Gurlu Al ed-din Hüseyin, bir dizi galibiyeti müteakip Gazne'ye girerek şehri müthiş bir şekilde takip edip yakarken Behramşah, tekrar Hindistan'a sığındı.

Vassalları arasında Afganistan'da gelişen bu olaylara seyirci kalmayan Selçuklu Sultanı Sencer'in harekete geçmesi neticesinde geri dönerek Gazne'de hâkimiyetini tesis eden Behramşah, 1157 yılında öldü. Yerine geçen Hüsrevşah döneminde Gurlular, Gazneliler üzerindeki baskılarını devam ettirdiler. Gazneli hâkimiyetindeki Büst, Zemindaver, Kandahar şehirlerinin Gurlular tarafından ele geçirilmesi üzerine esasen zayıf iradeli birisi olan Hüsrevşah, Gazne'yi terkederek Lahor'a çekildi. Bundan sonra Gazneli hâkimiyeti sadece Kuzey Hindistan'da; Lahor civarında devam edebildi²³¹.

Hüsrevşah'ın 1160'da vefatı üzerine, tahta oğlu Hüsrev Melik otururken Gaznelilerin hâkimiyet sahası da başkent Lahor olmak üzere yalnızca Pencab bölgesi ile

228 Nizam ed-dîn Ahmed, s.34

229 C.E. Bosworth, a.g.e., s.103; I. Prasad, a.g.e., s.63

230 Sultan Behramşah'ın hükümdarlığının son dönemlerinde Gurlular arasında nüfûz mücâdelesini başlatmış olup kardeşleriyle arası açılan Kutbeddin Muhammed, 1148'de Gazne'ye gelmişti. O'nun burada öldürülmesi Gazneliler ile Gurlular arasında uzun süre devam edecek savaşların başlamasına sebep olmuştur. S.Lane-Poole, a.g.e., s.46

231 Cüzçâni-Raverty I, s.110 vd.; I. Prasad, a.g.e., s.64; N.A. Baluch, a.g.m., s.64

sınırlanmıştı²³². Hatta Pencab bile zaman zaman Hindu racaların İstilâlarına uğrayarak kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktaydı. Ayrıca Hüsrev Melik'in başa geçmesinden kısa bir süre sonra bazı emir ve melikler bağımsızlıklarını ilân ederek müstakil hareket etmeye başladı. Zaten sürekli Gurlu baskısına maruz kalan Gazneli bâkiyeleri, Hindistan'daki faaliyetlerini sadece varlıklarını muhafazaya hasretmek zorunda kaldılar. 1186'da Gurluların Lahor'u ele geçirmeleriyle bundan da kurtulacaklardı²³³.

---

²³² **Hondmir II**, s.400; Hâlıl Edhem, a.g.e., s.379; C.E. Bosworth, a.g.e., s.229

²³³ **Cüzcâni-Raverty I**,s.114 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.57; S.A. Ruben, "Station During The Early Period Of Muslim Rule In Hind-Pakistan", **Journal Of The Pakistan Historical Society**, Karachi 1953, s.321; M. Husain, a.g.e., s.115

II. BÖLÜM

GURLULAR VE TÜRK MEMLUKLARININ SEFERLERİ

A-GURLULARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Afganistan'ın kuzeyde Garcistan, batıda Herat, güneyde Garmsir ve Nimruz doğuda Kâbil-Kandahar bölgeleri ile sınırlanan, dağlık kesiminde ortaya çıkan ve bu coğrafyaya nisbetle "Gurlular" adıyla anılan topluluğun XI.yy.'dan itibaren etkili olmaya başladığı görülür. Hânedânın önceki tarihî efsaneler arasında kaybolup gitmektedir¹. O sebeple menşeleri hakkında fazla bir bilgi yoktur².

Gazneli Mahmûd döneminde Gurluların, Gazneli hâkimiyetindeki bölgelere yağma akınları düzenleyerek büyük zararlar verdikleri bilinmektedir. Onun için Sultan Mahmûd, Herat vâlisi Hacib Altuntaş ile Tus vâlisi Arslan Cazib'in komutasında bir orduyu Gurlular

-
- 1 Bu hususta yegâne kaynak olan Cüzcanî, *Tabakat-ı Nasırı I*, (nşr. A. H. Habibi), Kâbil 1963, s.319'da Gurluların tarihîni çok öncelere götürmekte olup "Dahhak'ın oğullarının kuvveti azalınca, Gur'da Şensab adlı birisi büyük kuvvet kazandı ve Hanedan-ı Şensâbâniyan diye anıldı. Hz. Ali zamanında da İslâmiyeti kabul etti." şeklinde belirtmekteyse de İslâmiyetin Gur bölgesine Gazneli Mahmud'dan sonra yayıldığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu kayıt, Gurluların kendilerini efsanevî Şensâbâni hânedânına bağlamak istediklerini gösterir. Bu efsane günümüz araştırmalarının bazılarında da tekrar edilir. Bkz. Aziz Ahmad, *Political History and Intitions of the Early Turkis Empire of Delhi, (1206-1290)*, Lahor 1948, s.71; Ahmed Kemaleddîn Hilmi, *Es-Selâcika fi't-Tarih-i ve'l-Hadâra*, Kuveyt 1986, s.122 vd.; Gulam Mustafa Khan, "A History of Behram Shah Of Ghaznin", *Islamic Culture XXII*, (Ocak-Nisan 1949), s.199; Gur bölgesi için bkz. *Hudûd al-Alâm, The Region of the World A Persian Geography*, (nşr. V. Minorsky), London 1937, s.5vd.; Kalkaşandi, *Subhu'l Aşa Fi Kitabat al-İnşa IV*, (nşr. M.H. Şemseddin), Beyrut 1987, s.397
  - 2 Bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.121; S. Cöhçe, *Şemsi Melikleri Elazığ 1986*, (Basılmamış Doktora Tezi), s.13; Gurluların menşei ile ilgili Cüzcanî I, s.422'deki bir kayıta Melik Gazi İhtiyar ed-dîn Muhammed Kalaç'tan bahsederken O'nun Gur ve Garmsir'deki Kalaçlardan olduğu belirtilmektedir ki, bazı batılı tarihçilerin Afgan veya Pathan olarak göstermek istedikleri bu topluluğun Türk oldukları kuvvetle muhtemeldir. I.H.Sıddıqui, "Gurlular", *D.İ.A. XIV*, s.209 vd. ile Z.V. Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddîn Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlil*, İstanbul 1972, s.22'de bahsedilen ve Oğuz'a tâbi olan boylar arasında gösterilen Gurluları; E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihî*, Ankara 1973, s.115'te Akhunlar zümresine dahil edilmekte; Z.V. Togan, *Umûmî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.44,s.148'de M.Ö. II.binden önce Türkler ile münasebeti olan Gurluların, eski zamanlarda Çin sınırından gelerek Gur dağlarına yerleştiklerine dair bilgiler bulunduğunu, kaynakların da Türk ve Yimak Kıpçaklarından gösterdikleri belirtilmektedir.

üzerine göndermişse de bu kuvvetler bir netice elde edemeyince ³. Sultan Mahmud, bizzat kendisi onbin kişilik bir ordunun başında 1010'da Gur'a girerek lider konumundaki Muhammed b. Suri üzerine yürümüştür. Bu durumda Gazneli Mahmud'un karşısında dayanamayacağını anlayan Suri, geri çekilmek zorunda kalmıştır⁴

Gurlular, Sultan Mes'ud döneminde(1000-1041) Selçukluların güçlenmesi dolayısıyla Selçuklulara tâbi görünmektedirler. Ancak Gur Hükümdarı Alâ ed-dîn Hüseyin'in Gazne'yi yakıp yıkarak büyük üne kavuşmasının⁵ Bahaettin Suru'nin vefâtından sonra yerine geçen Alâ ed-dîn Hüseyin,Gazne'yi zaptedip,halkını kılıçtan geçirerek intikamını fecî şekilde almıştır. O'nun Gazne şehrini yağmalaması ,Gazneli Mahmûd, Mes'ud ve İbrahim'in sarayları yıkması ve almış olduğu"es-Sultanu'l-muazzam" veya "Melikü'd-dünya ve'd-dîn cihân-sûz" ünvanları mâmur Gazne şehrinin üç gün boyunca ne derece kötülöklere mâruz kaldığını açıkça göstermektedir.O ardından Sultan Sencer'e her yıl gönderdiği vergiyi vermekten vazgeçmişti. Onun bu hareketi karşısında hazırlıklara başlayan Sultan Sencer, büyük bir orduyla Gur üzerine yürür ve Herat'la Firuz-Kûh arasında Nab şehri dolaylarında yakaladığı Cihansûz'u 24 Haziran 1152'de yenerek esir alır. Nüktedanlığı sayesinde Sultan Sencer tarafından affedilen Alâ ed-dîn Cihansûz'a Gur bölgesinin idaresi tekrar verilmiştir⁶.

-
- 3 G. Dunbar, *A History Of India From Earlest Times To The Present Day*, London 1943, s.96; M.Husain, *A Short History Of Hind-Pakistan*, Karachi 1960, s.11
  - 4 Beyhaki, *Tarih-i Beyhaki*, s.118 vd.;Ebu'n-Nasr Muhammed b.Abdulcabbar El-Utbi, *Tarihü'l Yemini*, (nşr. Curfadekani), Tahran 1966, s.312 vd.; *Cüzcâni I*, s.330; İbnü'l Esir, *İslâm Tarihî El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi IX*, (nşr. A. Özeydin), İstanbul 1987, s.179 vd.; S.Lane-Poole, *Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)*, London 1903, s.46; M.L. Dames, "Guriler", *İ.A. IV*, s.826; Burada Gazneli Mahmud, bilinen bir taktik uygulayarak Gurluları mağlup etmiştir ki kaynaklara göre "Gurlular, Mahmud ve adamlarının kaçtiklarını zannederek şehrin çıkışına kadar onları takip ettiler. İşte tam bu sırada Gazneli kuvvetleri geri dönerek Gur kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar. Muhammed b. Suri başta olmak üzere pekçok Gurlu Gaznelilere esir düşerek tâbi olmuşlardır." şeklinde kaydedilmektedir.
  - 5 Baha ed-dîn Suri'nin vefâtından sonra yerine geçen Ala ed-din Hüseyin, Gazne'yi zapt edip halkını kılıçtan geçirerek intikamını feci şekilde almıştır.Onun Gazne şehrini yağmalaması Gazneli Mahmud, Mes'ud ve İbrahim'in saraylarını yıkması ve almış olduğu "Es-Sultanu'l- Muazzam" veya "Melikü'd-Dünya ve'ddin Cihan-sûz" ünvanları mamur Gazne şehrinin üç gün boyunca ne derece kötülöklere maruz kaldığını açıkça göstermektedir.Bkz. M.A.Ahmad, a.g.e., s.73; M.Abdul Ghafur, *The Gorids History, Culture and Administration 543-612/1148-1215-16*, Hamburg 1960, s.26
  - 6 Daha geniş bilgi için bkz. M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihî II*, Ankara 1979, s.376; M.L. Dames, a.g.m., s.826; ; M.A.Köymen,"Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair araştırmalar I,Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmuaları", *AÜDTCF*

Gurlu Alâed-dîn Cihansûz'un ölümü üzerine yerine oğlu Seyf ed-dîn Muhammed geçecektir⁷. Bu dönemde Sencer vefat edecek ve Selçuklu Devleti dağılmanın eşiğine gelecektir⁸. Bundan da istifâde eden Sultan Seyf ed-dîn Muhammed , bir yandan yeğenleri Gıyas ed-dîn ile Muiz ed-dîn'i serbest bırakarak onların Gurlular Devleti'ni geliştirmesine zemin hazırlarken öbür yandan da Sultan Sencer'in mülkünü babası Alâ ed-dîn Hüseyin Cihansûz'a vasiyet ettiğini iddia ile Harezmsâhlarla daha sonra büyük bir mücadeleye dönüşecek olan Selçuklu Devleti'nin mirasına konma yarışını başlatacaktır⁹. Daha sonra yerine geçen Gıyas ed-dîn Muhammed ve Muizz ed-dîn Muhammed kardeşler¹⁰ ise Gurluları dönemin en büyük devletlerinden birisi haline getireceklerdir¹¹.

B- GURLULARIN HİNDİSTAN'A YÖNELİŞİ

Gurluların önemli bir siyasî güç olarak tarihte özellikle de İslâm Tarihinde yer almaları Büyük Selçuklular Devleti'nin dağılmaya yüz tuttuğu döneme rastlar. XII. yy.'ın ortalarına doğru Selçukluların Karahıtaylar, Harezmsâhlar ve Oğuzlarla mücadelelerinden istifâdeyle güçlenen bu topluluk Gaznelilerin toparlanmasına da fırsat vermeyip hâkimiyetlerini kısa sürede Hazar Denizi kıyılarından Kuzey Hindistan düzlüklerine kadar tesis edeceklerdir. Muizz ed-dîn Muhammed, 1173'de Gazne hâkimi olduktan sonra tıpkı Gazneli Mahmud gibi Hindistan seferlerine başlamıştır¹². O'nun Hindistan'a yönelmesinin

VIII/4, (1951 Ayrıbasım), s.573 v.d.; Sultan Sencer'in Alâed-dîn Hüseyin'i mağlup etmesi üzerine bu fırsattan istifâde etmek isteyen Behramşâh ise Hindistan'dan gelerek tekrar Gazne'yi ele geçirmiş ve 1157'deki ölümüne kadar burada hâkimiyetini sürdürmüştür. Ghulam Mustafa Han, a.g.m., s. 203 vd.; S.Lane-Poole, a.g.e., s.47; G. Dunbar, a.g.e., s.96;

7 Cüzcani, *Tabakat-ı Nasiri, A General History of Muhammedan Dynasties of Asia I*, (nşr. H. G. Raverty), Calcutta 1864, s. 365 vd.

8 O. Turan, *Selçuklular Tarihî ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 243 vd.; M. A. Köymen, a.g.e., s.424 vd.

9 S.Cöğçe, a.g.e., s. 16; M. A. Köymen, a.g.e., s. 459 vd.

10 Cüzcani I, s.395 vd.; M. Kasım ed-din Şâh, *Gülşen-i İbrahim-i Tarih-i Firişte I*, Calcutta 1832, s.98; Mirhond Mir Muhammed bin Seyyid Burhaned-din Havend Şâh, *Tarih-i Ravzatu's-Safa IV*, Tahran 1338-9/1919-20, s.637 vd.; Hondmir II, s.607 vd.; M.Kazvini-A. İkbâl, *Kitab-ı Atabetü'l Ketebe (Mecmua-i Muraselat-ı Divan-ı Sultan Sancar)*, (Tahran), İstanbul 1941, s.591

11 Bkz. M.A. Ahmad, a.g.e., s.71, s.108; Defremery, "Histoire Des Sultans Ghourides", *Journal Asiaticque* 34, (Eylül-Ekim 1843), s.167-200

12 T. W. Haig, "Mu'izz-ud-dîn Muhammad bin Sam of Ghur and the Earier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W.Haig), Delhi 1958, s.38; P. Saran-R. C. Majundar,

sebebi kuzeyde güçlü bir rakip olan Harezmsâhlar Devleti'nin bulunmasıdır¹³. Bu dönemde Kuzey Hindistan'da belli başlı önemli dört ricalık hüküm sürmekte olup bunlar Dehli, Kannauç, Ecmir ve Kalincar ricalıdır. Ecmir Ricalığını halef kabul eden Dehli Ricalığının Ecmir'e bağlanmasıyla bu ricalık, Hindistan'ın en güçlü siyasî teşekküllerinden birisi olmuştur¹⁴. Ayrıca buranın Racası Pithora (Prithvi Ray) Kuzey Hindistan'a Hinduluğun müslümanlığa karşı kahramanı sayılmaktaydı. ki onun, Gücerat Racası Bima, Bundelkhand Racası Parmal ve Kannauç Racası Caycent (Jaichan) ile yaptığı savaşların neticesindeki başarıları ününü daha da artırmıştı. Bundan dolayı Muizz ed-dîn Muhammed'in de Hindistan'daki en güçlü düşmanı olacaktır. Ancak öbür devletler de güçlerini ve ülkelerini muhafaza etmekteydiler.

a-İlk Sefer: Multan ve Uçç'un Zaptı

Sultan Muizz ed-dîn Muhammed, Hindistan'a yöneldiği sırada Pencab yöresinde başkent Lahor olmak üzere Gazneliler hâkim bulunmaktaydı¹⁵. Muiz ed-dîn'in ilk teşebbüsü 1175'de Gerdiz'i fethetmek oldu. Burası Gurlular için Hindistan yolu üzerinde önemli bir noktaydı. Bir yıl sonra Multan üzerine yürüyen Sultan, burayı da Karmatilerden aldı¹⁶.

“ The Turkish Conquest of Northern India”, *The Struggle for Empire*,(nşr. R. C. Majumdar), Bombay 1957, s.117

13 F.Grenard, *Babur*, (nşr. O. Yüksel), İstanbul 1971, s.130; S. Cöhçe, a.g.e., s.16

14 Cavhanlardan oluşan bu ricalığın topluluklarının hâkimiyet sahası Ecmir'i de içine alan Racistan'ın doğu kısmına kadar uzanmaktaydı. Bkz. H. Beveridge, *History of India I*, London, s.58; H. Kulke-D. Rothermund, *A History of India*, London 1990, s.167

15 Bkz. C. E. Bosworth,“The Early Islamic History of Ghur”, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Cenral Asia*, London 1977, s.116 vd.

16 Cüzcani I, s.396 ; İsemi, *Fütûhû's Selâtin*, (nşr. A. M. Hüsain), Agra 1938, s.65 vd.; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India from The Conquest of Islam to the Death of Aurangzeb*, Allahabad 1931, s. 66; Sultan Muiz ed-dîn, Multan'ın stratejik önemini bildiğinden bu şehri ele geçirdikten sonra burayı sonraki seferleri için bir askerî üs olarak kullanacaktır. S. A. Ruben,“Station During the Early Period of Muslim Rule in Hind-Pakistan”, *Journal of the Pakistan Historical Society*, Karachi 1953, s. 319; S. F. Mahmud, *İslâm Tarihî*, (nşr.A. Levenoğlu-A Sümer),İstanbul 1962, s.143; T. W. Haigh, a.g.m., s.38; J. Allan-W. Haig-H.H.Dodwell, *The Cambridge Sherter History of India*, (nşr. H.H.Dodwell), Delhi 1969, s.209; P. Saran-R. C.Majumdar, a.g.m., s.112; K.A. Nizami, a.g.m., s156

Multan'ın zaptından bir yıl sonra 1176 yılında Gazne'den hareket eden Sultan Muiz ed-dîn, Heratı zaptedip Sankran kabilesini tedip ettikten sonra Ucc üzerine yürüdü¹⁷. Önce yaşlı Raca'nın hanımına mektup yazarak şehri teslim ettikleri takdirde evlenme vaadinde bulundu, bu kabul edilince kadın kocasını öldürüp Ucc'u Gûrlulara teslim etti. Sultan kadına karşı olan vaadini yerine getirerek Multan ve Ucc bölgelerini Ali Kırmanç'a verdikten sonra Gazne'ye döndü¹⁸.

b- Nahravala (Gücerat) Seferi

1177 yılında Sultan Muiz ed-dîn, Nahravala'nın yaşlı ama güçlü Racası Bihim Div'i mağlup etmek üzere harekete geçti. Ucc va Multan üzerinden zenginlikleri ile ünlü Nahravala (Gücerat)'ya yönelen Gûr ordusunun yolu Nadullu Kelhan'da kesildi. Bölgedeki yerli Racalar şiddetle direndiler. Bu fırsatı değerlendiren tecrübeli Raca Bhim Div, Racputlardan da destek alarak 1178'de Gûr ordusunu mağlup etti. Bu orduda meşhur Racput konmutanlarından Dharavarşe bulunmaktaydı¹⁹.

Nahravala seferinde başarısız olmasına ve askerî açıdan büyük kayıplar vermesine rağmen yılgınlık göstermeyen Sultan Muiz ed-dîn Gûri bu arada gönderdiği bir birlikle Parşar'ı (Pes) ilhak etti²⁰.

c-Lahor Seferi: Gazneli Hüsrev Melik'in İtaat altına Alınışı

Muizz ed-dîn Muhammed, Nahravala'daki yenilgiden bir yıl sonra 1179-1180'de yıkılmak üzere olan Gazneli Devleti'nin son kalıntılarının hâkim olduğu Pencab bölgesine yönelmiştir. Bu sırada son Gazneli Hükümdarı Hüsrev Şâh'ın oğlu Hüsrev Melik, Pencab'da hükümdardı. Muizz ed-dîn Muhammed, Horasanlılar ve Gurlulardan oluşan

17 Uçç Kalesi güçlü bir duvarla korunmakta olup duvarlar Multan'ın 112 km. güney batısına, Pencab nehirlerinin birleştiği yere kadar uzanmakta ve Bhatti Racputlarının en güçlü kalesi durumundaydı. Bkz. S. A. Ruben, a.g.m., s. 319

18 Es-Sihrindi, s.6'dan Ali Kırmanç'ın adı Sipahsalar Ali Kırmanç; Cüzcani I s.396'da da "Kırmanç" şeklinde geçer. Ayrıca bu konuda bkz. G. Dınbar, a.g.e., s.97; I. Prasad, a.g.e., s.66; M. Husain, a.g.e., s.114; M. A. Ahmad, a.g.e., s.76; K.A.Nizami, a.g.m., s.156

19 P. Saran-R. C. Majumdar, a.g.m., s.118

20 Cüzcani I, s.397; Es-Sihrindi, Tarih-i Mübarek Şâhî, (nşr. M.H. Husain), Calcutta 1931, s.6; H. Beveridge, a.g.e., s.57 ; S.F. Mahmud, a.g.e., s.87; M. Husain, a.g.e., s.115

büyük bir ordunun başında Sind nehrini geçti ve Lahor'u kuşattı²¹. 1180'de Hüsrev Melik, bölge racalarıyla²² birleşerek Gurlulara karşı savaşmak istemişse de Gokharlarla işbirliği yaptığından Cammu Racası Çakra Deo, Hüsrev Melik aleyhine Gurlu Muhammed'in tarafına geçmiş ve bu durum Hüsrev Melik'in başarısızlığa uğramasına sebep olmuştur. Hüsrev Melik, Muizz ed-dîn'e oğlu Melikşâh ile birlikte bir fil yollayarak O'nun hâkimiyetini tanıdığını bildirmek zorunda kalmıştır²³.

Lahor kuşatmasıyla Gaznelilerin son temsilcisi Hüsrev Melik'i tâbi hale getiren Muizz ed-dîn Muhammed, bölgedeki Gazneli hâkimiyetini tamamen ortadan kaldırmak istemiyordu. Zira Ecmir Racası III. Pritvi, önemli ölçüde güçlenerek Tomaralar elinden Dehli'yi zaptetmiş ve Lahor ile birlikte Pencab'daki İslâm varlığı için önemli bir tehdit haline gelmişti²⁴.

ç- İkinci Lahor Seferi: Gaznelilerin Sonu

Sultan Muizz ed-dîn 1182'de Dival²⁵ taraflarına bir ordu göndererek deniz kıyısına kadar bütün bölgeleri ele geçirdikten²⁶ iki yıl sonra 1184'te Pencab'a gelerek Sialkot Kalesi'ni zaptetti. Fakat buranın idaresine Harmil'in oğlu Hüseyin'i görevlendirerek kendisi Gazne'ye geri döndü. Bu arada Lahor da yağma ve tahrip edilmişti. Bunun üzerine Hüsrev Melik, Gokharların yardımıyla Sialkot Kalesi'ni kuşatmış ve yeniden bağımsızlığını ilân etmişti²⁷.

Gazneli Sultanı Hüsrev Melik'i cezalandırmak üzere bir hileye başvuran Muizz ed-dîn Muhammed, Melikşâh'ı babasının yanına gitmek üzere serbest bırakmıştı. Ancak adamlarına, gelen şehzâdeyi iyice sarhoş etmelerini, böylece babasına geç ulaşmasının

21 İsemi, s.69; K. A. Nizami, a.g.m., s.157

22 S.A. Ruben, a.g.m., s.321; Pencab uzun zamandır devamlı gelişen ve büyüyen müslüman ordularının akınlarına karşı koymaya çalışan Racput konfederasyonunun merkezi durumundaydı.

23 Es-Sihri, s.6; S.Cöhçe, a.g.e., s.16; I. Prasad, a.g.e., s.66; H. Beveridge, a.g.e., s.57; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.167; M. Husain, a.g.e., s.115; K. A. Nizami, a.g.m., 157

24 I. Prasad, a.g.e., s.67; K.M. Panikkar, A Survey of Indian History, Bengelora 1954, s.118

25 Cüzcani I, s.391; Sind'in kıyı kasabalarından biri olup ticarî ve askerî bakımdan çok büyük önemi olan Dival kaynaklarda Depal, Daibul, Dewal, Daybul olarak da geçer. Bkz. Hudûd al-Âlam, s. 323,372

26 S.A. Ruben, a.g.m., s.321; M. Husain, a.g.e., s.115

27 Es-Sihri, s.7; S.F. Mahmud, a.g.e., s.87

sağlanmasını emretmişti. Hüsrev Melik de oğlunun geleceğini haber alınca kendisini eğlenceye kaptırdı. Muhammed ise daha Melikşâh gelmeden yirmibin kişiden müteşekkil bir orduyla hızla Lahor önlerine gelmiş ve Hüsrev Melik'le oğlu Melikşâh'ı yakalayarak esir etmiştir²⁸. Böylece Gur'daki Sefid-Rud Kalesi'ne hapsedilen Hüsrev Melik, 1191'de öldürülürken Gazneli Devleti de son bulmuştur.

Lahor'u zaptederek Gaznelilerin sahip oldukları son toprakları da ele geçiren ve aynı sahada kendi hâkimiyetlerini kuran Gurlular, bu dönemden itibaren onların cihad geleneklerinin de mirasçısı haline geleceklerdir²⁹.

C- ÖNEMLİ BİR DÖNÜM NOKTASI: TARAIN SAVAŞLARI

Sind havzasında önemli merkezleri ele geçirip Gazneli hâkimiyetine son verilirken aynı zamanda Kuzey Hindistan'a yayılmanın zamanı da gelmiş bulunuyordu. O sebeple kış olmasına rağmen 1191'de Gur ordusu, bu arada Dehli'yi de ele geçirmiş olan Ecmir Racası Pritvi Ray'ın ülkesine, yani Racputana'ya girdi. Süratle hareket eden bu ordu Lahor'un güneyine düşen Taberhindi (Bhatinda) şehrini ele geçirecektir³⁰. Bu dönemde Kuzeybatı Hindistan'ın en büyük siyasî unsuru Çavhanlar idi. Gurlular Kuzeybatı Hindistan'a girdikten sonra hiçbir mukavemetle karşılaşmayarak Hindistan'ın kapısı sayılan Pencab'ı Dehli yaylasına bağlayan Tarain ovasına kadar ilerlediler³¹. Bu durumda Pritvi Ray, çok sayıda müttefikleriyle birlikte Gur kuvvetlerine karşı koymaya çalışıyordu

a-Birinci Tarain Savaşı

Gurluların Orta Hindistan ve Ganj düzlüklerini tehdit etmeye başladıklarını gören Çavhanların cesur ve muharip racası III. Pritvi (Ray Pithora), bir yandan Dehli'yi zaptederek stratejik bir nokta ele geçirirken öbür yandan da Racputlar içinde birliği sağlamaya, dolayısıyla müttefiklerini artırmaya çalışıyordu. Buna fırsat vermek istemeyen Sultan Muizz ed-dîn büyük ölçüde Türk memluktardan oluşan orduyla 1191 yılında

28 Cüzcani I, s.398; G. Dunbar, a.g.e., s.97

29 S. Cöhçe, a.g.e., s.17 vd.

30 K. A. Nizami, a.g.e., s.159

31 S.Lane-Poole, a.g.e., s.51; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.167; T. W. Haig, a.g.m., s.40

harekete geçti³². Bu arada seçme onikibin atlı, Melik D. Tulek komutasında Taberhinde'de bırakıldığı için³³ Gur ordusu zayıflarken Pritvi adeta bütün Kuzey Hindistan racalarını birleştirmiş, ikiyüzbin atlıdan kurulu³⁴ süvâri birliği yanında o dönemin adeta canlı tankları sayılabilecek üçbünden fazla da fil bulunmaktaydı. Ona rağmen Sultan Muizz ed-dîn Muhammed bu birleşik orduya karşı az sayıdaki kuvvetleriyle hücum etmekten çekinmedi³⁵.

Muhtemelen yaz aylarında Sarasvati kıyısında şimdiki Patravari denilen Tarain köyünde yapılan savaş sırasında kolundan yaralanan Muizz ed-dîn Muhammed, yere düşmek üzereyken bir Kalaç askeri O'nu tanımış ve bu zor durumdan güçlkle kurtarmayı başarmıştır³⁶. Bu sırada ordusu bozguna uğramış ve Hindular Taberhindi'yi geri almışlardır. Muizz ed-dîn Muhammed geri çekilirken Çavhanlar takip etmemişlerdir. Sultan'ın adamlarından bir kısmı O'na ihânet ederek kendisini terketmişlerdi. Bundan dolayı Sultan, daha sonra onları şerefsizlikle suçlayarak içi arpa dolu at yemliğini kaçıran bu askerlerin boyunlarına geçirtip şehrin etrafında dolaştırmıştır³⁷

b- İkinci Tarain Savaşı

Az bir kuvvetle Hindular karşısında büyük bir mağlubiyet alan Sultan, hemen bunun öcünü almak üzere hazırlıklarına başladı. Yaklaşık bir yıl büyük bir gayretle³⁸ muazzam bir ordu hazırladı. Yaklaşık yüzyirmibin seçme atlıdan oluşan bu ordu Tulek üzerinden Kule rayının arazisine girmiş ve Taberhinde'yi geri almıştır. III. Pritvi Ray da bu sırada Tarain yakınlarında kamp kurmuş bulunuyordu. Muizz ed-dîn Lahor'a gelince Ecmir

32 I. Prasad, a.g.e., s.67

33 Es-Sihrindi, s.7

34 Kuzey Hindistan'da Türk ordularıyla ilk temas mevkiinde bulunan ve Türklerinkine benzer bir askerî ve idarî sisteme sahip olup büyük ihtimalle Asya menşeli olan Racputlar hakkında bkz. S.Cöhçe, a.g.e., s.18; V. A. Smith, *The Early History of India from 600 B.C. to the Muhammadan Conquest*, Oxford 1967, s. 427

35 I. Prasad, a.g.e., s.67; K. A. Nizami, a.g.m., s.162

36 Cüzcani I, s.399 vd.; Es-Sihrindi, s.9; Nizam ed-dîn Ahmed, *Tabakat-ı Ekberi*, Calcutta 1931 s.38; Firişte I, s.103; İbnü'l Esir XI, s.151; V.D. Mahajan, a.g.e., s.61; S. Lane-Poole, a.g.e., s.51; G. Dunbar, a.g.e., s.97

37 H. Beveridge, a.g.e., s.59; M. Husain, a.g.e., s.116 vd.; T. W. Haig, a.g.m., s.40; P. Saran-R. C. Majumdar, a.g.m. s.118

38 A. Ahmad, a.g.e., s.78,101;

racasına bir elçi göndererek Muhammed b. Kasım döneminden beri müslümanlara ait olan bu bölgelerin ya yeniden müslümanlara vermelerini ya da İslâmiyeti kabul etmeleri yolunda bir haber yollamıştı³⁹. Pritvi Ray ise Gurur kırıcı bir cevapla Gur ordusunun Gazne'ye geri dönmesini teklif etmiştir. Böylece iki taraf arasındaki savaş zarûrî bir hal almış ve Pritvi Ray yine komşu racaları destek olmaları için çağırmıştır. Hindu ordusunda yüzelli kadar prens yer almakta olup, bunlar ya düşmanı ele geçirmek ya da yenilirse düşman karşısında kendi geleneklerine göre ölmeye yemin etmişlerdi⁴⁰. Yine bu prensler Muizz ed-dîn'e eğer kendisi de aynı fikirde hareket ediyorsa kendine dikkat etsin veya gitmek istiyorsa kendisine emniyet içerisinde geri dönebileceğine dair teminat verebilecekleri şeklinde bir haber yollamışlardı⁴¹.

Muizz ed-dîn, bir sabah erkenden hiç beklenmedik bir anda Sarsaty nehrini geçerek Hinduların kendisinden cevap bekledikleri bir sırada Tarain yakınına girmiştir⁴². Gur ordusu savaş nizamı⁴³ aldıktan sonra bizzat Muizz ed-dîn onikibin atlının başına geçerek şiddetli bir saldırı başlattı. Gün boyu devam eden Gurluların hücumu karşısında paniğe kapılan Hinduların korkudan bütün düzenleri alt üst oldu. Savaş sırasında birkaç race öldürülürken Ecmir Racası esir edilerek katledilmiştir. Galibiyetin neticeleri hızla alındı ve Sarsaty, Samana, Kuhram, Hansi kaleleri ve Ecmir ele geçirildi⁴⁴. Buradaki bütün silâhlılar kılıçtan geçirilirken kalanı da esir alındı. Bu arada Kutb ed-dîn Aybek, Kuhram yöresine atanarak Hindistan'da kalıcı kuvvetler oluşturulmaya başlandı.

Bölgeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra bol miktarda ganîmete sahip olan Muizz ed-dîn Muhammed, bu şehirlerdeki putları yıkarak mabedleri camii ve medreseye

39 Sultan'ın önde gelen komutanlarından Kuvvemül-mülk Rûkn ed-dîn Hamza'nın götürdüğü bu haber hem Gur hem de Hindu ordusu açısından tam bir psikolojik savaş unsurudur. Bu konuda bkz. T. W. Haig, a.g.m., s.41

40 J. Richards, a.g.e., s.93; I. Prasad, a.g.e., s.68

41 H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.167; H. Beveridge, a.g.e., s.59; S.F. Mahmud, a.g.e., s.88

42 P. Saran-R.C. Majumdar, a.g.m., s.118

43 Gurlu ordusunun savaş düzeni Cüzcanî I, s.400'de "sefer eşyalarını, bayrakları, sancakları, çadır ve filleri birkaç gürûh ile arkada bıraktı ve safi düzeltti, yavaş yavaş geliyordu, zırhsız süvâri ve süvâri kolunu dört gruba ayırdı. Küffarı dört bir yanından sardı ve emretti. Küffar ordusunun sağından, solundan, arkasından ve önünden, her taraftan onbin okçu atlıları hücum edince, geri dönüp dörtlümlerle onlardan uzaklaşır. İslâm ordusu bu şekilde küffar ordusunu zor durumda bıraktı." şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca bkz. Es-Sihri, s.9vd.

44 G. Dunbar, a.g.e., s.98; K. A. Nizami, a.g.m., s.164

dönüştürmüştür. Ayrıca bölge idaresinin müslüman bir yöneticinin emniyetine uygun olamayacağından hareketle Ecmir racasının oğlunu heryıl vergi vermesi kaydıyla bölgede bıraktı⁴⁵. Racputlara karşı 1192'de kazanılan bu zafer, Hindistan Türk Tarihi bakımından bir dönüm noktasıdır. Zira Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını sağlayan 1071 Malazgirt Zaferi ile aynı niteliği taşıyan bu zafer, Gurlular vasıtasıyla Türklerin Hindistan'da kesin olarak yerleşmesini de sağlayacaktır⁴⁶.

Ç- TÜRK MEMLUKLARIN HİNDİSTAN'DA GÖREVLENDİRİLMELERİ

Tarain zaferinden sonra Hindistan'ın kuzey şehir ve kasabaları Türk kumandanlarının faaliyetleri neticesinde arka arkaya Gurluların hâkimiyetine geçmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Kuzey Hindistan'ın Gurlular adına fethini Türk memluk kumandanlarının yürüttüğü görülmektedir. Zira Muizz ed-dîn Muhammed, Tarain Zaferinden sonra Gazne'ye dönerken Cauhan memleketlerinin fethi görevini bu Türk asıllı memluklarından Aybek'e vermiştir⁴⁷. O, bu görevi laâyıkıyla yerine getirecek ve ilk anda kendisine havâle edilen Kuhram ve Samana havâlisini tam olarak itaat altına aldıktan sonra derin ve geniş hendeğiyle meşhur Merut Kalesi'ni fethetmiş ve buradaki insanların büyük çoğunluğu İslâmiyeti kabul ederken putları tahrip edilen tapınaklar camiye dönüştürülmüştür. Yine aynı yıl Dehli'ye taarruz edilmiş ve burası da büyük bir başarıyla ele geçirilerek tapınakları yerle bir edilmiştir⁴⁸.

Aybek'in Dehli'yi fethinden sonra yıldızı gittikçe parlamaya başlamış ve başarıları her geçen gün Hindistan'daki diğer Mu'izzi Melikleri⁴⁹ arasında sivrilmesine sebep olmuştur. Esasen Gurluların, Kuzey Hindistan'daki hâkimiyetleri gün geçtikçe sağlamlaşırken Maverâünnehr ve Harezmi Bölgesinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun mirası yüzünden Harezmişâhlar Devleti ile olan münasebetler adeta karşılıklı bir kör

45 S. Lane-Poole, a.g.e., s.52 vd.; İbnül Esir XI, s.152; V.D. Mahajan, a.g.e., s.61

46 Es-Sihrindi, s.11; E. Konukçu, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", Türk Devletleri Sempozyumu, Ankara 1985, s.2; S. Cöhçe, a.g.e., s.19

47 İsemi, s.71 vd.

48 Es-Sihrindi, s.14; İbnü'l Esir XI, s.442; M. Husain, a.g.e., s.118; H. Beveridge, a.g.e., s.60;

49 "Mu'izzi ve Muizzi Melikleri" tabiri ilk defa Cüzcani'nin kayıtlarında geçmektedir. Daha sonraki kaynaklar tarafından da iktibas edilen bu tabirler Gur Sultanı Muizz ed-dîn Muhammed'in adına izafeten ortaya çıkmıştır. Bkz. Cüzcani I, s.415 vd.; S. Cöhçe, a.g.e., s.19

döğüşü halini almıştı⁵⁰. Dolayısıyla Muizz ed-dîn Muhammed, Hindistan fetihleriyle yeterince ilgilenemediğinden Hindistan'ın askerî ve siyasî unsurları muktedir ve güvenilir bir memluk olan Aybek'in elinde toplanmaya başlamıştır.

Hindistan'daki fetih politikasını büyük başarıyla devam ettiren Aybek, 1194'te Koil(Aligarh)'i fethettikten sonra Cemne nehri boyunca doğuya ilerlemiş ve pekçok gazada bulunmuştur. Aybek, bölgede seferlerini sürdürürken düşmanın şiddetli direnişiyile karşı karşıya gelmiş olmasına rağmen her defasında başarılı olmuş ve çok miktarda ganîmet elde ederek bunların büyük kısmını Gazne'deki Sultan'a göndermiştir. Böylece elde edilen parlak başarılar ve merkeze yollanan ganîmetler Sultan Muizz ed-dîn'i memnun etmekte, buna paralel olarak da Aybek'in mevkiisi gittikçe sağlamlaşmaktaydı. Muizz ed-dîn Muhammed, Harezmsâhlar ve Karahitaylar meselesinden fırsat buldukça Hindistan'a gelmiş ve Aybek'e büyük yakınlık göstermiştir⁵¹.

Aybek, 1195'de Gazne'den de yardım alarak büyük bir orduyla Nahravala üzerine harekete geçerken şehrin önünde kamp kuran Raca Bhim Div'in komutanlarından Jitvan, O'nun gelişinden korkarak kaçmıştır. Kendisini takip eden Aybek karşısında daha fazla kaçamayacağını anlayan Jitvan, geri dönüp savaşmışsa da muharebe sırasında ellibin Hinduyla birlikte kılıçtan geçirilmiştir. Kötü haberi duyan Bhim Div, ülkesinin daha uzak kısımlarına kaçmıştır. Büyük miktarda ganîmet ele geçiren Aybek, Hansi'ye geri dönmüştür. Aybek, kaleyi tamir ettirdikten sonra Dehli'ye gitmiştir⁵².

Sultan Muizz ed-dîn'in sefer yapmak üzere 1195'de Hindistan'a gelmek üzere olduğu haberi Aybek'e ulaşınca, O, Sultan'ı Hansi'de karşılamıştı. Buradan Thankir (Thankar) üzerine bir sefer düzenleyerek şehrin racası Kunvar Pal hayatının bağışlanması karşılığında serbest bırakılırken toprakları kendisine geri verilmeyerek şehrin idaresi Türk meliklerinden Bahaeddîn Tuğrul'a havâle edilmiştir⁵³.

50 Bu münasebetler hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara 1992, s.147 vd.; V.V. Barthold, a.g.e, s.421 vd.

51 S. Cöğçe, a.g.e., s.20

52 M. Husain, a.g.e., s.119; M.L. Dames, a.g.m., s.829; T.W. Haig, a.g.m., s.43

53 *Es-Sihri*, s.11'de Thankir'le beraber Galyor ile beraber Bedaun'un da fethedildiği kaydedilir.

Thankir'in ele geçirilmesinden sonra aynı yıl yine Galyor Racası Solankhpala, her yıl vergi ve on fil vermeyi taahhüt ederek Sultan ve Aybek'in savaştan vazgeçmelerini istemiştir. Dolayısıyla sunulan hediyeler karşısında savaşa girmeden buradan ayrılırken. Sultan, Gazne'ye, Aybek de Dehli'ye dönmüştür⁵⁴.

Sultan Muizz ed-dîn Muhammed'in 1204'te Harezmsâhlar Devleti Hükümdarı Alâ ed-dîn Muhammed'i mağlup ederek kuşattığı Harezm şehri önlerinden dönerken Belh yolunu kapatan Karahıtaylılar ile Ankhud Kalesi önlerinde yaptığı savaşta mağlup olması, bütün ülkeyi karıştırmış ve bir kısım melikler müstakil hareket etmeye başlamışlardı. Buna rağmen Sultan'a bağlı olan Aybek, isyân ederek Pencab bölgesinin güvenliğini tehlikeye sokan Gakharlara karşı harekete geçen Sultan Muizz ed-dîn'e iltihak etmiş ve Gakharlar 1205'de büyük bir mağlubiyete uğratılarak ikiyüzbin Gakharın kılıçtan geçirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bunun üzerine çetr ve melik (sultan) ünvanı ile taltif edilerek Sultan Muizz ed-dîn adına Hindistan işlerini yürütme yetkisi de kendisine verilmiştir⁵⁵.

D- TAC ED-DİN YILDIZ'IN HİNDİSTAN SEFERİ

Harezmsâhlılarla yaptığı mücâdeleyi sülhe bağlayarak Hindistan'daki Gakharlar üzerine yürüten Sultan Muizz ed-dîn, Lahor'da kışladıktan sonra Karahıtaylar üzerine yürümek için harekete geçti. Yolu üzerindeki Daniya(Damyak) denilen bölgede dînlendiği bir sırada Gakhar fedaileri tarafından 25 Şubat 1206'da yapılan suikast neticesinde 15 Mart 1206'da vefat etmiştir. Bundan sonra Gazne ve Bamiyan taraflarına Tac ed-dîn Yıldız⁵⁶, 1205 yılında kendisine verilen Uçç, Multan ve Sind bölgesinde Nasır ed-dîn Kabaca, Bengale bölgesine Muhammed Kalaç, Dehli, Bedaun, Ecmir havâlisi başta olmak üzere Kuzey Hindistan'ın orta kesimlerine Aybek'in hâkim olduğu görülmektedir.

54 İsemi, s.78 vd.

55 S. Cöhçe, a.g.e., s.21

56 Tac ed-dîn Yıldız, Sultan Muizz ed-dîn Muhammed tarafından alındığında çok küçük yaşta idi. Ama üstün yetenekleriyle kısa sürede Sultan'ın mümtaz memlukları içerisinde yerini almış, Sankran ve Kirman bölgelerinin valiliklerine getirilmişti.[Cüzcani I, s.410 vd.; Nizam ed-dîn Ahmed, s.43; Firişte, s.110; Hondmir, s.610] Sultan Muizz ed-dîn Muhammed, Hindistan'a sefere çıktığında mutlaka Yıldız'a uğrar ve en iyi şekilde ağırlandı. Bu arada Yıldız'ın Sultan'a ve maiyetindekilere çok kıymetli hediyeler verdiğini de kaynaklar özellikle belirtirler. Bkz.Cüzcani I, s.411; Mirhond, s.646; Firişte I, s.110; Nizam ed-dîn Ahmed, s.43

Hindistan'ın Gurlu hâkimiyetine girmesi, sadece Muizz ed-dîn'in şahsi başarısı olmayıp, tamamen onun adına hareket eden Türk asıllı Muizzi Meliklerinin ortak faaliyetlerinin bir sonucudur. 1206 yılına kadar Sultan Muizz ed-dîn'e tam bir sadâkatle bağlı olan Türk asıllı melikleri, bu tarihte O'nun ölmesi üzerine Hindistan'da sahip oldukları toprakları müstakil olarak idare etmeye başlayacaklardır. Bunlardan en kuvvetlisi olup sivil işlerin idaresindeki başarısının yanısıra askerî alanda da geniş bilgi ve büyük cesaretiyle tam sultanlığa lâayık birisi olduğunu gösteren Aybek ise 17 Mart 1206'da Kutb ed-dîn ismini alarak Lahor'da Hind-Türk tahtına oturmuş ve buradan devletin esas merkezi olan Dehli'ye taşınarak tesirleri günümüze kadar ulaşacak yeni bir Türk Sultanlığı kurmuştur⁵⁷. Ancak bu sırada Gazne tahtına geçen Tac ed-dîn Yıldız akınlara⁵⁸ başlayacaktır.

---

57 S. Cöğçe, a.g.e., s.21

58 Sultan Muizz ed-dîn Muhammed, 1205'de Hindistan'a son seferini yaparken yine âdeti vechile Yıldız'a uğramış, bu memluku kendisine bin elbise takdim etmişti. Bunlardan birisini bizzat kendisi için seçen Sultan da karşılığında Yıldız'a hilat giydirerek birliklerine siyah üniforma tahsis etmiş, böylelikle kendi birliklerinin âlâmetini verdiği, Tac ed-dîn Yıldız'ın ölümünden sonra Gazne tahtına geçmesini göstermek istemiştir. Bkz. *Cüzcani I*, s.412; *Firişte I*, s.111; *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.44; *İsemi*, s.86 vd.

III. BÖLÜM

MOĞOL SEFERLERİ

A- CELÂL ED-DİN HAREZMŞÂH'IN SİND'E YÖNELİŞİ

Sultan Muizz ed-dîn Guri'nin ölümünü müteakip hâkimiyeti altındaki topraklar, Türk Memluklarının hâkimiyetinde kalmıştı. Bunlardan Kutb ed-dîn Aybeg'in temellerini attığı Delhi Türk Sultanlığı, oğulluğu İltutmuş zamanında Hindistan'da bir Türk yurdu hâline getirilen ve dünyanın büyük bir bölümünü baştan başa çiğneyen Moğollardan da korunan topraklar üzerinde tesirleri günümüze kadar ulaşacak büyük bir devlet hâline gelmişti. Tamamen Türk Memluklara dayanan İltutmuş(1211-1236), böylece Hindistan'da XII. yy.'da yeniden başlayan Türk fetihlerini sağlamlaştırdığı gibi bu ülkede Türk hâkimiyetine giren toprakların politik birliğini de tesis ederek, Delhi Türk Sultanlığı'nın sınırlarını batıda Sind'e, doğuda Bengal'e ulaştırmayı başardı¹. Bu arada O'nu en çok meşgul eden konulardan birisi hiç şüphesiz Afgânistan'da meydana gelen olayların sebep olduğu problemlerdi.

Türkler, Şems ed-din İltutmuş'un dış siyasetini en çok meşgul eden konulardan birisi de hiç şüphesiz Afgânistan'da meydana gelen olayların ortaya çıkardığı problemler olmuştur. Türkler Şems ed-din İltutmuş'un gayretleriyle Hindistan'da büyük bir devlet meydana getirmeye çalışırken, bu sırada Asya kıtasının doğusunda ve batısında olmak üzere iki büyük gücün daha ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi; Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun mirasına konarak Gurlular Devleti'ni de ortadan kaldırdıktan sonra Maverâünnehr, Horasan, Afgânistan ve Batı Türkistan'ın büyük bir bölümü üzerinde hâkim olan Harezmsâhlar Devleti, ikincisi de; kendisini Türklerin manevî atası Bozkurt'a bağlayan² Çingiz(1206-1227)³'in, Moğollar ve daha çok Müslüman olmayan Türkleri bir araya getirerek

1 S. Cöhçe, *Şemsi Melikleri*, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.417 vd.

2 Yüan Ch'ao Pi-Shi (*Moğolların Gizli Tarihi*), (nşr. A.Temir), Ankara 1986, s.3

3 1155'te Onon Irmağının sağ kıyısında Dülün-Boldak kasabasında doğan Çingiz, Moğolların Kara Tatar kabilesinden olup babası Yesügey Bagadır'dır. Kerulen nehri civarındaki kabileleri hâkimiyeti altında toplayarak 1206 yılında hanlığını ilân etmişti. Geniş bilgi için bkz. B. Vladimirtsov, *Gengis-*

teşkil ettiği Moğol İmparatorluğu'dur⁴.

Otrar hâdisesi üzerine birden gerginleşen Harezmsâhlar Devleti ile Moğollar arasındaki münâsebetler, sonunda bu iki güçlü devleti birbirlerine karşı kıyasıya bir mücadeleye sürüklemiş ve neticede 1220 yılında Çingiz'in üst üste kazandığı galibiyetlerle Harezmsâhlar Devleti ortadan kalkarken Moğollar hızla İslâm ülkelerini istilâya yönelmişlerdi⁵. İşte bu mücadeleler esnasında Muhammed Harezmsâh'ın Hazar Denizi'nde bir adada acıklı bir şekilde ölümü üzerine yerine daha önce babaannesi Terken Hatun'un çevirdiği entrikalar sebebiyle adeta Gazne'ye sürgün edilen⁶ oğullarından Celâl ed-din Mengüberti geçmiş ve Moğollar ile olan mücadeleyi devam ettirmeye çalışmıştır⁷.

Celâl ed-din Harezmsâh, babasının uygulattığı yanlış tabya ve taktiğe rağmen Harezmlilerin istikbâldeki lideri olarak ortaya çıkmış, Başşehir üzerine yürümekte olan Çingiz'i ânî bir baskınla mağlup etmişti⁸. Fakat 1221 yılının ilkbaharında Afgânistan ve

---

Khan, Paris 1948, s.11 vd.; M. Prawdîn, *The Mongol Empire*, New York 1967; Aboul Ghazi Behadour Khan, *Histoire Des Mogols Et Des Tatares*, (L.B. Desmaisons), St.Petersbourg 1874, s.73-79; Marko Pola *Seyahatnamesi*, s.7; C.Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (nşr.N.Çağatay), Ankara 1992, s.203; M. Dohson, *Moğol Tarihi*, (nşr. Mustafa Rahmi), İstanbul 1934, s.27; İ.Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986, s.279

- 4 Z.V. Togan, *Moğollar, Çingiz ve Türklük*, İstanbul 1941, s.31 vd.; A.Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı", *TDEK*, Ankara 1992, s.385; A.Temir, "Türk-Moğol İmparatorluğu Devrinde Sosyal ve Askeri Teşkilat", *TK X/118*, (Ağustos 1972), s.193
- 5 Bkz. İ.Kafesoğlu, *Harezm Şâh'lar Devleti Tarihi*, Ankara 1992, s. 236-290; V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, (nşr. H.D. Yıldız), İstanbul 1981, s.490-535
- 6 V.V. Barthold, a.g.e., s. 467; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (nşr. R. Uzmen), İstanbul 1993, s.232
- 7 Sultan Alâ ed-dîn Muhammed (1200-1220)'in aciz bir şekilde şehir şehir dolaşarak Moğol kuvvetlerinden kaçtığı bir sırada daha önce babaannesi Terken Hatun'un kastıyla Gazne'ye vali olarak tayin edilip ancak başkentte tutulan Şehzade Celâl ed-dîn (1220-1221), dağılan Harezmlileri birleştirerek Moğollarla ciddi bir mücadeleye atıldı. Bu arada kardeşleri O'nun bu faaliyetlerini engellemek istediler. Fakat gittikçe büyüyen Moğol tehlikesi onlara bu fırsatı vermedi. Zira ser'i harekâtı, amansız muharebe tarzıyla Çingiz (1206-1227), Harezm Şâh'ların en müstahkem mevki ve şehirlerini, en güçlü garnizonlarını zapt, tahrip veya imha etmekte, kısa zamanda büyük başarılar kazanmaktaydı. Bu durum karşısında Harezm'de bir araya gelen Celâl ed-dîn ve kardeşleri istilâcı Moğollara engel olmak için birlikte hareket etmeye karar verdiler. Geniş bilgi için bkz. M.D'ohson, a.g.e., s.117; V.V. Barthold, *Moğol istilâsına Kadar Türkistan*, s.467; R. Grousset, a.g.e., s.232; M. Habib, "The Asiatic Environment", *A Compherensive History of India*, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.65 vd.; A. Taneri, *Celâlî'd dîn Harizmşah ve Zamanı*, Ankara 1977, s.17 vd.
- 8 Celâl ed-dîn daha önce başkentte yapılan bir toplantıda Irak'a çekilmek fikrine şiddetle karşı çıkıp babasına, o esnada mümkün mertebe çok askeri bir araya getirip teşkilatlandırarak Moğollara karşı

Horasan bölgesinin istilâ hazırlıklarını tamamlayarak ⁹ harekete geçen Moğol Hükümdarı Talikan'a girerek Tirmiz üzerine yürüdüğü sırada Celâl ed-din Harezşâh da Gazne'de ortaya çıkmıştı. Çingiz, hemen o yöne hareket ederek Hindukuş Dağlarını aşip Bamiyan üzerinden Gazne'ye ulaştı. Moğollar savunmanın zorluğunu anlayan Celal ed-din'in boşalttığı Gazne'yi ele geçirirlerken Çingiz de Harezşâh ordusunun peşine düşmüştü¹⁰.

Çingiz kuvvetlerini Goratrap yakınlarındaki Parvan mevkiinde müthiş bir bozguna uğratan Celâl ed-din, maiyetindeki emirler arasında başgösteren huzursuzluğu önleyemedi ¹¹. Neticede Harezşâhlar ordusu dağılırken Çingiz, Parvan mağlubiyetinin intikamını almak için harekete geçti ¹². Kalabalık Moğol ordusu Sind nehri kıyısında Celâl ed-din Harezşâh'ı yakaladığı sırada O, böyle bir ordu karşısında tutunamayacağını anladığından Sind'i geçerek

---

taarruza geçmenin en doğru yol olduğunu belirtirip, kendisine bu yönde fırsat verilmesini isterken dolaylı olarak istikbâldeki mücadelenin lideri olarak da ön plana çıkmıştı. Bu durumda kendisi için büyük bir tehlike arz edebileceğini gördüğü Celâl ed-din'in üzerine, başkent Harezm'e doğru harekete geçen Çingiz, Ferrezin yakınlarında Harezm Şâh birlikleri tarafından karşılandı. Ânî bir hücumla Moğol birliklerini dağıtan Celâl ed-din Harezm Şâh, çok sayıda gânimet de aldı. Geniş bilgi için bkz. Ala ed-din Ata Melik Cuveyni, *Tarih-i Cihan Güşa II*, (nşr. M. Öztürk), Ankara 1988, s.112

⁹ Oğulları Cuci, Çağatay ve Ögedey'in dört aylık bir kuşatmadan sonra Harezm ve Ürgenç'i ele geçirip şehzadelerden Ak-Şâh Ve Uzlağ-Şâh'ı ortadan kaldırmalarına müteakip, 1221 yılının ilkbaharında Çingiz, Afgânistan ve Horasan bölgesinde istilâ hazırlıklarına başlayarak bu bölgenin zaptı için oğlu Tuluy'u görevlendirdi. Tuluy, 25 Şubat 1221'de Merv ve Nişabur şehirlerini aldıktan sonra bu şehirleri yerle bir etmiştir. Merv ve Nişabur'u ele geçirdikten sonra Herat'ın zaptına başlayan Tuluy sekiz gün süren bir muhasaradan sonra Herat'ı ele geçirmiştir. M.D'ohson, a.g.e., s.129-130; Aboul-Ghazi Behadour Khan, a.g.e., s.130 vd; Merv, Nişabur ve Herat'ın zaptı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; R.Grousset, a.g.e., s. 235-236; W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (nşr. F. Köprülü), Ankara 1984, s.61

¹⁰ K.A. Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *A Comprehensive History of India*, Delhi 1970, s.215 vd.

¹¹ İlk gün bir netice elde edilemeyen savaşın ertesi günü yapılan genel hücumla Moğollar kaçmışlardı. Ancak geri çekilme sırasında Moğollar yaklaşık üçyüz Harezmlî'yi öldürdüler. Cuveyni II, s. 112; V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan.*, s.540; J.A. Boyle, "Dinastic And Political History of Il-Khans", *The Cambridge History of Iran V*, (nşr. J.A. Boyle), Cambridge 1968, s.320 vd. Savaşın sonra Moğollardan elde edilen gânimetin paylaşılması sırasında bazı kumandanlar arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Hatta bu anlaşmazlık çatışmaya dönüşmüş ve bu çatışmada Seyf ed-Din Buğrak adlı kumandanı kardeşi öldürülmüştü. Seyf ed-Din Buğrak, kardeşinin bu şekilde öldürülmesine çok üzülüp beraberindeki otuz bin askerini de alarak Hindistan'a hareket etti. Celal ed-din Harezşâh, bu çok başarılı kumandanı gitmemesi için ikna etmeye çalışmışsa da Seyf ed-Din Buğrak onu dinlememiş ve yoluna devam etmiştir. Böylece orduda büyük öneme sahip olan Seyf ed-Din Buğrak ve ordusunun gitmesi Harezm Şâh'lar ordusunun çok zayıf düşmesine sebep oldu. İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't Tarih XII*, (nşr. A. Özeydin), İstanbul 1987, s.351 vd.

¹² J. A. Boyle, a.g.e., s.321; Hee-Soo lee, *İslâm ve Tük Kültürünün Uzak Doğuya Yayılması*, Ankara 1988, s. 99; M.G.S. Hodgson, *İslâmın Serüveni II*, (nşr. M. Bozkurt), İstanbul 1993, s.312

Hindistan'a; Delhi Türk Sultanlığı topraklarına sığınmaya karar verdi¹³.

a- Sind Muharebesi

25 Kasım 1221'de Çingiz'in önünden çekilen Celâl ed-din Harezmsâh, Sind nehri kıyılarına geldiği sırada kendisi için hiç de uygun olmayan bir yerde Moğolların baskımına uğradı¹⁴. Birliklerinin sağ ve sol kanatlarını kaybetmesine rağmen çarpışmaya devam etti. Ancak hiçbir kurtulma ümidinin kalmadığını anladıktan sonra annesi ile birlikte haremindeki kadınların Moğollar'ın eline geçmemesi için nehre atılmalarını emretti. Hepsini Sind'de boğulduktan sonra kendisi de atını nehre sürmüş ve karşıya geçmeyi başarmıştı¹⁵. Ordusundan kendisi gibi kurtulan ikibine yakın asker ile beraber Lahor taraflarına sığınmıştı¹⁶. Böylece Celâl ed-din Harezmsâh, mecburen Sind, Uçç ve Multan'a girmek zorunda kalırken Çingiz Han'ın kuvvetleri, O'nun peşinden Sind'i geçmeye lüzum görmeyerek Salt düzlüğünü yağmaladıktan sonra geri çekilmişlerdi¹⁷.

13 Y.H. Bayur, *Hindistan Tarihi I*, Ankara 1946, s.278

14 A.L. Srivastava, *The Delhi Sultanate*, Agra 1959, s.100; Mihail İgnatiyeviç, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütühatları*, (nşr.B.Kuban, S.F.Gökçaylı), Ankara 1953, s.57 vd.; Gregory Abû'l-Farac, *Abu'l Farac Tarihi II*, (nşr. R. Doğrul), Ankara 1987, s.515 vd.; M. Habib, a.g.m., s.79; A.B.M. Habibullah, "The Sultanate of Delhi and The Regional States", *The Struggle for Empire*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1957, s.132

15 U.N. Day, *Some Aspects Of Medieval Indian History*, New Delhi 1971, s.33; P. Meile, *Histoire De L'Inde*, Paris 1951, s. 41

16 Cüveynî II, s.115 vd.; Gıyaseddîn Hondmir Muhammed Bin Hamidüddîn Mirhond, *Habibü's Siyer II Fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, (nşr. Muhammed Debir Siyaki), Tahran (1353) 1934, s.656; L. Cahun, *Introduction L'histoire De L'Asie*, Paris 1896; s.310 vd.; S.F. Mahmud, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, Karachi 1992, s.90; Yüan Ch'ao Pi-Shi, s.23-26; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.59; M. Necati, a.g.e., s.57 vd.; Çingiz Han ile Celâl ed-Din Mengüberti arasındaki Sind sahilindeki kesin karşılaşmanın 24 Kasım 1221 tarihinde olduğu belirtilmektedir. Bkz. V.V.Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s.544; *İbnü'l Esir XII*, s.353'de bu mücadele neticesinde Moğolların geriye çekildiklerini ve Harezmsâh'ların da bir gemi ile Hindistan'a geçtiklerini belirtmekte olup; diğer kaynaklarda bu bilgilere rastlanmamaktadır. Ayrıca [A.L.Srivastava, a.g.e., s.319]'da Celaleddin Harezmsâh'ın beraberindeki küçük ordusuyla Salt düzlüğüne girdikten sonra bölgenin Hindu Şefini bozguna uğratarak bölgeye yerleşirken Çingizli kuvvetlerinin bölgeye yönelmesi üzerine Lahor'a sığındığı, belirtilmektedir.

17 V.D.Mahajan, *The Delhi Sultanate*, Delhi 1970, s.81; Celâl ed-Din Mengüberti bu bölgede kaldığı birkaç gün zarfında bu civarda Hintli eşkiyaların olduğu haberini almıştı. Bunlarla mücadeleye giren

b- Çağatay Ve Törbay Tokşin'in Sind'i Geçişi

Çingiz Han, 1222 yılında Gazne'de bulunduğu sırada Celâl ed-din'in Hindistan'da yeniden toplandığı haberini aldı. Bunun üzerine Çağatay komutasında yirmibin kişilik orduyu bir Hindistan'a gönderdi. Kışı burada geçiren Çağatay, Harezmsâh'ı bulamadan dönünce Çingiz Han, Törbay Tokşin adlı bir kumandanı iki tümenlik bir ordu ile yeniden Hindistan'a yolladı¹⁸. Bu kumandan, Sind'i geçtikten sonra Nandana'ya ulaştı. Bölgeyi istilâ ettikten sonra halkın büyük bir kısmını öldürerek Multan'a doğru ilerledi. Moğol kuvvetlerine karşı koyacak durumda olamayan Celâl ed-din, maiyetiyle beraber Dehli yönünde çekildi¹⁹. Bunu haber alan Çingizliler, Multan bölgesine girdiler ve şehri de kuşattılar²⁰. Nasır ed-din Kabaca²¹'nin yirmibin kişiden oluşan Çingizli kuvvetlerine karşı gösterdiği büyük yiğitlik ve yaz sıcaklarının başlamış olması sebebiyle Moğollar bir sonuç alamadan dönmek zorunda kaldılar²². Ama bu arada Multan ve Lahor'a bağlı pekçok şehir ile köyü yakıp yıkarak tahrip ettikten sonra Gazne'ye geri döndüler²³.

c- Çingiz'in Çin'e Geçiş İzni İçin Dehli'ye Gönderdiği Elçiler

1222 yılında Horasan, Sivistan ve Afgânistan'ın Gur bölgesini kesin olarak hâkimiyetleri altına almak için harekete geçen Moğollar, 1223'de Sefid-rûd kalesi önlerinde büyük bir bozguna uğradılar. Bunun üzerine bizzat harekete geçen Çingiz, Bibârî'yi zaptettik-

---

Celâl ed-Dîn Mengüberti onların birçoğunu kılıçtan geçirerek onlardan aldığı gânimetlerle gücünü artırmıştı. Bkz. Cüveynî II, s.117; S.Cöhçe, a.g.e., s.46; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.132; H.Kulke-D.Rothermund, *A History Of India*, London 1990, s.168

18 Hondmir III, s.34; K.A. Nizami, a.g.m., s.216

19 Nizam ed-din Ahmed, *Tabakat-ı Ekberî*, Calcutta 1931-1935, s. 58; M.A.Ahmad, *Early Turkish Empire of Delhi*, (nşr. M. Habib), Lahor 1949, s.89; A. Taneri, a.g.e., s.31-32; V.V.Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s.545; Cüveynî II, s.116; U.N.Day, *Some Aspects Of Medieval Indian History*, New Delhi 1971, s.33; J.A. Boyle, a.g.m., s.320 vd.; M. Habib, a.g.m., s.80

20 Celâl ed-din Mengüberti'yi takip eden Moğol kuvvetlerinin onun kaçması üzerine Melikfur'u (Nandana'dan Celum'a giden yol üzerinde Ravalpindi'de bulunan bir şehir) ele geçirerek yağmaladıkları belirtilmektedir. Bkz. Cüzcanî II, s.117; M. Habib, a.g.m., s.80

21 Gur Hükümdarı Muizz ed-din Muhammed'in Hindistan'a gönderdiği Türk Melikelerinden olan Nasır ed-din Kabaca, Sind, Multan ve Sivistan bölgesinde hâkimiyetini yaymıştı.

22 L.Cahun, a.g.e., s.313; S. Cöhçe, a.g.e., s.45 vd.; A.L. Srivastava, a.g.e., s.100; K.A. Nizami, a.g.e., s.2

23 M. Husain, *A Short History Of Hind-Pakistan*, Karachi 1960, s.125; A.L. Srivastava, a.g.e., s.319; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.132

ten sonra Dehli'ye Sultan Şems ed-dîn İltutmuş(1211-1236)²⁴ a yolladığı elçiler vasıtasıyla ordularının Dehli Türk Sultanlığı arazisinden geçerek Lakhnauti ve Kamrup üzerinden Çin'e geçmesine müsâade etmesini istedi. Ancak buna imkân verilmedi²⁵. Çin, Tamgaç ve Tingit havâlisinde baş gösteren ayaklanma sebebi ile Lab yoluyla Tibet üzerinden dönmek zorunda kalmıştır²⁶.

d- Sultan Şems ed-din İltutmuş'un Celâl ed-dîn Harezşâh ve Moğollar Karşısında İzlediği Politika

Celal ed-din Harezşâh'ın Sind bölgesine sığınması Dehli Türk Sultanlığı'nı Moğol tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. Ayrıca O'nun Pencab bölgesinde tutunmaya çalışarak, Gakhar kabilelerinin de yardımıyla²⁷ giriştiği bir takım faaliyetler, bir başka önemli tehlikenin kaynağı olmaya başlamıştı. Devamlı Moğol baskısı altında bulunmasına rağmen, onlara karşı gösterdiği direnç sayesinde o sırada bütün Müslüman Türklerin kahramanı hâline gelen ve Pencab gibi Dehli Türk Sultanlığı için hayati öneme sahip bir bölgeyi ele geçiren Celal ed-din Harezşâh'ın faaliyetlerinin doğurabileceği tehlikeleri sezebilecek kadar üstün bir zekâyâ sahip olan Sultan İltutmuş, bu olaylar karşısında kayıtsız kalamazdı. Nitekim güçlendiği

24 Kıpçakların Uluğ-Borlu kabilesine mensup olup Kutb ed-dîn Aybeg tarafından memluk olarak Hindistan'a getirilen İltutmuş, başarıları sebebiyle kısa sürede yükselmiş ve Kutb ed-dîn Aybeg'in kızıyla de evlenerek O'na damat olmuştu. Aybeg'in vefatından sonra Aram Şâh hükümdarlığın başına geçmişse de kısa bir süre sonra öldürülerek Şems ed-dîn ünvanıyla İltutmuş, Dehli Türk Sultanlığı tahtına geçmiştir. Hindistan'daki Türk hâkimiyetinde yeni bir devir başlatan İltutmuş'un dönemi, kaynaklarda "Şemsiyân-ı Hind veya Selâtin-î Şemsi" olarak adlandırılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Cüzcânî I, s.439; T. Keightley, *History Of India, from the Earliest Times to the Present Day*, London 1847, s.11; A. Zahid Khan, "The Sultanate of Delhi and the Regional States", *Road to Pakistan*, Karachi 1990, s.84; T.W. Haig, "Mu'izz-ud-dîn Muhammed bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi", *The Cambridge History Of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.51; K.A. Nizami, a.g.m., s.209 vd.; A.Zahid Khan, a.g.m., s.84 ; S.A.H. Haqqi, *Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem: 1206-1414*, (nşr. Y.T. Kurat), Ankara 1984, s.26 ; K.M. Pânîkhar, *A Survey of Indian History*, Bengal 1954, s.119; R.C. Majumdar, H.C. Raychaudhuri, Kalikinkar Datta, *An Advanced History of India*, London 1966, s.282 vd.

25 Kaynaklarda Çingiz Han'ın bu isteği karşısında, Sultan Şems ed-dîn İltutmuş'un tavrının ne olduğu kesin olarak belirtilmemiş olup, sonuca bakılırsa bu isteğinin reddedilmiş olduğu görülmektedir. Bkz. F. Grenard, *Gengis-Khan*, Paris 1955, s.164; K.A. Nizami, a.g.m., s.216

26 Aboul Ghazi Behadour Khan, a.g.e., s.122 vd.; S. Cöhçe, a.g.e., s.46; F. Grenard, *Gengis-Khan*, Paris 1955, s.162 vd.

27 B.S. Nijjar, *Pencab Under The Sultans (1000-1526 A.D.)*, Delhi 1968, s.35 vd.; U.N. Day, a.g.e., s.34

takdirde babasının, Çingiz Han karşısında kaybettiği muazzam imparatorluğu kurtarabilme şansı yanında Dehli Sultanlığı'ını da ele geçirme ihtimâli bulunan Celâl ed-din Harezmsâh gibi yabancı bir hükümdarın ülkesinde yer edinmesine müsâade etmedi. Celâl ed-din, Lahor'dan Dehli'ye yöneldiği bir sırada, ordusuyla barınıp yurt tutabileceği bir yer istemek ve Moğollara karşı işbirliği teklif etmek üzere yolladığı elçilerini geri göndermeyen ²⁸ Sultan İltutmuş, değerli hediyelerle birlikte gönderdiği kendi elçileri vasıtasıyla, gerçekten çok manidâr olan "Sizin gibi asil bir şehzâdeye bu ülkenin iklimi yaramaz." cevabını vererek ²⁹ O'na böyle bir imkân tanımayacağını bildirdi. Esasen sırada hazırlıklarını tamamlamış olan Dehli ordusu da harekete geçmiş bulunuyordu.

Sultan İltutmuş yanında barınamayacağını anlayan Celâl ed-din Harezmsâh, Sivistan ve Sind taraflarına çekilmiş ³⁰ ise de, burada fazla kalamayarak bölgenin hâkimi Sultan Nasır ed-dîn Kabaca ile yaptığı bir kaç muharebeden sonra, 1224 yılında Mekran yoluyla Kirman'a hareket ederek ³¹ Hindistan için bir problem olmaktan çıkmıştır³².

B- ÇİNGİZ'İN HALEFLERİ DÖNEMİNDE YAPILAN AKINLAR

Adı sanı duyulmamış küçük bir kabileden büyük bir imparatorluk çıkararak Çingiz'in ölümü elbette devletini sarsacaktı. Yalnız bu sarsıntı beklenen şiddette olmamış, meydana getirilen muazzam sistem daha önceki göçebe devletlerinde başgösteren olumsuzlukların en az seviyede kalmasını sağlamıştır. Aslında diğerleri gibi Çingiz de daha sağlığında ülkesini oğulları arasında taksim etmiş ve yerine de Ögedey (1229-1241) ³³'i halef olarak bırakmıştı.

28 Bkz. Nesevi, s.55; Ayrıca bkz. J.A. boyle, a.g.m., s.322

29 M.Aziz Ahmad, a.g.e., s.166; B.S. Nijjar, a.g.e., s.36; S. Cöhçe, a.g.e., s.48

30 İltutmuş'un Celâl ed-dîn'i kabul edip kızıyla evlendirdiği ancak O'nun suikast girişimi üzerine Hindistan'dan kovduğu yolundaki kayıtlar bkz.[Nesevi, s. 56 vd. ; R. Grousset, a.g.e., s.253] gerçeklere uymamaktadır.

31 Nizâm ed-dîn Ahmed, s.59; Es-Sihri, Tarih-i Mübarek Şâhi, (nşr. M.H. Husain), Calcutta 1931, s.18'de Celal ed-dîn Harezmsâh'ın Keşmir taraflarına çekildiği kaydedilmekte ise de, bu mümkün değildir. Bu hususta bkz. U.N. Day, a.g.e., s.35; A.L. Srivastava, a.g.e., s.101; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.133; R.C. Majumdar vd., a.g.e., s.284

32 B.S. Nijjar, a.g.e., s.38; J.Allan, T.W. Haiig, H.H. Dodwell, The Cambridge Shorter History Of India, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969, s.212 vd.

33 Ögedey'in soyundan inenler Tuluy'un soyu tarafından yok edilinceye kadar, Zangarya kabilesini yönettiler. Tuluy'un soyu ise Moğolistan'da Mançuların üstünlük sağladıkları döneme kadar yönetimlerini sürdürdüler. Bunların İrana yönelen kolu, Hülâgu ve onun soyundan inenler İlhanlılar'ı, Çin'e

Bir ara dönemi³⁴ müteakip Ögedey Büyük Kağan olarak Moğol tahtına geçecektir.

a- Ögedey Kağan'ın Hindistan Politikası

Çingiz döneminde başlatılmış olan Moğol istilâ politikasını devam ettiren Ögedey'in akınlarıyla doğuda Çin'in kuzey bölgesi ve Kore zaptedildilerken batıda, İran'ın işgali tamamlanarak, Avrupa'ya yöneltilen büyük istilâ hareketi devam ettirildi³⁵. Akınlar Hindistan'daki Dehli Türk Sultanlığı başta olmak üzere, Asya'daki bütün devletler için tehlike teşkil ediyordu³⁶. Ancak, Çingiz'in ölümünden sonra Moğolların batıya daha fazla ağırlık vermeleri ve İltutmuş'un sıkı tedbirleri sebebiyle yirmi yıl kadar Hindistan'a sefer düzenlemeye fırsat bulamamışlardı. Bu sepeple de bu süre zarfında Dehli Türk Sultanlığı, Moğol akınları açısından rahat bir dönem geçirmişti. Ancak içte dirliği sağlayan ve komşularını gözetleyen Moğollar, Hindistan'da siyasî istikrarın sarsılmaya başladığını anladıklarından bu ülkeye karşı harekete geçmekte tereddüt etmediler.

aa- Tayir'in Hindistan Akınları

Sultan İltutmuş'da görülen "hâkim" olma özelliklerinin Raziye hariç daha sonraki Türk Sultanlarında bulunmaması³⁷ ve devletin önemli sivil-askerî güçleri olarak ortaya çıkan

---

yönelen kolu ise Kubilay Hanlığı'nı tesis ettiler. Cuci soyu, Kıpçaklı Hanate kabilelerinin başına geçerek Altın Orda Devletini kurmuş, sonra da Hive ve Buhara Hanlıkları olarak devam etmişlerdir. Çağatay'ın soyu ise kendisine tahsis edilen Kaşgar, Maveratünnehr, Yedi Su bölgesinde kendi adıyla anılan Çağataylılar Hanlığını tesis etti. Geniş bilgi için bkz. M.A. Ahmad, a.g.e., s.113; B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İktimai Teşkilatı*, (nşr.A.İnan), Ankara 1987, s.182

34 Çingizli Yasası gereği Çingiz'in ölümünden sonra en küçük oğlu Tuluy iki yıl Çingizli Devleti'ni idare etmiş ve 1229'da bütün hanedan üyelerinin katıldığı kurultayda Ögedey, Kağan ilan edilmişti.

35 Batı seferi için tesis edilen büyük bir ordu Batu'nun emrinde olup bu komutanlardan; Subitay Noyan, Tuluy Han'ın oğulları Möngke ve Bücek, Ögedey Han'ın oğulları Giyök ve Kadan, Çağatay'ın oğulları Börü, Baydar ve Külkan, Cuci'nin torunlarından Orda, İban ve Tangut bazıları idi. Bkz. M.A.Ahmad, a.g.e., s.91; A.L. Srivastava, a.g.e., s.319 vd.; M. Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s.49; Cüveynî I, s.212 vd.; V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s.567 vd.; A.N.Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992, s.121; B.Y. Vladimirtsov, *Moğolların İktimai Teşkilatı*, s.183 vd.; F. Grenard, *Gengis-Khan*, s.158

36 Moğolların, Türkiye Selçukluları Devleti ile ilgili politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; F. Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, 3 vd.

37 Dehli Türk Sultanı Raziye (1236-1240), Taberhinde kalesinde esir olduğu sırada bazı emir ve meliklerin onayı üzerine Sultanlığın başına Behram Şâh (1240-1242), getirilirken Melik İhtiyareddîn

Şemsi Meliklerini, yerli halkın politik alanda güçlenmesini önlemek için verdikleri mücadele ile güçsüz sultanların iş başına gelişleri bu devlet için büyük şanssızlık olmuştu. Zira Dehli Türk Sultanlığı'nın zayıfladığını gören Ögedey Kağan, bu fırsattan faydalanarak Hindistan'a sefer düzenlemek için hazırlıklara başladı. Sonuçta Tayir kumandasındaki bir ordu Hindistan'a yönelik Moğol akınlarını yeniden başlattılar.

Süratle Multan üzerine inen Moğol ordusu şehri kuşatmış ise de bir sonuç alamamıştır. Bunun üzerine, Aralık 1241'de bu ordu süratle Pencap havâlisine ilerledi ve Sultanlığın kuzey batı sınırlarındaki kalelerin en tahkimlisi ve dolayısıyla en kuvvetlisi olan Lahor'u kuşattı. Bu sırada Lahor vâlisi olan Melik İhtiyareddin Karakaş, Moğollara karşı direnmişse de³⁸ askerîn yetersizliği ve hepsinden önemlisi halkın gerekli desteği vermemesi yüzünden Moğollara karşı tek başına mücadele etmekle başarı sağlayamayacağını anlayınca gece yarısı Lahor'u terketmiş ve Dehli'ye gitmişti³⁹. Valinin, Lahor'u terketmesi üzerine Kutval Aksungur ve Emir-i Ahur Mehmet Moğollara karşı harekete geçtiler. Ama onlar Moğollar, Hindistan'a gelirlerken yanlarında ailelerini de getirmişlerdi. Dolayısıyla Pencab'a bol miktarda Moğol girmişti⁴⁰ ve Tayir Han çok zengin olduğunu tahmin ettiği Lahor'u yağma etmek için sabırsızlanıyordu.

ab- Moğolların Lahor'u Zaptı

Lahor civarındaki çarpışmalarda şehrin kutvalı Aksungur ve Moğol komutanı Tayir ölmüşlerdi. Buna rağmen Moğollar, Lahor kalesinin savunmasına son darbeyi indirerek 23

---

de naib olarak atanmıştı. Naib Melik İhtiyar ed-dîn Aytekin ve vezir Nizamülmülk Hoca Muhazzebeddîn İvad devlet işlerinde birlikte hareket ederek Sultanın onayını almadan kendi başlarına kararlar almaya başlamışlardı. Onların bu davranışlarından tedirgin olmaya başlayan Sultan Behram Şâh, vezir ve naibin ileride yaratabilecekleri tehlikelere engel olmak için kendisine sadık iki Türk köleyi bunları cezalandırmak için görevlendirdi. Bu köleler deli gibi hareket ederek naib ve veziri bir fırsatını bulup öldüreceklerdi. Neticede bu iki köle Naib Melik İhtiyareddîn'i öldürdüler. Vezir Nizam-ül Mülk ise bir kaç yara almasına rağmen kaçarak kurtuldu. Geniş bilgi için bkz. S.Cöhçe, a.g.e., s.110 vd.; R.C Majumdar vd., a.g.e., s.285; M.A.Ahmad, a.g.e., s.199 vd.; H.G. Rawlinson, *A Concise History of the Indian People*, Oxford 1958, s.124; A.Zahid Khan, a.g.m., s.86; K.A. Nizami, a.g.m., s.237 vd.; T.W. Haig, a.g.m., s.56; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.137; A.L. Srivastava, a.g.e., s.108 vd.

38 A.L. Srivastava, a.g.e., s.320; M.A. Ahmad, a.g.e., s.207; U.N.Day, a.g.e., s.36

39 Nizâm ed-dîn Ahmed, *Tabakat-î Ekberî*, Calcutta 1931-1935, s.69

40 S.B.P. Nigam, a.g.e., s.146; V.D. Mahajan, a.g.e., s.88 vd.; T. Keightley, a.g.e., s.12; A.L. Srivastava, a.g.e., s.110

Aralık 1241'de şehre girmeyi başardılar⁴¹. Halkın bir kısmı esir alınırken, büyük bir kısmı da katledildi. Bütün bu gelişmeler Dehli Türk Sultanlığı yöneticilerini telâşa düşürdü. Zira Sultan Muizz ed-din Behram Şâh, Moğolların bununla yetinmeyip başkent üzerine de yürüyeceklerini biliyordu. Onun için itibar ettiği kişilerle Kasr-ı Sefid'de bir toplantı tertipleyerek ne gibi tedbirler alınacağı hususunda müzakerelerde bulundu⁴². Kumandanlar, Lahor gibi güçlü bir kalenin zaptedilmesi üzerine Moğolların, ne kadar güçlü olduklarını anlamışlardı. O sebeple toplantıda hemen harekete geçilerek iyice güçlenmeden Moğol tehlikesinin ortadan kaldırılmasına karar verildi⁴³.

Dehli Türk Sultanı Muizz ed-din Behram Şâh⁴⁴, hükümdarlık ordusunun başına Melik Kutb ed-din Hüseyin Ali Guri ve Vezir Nizâmü'l-Mülk Mühezzeb ed-dîn'i getirerek Moğollara karşı harekete geçmelerini emretti. Dehli Türk Sultanlığı, Moğollara karşı Dehli ile Lahor arasında mücadele verecekti⁴⁵. Fakat bu hâdiseler esnasında Dehli Türk Sultanlığı'nda, Sultan ve vezire karşı tepki vardı⁴⁶. Bu huzursuzluk Moğolların toparlanmalarına fırsat vermekle birlikte onlar belki de yeteri kadar gânimet almış olduklarından Lahor'u terkederek Afgânistan'daki üslerine geri çekildiler. Bu arada kaldıkları süre zarfında buldukları bölgelerde hâkimiyet kuramayan bu Moğollardan az bir kısmı da Celum ile Sind arasındaki bölgede yerleşerek, orasını yurt tutmuşlardı⁴⁷. Kısa bir süre Moğolların elinde kalan Lahor, yeniden Dehli Türk Sultanlığı'nın hâkimiyeti altına girdikten sonra bütün Pencab havâlisinde Moğol tahrîbatının izleri kısa zamanda silinmiştir⁴⁸.

41 R.C. Majumdar vd., a.g.e., s.287

42 Cüzcanî, *Tabakât-Nâsirî I*, (nşr. A.Habibi), Kabil 1963, s.466, *Es-Sihrindi*, s.31; *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.69 Muhammed Kasimeddîn Şah, *Gülşen-i İbrahim-i Tarih-i Firîste I*, (nşr. A. Habibi), Kabil 1963, s.121; S.Cöhçe, a.g.e., s.113 vd.; M.A.Ahmad, s.208

43 Bkz. *Cüzcanî I*, s.466; *Es-Sihrindi*; s.31; *Firîste I*, s.121; J Allan vd., a.g.e., s.213

44 Bkz. K.A. Nizami, a.g.m., s. 244 vd.; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.139; A.L. Srivastava, a.g.e., s.110

45 U.N.Day, a.g.e, s.36

46 *Cuzcanî I*, s.467; *Es-Sihrindi*, s.32; Sultan Muizz'ed-dîn Bahram Şâh'ın katledilmesiyle neticelenecek bu hâdiseler hakkında geniş bilgi için bkz.S.Cöhçe, a.g.e., s.114 vd.

47 S.B.P. Nigam, a.g.e., s.146 vd.; M.A. Ahmad, a.g.e., s.201; U.N. Day, a.g.e., 37; I.H. Kureyşi, "Muslim India Before The Mughals", *The Cambridge History of Islam II*, (nşr. P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B.Lewis), Cambridge 1970, s.6 vd.; Y. H. Bayur, a.g.e., s.288 vd.

48 1242'yılında Behram Şâh Dehli'ye dönünce huzursuz olan kumandanlar ayaklandılar. Mayıs ayına kadar Dehli muhasara edildi. Melik Yüzbek adında biri ile İhtiyareddîn Karakaş'ın hapsedilmesi orduyu birden teskin etmiştir. Mübarek Şâh Faruki, Behram Şâh'a bu tehlikeli anda gerçekten büyük yardımlarda bulunmuştu. Sultan bu defa ordunun isteklerini teklif edilen şekilleri ile kabul etmeye

ac- Akınlarnın Geçici Olarak Durdurulması: Ögedey Kağan ve Çağatay'ın Han'ın Ölümü

Ögedey Kağan, içkiye aşırı düşkünlüğü sebebi ile 11 Aralık 1241 yılında vefat etmiştir ⁴⁹. Bunun üzerine görevlendirmiş olduğu Moğol başbuğları, onun ölüm haberini duymaları üzerine geri dönmüşler ve dört yönde sürdürdükleri seferleri yarıda kesmek zorunda kalmışlardır ⁵⁰. Bu durum iktidar mücadeleleri neticesinde zayıflayan Dehli Türk Sultanlığı açısından da önemli bir zamanın kazanılmasına sebep olmuştur.

Ögedey Kağan'ın ölümünden sonra çocuğu olmadığı için yerine karısı Möge (Muka) Hatun geçti. Çağatay Han ve diğer hânedan üyeleri onun yerine halef olarak diğer karısı olan Töregene'nin çocukları adına nâibe olarak tahta geçmesini istediler ⁵¹. Bu sırada hekiminin bütün çabalarına rağmen yakalandığı hastalıktan kurtarılamayan Çağatay Han da kardeşinin ölümünden bir kaç ay sonra ölmüştür ⁵². Ondan kısa bir süre sonra Möge Hatun ölmüş ve neticede Çağatay Han ile diğer hânedan üyelerinin vermiş oldukları yetkiye dayanılarak Moğolistan'da, Töregene Hatun nâibe olarak başa geçirilmiştir ⁵³.

1246 yılında yeni kağanın seçilmesi için toplanan kurultayda ⁵⁴ üyeler, Giyük'ün tahta

---

karar verdi. Nihayet 10 Mayıs 1242'de Şemsi tahtına İltutmuş'un oğullarından biri olan Behram Şâh'ın kardeşi Alaaddin Mesut Şâh geçti. Bkz. M.A. Ahmad, a.g.e., s. 202 vd.

49 M.A. Ahmad, a.g.e., s.91; Ögedey Kağan'ın cenazesi Yukarı İrtiş kıyılarında Boldok-Kasir denilen bölgeye gömülmüştür. V.V. Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s.588

50 Uzun yıllar süren bu seferlerden Batıda gerçekleştirilenler Altın-Orda Devletinin bütün haşmetiyle tarih sahnesine çıkması ile neticelenmiştir. Ancak son yıllarında bugünkü Polonya, Macaristan, Avusturya ve Dalmaçya'ya kadar uzayan harekât seferin asıl gayesini aşmış dehşete ve yağmaya dönülmüş olduğunu gösteriyor. Onüç yıl devam eden bu seferler pek çok gânimet teminine rağmen Moğollar'ı yormuş; ayrıca Batu ile Ögedey'in oğlu Giyük ve Çağatay'ın oğlu Börül arasında münakaşalara sebep olmuştu. Bu şartlar altında savaşa devam etme lüzümü kalmamış ve dolayısıyla Ögedey Han'ın ölüm haberinin gelişi, sanki seferlerin beklenen bitiş emri gibi telakki olunmuştu. Bkz. M.Kafalı, a.g.e., s. 51

51 M. D'ohson, a.g.e., s.218; Cüveynî I, s.260; V.V.Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s.589

52 Çağatay'ın karısı Yesülün, kocasının ölümünden sonra vezirini ve doktorunu Çağatay Han'ı zehirlemekle suçlamış ve ikisini de aileleri ile birlikte öldürtmüştü. Bkz. J.A.Boyle, a.g.m., s.337

53 Cüveynî I, s.260; R. Grousset, a.g.e., s.261

54 1246 yılında Çingiz oğullarını tam anlamı ile bir birlik altında toplayabilecek kabiliyete sahip hiçbir

geçmesini istediler. Giyüük ilk önce bu teklifi kabul etmeyerek; kendisinden daha çok lâyük olanların bu göreve getirilmesini istemişse de daha sonra kurultaydakilerin ısrarı üzerine ⁵⁵ günlerce devam eden tahta geçme merasimiyle İmparatorluğun başına geçmiştir ⁵⁶.

b- Giyüük Kağan Döneminde Hindistan'a Yapılan Akınlar

Giyüük (1246-1248)'ün hükümdarlığı döneminde Çingiz soyundan gelenler kendi aralarında, kağan taraftarları ve kağana karşı olanlar şeklinde ikiye ayrılmış olup İmparatorluğun genelinde bir huzursuzluk yaşanmaktaydı. Buna rağmen Moğolların, Hindistan'a karşı yürüttükleri faaliyetler devam etti. Dehli Türk Sultanı Ala ed-din Mesud(1242-1246)' ⁵⁷un ülkenin doğusundaki olaylarla uğraştığı ve 17 Nisan 1244'de Bigtaksin'de önemli bir darbe yediği sırada kuzeybatı sınırlarında beliren Moğol tehlikesinin Sultanlığa yönelttiği tehdidin ehemmiyeti de iyice artmıştı ⁵⁸.

Giyüük döneminde, Hindistan'a sefer düzenleyenler Kağana karşı olan gruba mensup Moğollardı. Nitekim, Aralık 1245'te Mengütey komutasındaki bir Moğol ordusunun Talâkan ve Kunduz taraflarından gelerek, Sind bölgesine girip Uçç Kalesi'ni kuşattığı görülmektedir⁵⁹. Buna karşılık da Emir-i Hâcip Balaban'ın teşvikiyle Sultan Alâ ed-dîn Mesud, büyük bir ordu ile harekete geçerek hızla Biyah nehri kıyısına ulaşmıştır ⁶⁰. Dehli Türk Sultanı burada Emir-i Hâcip Balaban'ın aldığı tedbirlerle Moğollar üzerinde etkili olmuş ve Dehli kuvvetlerinden bir kısım birlikler de Biyah nehrini geçerek Lahor önlerine ulaşp Çingizlilerin çekileceği

---

hanedan üyesi mevcut değildi. Ögedey öldükten sonra İmparatorluğun idaresini ikinci oğlu Kötên'e bırakmak istiyordu. Fakat Kötên dermansız bir hastalığa yakalanınca üçüncü oğlu Kötçü'ye bırakmak istedi. Kötçü'de daha kendisi hayatta iken ölünce Ögedey Han küçük oğlu İremün'u halef tayin etmek istedi. Böylece uzayan taht meselesinden sonra tahta Güyük geçti. J.A.Boyle, a.g.m., s.337; M.D'ohson, a.g.e., s.247

55 Kalkaşandı, *Subh al-aşâ fi Kitabat al-inşa*, (nşr. M.H. Şemseddin), Beyrut 1987, s.312; K.S.Lal, a.g.e., s.130; Aboul-Ghazi Behadour Khan, a.g.e., s.143 vd.; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara 1975, s.250; W. Barthold, "Çağatay", İ.A. III, s.267

56 Bu merasim esnasında yeni kağana imparatorluğun her yerinden çok kıymetli hediyeler gelmişti. Bu konuda geniş bilgi için bkz. M.D'ohson, a.g.e., s.249 vd.

57 Dehli Türk Sultanı Alâ ed-dîn Mes'ud, Şems ed-dîn İltutmuş'un oğlu olup; 10 Mayıs 1242'de Dehli Türk Sultanlığı tahtına geçmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Cüzcânî I*, s.468, *Es-Sihri*, s.33, S. Cöhçe, s.116 vd.; T. Keightley, a.g.e, s.12; K.A. Nizami, a.g.m., s.250 vd.

58 Bu konuda geniş bilgi için bkz. S. Cöhçe, a.g.e., s. 128

59 *Cüzcânî I*, s.471; A.B. Habibullah, a.g.m., s.142; U.N. Day, a.g.e., s.37

60 M.A. Ahmad, a.g.e., s.205 vd.

yolları tehdit etmeye başlamıştı ⁶¹. Bunun üzerine Uçç kuşatmasını kaldıran Moğollar, 15 Ocak 1246 günü aldıkları binlerce esiri de karargâhında bırakarak üç grup halinde Horasan'a doğru hızla geri çekildi ⁶². Sultan, Emir-i Hacıp Balaban'ın teklifini uygun bularak, Es-Sihrin-di'nin "O güne kadar hiç bir pâdişah böyle bir asker toplamamıştı. İslâm ordusu o kadar çoktu" ⁶³ diyerek övdüğü ordunun gücünü düşmanlarına gösterebilmek için Sudra nehri kıyısında orduya bir gösteri yürüyüşü yaptırdıktan sonra 30 Mayıs 1246 tarihinde Dehli'ye geri döndü ⁶⁴. Bu sırada büyük kağan Giyük'ün de ölümü Moğollar, arasındaki iktidar mücadelesinin yeni bir safhaya girmesine sebep teşkil etmişti ⁶⁵.

c- Moğol Akınları Karşısında Dehli Türk Sultanlığı'nın Aldığı Tedbirler

Moğollar kendi içlerinde iktidar mücadeleleri yaşarken Dehli Türk Sultanlığı da bir takım karışıklıklara sahne olmaktadır. Bunun neticesinde Ala ed-din Mes'ud tahttan indirilmiş, yerine Sultan Nasır ed-din Mahmudşah (1246-1266) geçmişti ⁶⁶. Bu arada Moğolların Dehli Türk Sultanlığı sınırlarını ihlâl ettikleri haberi geldi. Bunun üzerine 12 Kasım 1246'da Dehli'den hareket eden hükümdarlık ordusunun, 10 Mart 1247'de Lahor

61 A.L. Srivastava, a.g.e., s.321; S. Cöhçe, a.g.e., s.120.

62 Es-Sihrindi, s.34; S. Cöhçe, a.g.e., s.120; M.A. Ahmad, a.g.e., s.225; H.G. Rawlinson, A Concise History Of The Indian People, Oxford 1958, s.126; U.N.Day, a.g.e., s.37

63 Es-Sihrindi, s.34

64 S. Cöhçe, a.g.e., s.120

65 Giyük tahta oturduktan sonra Batu ile aralarında ihtilaf çıkmıştı. Çingiz Han'ın dört halefi içinde yaş ve itibar bakımından en kıymetlisi Batu Han idi. Giyük, Batu ile arasında böyle bir anlaşmazlık çıkınca Batu'nun üzerine bir emir tayin etmişti. Cebe, emrindeki bir ordu Batu'nun adamları üzerine yollanmışsa da bu ordu Batu'nun adamları tarafından yenilgiye uğratılarak emir öldürülmüş ve Giyük'e gönderilmiştir. Giyük'ün bu hareketine karşılık olarak Batu'da altıyüzbin kişiden oluşan bir orduyu hazırlayarak Giyük üzerine harekete geçti, ise de Beşbalık'tan Emil'e hareket eden Giyük Kağan yolda öldü. [Kalkaşandi, s.313; Fakat, İ.Aka, a.g.e., s.183]'de Giyük'ün iklimini daha iyi bulduğu İmil'e hareket ettiği bir sırada Batu Han onun düşmanca hazırlıklar içerisinde olduğunu düşünerek Giyük'ün üzerine yürümüşür. Beşbalık bölgesinde yapılan mücadele neticesinde Giyük ölmüştür, şeklinde ifade edilmektedir. Giyük'ün ölümünden sonra Büyük Kağanlık için hanedan üyeleri arasında anlaşmazlık çıkmış ve neticede Tuluy'un oğlu Mönge (mengü) Büyük Kağan tayin edilmiştir. Bkz. M. Kafalı, a.g.e., s.52; J.A. Boyle a.g.m., s.339; W. Barthold, "Batu", İA II, s.352

66 Sultan Nasır ed-din Mahmut, Şems ed-din İl-Tutmuş'un oğlu olup annesi Kub ed-din Aybeg'in kızıdır. 10 Haziran 1246'da Sultan Mes'ud'un tahttan indirilmesi üzerine yerine Bahreç Valisi Nasır ed-Din Mahmut tahta geçmiştir. Devlet işlerine pek hevesli olmadığı için yirmi yıl süren saltanatı süresince bütün yetkiler Gıyas ed-din Balaban'ın elinde toplanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. M.A.Ahmad, a.g.e., s.221; T.W. Haig, "Mahmud", İA VII, s.154 ; T. Keightley, a.g.e., s.12; K.A. Nizami, a.g.e., s.256 vd.

yakınlarındaki Ravi nehrini geçtiği⁶⁷ sırada Moğol kuvvetleri geri çekildi. Ancak Balaban, Sultan'ın emri üzerine Aralık 1245'te Moğollara klavuzluk yapan Nandana çevresindeki Cud tepelerine hâkim olan Rana'dan intikam almak için harekete geçmiş ve bölgeyi tahrip etmişti. Daha sonra ise Moğol akınları karşısında beklenen direnci gösteremeyen bir kısım yaşlı emirlerin tımarları ellerinden alınarak bölgede yeni düzenlemeler yapıldı⁶⁸. Bu düzenlemeler Moğol akınları karşısında herkesin direncini artırmaya yönelik tedbirlerdi. Yine bu arada devletdeki nüfûzunu iyice artıran⁶⁹ Balaban, amcasıoğlu Melik Nusret ed-din Şir Han'ı bu bölgeye tayin etmiş, her zaman için büyük tehlike teşkil eden Moğol ordularının takip ve tedibi için Gazne, Kabil, Kandahar, Belh ve Herat da Han-ı Muazzam ünvânıyla görevlendirdi⁷⁰.

Melik Nusret ed-din Şir Han, Moğol akınları karşısında önemli bir set meydana getirmişken başkent de Balaban'a karşı girişilen tertipler ve O'nun idareden uzaklaştırılması üzerine Çingizlilerle işbirliğine girmekten çekinmeyecek, hatta Türkistan'a giderek Moğollara sığınacaktır. Bunun üzerine Sultan, Kasım 1253'te bunun adamlarının elinden Uçç, Multan ve Taberhindi kalelerinin alınması için harekete geçti⁷¹. Ortaya çıkan bu gelişmeler bölgede, Moğol saldırılarına karşı oluşturulan savunma sistemini de zaafa uğratacaktır⁷². Ancak Moğolların da bu sırada kendi iç problemleriyle uğraşmaları tehlikenin büyümesini önleyecektir.

67 M.A. Ahmad, a.g.e., s.225 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s.90; U.N. Day, a.g.e., s.38

68 Moğollara karşı kazanılmış olan bu zafer Balaban'ın da nüfûzunu artırmıştı. 3 Mayıs 1247'de yiyecek ve ot sıkıntısı sebebiyle geri dönülerek 9 Mayıs 1247'de Dehli'ye ulaşıldı. Bkz. *Cüzcânî I*, s.479 vd.; *Es-Sihrîndî*, s.36; *Nizâm ed-dîn Ahmed*, s.73, S. Cöhçe, a.g.e., s.125 vd.

69 Sultan Nasır ed-dîn Mahmud'un, kızı Melike-i Cihan ile evlenen Balaban, devlet idaresinde gösterdiği başarılarına binaen, Sultan tarafından kendisine verilen yetkilerle bu dönemde devlet idaresini tamamen kontrolü altına almıştı. Bkz. *Cüzcânî I*, s.483; *II*, s.59; S. Cöhçe, a.g.e., s.127; M.A. Ahmad, a.g.e., s.225, F.Köprülü, "Balaban Han", *DİA V*, , s.3 ; A.B. M. Habibullah, a.g.m., s.143

70 S.Cöhçe, a.g.e., s.319 vd.

71 Bkz. S. Cöhçe, a.g.e., s.327; I.H. Kureyşi, a.g.m., s.273; M.A. Ahmad, a.g.e., s.234; V.D. Mahajan, a.g.e., s.92

72 16 Şubat 1254'te Taberhinde ele geçirilerek bu bölgenin idaresi Melik Tac ed-dîn Arslan Han Sencer'e verililirken, Uçç ve Multan'ı ikinci defa Melik İzz ed-dîn Balaban Kişilü Han'a havale eden Sultan Nasır ed-dîn Mahmud, Biyah nehri kıyısından geri dönmüştü. Bkz. *Cüzcânî I*, s.487; S. Cöhçe, a.g.e., s.131

C- İLHANLILARIN HİNDİSTAN POLİTİKALARI

Möngke(1251-1259), büyük kağan olduktan sonra küçük kardeşi Kubilay'ı, Çin'e gönderirken, diğer kardeşi Hülegü'yü de bugünkü Ortadoğunun zaptı için görevlendirmişti⁷³. Hülegü, kendisine verilen bu görevi yerine getirmek amacıyla maiyetine verilen ordu ile birlikte 1253 'de ileri harekâta başladı. Eylül 1255'de Semerkant'a giren Hülegü, mallarına dokunulmamak kaydıyla bölge halkının emrine girmelerini istedi. Bu sırada bölgede Haşhaşiler hüküm sürmekte olup, şeyhleri Rükned-din Hürşah, Hülegü'nün bu teklifini reddedip Moğollara tâbi olmayacaklarını belirtti. Ancak bir kısım halkın da Hülegü'nün tarafına katılması ile birlikte Moğollar 24 Temmuz 1256'da Semerkant'ı muhasara etti. Fazla dayanamayacağını anlayan şehir, teslim olmak zorunda kaldı⁷⁴. Daha sonra Bağdat'ta İlhanlı hâkimiyetini alan Hülegü, kısa sürede bütün Ortadoğuyu kontrol eder hale gelmişti. Bu sonuç ister istemez Moğolları Hindistan'a yöneltecekti. Fazla gecikilmedi ve daha Bağdat ele geçirilmeden başlayan Hindistan harekâtı gelişmeye devam etti⁷⁵.

a- Salın Noyan'ın Hindistan'a Girişi

Dehli Türk Sultanlığı'nın aldığı bir takım tedbirler yanında Hülegü'nün de Ortadoğu'da giriştiği faaliyetler Moğolları bir müddet Hindistan'dan uzak tutmuştu. Ancak Balaban'ın görevden uzaklaştırılmasıyla Dehli Türk Sultanlığı'nda başgösteren istikrarsızlık, bu arada Melik Nusret ed-din Şir Han'ın Moğollara sığınması İlhanlıların dikkatini tekrar Hindistan'a çekmeye yetti⁷⁶. Neticede dört yıllık bir aradan sonra Salın Noyan komutasındaki bir Moğol ordusu Horasan'dan hareket ederek Aralık 1257'de Uçç ve Multan bölgelerine girdi. Çingizliler, Multan önlerine geldiklerinde daha önce şahne isteyerek Moğollara bağlanmış olan Kişilü Han da Salın Noyan'ın yanında hareket ederek Multan bölgesini ona

73 Bu dönemden itibaren Hülehu, Büyük Han adına İran, Irak, Kafkasya ve Anadolu'yu içine alan bölgelerin hükümdarı oldu ve Büyük Han'ın tebaası yâni tabii manasına İl-Han ünvanını aldı. Böylece İlhanlı Devleti kesin olarak tesis edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. B. Spuler, *İran Moğolları*, (nşr.C. Köprülü), Ankara 1957; A. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri 1994; C.E. Bosworth, *The Islamic Dynasties*, Edinburgh 1967, s.149 vd.

74 B. Spuler, a.g.e., s.59 vd

75 J. Allan vd., a.g.e., s.215

76 U.N. Day, a.g.e., s.40

teslim etmişti⁷⁷. Esasen bu akının Melik İzz ed-din Kişilü Han'a yardım için yapılmış olması da muhtemeldir⁷⁸. Bütün bu hâdiseler Moğolların Dehli Türk Sultanlığı'nda olup bitenleri ne kadar yakından gözlediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Moğolların Multan'ı ele geçirip tahrip etmelerinin Dehli'de haber alınması üzerine Uluğ Han Balaban'ın teşvikiyle Moğollara karşı büyük bir sefer düzenlenmesi kararlaştırılmış ve 13 Ocak 1258'de Otağ, Dehli dışında kurulmuştu. Aynı anda bütün emir, melik, han ve diğer yöneticilere fermanlar gönderilerek kısa zamanda ve tam teşkilâtli bir şekilde orduya katılmaları emredilmişti⁷⁹. Bu arada sefere çıkacak ordunun moralini kuvvetlendirmek için kadılar ve diğer din görevlilerinden 17 Ocak 1258'de askere gazâ ve cihadın önemini belirtmek için vaazlar vermeleri istenilerek askerî teşci edilmesine çalışıldığı da görülmektedir.

Dört aydan fazla süren bir çabadan sonra muazzam bir ordu hazırlanmış ise de bu çalışmaları takip eden Moğollar, herhangi bir ileri harekâta girişmedikleri gibi, Dehli ordusunun yürüyüşe geçeceği bir sırada da Mart 1258'de ele geçirmiş oldukları bölgeyi boşaltarak geri çekildiler⁸⁰.

b- Dehli Türk Sultanlığı ile İlhanlılar Arasında Barışın Tesisi

Dehli Türk Sultanlığının iç istikrarını sağlamış olan Uluğ Han Balaban'ın almış olduğu tedbirlerle⁸¹ Moğol istilâcılarını 1259'da Hindistan'a girmeye cesaret edememişlerdir. Bu sırada Sultan Nasır ed-din Mahmud da bölgede tesis edilmeye çalışılan Moğol hâkimiyetine fırsat vermemek için 10 Ocak 1259'de yeni bir teşebbüse girişmişti. Moğollarla birlikte önce Horasan'a, oradan da Irak'a gidip, tekrar geri dönen Melik İzz ed-din Balaban

77 I.H. Sıddıqui, "Politics and Conditions in the Territories Under the Occupation of Central Asian Rulers in North-Western India 13 th & 14 th Centuries", *Central Asiatic Journal* XXVII/3-4, (1973), s.291; V.D. Mahajan, a.g.e., s.90 vd.; M.A. Ahmad, a.g.e., s.245; S. Cöhçe, a.g.e., s.339 vd.; T.W.Haig, "Mahmud", *IA VI*, s.154; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.143

78 Bkz. S. Cöhçe, a.g.e., s.138; A.Zahid Khan, a.g.m., s.88

79 *Cüzcânî I*, s.494, II, s.76; *Es-Sihrîndî*, s.38; M.A. Ahmad, a.g.e., s.246

80 Melik İzz ed-dîn Balaban Kılilü Han'ın da bu geri çekilen Moğol ordusu ile Horasan'a gittiği anlaşılmaktadır. Bkz. *Es-Sihrîndî*, s.39; Nizâm ed-dîn Ahmed, *Tabakat-ı Ekberî*, Calcutta 1931-1935, s.77; *Firîşte*, s.127; S. Cöhçe, a.g.e., s.340

81 Balaban'ın ıslahat ve tedbirleri hakkında bkz. Nizam ed-dîn Ahmed, s.86; K.A. Nizami, a.g.m., s.280

Kişilü Han, yeniden Dehli'ye bağlanırken, işbirlikçi komutanlardan Melik Nusret ed-din Şir Han da Balaban'ın da teklifiyle Dehli'ye çağrılmış ve 17 Şubat 1259'da Biyane, Koil bölgelerine atanmıştı⁸².

Ortadoğuda güçlü bir hâkimiyet tesis etmekle birlikte henüz Mısır'a hâkim olamayan İlhanlılar, bu sırada Memlûklularla bugünkü Suriye'yi oluşturan topraklar için büyük bir mücadeleye girişmişlerdi. Esasen kaynaklarımızın yetersiz bilgilerine rağmen, Dehli Türk Sultanlığı ile Memlûklular arasında diplomatik münâsebetlerin bu sırada gelişmiş olduğu ve muhtemelen Moğollara karşı bu iki Türk devleti arasında bir ittifakın oluştuğu söylenebilir. Belki bu yüzden, belki de İlhanlıların Suriye politikalarının daha çok önem kazanması ve Dehli Türk Sultanlığı'nın aldığı tedbirlerin etkisi ile İlhanlılar, Hindistan topraklarına yönelik faaliyetlerini durdurmak ihtiyacını hissedeceklerdir. Bu da karşılıklı diplomatik faaliyetlerin iyice gelişmesini sağlayacaktır⁸³.

ba- Hülegü'nün Dehli Türk Sultanlığı'na Gönderdiği Elçiler

Uluğ Han Balaban'ın Hindu problemini büyük ölçüde hallettiği sırada Hülağü Han'ın elçilerinin Hindistan sınırlarına ulaştığı haberi geldi. Cüzcânî bu elçilik heyetinin geliş sebebinin, politik bir evlenme hikayesinden doğan bazı tesadüflere bağlamaktadır. Esasen bu bilgiler söz konusu elçilik heyetinin esas geliş sebebinin tam olarak izah etmekten uzak olduğu gibi, sadece olaylara sebep bulma niteliği de taşımaktadır⁸⁴.

Cüzcânî'nin verdiği bilgilere göre bu elçilerin gelişi, Güney Sind hâkimi Karluk Melik Nâsır ed-dîn Muhammed Hasan'ın bölgede güçlenip, gelişebilmesi için o dönem Dehli Türk

82 Bkz. S.Cöhçe, a.g.e., s.343 vd.

83 A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.144

84 Ayrıca bu elçilik heyetinden Moğol devri İran kaynaklarında hiç bahsedilmemiş olması, Cüzcânî'yi konu hakkında yegane kaynak haline getirerek verdiği bilgilerin önemini artırmaktadır. Bu konuda bilgi veren bir başka kaynak olan Firişte'nin eserinde ise sadece elçilik heyetinin karşılanması ele alınmakta ve teferruata dayanan bazı ufak ayrılıklar haricinde fazla birşey kaydedilmemektedir. Her ne kadar *Es-Sihrîndî*'de de 1258 'de Dehli'ye gelen ve kendilerine şart olan izzet ve ikramın gösterilip şereflendirilerek geri gönderilen bir "Resulan-ı Türkistan"dan bahsedilmekte ise de, gerek verilen tarihteki farklılık, gerekse bu elçilerin Türkistan elçisi olarak gösterilmesi ve daha fazla bilginin bulunmaması, konumuz açısından bu kaydın önemini azaltmaktadır. Bu konu ile ilgili bilgi günümüz araştırmalarında da mevcut değildir. *Firişte I*, s.128; *Es-Sihrîndî*, s.38; A. Ahmad, a.g.e., s.247; S. Cöhçe, a.g.e., s.346

Sultanlığı'nın bir yerde gerçek hâkimi durumunda bulunan Uluğ Han Balaban ile akrabalık kurarak kendisine güçlü bir destek edinmek isteğinden doğmuştur⁸⁵. Şöyle ki; Kızlarından birisini Uluğ Han Balaban'ın oğullarından birisine vermek isteyen devrin önemli idarecilerinden olan Karluk Melik Nâsır ed-dîn Muhammed, bu amacına ulaşmak için Uluğ Han'ın yakınlarından biri ile mektuplaşarak irtibat kurar. Ayrıca bu yolla kendisinin de Uluğ Han'ın hizmetinde olacağını bildirmeyi ihmal etmez. Böyle bir evliliğin politik bakımdan faydalı olacağını düşünen Uluğ Han Balaban, cevabını Cemâl ed-dîn Ali Kalaç adlı birisi ile bildirmek ister. Bu kişi yolculuğu esnasında faydalanacağı konak yerlerindeki görevlilere ücret ödememek için elçi olduğunu ileri sürerek ödemeleri yapmaz. Yalnız Uçç ve Multan'a ulaştığı sırada ortalığa yayılan bu elçi sözünden kuşkulanan Uluğ Han Balaban'ın önemli rakiplerinden birisi olan Uçç ve Multan hâkimi Melik İzz ed-dîn Balaban Kişilü Han tarafından tutuklanarak sorguya çekilir. Ancak, Cemâl ed-dîn Ali, Hülegü'nün Melik İzz ed-dîn Balaban nezdinde bulunan şahnesinin de önünde elçi olarak Bala'ya gitmekte olduğunu söyleyerek kurtulur. Mecburen serbest bırakılan Cemâl ed-dîn Ali Kalaç, Bamiyan üzerinden Karluk Melik Nasır ed-dîn Muhammed'in yanına ulaşmayı başarır. Ne var ki, Dehli'den bir elçinin gelmekte olduğu haberi bütün çevreye yayıldığı gibi, tabii olarak Moğollar tarafından da öğrenilmişti. Böyle bir çıkmazdan kurtulmak isteyen Karluk Melik Nâsır ed-dîn Muhammed, haberi olmamasına rağmen Uluğ Han Balaban'ın ağzından yazdığı mektuplar ve bir kısım hediyeler ile birlikte güvendiği bir kaç adamını da yanına katarak Cemal ed-dîn Ali Kalaç'ı Irak ve Azerbeycan taraflarına, Hülegü'nün yanına gönderir. İşte Hülegü'nün göndermiş olduğu elçiler, bu elçilik heyetine karşılık olarak gelmiştir⁸⁶.

Hülegü, gönderilen elçileri Azerbeycan'da; Tebriz'de Büyük şerefle karşılamış hatta Farsça'dan Moğolca'ya çevrilen mektuplardan Uluğ Han'ın melik olarak gösterilip, Moğollardaki teamüle uygun bir şekilde "Han ünvanının kaldırılışına kızarak, O'nun ünvanının aslına uygun olarak Han şeklinde zikredilmesini" emretmiştir⁸⁷. Bu durum Uluğ Han'a verilen bir imtiyaz gibidir ve Hülegü bu tutumuyla Uluğ Han'ı mevki olarak kendisine

---

85 Cüzcanî II, s.86

86 Cüzcanî II, s.88; A.L. Srivastava, a.g.e., s.322; S. Cöhçe, a.g.e., s.348 vd.

87 B. Spuler, a.g.e., s.295; S. Cöhçe, a.g.e., s.349

eşit saymaktadır⁸⁸.

bb- Moğol Akınlarının Yasaklanması

Bir devlet politikasının gereği olarak değil de, tamamen bir oldu bitti şeklinde gelişen hâdiselerin ortaya çıkardığı ve Dehli Türk Devleti adına hareket eden Cemâl ed-dîn Ali'nin başkanlığındaki elçilik heyeti o dönemde Moğolların Ortadoğudaki en büyük yöneticisi Hülegü Han nezdinde sadece büyük bir itibar görmekle kalmamış, aynı zamanda Dehli Türk Sultanlığı'nın en önemli meselelerinden birisi hâline gelen, hatta iç çekişmelerde dahi tesirli olmaya başlayarak devletin her yönden bütünlüğünü tehdit eder bir mahiyet kazanan Moğol akınlarının on yılı aşkın bir süre için de olsa durdurulmasını sağlamıştı⁸⁹. Zira sözkonusu elçilik heyeti geri dönerken kendilerine refâkat eden Moğolların Bamiyan bölgesi idarecisi Emir Yuğruşoğlu da, tümeni ile birlikte Talekan ve Kunduz'da üstlenen Moğolların ileri uç garnizonu komutanı Salın Noyan'ı "Eğer atınızın tırnağı (bundan sonra) Sultanü's-Selâtin Nâsü'd-Dünyâ ve'd-dîn'in topraklarına değerse, emir o dur ki, onun atının ayaklarını keseler"⁹⁰ şeklinde Hülegü'nün emrine getirmiştir. Gerçekten de bu tarihten itibaren Dehli Türk Sultanlığı topraklarına karşı 1271 yılına kadar önemli bir Moğol tecâvüzü görülmemiştir⁹¹.

Ç- BALABAN'IN ALDIĞI TEDBİRLER

Dehli Türk Sultanı Nasıreddin Mahmud Şâh'ın vefatından sonra yerine geçecek halefi olmadığından Uluğ Han Balaban, Gıyaseddin ünvanını alarak Sultan olmuştur⁹². Gıyas ed-din

88 Cüzcanî II, s.87, S.Cöhçe, a.g.e., s.349

89 M.A. Ahmad, a.g.e., s.249

90 Cüzcanî II, s.88, S. Cöhçe, a.g.e., s.350

91 S. Cöhçe, a.g.e., s.350 vd.; Gerçekten de bu tarihten itibaren Dehli Türk Sultanlığı topraklarına karşı 1271 yılına kadar önemli bir Moğol tecavüzü görülmemiştir. Bazı kaynaklarda 1260'tan sonra Moğol seferlerinin birdenbire susması, Moğol akınlarının hiçbir başarıyı bildiremeyecek kadar sıklaştığını düşünmeye sevk etmişse de bu doğru değildir. Çünkü bu şekilde bir Moğol akını olsa idi muhakkak halkın üzerinde büyük tesirler yapacak ve en azından çağdaş olmayan kaynaklar tarafından tespit edilmiş olacaktı

92 Nizam ed-dîn Ahmed, s.78; V.D. Mahajan, a.g.e., s.92 vd.; T.W. Haig, "Gıyas-ud-dîn Balban, Mu'izz-ud-dîn Kaiqubad and Shams-ud-dîn Keyumars", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.74 vd.; K.A. Nizami, a.g.m., s.277 vd.

Balaban gençliğinde kardeşi Aybeg ile beraber Moğolların eline esir düştüğünden⁹³ Moğol tehlikesinin önemini çok iyi biliyordu.

Moğollar, bu dönemde de Kuzey-Batı Hindistan'a çok kuvvetli ve sık sık düzenledikleri akınlarıyla Hükümdarlığın karşı karşıya kaldığı en büyük tehdit olmuşlardı. Bu sebeple Sultan Balaban, Moğol akınlarını henüz ilk başlarda iken kırmak veya hafifletmek için Hindistan'ın kuzeybatı bölgelerine takviye kuvvetler göndererek savunma hatlarının oluşturulması başta olmak üzere daha başka bir takım tedbirler almıştı⁹⁴.

a- Savunma Hatlarının Oluşturulması

Dehli'yi devamlı müdafaaya hazır bulunduran Sultan Balaban, Multan, Uçç ve Lahor çizgisinde kuvvetli bir savunma hattı meydana getirdi. Samana mıntıkasına ikinci bir hat daha kurdurarak bu kuvvetlerin başına oğlu Muhammed Han ile Buğra Han Mahmud'u geçirdi⁹⁵.

Moğollar, Sultan Balaban'ın hükümdar olduğu dönemde Kuzey Hindistan'a 1279 ve 1285 yıllarında olmak üzere iki akın düzenlemişlerdi. Tam teşkilatlı bir şekilde hazırlanarak

93 T. Keightley, a.g.e., s.12; A.B.M. Habibullah, a.g.m. ,s.148; Moğolların Türkistan'a saldırımları üzerine Kıpçak kabileleri buldukları bölgeden göçe başlamışlardı. Bu göç esnasında kardeşi Melik Kişilü Han Seyf ed-dîn Aybek'in çamura düştüğünü gören Balaban kardeşini kurtarmak için geri dönmüş; fakat her ikisi birlikte arkalarından gelen Moğollardan kurtulamamışlar ve esir düşmüşlerdir. Moğollara esir düşen Balaban ve kardeşi pazara çıkarılmak üzere Bağdat'a yollandı. Buradaki Hind müslümanlarınca alınarak Gücerat limanlarından birine getirilen Balaban Hoca Cemal ed-dîn Basri tarafından satın alındı. Balaban bu Şâhsin yanında öğrenim ve terbiye gördükten sonra 1232 senesinde Sultan İltutmuş'un saray memurlarına satılmıştır. Saraydaki başarıları neticesinde Sultanın yanında günden güne ehemmiyeti artarak Hükümdarın kırk büyük hür adamı arasına girmiştir. Sultan Raziye döneminde Emir-i şikârlığa (Avcıbaşılığa) tayin edilmek suretiyle Şemsiler döneminde itibarı artmıştı. Sultan Raziye'nin tahttan indirilmesi sırasında ise diğer emirlerle birlikte mücadele ederek Sultan Raziye'nin tahttan indirilmesine yardımcı olmuştur. Sultan Raziye'nin yerine geçen Muizzed-dîn Behram Şâh Balaban'ın göstermiş olduğu bu başarısına karşılık ona mükafat olarak Râvâni'yi verdi. Bu bölgede yapmış olduğu icraatlarında büyük bir başarı gösteren Balaban Sultan Mesut zamanında Emir-i Hacıpliğe yükselmiştir. Bkz. E. Konukçu, "Kalaç Sultanı Alâeddîn Muhammed Şâh ve Onun Hind Siyaseti", VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler II, (Ankara 11-15 Ekim 1976), Ankara 1981, s.794 vd.; S.Cöhçe, a.g.e., s.296 vd.; F. Köprülü, "Balaban", İ.A. II, s.263; F. Köprülü, "Balaban Han", DİV V, s.3

94 I.H. Sıdıque, "Politics and Conditions in the Territories Under the Occupation of Central Asian Rulers in North-Western India-13 th&14 th Centuries", *Central Asiatic Journal* XXVIII/3-4, (1973), s.290 vd.; A. Çelebi, *Mevsûatu'l Tarihi'l İslâmî Ve'l Hadâratî'l-İslamiye VIII*, Kahire 1983, s.285

95 H. Beveridge, *History Of India*, London s. 70; I.H. Sıdıquî, a.g.m., s.292; A.L. Srivastava, a.g.e., s. 322; M.A. Ahmad, a.g.e., s.278; A. Çelebi, a.g.e., s.284

gelen bu Moğol akıncıları karşısında Sultan Balaban ve adamları bütün güçleriyle uğraşmak ve çareler aramak zorunda kalmışlardı⁹⁶. Moğolların asıl hedefi Dehli'yi ele geçirmek olduğundan bu şehir, her an Moğol saldırısı ile karşı karşıyaydı. Böyle bir tehdit karşısında devamlı hazırlıklı bulunmak zorunda olan Sultan Balaban, Moğol tehdidi sebebiyle devletin sınırlarını genişletmeye fırsat bulamadığı⁹⁷ gibi ülkenin bazı bölgelerinde meydana gelen hâdiselerle durumu daha da güçleşmekteydi. İşte Sultanlığın Moğol meselesiyle meşgul olduğu sırada bunu fırsat bilen Bengâle vâlisi Tuğrul Han memleketinin uzak olmasını da fırsat bilerek istiklâlini ilân etmiş ve Sultanlığı bölünmeyle karşı karşıya getirmişti⁹⁸.

b- Muhammed Han'ın Moğollar'a Karşı Görevlendirilmesi

Bengâle meselesini hallettikten sonra tekrar Sind ve Pencap bölgelerini sıkı bir takibe alan Sultan Balaban, bu bölge valilerine Moğollar karşısında çok dikkatli olmalarını emretmekteydi⁹⁹. Aynı zamanda hudutları Moğollara karşı savunmakla amcasının oğlu Şir Han'ı görevlendirmişti¹⁰⁰. Fakat Şir Han'ın öldürülmesinden hemen sonra Moğollar tekrar harekete geçerek Dehli Türk Sultanlığı sınırlarında yeniden tahribata başlamışlardı¹⁰¹. Moğol faaliyetleri karşısında çaresiz duruma düşen Balaban, bu akınlara karşı koyabilmek için büyük oğlu Muhammed Melik Kağan'ı Multan, Dipalpur, Lahor valiliklerine, küçük oğlu Nasr ed-din Buğra Han'ı da Sunam ve Samana'da görevlendirerek emirlerine birer ordu tevdi

96 V.D. Mahajan, a.g.e., s.146; M.A. Ahmad, a.g.e., s.279

97 V.D. Mahajan, a.g.e., s.145 vd; P.S.H. Nigam, *Nobility Under The Sultans Of Delhi*, Delhi 1968, s.50; H.G. Rawlinson, *A Concise History Of The Indian People*, Oxford 1958, s.126; E. Türkmen, *Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebi Şâhsiyeti*, Ankara 1989, s.X; F. Köprülü, a.g.m., s.264

98 Sultan Balaban'ın ordusu Tuğrul Han'ın bu hareketini cezalandırmak üzere hızla ilerlemeye başlamış ve Dehli ordusu hiçbir mukavemet görmeden Lakhnauti'ye girmişti. Sultan Balaban, Tuğrul Han'ın işini kesin surette halletmek istiyordu. Bunun içinde sıkı takibe girişti. Bir tüccar kafilesinden Tuğrul Han'ın yerini öğrenen Sultan bulunduğu ordugâha ânî bir baskın yaptırdı ve onu yakalatarak öldürttü. *Barâni*, s.86; V.D. Mahajan, a.g.e., s.93 vd.; F. Köprülü, a.g.m., s.265 vd.; F. Köprülü, "Balaban Han", *DİA V.*, s.3; I.H.Kureyşi, a.g.m., s.6 vd. ; J. Allan vd., a.g.e., s.216; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.154

99 B.S. Nijjar, a.g.e., s.43

100 *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.81 vd.; *Barâni*, s.65; U.N. Day, a.g.e., s.41; J. Majumdar vd., a.g.e., s.290; Moğollara karşı müdafaada büyük başarı sağlayan Şir Han'ın göstermiş olduğu başarıları kıskanan Sultan tarafından zehirleterek öldürüldüğü iddia edilir. Bkz. V.D.Mahajan, a.g.e, s.146

101 *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.87; V.D.Mahajan, a.g.e., s.94

etmişti¹⁰².

Yeni bir akın yapmak üzere Kuzey Hindistan'a hareket eden Moğol kuvvetleri 1279 yılı sonlarında Bias nehrini geçtiler ise de Dehli'den gönderin Muhammed Bektar kuvvetleriyle takviye edilen Muhammed ve Buğra Han kuvvetleri karşısında birşey yapamadan geriye çekilmek zorunda kaldılar. Esasen bu dönemde bir daha Bias nehrini geçme ve Hindistan'a girme cesaretini de bulamayacaklardır¹⁰³.

Moğollara karşı Multan'ı savunmakla görevlendirilen Muhammed Han, bölgeye geldikten sonra buradaki Moğolların pekçoğunu kılıçtan geçirmiştir. Çingizli asilzâdelerden olup Afgânistan'da Herat vâlisi bulunan Tımar Han, Muhammed Han'ın giriştiği bu hareketin intikamını almak için yirmibin kişilik bir kuvvetle Kuzey Hindistan'a hareket etti ve 1285'de Sind'e girdi¹⁰⁴. Muhammed Han, Moğolları bu bölgeden kovmak için Multan ve Dipalpur taraflarına yürüyerek güvenlik açısından emin bir yer olan Ravi Nehri kıyısındaki Sarır bahçeleri civarında kuvvetlerini hazırladı. Ama Moğol kuvvetleri Muhammed Han'ın hiç beklemediği bir anda baskın yapmış ve çatışmada pek çoğu öldürülerek büyük bir bozguna uğratılmışlardır¹⁰⁵.

Muhammed Han ve maiyeti çatışmalar bittikten sonra o sırada öğlen vaktinin gelmiş olması dolayısıyla namaz kılmak için durdukları bir sırada pusuda bekleyen Moğol kuvvetleri ileri atılarak saldırıya geçmişlerdi. Muhammed Han, durumun farkına vararak savunmaya geçmişse de Moğol kuvvetleri doğrudan Muhammed Han'ı hedef almıştı. İki taraf arasında süren çetin bir mücadeleden sonra atılan bir ok Muhammed Han'a isabet etti ve O'nun savaş alanında hayatını kaybetmesine sebep oldu¹⁰⁶. Bu arada çok sayıda asker de Moğollara esir düştü. Sultan Balaban oğlunun ölüm haberini aldığı anda büyük üzüntü duymuş ve bu acıya

102 Es-Sihri, s.43; Barâni, s.85; Nizam ed-dîn Ahmed, s.91; T. Keightley, a.g.e., s.13; K.A.Nizami, a.g.m., s.297; I.H. Siddiqui, a.g.m., s.292; T.W. Haig, a.g.m., s.78; E. Türkmen, a.g.e., s.XIII

103 M.A. Ahmad, a.g.e., s.256 vd.

104 Barâni, s.109; Nizam ed-dîn Ahmed, s.87

105 J. Allan-T.W. Haig- H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History Of India*, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969, s.217; T.W. Haig, a.g.m., s.82; H. Beveridge, a.g.e., s.71; I.H. Kureysi, a.g.m., s.274

106 Es-Sihri, s.43; J. Majumdar, a.g.e., s.291; J. Allan vd., a.g.e., s.217; A.L. Srivastava, a.g.e., s.126; Y.H. Bayur, a.g.e., s.299

dayanamayarak 1287 yılı sonlarında vefat etmiştir¹⁰⁷.

D-BALABAN'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA GERÇEKLEŞTİRİLEN MOĞOL AKINLARI

Sultan Balaban, hükümdarlığı döneminde aldığı tedbirlerle Moğol tehditlerine karşı çok büyük başarı sağlayarak onları Afgan geçitlerinin gerilerine atmayı başarmıştı. Bu arada Moğolların Ön Asya ve İran bölgelerinde yapmış oldukları tahribatdan kaçan pekçok alim ve din adamı Dehli'ye gelerek Sultan Balaban tarafından himâye edilmişlerdir. O'nun ölümünden sonra torunu, Mu'izz ed-dîn Keykubat(1287-1290) Dehli tahtına geçti¹⁰⁸. Fakat O'nun döneminde Dehli Türk Sultanlığı'nda iç karışıklar artmaya başladı¹⁰⁹.

Dehli Türk Sultanlığı'nda iç karışıklıklar sürerken Tımar Han Komutasındaki büyük bir Moğol ordusu Hindistan sınırını geçerek Lahor'dan, Multan'a kadar olan bölgeyi yağmalamaya başlamıştı. Han-ı Cihan komutasında bir Balabanlı ordusunun üzerlerine geleceğini öğrenince kaçmaya başladılar. Ama takip eden Han-ı Cihan, Moğolları yakalayıp bir kısmını kılıçtan geçirmiş, geriye kalanını da esir almıştır. Moğollar, Balabanlı ordusunun bu kadar güçlü olabileceğini tahmin etmediklerinden, hiç beklemedikleri bir yenilgiye uğramışlardı. Neticede Balabanlıların eline çok miktarda gânimet geçmiş ve getirilen esirler Sultana takdim edildikten sonra boyunları vurulmak suretiyle öldürülmüşlerdir¹¹⁰.

Balabanlıların sonlarına doğru Moğolların, Dehli Türk Sultanlığı'nda paralı asker olarak görev aldıkları gözlenmektedir. Zira adli işlerden sorumlu Melik Nizam ed-dîn'in sebep olduğu bir fesat¹¹¹ ile Sultanlık ordusunda bulunan Moğolların tehlike teşkil ettikleri

107 Sultan Balaban oğlunun ölüm haberini duyduğunda büyük üzüntü duymuş ve kendisi de 1287 yılı sonlarında vefat etmiştir. *Firişte*, s.143; *Barâni*, s.109; *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.97; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.156; H. Beveridge, a.g.e., s.71; V.D. Mahajan, a.g.e., s.94; M.A. Ahmad, a.g.e., s.263-268; K.A. Nizami, a.g.m., s.200; T.W. Haig, a.g.m., s.83

108 *Es-Sihrindi*, s.52; J. Majumdar vd.; a.g.e., s.294 vd.; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.156; A.L. Srivastava, a.g.e., s.129

109 Küçük yaşlarda Sultanlığın başında geçen Keykubat, Büyükbabası Balaban'ın yasaklarını kaldırarak sefahat hayatını tercih etmiş ve buna bağlı olarak devlet işlerinden hayli uzaklaşmıştı. Bkz. H. Beveridge, a.g.e., s.72; A. Çelebi, a.g.e., s.284

110 V.D.Mahajan, a.g.e., s. 99

111 *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.109 vd.; J. Allan vd., a.g.e., s.218; T.W. Haig, a.g.m., s.87; K.A. Nizami, a.g.m., s.303; Hindistan'a çeşitli zamanlarda gelen Moğollardan bazıları buraya yerleşerek bunların

öldürdükleri görülmektedir¹¹². Esasen bu dönemde Dehli Türk Sultanlığı'nda önemli iç karışıklıklar yaşanmakta olup sonuçta Balabanlılar yerlerini Kalaçlara terkedeceklerdir¹¹³.

---

bir kısmı Dehli Türk Sultanlığı ordusuna paralı asker olarak katılmışlardır. Melik Nizam ed-dîn Moğollar'a tam manasıyla güvenmiyordu. Çünkü onlar Hindistan'ı devamlı istilâ eden Moğollara her zaman için katılabilirlerdi. Bu sebeple de onların bir an önce yok edilmelerini istiyordu. Bkz.; H. Beveridge, a.g.e., s.73; T. Keightley, a.g.e., s.13

112 Vezir Nizam ed-dîn, Muizz ed-dîn Keykubat'ın itimadını kazanmış olduğundan O'nun bu entrikasına Sultan hemen inanmış ve İslâmiyeti yeni kabul etmiş olan bu Moğol emirleri, çıkartılan bir fermanla Nizam ed-dîn ve Alâ ed-dîn Kalaç tarafından büyük bir kısmı idam edilirken geriye kalanları da hapsedilmişlerdi. Bkz. H. Beveridge, a.g.e., s.73; M.A. Ahmad, a.g.e.,s. 276-294

113 I.H. Kureyşi, a.g.m., s.274; T.W. Haig, a.g.m., s.878; A.B.M. Habibullah, a.g.m., s.158

IV. BÖLÜM

ÇAĞATAYLI SEFERLERİ

Çingiz Han, imparatorluğunun idaresini oğulları arasında taksim ederken Kaşgar, Maverâünnehr, Yedi Su Bölgesi ve Çungarya'nın büyük bir kısmını da ikinci oğlu Çağatay'a vermişti. Çingizli yarası konusunda mütahassis kabul edilen Çağatay, Çingizli İmparatorluğu içinde büyük bir itibara sahip¹ olup Çağatay Hanlığı gerçekte O'nun ölümüne kadar kurulamamıştır. Hanlığın gerçek kurucusu Çağatay'ın torunlarından Algu idi. O, Çingizli Hanlıkları arasındaki iç mücâdelelerden istifâde ederek Harezmi, Batı Türkistan ve Afganistan'ı ele geçirdi. Timur'un Maverâünnehr'de hâkimiyetini güçlendirmeye başlaması ile birlikte Çağatay Hanlığı zayıflamaya başlamıştır.

Timur'un ölümünden sonra da bu hanlık Maverâünnehr'de yeniden canlanmışsa da bölge neticede Şeybanilerin eline geçti. Yalnızca hanlığın doğu kolu Yedi Su ve Tarım havzasında devam etti².

A- KALAÇLAR ÜZERİNE YAPILAN SEFERLER

XI. asrın ilk yarısında tarih sahnesine çıkan Kalaçlar; 1204'de Lakhnautî, 1290'da Dehli ve 1436'da Malva'da, kendi uruğlarının İsmi ile devletler kurmuşlardır³. Türkistan ile İran, Aral Gölü ve Hindistan arasındaki geniş bozkır ve yaylalarda yaşamış olan Kalaçların ismi kaynaklarda değişik şekillerde yazılmış olup⁴ Kalaçlar hakkındaki ilk bilgiler

-
- 1 Geniş Bilgi için bkz. Ala ed-din Ata Melik Cuveyni, *Tarih-i Cihan Guşa I*, Ankara 1988, s.283 vd.; İ. Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s.1 vd.
  - 2 C. E. Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, (nşr. E. Merçil-M. İspirli), İstanbul 1980, s. 185 vd.; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul 1993, s.313 vd.
  - 3 M.F.Köprülü, "Halaç", *İ A VI*, s.109 vd.; T.W.Haig, "Halaci", *İ A VI*, s.107 vd.; E.Esin, "Butan-ı Halaç", *T M XVII*, İstanbul 1972, s.25 vd.
  - 4 Bu güne kadar yazılmış olan İslam, Bizans ve Süryani kaynaklarında Kalaçların ismi Halaç, Halac, Halas, Gılcı şeklinde geçmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. E.Konukçu, *Kalaç Sultanlığı*,

destanlarda da yer almaktadır⁵. Gazne, Gur, Harezmşah ve Dehli Türk Sultanlığı gibi, bu yerlere sahip olan siyasî teşekküllerin ordularında, yaya veya atlı olarak görev almışlardır. Nihayet 1290 yılında Dehli'ye hâkim olarak Kalaç Sultanlığı'nı kuracaklardır⁶.

Kalaçlar doğuda, Bengale'de Nasır ed-dîn Buğra Han'la, güneyde Hindu Racaları, kuzey-batıda Kandahar vasıtasıyla İlhanlılar, Kâbil ve Gazne vasıtasıyla de Çağataylılar ile komşu idiler⁷. Moğollar, Dehli Türk Sultanlığı döneminde ülkenin kuzey batısını oluşturan Sind ve Pencap bölgelerine sık sık akın düzenliyorlardı. Bu akınlar Kalaçlar döneminde de devam etti. O sebeple Kalaçlar, daha önce yapılan Moğol akınlarını da göz önünde bulundurarak geniş bir savunma siyaseti çerçevesinde⁸ çabalar harcadılar.

Kalaçlar döneminde Hindistan'a yapılan akınlarda en etkili Moğol unsuru, Çağataylılardır. Bu dönemde Maveratünnehr, Yedi Su ve Doğu Türkistan'a sahip olan Çağataylılar, Afganistan'da İlhanlılar ile nüfuz mücadelesine girişmişlerdi. Çağatay Hanı Duva ile Ögedey'in büyük oğlu Kaydu işbirliğine girmişler ve İlhanlılara arka arkaya taarruzlar düzenlemişlerdi. Fakat Hindistan'a sefer hazırlıklarının başlaması üzerine Türkistan'daki mücadeleye son verdikleri görülmektedir⁹. Dolayısıyla güneye doğru inen Çağataylılar, Çingiz ve onun ölümünden sonra Ögedey Kağan döneminde de sürdürülen Hindistan seferlerini yeniden başlattılar.

Kalaçların ilk hükümdarı olan Celâl ed-dîn Firûz Şâh, Sultan Gıyas ed-dîn

(Basılmamış Doç. Tezi), Erzurum 1977, s.1 v.d.

5 Mesela Uygur harfleri ile yazılmış olan Oğuz Kağan Destanı'nda Kalaç ismi şu şekilde izah edilmektedir: Oğuz seferde iken, yolda duvarı altından , pencereleri gümüşten, çatısı demirden bir eve tesadüf eder. Evin kapısını açmak için görevlendirdiği adama "kal" ve "aç" der. E.Konukçu, a.g.e., s.16 vd.; Kalaç isminin izahı ile ilgili bilgi için bkz. Z.V.Togan, *Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1972, s.45 vd.

6 Kalaçların adı ve menşei hakkında geniş bilgi için bkz. E. Konukçu, a.g.e., s. 18; B.Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971; S.P.D.Nigam, *Nobility under The Sultans Of Delhi*, Delhi 1968, s.51 vd.; M.F. Köprülü, "Halaç", *İ A VI*, s.109-116

7 E. Konukçu, a.g.e., s. 113; B. Spuler, *İran Moğolları*, (nşr. C.Köprülü), Ankara 1957, s.99

8 A. Çelebi, *Mevzuat-u'l Tarihi-ı İslami Ve'l Hadarâti'l İslamiyye VIII*, Kahire 1983 , s.284; Kalaçların, Moğollarla ilk münasebetleri 1192'de Harezmşahlar Devleti'ne tâbi oldukları dönemde başlamıştır. Kalaçlar ve bazı Türkmenler Harezm ordusunda Melik Seyf ed-Din iğrek'in maiyetinde toplanmışlar ve Celâl ed-Din Harezmşah'ın Moğollarla yapmış oldukları Parvan Mücadelesinde Kalaçlar Harezmliiler'in sol kolunda yer alarak kahramanca çarpışmışlardır.. Bkz. V.D. Mahajan, *The Delhi Sultanate*, Delhi 1970, s. 113

9 K.S. Lal, *History Of The Khaljis*, London 1967, s.129

Balaban'ın ölümünü müteakip yerine geçen torunlarının muktedir olamamaları üzerine 13 Haziran 1290'da Dehli'de Kilughari sarayında tahta çıktı. Melikliği döneminde de Moğollarla mücâdele etmiş olan¹⁰ Celâl ed-Dîn Firuz Şah, kendi hâkimiyetini tesis ettikten sonra Moğol tehlikesine karşı tedbirler almayı da ihmâl etmedi. Özellikle Hindistan'ın giriş kapıları komununda olan Pencap'ın Moğol tehlikesine maruz kalmaması için gereken herşeyi yaptı ve bu arada amcası Melik Hüseyin'i de büyük yetkilerle donatarak o bölgede görevlendirdi¹¹.

a- Abdullah Han'ın Multan'a Saldırması ve Hindistan'a İskânı

Celâl ed-din Firuzşâh'ın Pencab bölgesinde aldığı bütün tedbirlere rağmen 1291'in sonlarına doğru Geyhatu (1291-1295)¹² ya bağlı birlikler Kandahar üzerinden Sind'e doğru ilerleyerek Kalaç ülkesini istilâya hazırlanmaktaydı. Çok geçmeden de Hülegü'nün oğlu olduğu iddia edilen Abdullah Han adlı birisinin komutasında hareket eden ellibin kişilik bir kuvvet Multan'a girdi¹³. Burada fazla oyalanmayan Abdullah Han, Sind nehri boyunca yukarı kısımlara doğru yönelmiş, bu nehrin kenarındaki Sunam bölgesine gelerek burada karargâh kurmuştu¹⁴. Celâl ed-dîn Firuz Şah ise Dehli'den hareket ederek Abdullah Han'ın bulunduğu bölgeye geldi ve onun karşısında savaş düzenine girdi.

Hazırlıklar bitirildikten sonra Celâl ed-dîn Firuz Şah, Abdullah Han'ın hareketlerini kontrol etmeye başladı. Bu arada ileri karakol olarak çıkartılan İlhanlı kuvvetleri, Sind nehrini geçerek, Kalaçların öncü kuvvetlerine hücum etti. Daha sonra Celâl ed-dîn Firuz Şah esas kuvvetlerine umûmî hücum emri verdi ve İlhanlı öncüleri çember içine alınarak kılıçtan geçirildiler. Abdullah Han, yaptığı hatayı anlayınca o da bütün İlhanlı

10 Firişte, Muhammed Kasımeddin Şah, Gülşen-i İbrahim-i Tarih-i Firişte, Calcutta 1832, s.154; P.Hardy, *Historians Of Medieval India*, London 1966, s.32; I.H.Kureyşi, "Muslim India Before The Mughals", *The Cambridge History of Islam II* (nşr. P.M.Host-A.K.S. Lambton-B. Levis), Cambridge 1970, s.6 vd.

11 A. Çelebi, a.g.e., s.284

12 İlhanlı Hanı Argun 10 Mart 1291'de ölmüş ve yerine Geyhatu geçmiştir.

13 E. Konukçu, a.g.e., s.113; K.S. Lal, a.g.e., s.30; V.D.Mahajan, a.g.e., s.107; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.126; B.S.Nijjar, *Pancab Under The Sultans (1000-1526)*, Delhi 1968, s.47'de Abdullah Han'ın kuvvetlerinin yüzellibin kişiden müteşekkil olduğu belirtilmektedir.

14 E. Konukçu, a.g.e., s.114; K.S. Lal, a.g.e., s. 30; B.S.Nijjar, a.g.e., s.47

ordusunu savaşa soktu. Savunma konumundan hücûma geçen Kalaç kuvvetleri, bütün kanatlardan İlhanlılar'ı sıkıştırmaya başladı. Neticede Moğollar, Kalaç hücûmlarına karşı dayanamayarak bozguna uğradı. Çember içine alınan Moğolların, imhâ edilmeleri düşünülmüşse de bunların son bir gayretle vaziyeti kendi lehlerine çevirmelerinden çekinilmiş olmalı ki Abdullah Han'ın sulh isteği üzerine bu karardan vazgeçildi. Taraflar şartları görüşmek üzere Sunam civarında bir araya geldiler. Celâl ed-dîn Firuz Şâh, Abdullah Han'ı mevkiine yakışır bir hüsn-ü kabul ile karşılamış ve misâfir etmiştir¹⁵.

Abdullah Han'ın Sind'den ayrılmasından sonra Kalaç Sultanı, Kuzeyden gelen istilâları engellemek amacıyla hudut boylarında devamlı karakolların tesis edilmesini ve ön hudut karakollarında kalelerin inşasını emretti. Ama Sultan Celâl ed-dîn'i bir suikast sonucu öldürterek diğer rakiplerini de birer birer ortadan kaldıran¹⁶ Alâ ed-dîn, Algu'yu da ağır bir şekilde cezalandırmıştı¹⁷. Bunun üzerine maiyetindeki Moğollar, Kalaç ordusunda bir

15 Bu Moğol topluluğunun Gıyaspur'a yerleştirilmeleri emredilmiş ve sonradan bu şehre Moğol Pura denmiştir, Bkz. Nizam ed-dîn Ahmed, s. 128; Celâl ed-din Firuz Şah ile Abdullah Han arasındaki samimiyet o kadar artmıştır ki Firuz Şah ona "oğlum" diye hitap etmiştir. Bkz.[Firişte, s.94; E. Konukçu, a.g.e., s.115; H. Beveridge, *History of India I*, London, s.76; B.S. Nijjar, a.g.e., s.47] Kaynaklarda Sultan Celâl ed-din Firuzşah ile Abdullah Han arasındaki görüşmelerin neticeleri hakkında geniş bir bilgi mevcut değildir. Ama Abdullah Han'ın yanında gelen tebaasının, İlhanlı asilzadelerinden Algu Han'ın Hindistan'da kalmayı tercih ederek, geri dönmediği ve Moğol'pura [Dehli yakınlarında Gıyaspur, İndrabad, Kilughari ve Talika şehirlerinden oluşan bölgeyi içine alır] denilen bir bölgeye yerleştirildiği bilinmektedir. Bkz.[G. Hambly, a.g.e., s.15] Bu sırada dörtbin civarında Moğolun da İslamiyeti kabul ettiği görülmektedir. Onun için Kalaçlar, bu Moğollara Nev-Müslüman diyecekler, Algu ise Sultan'ın kızı ile evlenerek saraya damat olacaktır. Ölümüne kadar Celâl ed-dîn Firuz Şah'a sadık kalan bu Moğol komutanı, Kalaçların hizmetine girerek meliklik görevini sürdürmüştür. Algu'nun, Sultan Celâl ed-dîn Firûz Şah'ın yanında gittikçe itibar kazanması, gün geçtikçe nüfuzunun artması Sultanın yeğeni ve damadı olan Alâ ed-Dîn'in hoşuna gitmiyordu. Bu sırada Hindistan'a yerleşen İlhanlılar da halkı buranın iklimine dayanamayarak hastalanmaya başlayınca Algu'nun müsaadesini alarak geldikleri memleketlere geri döndüler. Fakat Algu ve adamları ise geri dönemeyerek, Kalaçların siyasi hayatlarında önemli roller oynayacaklardır. Ayrıca bkz. H.G. Rawlinson, a.g.e., s.34 B. Spular, a.g.e., s.199 vd.

16 E. Konukçu, a.g.e., s.160 vd.; Alâ ed-dîn Muhammed, Balabanlılar döneminde onların hizmetlerinde bulunmuş ve Pencab'a akın yapan Moğol'larla bizzat mücadele ederek, pekçok başarı kazanmıştı. Sultan Celâl ed-dîn Firûz Şah'ın vefatından sonra Kalaç Sultanlığı'nın başına geçen Ala ed-dîn Muhammed (1296-1316), çok kabiliyetli ve iyi bir idareci olduğundan devlet adamlarının bir kısmını para ile bir kısmını da zorla elde etmiştir. Hindistan'da "Devr-i Alayî" adıyla tanınmış, yirmibir senelik güçlü bir devlet kurmuş ve bu devir boyunca tüm Hindistan'ı ele geçirerek İslam dînini yaymıştır. Alâ ed-dîn Muhammed'in göstermiş olduğu başarılarından dolayı ona İskender-î Sâni adı verilmiştir. A. Çelebi, a.g.e., s.285; Y.H.Bayur, *Hindistan Tarihi I*, Ankara 1987, s.275

17 Alaed-din amcasını öldürttüktan sonra Multan'da kendisine karşı isyan hazırlayan iki amcaoğlunun

isyan hareketine sebep olmuşlarsa da hareketine girişmişlerse de başarısızlığa uğrayarak firar etmek zorunda kalmışlardı. Zira bu sırada müslüman olan Moğolların orduya katılmasına müsâade ettiğini hatta bunları bazı büyük seferlere bile gönderdiğini bildiğimiz¹⁸ Alâ ed-din Kalaç, Gücerat seferi için görevlendirdiği müslüman Moğollardan bunların isyan ettiklerini haber alınca misilleme olarak Dehli'deki ailelerini öldürtmekten çekinmemiştir¹⁹.

Sultan Alâ ed-dîn Muhammed dönemi(1296-1316) ilk Moğol akını, O'nun tahta geçmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşecek²⁰ ve Çağatay Hanlığı'nun düzenlediği akınlar O'nu en çok meşgul eden olayların başında gelecektir. Zira doğuda Kubilay Hanlığı, batıda İlhanlılar, kuzeyde ise Altınordu ile çevrilmiş ve bunların hepsinden de zayıf bir konumda bulunan Çağataylıların tek genişleyebilecekleri alan olarak güneyde yer alan Hindistan bulunmaktaydı. Bu arada Sultan Gıyas ed-din Balaban döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan boşluk yanında Kalaç Sultanı Celâl ed-din Firuzşah'ın da Moğolları Hindistan'da kullanma çabaları Çağataylıları bu ülkeye akın yapmaya sevkeden amillerdi. Onun için Sultan Alâ ed-din Muhammed, Çağataylı akınlarını engellemeye çalışırken, komşusu olan İlhanlılarla ilişkileri de geliştirecek bir denge siyaseti oluşturmaya gayret edecektir²¹.

b- Çağataylı Kadar Han'ın Mağlup Edilmesi

Alâ ed-dîn Muhammed'in hükümdarlığının birinci yılında, yani 1297'de Çağatay

---

Erkli Han ile Rukn ed-din'in gözlerine mil çektirmiş ve halk bu olayı unutsun diye Dehli ve civarında kamu için camiler, kaleler, havuzlar ve hanlar inşa ettirmiş yada onartmıştır. Kaleleri inşa ettiren müslüman olmayan Moğolları ibret olsun diye kale temellerine kurban ettirmiştir. Kardeşi Elmas Beg Ulu ile kayınbiraderi ve Multan valisi Alp Han hem Moğollar'a hem de Hindulara karşı büyük zaferler kazanmışlardır. Ala ed-dîn'in emri ile Nusret Han Celâsiri tarafından tevkif edilen Algu'nun gözlerine mil çekildikten sonra Sultanın yeni bir emriyle öldürülmüştür. Bkz. *Nizam ed-dîn Ahmed*, s. 140; B.S.Nijjar, a.g.e., s. 48 vd.

18 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.126; W.H.Moreland, *The Agrarian System Of Moslem India*, Delhi 1968, s.31 vd.; I.H.Kureyşi, a.g.m.,s. s vd.; V.D.Mahajan, a.g.e., s.113

19 Bu Moğollardan önde gelenleri Muhammed Şah Kahbru, Yelcük, Barak, Kasri, Bigi, Temür Boğa, Şadi Boğa ve Kutluğ'dur. Bkz. E. Konukçu, a.g.e., s.161 vd.;

20 T. Keightley, *History of India, From the Earliest Times to the Present Day*, London 1847, s. 14; K.S.Lal, a.g.e., s.129

21 V.D.Mahajan, a.g.e.,s.113

hükümdarı Duva Han²² (1277-1307)'ın komutanlarından Kadar Han'ın önderliğinde yüzbin kişilik bir ordunun²³ Sind ve Pencab'ı ele geçirmek üzere yola çıktığı haberi alınmıştı. Süratle Hindistan sınırını aşan bu ordu Celam, Cenab, Ravi ve Beas'ı geçerken yol üzerindeki bütün köyleri tahrip etti²⁴. İstilâcılar Lahor önlerine geldiklerinde, istilâ haberlerini duyan Alâ ed-dîn Muhammedşah, Lahor valisine destek vermek amacıyla Uluğ Han ve Zafer Han'ı yolladı²⁵. Şubat 1298'de Duva Han'ın kuvvetlerini Caranmancur'da (:Cullandar)²⁶ yakalayan Kalaç kuvvetleri şiddetli bir savaş sonucunda yaklaşık onikibin zaiyat verdirdikten sonra Moğolları perişan bir şekilde geri çekilmek zorunda bıraktılar²⁷.

c- Saldı Noyan'ın Sivistan'da Esir Edilmesi

1299 yılında Saldı (Saldai) komutasındaki Çağataylıların, Bolan geçidini aşarak bugünkü Sivistan (Sehwan)'ı istilâya başladıkları duyuldu²⁸. Bunun üzerine Alâ ed-dîn Muhammed, Gücerat taraflarında bulunan kardeşi Uluğ Han ve Zafer Han'a haber yollayarak hiç vakit kaybetmeden Sivistan'a hareket etmelerini emretti²⁹. Bu kalaç komutanları süratle Sivistan'a ulaştılar. Daha çok süvarilerden oluşan kale askeri şiddetli bir ok yağmuruna tutulmuş ve beraberinde getirdikleri mancınıkları kullanmaya fırsat bulamamış ise de, karşı hücumda geçmekte tereddüt etmedi. Bunun üzerine Saldı'nın geri çekilme emri vermesi ordusunun düzensiz bir şekilde kaçmaya çalışmasına sebep oldu. Neticede çember içine alınan Çağataylılar, ya öldürüldüler ya da esir alındılar. Bunlar

22 Duva Han, Çağatay'ın Çingizli Harezşah savaşları sırasında öldürülen Möttügen adlı oğlunun torunlarından. Bkz. *Nizam ed-dîn Ahmed*, s. 140 vd.; Aboul-Ghazi Behadour Khan, *Histoire Des Mogols Et Des Tatares*, (nşr. Le Baron Desmasons), Petersbour 1874, s.159

23 Bu rakam mübalağalıdır. Moğolların kadın ve çocuklarında yanlarında getirdikleri düşünülürse muharip sayının kırk-ellibin civarında olması gerekir. Bkz. E. Konukçu, a.g.e, s.161

24 Civar köylerin alevler içinde kalması dolayısıyla Lahor'un bu alevlerin ışığıyla aydınlandığı belirtilmektedir. Geniş bilgi için bkz.; B.S.Nijjar, a.g.e., s.49

25 V.D. Mahajan, a.g.e., s.113

26 Bias ve Sadlec nehirleri arasında bir kasabadır.

27 H. Beveridge, a.g.e., s.75; B.S.Nijjar, a.g.e., s.49

28 Firişte, Es-Sihri, Barani, gibi tarihçiler tarafından zikredilen bu olayın Emir Hüsrev Dihlevi'de yer almaması dikkati çekmektedir. Ayrıca bkz. E. Konukçu, a.g.e., s.162; W.H. Moreland, a.g.e., s.5

29 *Nizam ed-dîn Ahmed*, s.142; S.Roy, "The Khalji Dynasty", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.20

içerisinde Saldı'da bulunmaktaydı³⁰. Üst üste kazanılan bu zaferler Sultan Alâ ed-din Muhammed'in itibarını yükseltecektir³¹.

ç- Kutluğ Hoca'nın Dehli Önlerine Ulaşması Ve Mağlubiyeti

Duva Han, ordularının üst üste başarısızlığa uğraması üzerine Hindistan'ı ele geçirmek amacıyla tekrar Kalaçlar üzerine bir sefer emretti ve 1299 yılında Duva Han oğlu Kutluğ Hoca komutasında yaklaşık ikiyüzbin kişilik bir orduyu Pencab'a yolladı³². Kutluğ Hoca, Çağataylıların Sivistan'da büyük bir hezîmete uğramalarından dolayı tam manasıyla bir hazırlık yaparak gelmişti³³.

Multan, Lahor ve Dipalpur gibi sınır kalelerini kolaylıkla ele geçiren Kutluğ Hoca, Samana Kalesi yoluyla Dehli üzerine yürüdü³⁴. Bu sırada Çağataylı ordusunun çok kalabalık olduğunu gören Sarusti, Kaythal ve Rothak gibi şehirlerdeki halk, paniğe kapılarak akın akın Dehli'ye göç etmeye başladı. Hiçbir engelle karşılaşmadan Dehli önlerine gelen ilk Çağataylı kumandanı Kutluğ Hoca olmuştur. Ayrıca bu sefere katılan Moğol kuvvetlerinin amacı bölgeyi yağmalamaktan öte tamamen zapt etmektir³⁵.

Alâ ed-dîn Muhammed, Moğolların hızlı ilerlemesinden endişeye kapılarak, Dehli'yi müdaafa için bir takım tedbirler almaya çalıştı³⁶. Bunlar arasında yapılacak savunmanın esaslarını belirleyecek bir harp meclisi de bulunmaktaydı. Bu meclis Çağataylıları Dehli dışında, kuzey bölgesinde karşılamak için tavsiyede bulundu. Alâ ed-dîn Muhammed'de bu tavsiyelere uyarak Çağataylıları başkent dışında karşılamak üzere harekete geçti³⁷. Bu arada gerekli hazırlıklar da tamamlandı. Zira, Çağatay Devleti'nin

30 Firişte, s.103; İsemî, s.241; V.D. Mahajan, a.g.e., s.113; K.S. Lal, a.g.e., s.131; U.N. Dal, *Some Aspects Of Medieval Indian History*, New Delhi 1971, s.49-50

31 K.S. Lal, a.g.e., s.131-132; A. Çelebi a.g.e., s.285

32 S.Roy, a.g.m., s.20; V.D. Mahajan, a.g.e., s.113

33 K.S. Lal, a.g.e., s.134; V.D. Mahajan, a.g.e., s.113; B.S. Nijjar, a.g.e., s.50

34 S. Roy, a.g.m., s.20

35 V.D. Mahajan, a.g.e., s.113; Beveridge, a.g.e., s.76

36 Bu arada Bancâra adı verilen kervancılar Çağatay tehlikesi sebebiyle ne Dehli'ye girebiliyorlardı ne de Dehli'dekiler dışarıya çıkabiliyorlardı. Bkz. E.Konukçu, "Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti", VIII.Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II, (Ankara 11-15 Ekim 1976), Ankara 1981, s.794 vd.

37 V.D. Mahajan, a.g.e., s.113

hedefi ve ordularının çok iyi bir şekilde donatılmış olduğu bilinmekteydi³⁸.

Kalaç ordusu, Cemne nehri kenarında Kili adı verilen bölgede savaş nizamına girdi. Ala ed-dîn Muhammed orduyu üçe ayırarak, ordunun sağ koluna Samana, Pencap ve Multan valisi olan Zafer Han ve oğlunu tayin etti. Ayrıca bunlara bazı Hindu racaları da yardımcı olarak verildi. Sol kola ise Uluğ Han tayin edildi. Ordunun onikibin kişiden oluşan merkez kuvvetlerini ise Alâ ed-dîn Muhammed ve Nusret Han kumanda edecekti³⁹. Ayrıca arazi üzerinde de bazı engeller oluşturulmuş ve filler de harekete geçirilmişti. Bu arada Delhi'nin idaresi ve içerideki faaliyetlerin teşkilatlanması işi ile de Kutvâl Alâülmülk uğraşacaktı. Çağataylılar ordusunda ise merkezde Kutluğ Hoca, sol ve sağ kollarda Haclak ile Timur Buğra kumandanlık ederken Taragay, İsakilba Kiçya ve Utna adlı komutanlar da destek kuvvetlerini oluşturuyorlardı⁴⁰.

Haclak kumandasındaki Çağatay kuvvetlerinin, Zafer Han'a saldırması ile savaş başladı. Fakat Zafer Han, Uluğ ve Nusret Han'larla beraber Çağataylılar'ı çember içine almak üzere harekete geçince Çağatay ordusundan ayrıldığını farkeden Haclak, Kutluğ Hocadan yardım istemek zorunda kaldı. Taragay kumandasındaki bir ordu Haclak'a yardım için gönderilmişse de Sultan Alâ ed-dîn Muhammed, hemen harekete geçerek Kutluğ Hoca'nın bulunduğu merkez kuvvetlerini savaşa mecbur etti. Dolayısıyla burada yardım alamayan Haclak, kendisini Zafer Han'ın elinden kurtulmak için uğraşırken, sıkışan Kutluğ Hoca da Uluğ Han'ın karşısındaki Timur Han'ı harekete geçirdi⁴¹. Bu arada Ala ed-dîn Muhammed'in her Çağatay askerinin başı için belli bir miktarda altın tenke vereceğini vaad etmesi Kalaç askerlerini iyice şevke getirmişti. Ama Timur Han tarafından sıkıştırılan Zafer Han, kasıtlı olarak kendisine yardım gönderilmemesi⁴² yüzünden hayatını kaybetti.

Zafer Han'ın şehid olduğunu gördükten sonra Alâ ed-din Muhammedşah,

38 İsemi, s.258; V.D. Mahajan, a.g.e., s.113

39 Firişte, s.180; Beveridge, a.g.e., s.78; Y.H. Bayur, , s.305-308

40 Nizam ed-dîn Ahmed, s.143

41 Firişte, s.181

42 Zafer Han'ın cesareti karşısında hayran kalan Kutluğ Han, askerlerinin de dağıldığını görerek O'nu kurtarmak için teslim olmasını istemişti. Ancak Zafer Han düşmanın ölüm affını reddederek bütün gücüyle savaşmaya devam etmişti. Haclak, Kalaçlara karşı bir kez daha mücadele edemeyerek acele ile geri çekilmek zorunda kaldı. Bkz. Nizam ed-dîn Ahmed, s.144; E. Konukçu, a.g.e., s.166 vd.; K.S. Lal, a.g.e., s.133 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.80

Çağataylılara karşı umûmî bir taarruz emri verdi. Bunun üzerine Timur ve Haclak'ın kuvvetleri yerlerini muhafaza edemeyerek bozgun alametleri göstermeye başladılar. Bu durum Kalaç askerlerini iyice hırslandırdı ve tümüyle merkez kuvvetlerine taarruza sevketti. Siri düzlüğünde bir anda beş bin kişi kaybeden Kutluğ Han, ricat emri vererek durumunu düzeltmek istedi. Fakat bir türlü toparlanamayan Çağatay ordusu, savaşmaktan vazgeçerek Pencab istikametinde yürüyüşe başladı. Buna rağmen Kalaç kuvvetleri de Çağataylılara taarruza cesaret edemeyerek onları uzaktan takip ile Sind bölgesinden tamamen çekilmelerini sağladı. Cereyan tarzı bakımından Attila ile Actius'un savaşını hatırlatan sonucu belli olmayan bu muharebe Kutluğ Han'ın Pencab'da ele geçirdiği ganimetlerle birlikte Gazne'ye dönmesi tek tesellisi olurken O'nun bölgeden ayrılışı Dehli'de büyük bir zafer sevincinin yaşanmasına vesile oldu. Böylece Alâ ed-Dîn Muhammed halkına Moğolların korkulacak kadar güce sahip olmadıklarını ispatladı⁴³.

ç- Taragay'ın Dehli'yi Zaptetme Teşebbüsü

Kuzey Hindistan'ı ele geçirmekte iddialı olan Duva Han, Alâ ed-dîn Muhammed Şah'ın 1302 yılının sonlarına doğru Bengâle ve Dekken taraflarında bulunduğu sırada, bölgeye yeni bir sefer başlatmıştı. Dolayısıyla, Taragay komutasındaki yüzyirmibin kişilik⁴⁴ bir ordu 1303 yılında Hindistan'a girerek doğrudan Dehli istikametine yöneldiler⁴⁵. Bunun üzerine Dekken seferini yarım bırakarak geri dönmek zorunda kalan Sultan, Dehli'ye gelerek savunma hazırlıklarına başladı⁴⁶. Çağataylı ordusunun Pencap'ı

43 Bu zaferden sonra Alâ ed-dîn Muhammed'in Hz.Muhammed'i taklit ederek yeni bir dinin kurucusu gibi davranmaya başladığı ve Hindistan'daki başarılarını bir yana bırakıp, Büyük İskender'i örnek alarak dünyayı fethetme hülyasına kapıldığı belirtilmektedir. Geniş bilgi için bkz.; Beveridge, a.g.e., s.80; U.N. Day, a.g.e., s.50

44 V.D. Mahajan, a.g.e., s.113'de bu sayı onikibin kişi olarak verilmiştir.

45 S. Roy, a.g.m., s.27 vd.

46 Nizam ed-dîn Ahmed, s. 157 vd.; Dekken'de Çitor'un muhasarası esnasında hükümdarlık ordusu çok aşırı derecede ısrap çektiğinden Alâ ed-din Muhammed, bütün şehirlere haber göndererek Varangal kuşatması ile meşgul olan Melik Fahr ed-din başta olmak üzere bütün komutanlardan yardım istedi. [K.S. Lal, a.g.e.,s.140; V.D. Mahajan, a.g.e.,s.113; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.127; M.A. Ahmad, "Epic And Counter-Epic In Medieval India", *Journal Of The American Oriental Society*, Volume 83, Number 4, Sept.-Dec.1963' den ayırabım, s.474] Ülkenin dörtbir yanından gelen kuvvetler Sultanın ordusunda yer aldılar. Alâ ed-din Muhammed Şah'ın başkanlığında toplanan harp meclisi daha önce de yapıldığı gibi Dehli dışında savaşmayı kararlaştırdılar. Hemen

yağmalayarak hızla Dehli önlerine kadar ilerlemeleri şehrin durumunu tehlikeye düşürmüştü⁴⁷. Çok kan dökerek Dehli önlerine kadar ilerleyen Taragay, bir yandan şehri kuşatırken öte yandan Bihar taraflarından gelmekte olan Melik Cevna ve Melik Çahşu'yu tuzağa düşürerek öldürdü. Böylece Mori Hudhi ile Çaputra gibi, bölgenin önemli buğday depoları da Taragay'ın kontrolü altına girmiş⁴⁸ ve tabii olarak Dehli'de kıtlık başlamıştı. Ama Alâ ed-dîn Muhammed, sadece Dehli ve Siri düzlüğünde kalarak adeta muhasara edilmeyi bekledi⁴⁹. Taragay ile Ala ed-dîn'in kuvvetleri Siri önlerinde karşılaştılar. Bir ay süren çarpışmalara rağmen Çağataylılar şehre girmeyi başaramadı⁵⁰. Her ne kadar bazı Çağatay askerleri surları aşarak şehre girmişlerse de birliklerin attıkları oklarla durdurularak imha edilmişlerdir. Kalaç askeri ve Dehli halkı bir an önce bu savaştan kurtulmak istiyordu⁵¹. Ama Çağataylılar arasında da çözümler başlamıştı. Dehli'de bezginliğin had safhaya vardığı bir sırada Kalaçlar, talihin yardımı ile Çağataylı tehlikesinden kurtuldular. Zira, muhasaranın kırkıncı gününde Alâ ed-dîn Muhammed'in âni hücumundan çekinen Taragay, ülkesinde ortaya çıkan iç karışıklıklar dolayısıyla birdenbire muhasarayı kaldırarak süratle ülkesine geri dönmüştür⁵².

d- Ali, Tartak ve Taragay'ın Amroha Mağlubiyeti

Çağataylılar, 1305 yılında tekrar Pencap'ta görüldüler. Ali Bey, Tartak ve Taragay

---

hazırlıklar yapılarak Siri düzlüğüne inildi.ve burada müdaafa tedbirleri almak için hazırlıklara başlandı. Bkz. E. Konukçu, a.g.e., s.169

47 İsemi, s.276; V.D. Mahajan, a.g.e., s.113 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.82; B.S.Nijjar, a.g.e., s.49; I.H. Kureyşi, a.g.m., s. 6 vd.

48 Taragay savaşa başlamadan önce bazı karakollar hariç Dehli'ye gelen bütün yolları kapatarak kontrolü altına alırken Dehli Muhammed Pur ve Siri üçgeni arasında kalan Havz-ı Has tarafı da ele geçirilerek kontrol altına alınmıştı. Bkz. İsemi, s.169 vd.

49 Tomruklar yan yana dizilerek, suni surlar teşkil edildi. Ön taraflarında hendekler kazıldı. Keresteden surların arka kısmına ucu sivriltilmiş kazıklar dikine toprağa oturtulmuş, arkasına da birbirine zincirle bağlanmış filler yerleştirilmişti. Şahne-i Pılan adamlarına emirler vererek, fillerin zırhlandırılmasını ve savaşa hazır tutulmasını istedi. Alâ ed-dîn Muhammed Şah'ın da Siri'ye gelmesi ile son hazırlıklar tammalandı ve Cemne kıyısından aşağıya inen Kili'yi geçerek Siri'ye yönelen Çağatay ordusunun hareketleri izlenmeye başlandı. Bkz. E. Konukçu, a.g.e., s.169

50 P. Hardy, *Historians Of Medieval India*, London 1966, s.29 vd.; U.N. Day, a.g.e., s.52; I.H. Kureyşi, a.g.m., s.6 vd.; J.Allan-T.W.Haig-H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History Of India*, Delhi 1969, s.225

51 V.D. Mahajan, a.g.e., s.114

52 İsemi, s.277; E.Konukçu, a.g.e., s.170; Beveridge, a.g.e., s.82

kumandasındaki yaklaşık ellibin kişilik Çağataylı ordusu Dû-âb denilen Ganj ve Cemne arasındaki düzlükleri yağmalamaya başladı⁵³. Bu bölge, Sultanın özel mülkiyetinde olup bu şehrin buğday ambarıydı. Çağataylıların Dehli'ye gelmeden durdurulmaları emrini veren Ala ed-dîn Muhammed, Melik Naik komutasında hazırlattığı kırkbin kişilik bir orduyu hemen bölgeye yolladı. Cemne Nehri yakınlarında Samana, Sambal ile Dehli arasında kalan Amroha'da karşılaşan iki ordu⁵⁴ 30 Aralık 1305 günü şiddetli bir muharebeye tutuştu⁵⁵.

Kalaçlar taarruzlarının daha ilk anlarında büyük bir zafer kazandılar. Savaş sonunda yolları kesilen Moğolların büyük çoğunluğu çöle kaçmaya çalışırken havanın çok sıcak olması dolayısıyla telef oldu, geriye kalanlar ise başta Ali ve Tartak olmak üzere birçok asker ve komutan da dahil olmak üzere esir edildi⁵⁶. Melik Naik umulmadık bir zafer kazanmış ve bol miktarda esir ele geçirmiştir⁵⁷. Bu arada Ali ve Tartak Hanlar günlerce deve sırtında sokaklarda gezdirilerek birçok hakaretlere uğradılar⁵⁸. Bir kısım esirler fillerin ayakları altında ezdirilmiş, bir kısmının ise başları uçurularak yeni inşa edilen binaların temellerine konulmuştu. Taragay'ın sonunun ne olduğu belli olmamakla⁵⁹ beraber Afganistan'a kaçmış olması muhtemeldir.

e- Kebek'in Akınları

Çağataylıların her seferinde Hindistan'da mağlup olmaları Duva Han'ın daha fazla gazaba gelmesine ve bir başka orduyu yollamasına sebep oluyordu. O, Ali Bey ve

53 Firişte, s.114, İsemi, s.297; E. Konukçu, a.g.e., s.171; S. Roy, a.g.m., s.29

54 Firişte, s.114.; İsemi, s.297; Nizam ed-dîn Ahmed, s. 162; E. Konukçu, a.g.e., s. 297; V.D. Mahajan, a.g.e., s.114

55 Nizam ed-dîn Ahmed, s. 162; E. Konukçu, a.g.e., s.171; I. H. Siddiqui, "Politics and Conditions in the Territories Under the Occupation of Central Asian Rulers in North-Western India- 13 th.&14 th. Centuries", *Central Asiatic Journal* XXVI/3-4, (1973), s.294; E. Türkmen, a.g.e., s.X vd.

56 Savaş sırasında ele geçirilen yaklaşık dokuzbin esir Dehli sokaklarında gezdirilerek Moğolların korkulacak insanlar olmadıkları halka ispat edilmeye çalışılmıştır. Bkz. İsemi, s.298

57 S. Roy, a.g.m., s.29

58 Ali Bey ile Tartak Han'ın Dehli'ye getirildikten sonra affedildikleri ve misafir edildikleri belirtilmektedir. E. Türkmen, a.g.e., s.X vd.

59 Taragay'ın daha sonraki hayatı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Afganistan'a kaçan Çağataylılar ile kaçtığı tahmin edilmektedir. İsemi, s.298; E. Konukçu, a.g.e., s.171; Beveridge,

Tartak'ın ölümünden sonra intikamlarını almak üzere Kebek⁶⁰ komutasındaki bir Çağatay ordusunu tekrar Hindistan'a gönderdi⁶¹.

Kebek, yaklaşık ellibin kişilik büyük bir ordu ile birlikte 1306 yılında Sind'i geçti ve Ravi'ye ulaşana kadar geçtiği bütün bölgeleri tahrip etti. Sultan Ala ed-dîn Muhammed ise Melik Tuğluk ve Melik Alâm gibi tecrübeli komutanları Melik Naib Kâfur ile birlikte bu Çağataylı kuvveti üzerine yolladı⁶². İki ordu Ravi nehri kıyısında karşılaştı. Başlangıçta iki tarafın da kuvvetleri bir üstünlük elde edemedi. Bunun üzerine Kebek, Kalaç ordusunun merkez kuvvetlerine karşı taarruza geçti. Bir anda dağılmayla karşı karşıya kalan ordusunu kısa sürede tekrar toparlamayı başaran Melik Kafur, Kebek kuvvetlerini geriye püskürttü. Bunu sağlarken Dipalpur valisi Melik Gazi Tuğluk, büyük yararlılıklar göstermiş, bu arada yolları tutan Kalaçlar geri çekilmek isteyen Çağataylıları başta Kebek olmak üzere aileleriyle birlikte esir aldılar. Bunların büyük çoğunluğu Sultan'ın emri ile öldürülürken kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bazı esirler de Dehli'ye, Sultana yollandı⁶³.

f- İkbalmend'in Akını

Duva Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kônçek(1307-1308)⁶⁴ de babasının defalarca düzenlediği Hind Seferlerini devam ettirmek istedi. Onun için İkbalmend komutasındaki yeni bir orduyu 1308 yılında Hindistan'a yolladı⁶⁵. Tai Boga adlı

a.g.e., s. 84; Ali Tartak ve Taragay'ın öldürüldüğü belirtilmektedir. K.S. Lal, a.g.e., s.146

60 Nizam ed-dîn Ahmed, s.162'de bu isim "Kebik" şeklinde geçer.; K.S. Lal, a.g.e., s.146'da Çağatay Hanı Duva Han ile Kebek'in hiçbir münasebetinin olmadığı belirtilemektedir. Oysa O'nun Duva Han'ın halfei olduğu aşikardır. Bkz. R.Grousset, a.g.e., s. 323 vd.

61 S. Roy, a.g.m., s.29 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s.114 vd.

62 U.N.Day, a.g.e., s.53; B.S.Nijjar, a.g.e., s.50

63 Sultana yollanan esirler arasında bulunan Kebek Han'ın boynuna ip takılarak Dehli sokaklarında gezdirildi. Bkz. İsemi, s.311; Nizam ed-dîn Ahmed, s. 163; S. Roy, a.g.m., s.30; B.S. Nijjar, a.g.e., s.50; K.S. Lal, a.g.e., s.146 vd.

64 Duva Han'ın ölümünden sonra onun yerine oğlu Kônçek Han Duva'nın ölümünden sonra onun yerine oğlu Kônçek Han hükümdar olmuştur. Kônçek Han'da isabetli tedbirler alarak babasının memleketinin gücünün artmasını sağlamış ve sınırlarını genişletmeyi başarmıştır. Kaydu Han'ın çocuklarının vilayetlerini idare edemeyeceğini görünce onun ülkesini Çağatay ülkesine kattı ve halkını kendi idaresi altına aldı. Nizamüddin Şamî, *Zafernâme*, (nşr. N. Lugal), Ankara 1987, s.16; A. Yuvalı, "Çağatay Han", *D İ A VIII*, s.176-178

65 İsemi, s.314, E. Konukçu, a.g.e., s.173

komutanın da iştirak ettiği Çağataylılar, Pencab'ı geçmeye çalıştılsa da Gazi Melik⁶⁶ 'in aldığı tedbirler sonunda pek ilerleme imkanı bulamadılar. Sonuçta Nagaur şehri önlerinde durdurularak savaşa mecbur edildiler. Çağataylı ordusu, Kalaçlar karşısında bir kez daha yenilgiye uğradı ve çok sayıda ölü ile birlikte esir verdiler⁶⁷. Bu yenilgiden sonra Moğollar uzun süre Hindistan'a girememiştir. Ayrıca sınır bölgelerinin idaresine memur edilen Gazi Melik'in aldığı tedbirlerle Kuzey Batı sınırlarında uzun süre sükûnet sağlanmış ve Çağataylılar tehdidi de ortadan kaldırılmıştır⁶⁸.

Alâ ed-dîn Muhammed'in, Moğollar karşısında Kuzey batı sınır şehirlerini koruma yönünde aldığı tedbirler, gelecekteki Moğol seferlerini engelleyecek kadar tesirliydi⁶⁹. Hiç bir direnmeyle karşılaşmadan Moğolların iki kez Dehli önlerine kadar gelebilmeleri Alâ ed-dîn Muhammed'e tehlikenin büyüklüğünü ihtar etmiş ve onu güçlü tedbirleri almaya sevketmiştir. Bunlar arasında kuzeye seferler düzenlemek de vardır. Hatta daha sonraları sınırdaki güçlerini artırarak kuzeye zaman zaman seferler de yapmışlardı.

Gazi Melik, Pencab ve Multan valiliklerine atandıktan sonra kendisine verilen güçlü bir orduyla her yıl Kâbil, Gazne, Kandahar ve Garmsir'e seferler yaparak pekçok ganimet toplamış ve bölgenin yerlilerini vergiye bağlamıştı. Sonuçta taarruzdan savunmaya geçen Moğollar, Gazi Melik'e karşı kendi sınırlarını müdafaa etmek zorunda kalacaklardı.

B-TUĞLUKLULAR DÖNEMİ'NDE YAPILAN SEFERLER

Dehli Türk Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Kalaç'ın hükümdarlığının son zamanlarında sağlığının bozulmasıyla birlikte yaşanan iç karışıklıklardan⁷⁰ sonra

66 Gazi Han Tuğluk 1305'de Lahor ve Dipalpur valiliklerine atanmış olup babası Balaban'ın meliklerinden biriydi. Gazi Melik sıradan bir er olarak göreve başlamış olup kısa sürede göstermiş olduğu başarılarıyla sınır şehirlerinin güvenliği görevi verilmiştir. B.S. Nijjar, a.g.e., s.50; I. H. Sıddiqui, a.g.m., s. 294

67 İsemi, s.314

68 H. Beveridge, a.g.e., s.84; U.N.Day, a.g.e.,s.56

69 Alâ ed-dîn Muhammed bu tedbirlerin dışında Sultan Balaban tarafından inşa edilen Kuhram, Sunam, Samana, Dipalpur, Multan ve Sind kalelerini tamir ettirerek başkente istilâları önlemek amacıyla şehrin etrafına büyük askeri sütunlar inşa ettirdi. Ayrıca bu kalelerin tamamı sadık ve tecrübeli komutanların liderliğinde güçlü askerlerle donatıldığı gibi Kuzeybatı sınırlarının muhafazası için ilave bir ordu da tahsis edildi

70 Alaaddin Muhammedşah'ın 1316 yılına doğru sağlığının bozulması üzerine Sultanlığın idaresi

hâkimiyet, yine bir Türk boyu olan Tuğlukluların⁷¹ idaresine geçmişti⁷². XIII. yy.'da Tuğlukluların hâkimiyeti altında bulunan Kuzey Hindistan, tekrar Çağataylılar ve daha sonra da Timurluların akınlarına maruz kalmıştır.

Gıyas ed-din Tuğlukşâh ünvanıyla Sultanlığın ilk hükümdarı olan Gazi Melik'(1320-1325)⁷³ in başa geçtiği sıralarda, 1324'te Çağataylıların Kuzey Hindistan'ı tekrar istilâ teşebbüsünde buldukları görülmektedir⁷⁴. Ancak Kalaç Sultanlığı döneminde Moğol istilâcılarına karşı görevlendirilerek büyük başarılar elde eden Gıyas ed-din Tuğlukşah, buna fırsat vermeyerek Çağataylıları ağır bir yenilgiye uğratmış ve

---

Melik Kafur adlı naibinin eline geçmiştir. Sultanın 16 Ocak 1316 yılında vefat etmesi üzerine daha fazla söz sahibi olan Naib, hükümdarlığın başına çocuk yaşta olan Şihabeddin Ömerşah'ı çıkarmış ve ileri gelen Türk meliklerini de merkezden uzak bölgelere tayin ettirmiştir. Bunun yanı sıra Mübarek Han dışındaki bütün şehzadeler hapsedilerek gözleri kör edilmiştir. Alaeddin Muhammedşah'ın karısı Melike-i Cihan Naibin bu faaliyetleri karşısında harekete geçerek Onu öldürmüştü ve Şehabeddin Ömerşah'ı da görevden alarak Mübarek Han'ı hükümdar olarak tayin etmiştir. Ancak O da 26 Nisan 1320'de bir suikast sonucu öldürülmüş ve yerine Hüsrevşah geçmiştir. Bu zat Türk olmayıp köle menşeliydi. Onun hükümdarlığı döneminde Alaeddin Muhammedşah tarafından uygulanan yasaları tamamen kaldırarak Hinduların Dehli Türk Sultanlığı içinde rahatça hareket edebilmeleri sağlamış ve bu sebeple de Türk Sultanlığı kısa sürede Hindulaşmaya başlamıştı. Bkz. V.D. Mahajan, a.g.e., s.151 vd.; M.Husain, *A Short History Of Hind-Pakistan*, Karachi 1960, s.145 vd.; H.Kulke-D.Rothermunh, *A History Of India*, London 1990, s.176; E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *D.G.B.İ.T. IX*, İstanbul 1993, s.424 vd.; Y.H. Bayur, a.g.e., s.316 vd.

- 71 Tuğluklular menşe olarak Türk boylarından Karaunalar (Karavniyeler)'e dayanmaktadır. B.P. Saksena, "Gıyasuddin Tuğluq", *A Comprehensive History Of India*, New Delhi 1970, s.460 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s.151
- 72 R.J. Majumdar, "Ghiyâs-ud-dîn Tughluq", *The Dehli Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.52
- 73 Gazi Tuğluk ve hükümdar olduktan sonra da Gıyaseddin Tuğlukşah olarak anılacak olan Melik Gazi, hayatının ilk dönemlerinde fakir bir kişi olup at çobanı sıfatıyla bir tüccarın hizmetinde Sind'e gelmiş ve burada bölgenin Emiri ve aynı zamanda Sultan Alaeddin Muhammed Kalaç'ın kardeşi olan Uluğ Han'ın hizmetinde bulunmuştur. Önce piyade daha sonraları da başarılı görülerek süvari askerleri sınıfına tayin edilmiş ve kısa bir süre sonra da Melik Gazi adıyla büyük emirler arasında yer almıştır. O, özellikle Kabil, Kandahar ve Gazne'de Moğollara karşı üstün başarılar göstermiştir. Bkz.; Muhammed Et-Tanci, *İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfetü'n-Nuzzâr fi Garaibi'l Emsar)*, (nşr.M.Çevik), İstanbul 1983, s...; E.Konukçu, a.g.m., s.420; B.P Saksena, a.g.m., s.461 vd.; B.S. Nijjar, *Pancab Under The Sultans (1000-1526)*, Dehli 1968, s.54 vd.; Ansar Zahid Khan, "The Sultanate Of Delhi and Regional States", *Road To Pakistan*, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s.98; S.F. Mahmud, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, Karachi 1992, s.102; M. Husain, a.g.e., s.145; T. Keightley, a.g.e., s. 15
- 74 Gazi Tuğluk'un aldığı tedbirler sayesinde Moğolların bu dönemde Hindistan'a girmeleri hatırlarına bile gelmemiştir. Bkz. Nizam ed-din Ahmed, s. 193; R.C. Majumdar, a.g.m., s.55 vd.; V.D. Mahajan, a.g.e., s.154 vd.; R.C. Jauhri, *Firoz Tughluq*, Agra 1968, s. 13 vd.

istilâcılarını geri çekilmek zorunda bırakmıştır⁷⁵.

Sultan Gıyas ed-dîn Muhammed Şâh (1325-1351)⁷⁶ ise; bu sırada reformlar yaparak Sultanlığın başkentini Dehli'den Devletabad'a nakletmiş ve bölge halkını da burada iskâna zorlamıştı⁷⁷. Bir müddet sonra da Dûab'da kıtlığın başlaması ve vergilerin artmasıyla birlikte Sultanlığın genelinde bir karışıklık tezahür etmişti. Sultan, idaresi altında bulunan bölgelerdeki isyan ve huzursuzluklarla meşgul olurken yıllardan beri sürekli kontrol altında tutulan Kuzey Batı sınırlarının muhafazasını da ihmâl etmişti. Dolayısıyla bu durum Maverâünnehr'de güçlenerek Afganistan'ı da hâkimiyeti altına almış bulunan Çağatay Hanı Tarmaşirin⁷⁸ (1326-1334) için iyi bir fırsat olmuştu⁷⁹. Bunu değerlendirmek isteyen Çağatay Hanı o sırada isyan halinde bulunan Tatta⁸⁰ âsileriyle birleşerek 1328 yılının sonlarına doğru Multan ve Lahor üzerinden Dehli önlerine kadar ilerleme imkanı bulabildi⁸¹.

Tarmaşirin, Siri'den Cud Tepeleri'ne (Salt Range) kadar olan bölgeyi tamamen istilâ ettikten sonra Lahor ve Samana içlerinden Bedaun'a kadar ilerlemişti. Girdiği bölgeyi tamamen yağmalayan Çağatay ordusunun, Hindistan'daki faaliyetleri hakkında dönemin kaynakları farklı bilgiler vermektedir⁸².

75 E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *DGBİT. IX*, s.434; B.P.Saksena, a.g.m., s.473; A.L. Srivastava, a.g.e., s.192; I. H. Siddiqui, a.g.m., s. 295

76 T. Keightley, a.g.e., s.15; Gıyas ed-dîn Tuğlukşah'ın vefatından sonra Muhammed b. Tuğluk Gıyas ed-dîn Tuğlukşah ünvanıyla Tuğlukluların ikinci hükümdarı olmuştur. Onun döneminde hükümdarlığın sosyal düzeninde meydana gelen bir takım bozukluklar beraberinde hükümdarlık idaresindeki birçok bölgede isyanların başlamasına sebep olmuştur. Geniş bilgi için bkz.; H.G. Rawlinson, *A Concise History Of The Indian People*, Oxford 1958, s.158 vd.; E. Konukçu, a.g.m., s. 435; K.A. Nizami, "Muhammed bin Tuğluk", *A Comprehensive History Of India*, New Delhi 1970, s.481 vd. ; A.Zahid Khan, a.g.m., s.99 vd.

77 R.C. Majumdar, "Muhammad Bin Tughluq", *The Dehli Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.62 vd.; A.L. Srivastava, a.g.e., s.203

78 Budist olan bu Çağatay hükümdarı İslamiyeti kabul ederek Alâ ed-din ünvanını almıştır. R.C. Majumdar, "Muhammed bin Tughluk", s.71

79 R.C. Majumdar, a.g.e., s.70; K.A. Nizami, a.g.m., s.498; V.D. Mahajan, a. g.e., s.171; E. Konukçu, a.g.m., s.434

80 Karaçi'nin kuzeyinde, Sind sahilinde olan bölgenin adıdır.

81 R.J. Majumdar, a.g.m., s.72; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (nşr. K.Y. Koprıman- A.İ.Aka), Ankara 1975, s.280; R.C. Jauhri, a.g.e., s.41 vd.

82 Firîşte'ye göre; Tarmaşirin, Hindistan'a hakim olmak amacıyla büyük ve kuvvetli bir orduyla harekete geçti ve Lamghan, Multan ve havalisini itaat ettirerek Dehli'ye doğru hızla ilerledi. Zor durumda kalan Sultan, Tarmaşirin'e rüşvet vererek O'nu geri dönmeye razı etti. Büyük miktarda

Ishwari Prasad, Firişte'nin görüşünü desteklerken W. Haig; istilâ hadisesini kabul etmekle birlikte istilâcılara rüşvet verildiği fikrine katılmamaktadır. M. Husain ise; hâdiseye daha farklı bir yorum getirmektedir. O'na göre Tarmaşirin, 1326'da Gazne'ye yakın bir mahalde Emir Çoban adlı bir komutan tarafından mağlup edilince mülteci olarak Hindistan'a gelmişti. Önce Pencab'a daha sonra da Multan'dan Dehli'ye kadar kaçarak Sultan Muhammedşah'a sığınan Tarmaşirin'e Sultan, yardım amacıyla beşbin dinar vermiş ve Tarmaşirin geri dönmüştü. Ancak bu görüşü doğrulayacak bir kaynak olmadığı gibi bazı kaynaklar bunun tam tersini kaydetmektedirler. Yalnız gerçek ne olursa olsun Tarmaşirin'in Hindistan'a gelmesiyle kaybolması bir olmuştur. Ancak bu seferde de Çağataylılar yağma etmişlerdir⁸³.

Tarmaşirin seferi, Moğolların Hindistan'a yaptığı son sefer olacaktır. Bundan sonra Timurluların Hindistan'a yöneldiği 1397 yılına kadar yaklaşık elli yıllık sürede Kuzeyden Hindistan'a bir akın olmamıştır⁸⁴.

---

servete kavuşan Tarmaşirin, Gücerat ve Sind'i yağmalayarak geri dönmüştü. Tarih-i Mübârek Şâhî'ye göre ise; Sultan Muhammedşah, Tarmaşirin komutasında Dehli önlerine kadar ilerleyen Moğol istilâcılara karşı savunma hareketine geçmiş ve Moğollar kendi istekleriyle geri dönene kadar savunma tedbirlerini devam ettirmişti. Nizamü'd-dîn Şami de bu görüşü desteklemektedir. Bkz. K.A. Nizami, a.g.m., s.498; T.W. Haig, "The Reigns Of Ghiyas-ussin Tughluq And Muhammed Tughluq and The Second Conquest And Revolt Of The Deccan", *The Cambridge History Of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.143; V.D. Mahajan, a.g.e., s.171

83 R.C. Majumdar, a.g.m., s.72; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.129 vd; A.L. Srivastava, a.g.e., s.203; V.D. Mahajan, a.g.e., s.171; H. Beveridge, a.g.e., s.88; K.A. Nizami, a.g.m., s. 409; W. Haig, a.g.m., s.143

84 Tuğluk Hükümdarı Firuzşah döneminde (1351-1388) 1358'de bir Moğol ordusunun Dipalpur'a ulaştığı dolayısıyla bu seferin Çağataylıların, Tuğluklular dönemindeki üçüncü ve son seferi olduğu yönündeki bir görüş mevcut ise de; bkz. R.C. Jauhri, *Firoz Tughluq*, Agra 1968, s.53 vd.; I. H. Siddiqui, a.g.m., s. 297

V. BÖLÜM

TİMURLU SEFERLERİ

A- HİNDİSTAN'A YÖNELİŞ

Tuğluklular hâkimiyetinin, XIV. yy.'ın son çeyreğinden itibaren zayıflamaya başlamasıyla¹ birlikte Kuzey Hindistan'da iç karışıklıklar da arttı. Bölgedeki müslüman valiler ve başta Gokharlar olmak üzere Hindu rascalıkların herbiri bağımsızlıklarını ilân ederek müstakil hâkimiyetler tesis etmeye yönelmişlerdi². Başkent Dehli'de bile birbirinden bağımsız iki hâkimiyet tesis edilmişti. Bunlardan biri Dehli'yi diğeri de Firuzabad'ı merkez seçmişlerdi. Bunların haricinde; bir üçüncü grup da kaleyi işgal ederek iki taraf arasında denge sağlama gayreti içerisindeydi. Sonuçta bu grup çok şiddetli çatışmalardan sonra da olsa diğerlerine hâkimiyetini kabul ettirmeyi başaracaktır. Tabii ki, bu hâdiselerin geçtiği sırada Tuğluk hâkimiyeti altındaki bölgelerde büyük bir kargaşa

-
- 1 Tuğluklular hükümdarı Firuz Tuğluk'un vefatından sonra torunu Gıyas-ed dîn tahta geçti. Bu hükümdar Firuz Tuğluk'un oğulları Ebubekir ve Muhammed üzerinde de hâkimiyet sağlayarak üstünlüğünü ispatlamıştı. Ancak, bir müddet sonra Gıyas-ed dîn katledilmiş ve yerine Nasireddin Muhammed Tuğluk ünvanıyla Ebubekir, getirilmiştir. Onsekiz ay gibi kısa bir süre hakim olduktan sonra azledilen Ebubekir de 1394'de öldürülecektir. Onun ölümünden sonra halefi Hümayun da, kırkbeş gün sonra aniden ölmüştür. Neticede çok kısa bir süre de üç hükümdar değişikliği olmuştur. Bkz.; H. Beveridge, *History of India I.*, London , s.92; Y.H. Bayur, *Hindistan Tarihi I.*, Ankara 1987, s.331 vd.; S.A.H. Haqqı, *Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem: 1206-1414*, Ankara 1984, s.36
  - 2 Tuğluklular Hükümdarı Hümayun'un vefatından sonra kardeşi Mahmûd Han tahta geçti. Ancak O, Caunpur valiliğine atadığı Melik Server adlı bir Lodi ileri geleninin tesirinde kalmaktaydı. Nitekim bu kişi bir müddet sonra müstakil bir hanedanlık tesis edecektir. Mahmûd Han daha sonra da İkbâl Han ünvanıyla anılan Mallu Han'ın kontrolüne geçmiştir. Sultanın bu dirayetsizliğinden memnun olmayan saray mensuplarının bir kısmı Mahmud'un yeğeni Nusret Han'ı Sultan ilan ettiler. Böylece bir süreliğine de olsa Dehli ve havâlisi iki ayrı grup tarafından desteklenen ayrı hükümdarlarca yönetilmeye başladı. Bkz. E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *DGBİT IX*, İstanbul 1993, s.438; T.W.Haig, "Muhammed b.Tuğluk", *İ A XII/1*, s.483; İbn Arabşâh, Ebu'l Abbas Şihabeddin Ahmed b.Muhammed ed Dimeşki, *Acaibü'l Makdur Fi Nevâibi'd Timur*, (nşr. A.Faiz El Hamisi), Beyrut 1986, s.163; İbn Arabşâh, *Tarih-i Timur*, (nşr. Nazmi-zâde Hüseyin Murtaza Efendi), İstanbul 1861, s.78; B.S. Nijjar, *Pancab Under The Sultans (1000-1526 A.D.)*, Delhi 1968, s.62; S.F. Mahmud, *İslâm Tarihi*, (nşr.A.Kevenoğlu, A.Sümer), İstanbul 1962, s.152; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (nşr.R.Uzmen), İstanbul 1997, s.416

yaşanmaktaydı³.

Kuzey Hindistan'da bu hâdiseler gelişirken Asya'da güçlü bir hâkimiyet tesis eden Timur(1370-1405)⁴ da, bütün dikkatini bu bölgeye yöneltmiştir⁵. Ona rağmen Hindistan'ın efsanevî zenginliklerinin yanısıra, İskender ve Çingiz Han'ın bu ülkeye yaptıkları seferlerle şöhretlerinin ölümsüzleştiği düşüncesi O'nu böyle bir sefer yapmaya heveslendirmektedir. Fakat O, bu niyetini ileri gelen komutanlarına açıkladığında, "Hindistan'a sahip olur da orada kalırsak sülâlemiz yok olur, çocuklarımız ve torunlarımız kendi geçmişlerini, örf ve adetlerini, dillerini unuttur ve vahşilere karışır"⁶ şeklinde bir cevapla karşılaşmıştır. Başkalarının yapamadığını gerçekleştirmiş, olağanüstü bir lider olmak arzusunun dayanılmaz tahriki⁷ O'nu Hindistan'a yönelten esas sebebi teşkil edecektir⁸.

3 İbn Arabşâh, *Acaibü'l Makdur*, s.164; H. Beveridge, a.g.e., s.92; Mihail İgantıyeviç, *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütûhatları*, (nşr. B.Kuban, S.F.Gökçaylı), Ankara 1953, s.136

4 Emir Timur veya Timurlenk, 1336'da Semerkand'ın kuzeyindeki Keş şehri civarında bulunan Hoca-İlgar köyünde doğmuştur. O, Barlas Türklerinin Küregenli kolunun lideri Emir Taragay'ın oğludur. Annesi Tekine Hatundur. Onun 1360 yılına kadar ki hayatı hakkında fazla bir kayda rastlanmamaktadır. Kendisi soyunu Moğol Hükümdarı Çingiz Han'a dayamakta ve buna bağlı olarak da Çağatay Hanlığını ele geçirip, bölgedeki hakimiyeti yeniden canlandırmayı planlamaktaydı. Bunun için de Semerkant'ı merkez olarak seçmişti. Nitekim kısa sürede Çin Seddi'nden Avrupa sınırlarına kadar ilerlemeyi başarmıştı. Geniş bilgi için bkz.; Tâc as-Salmânî, *Tarihname*, (nşr. İ.Aka), Ankara 1988, s.10; S.F.Mahmud, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, Karachi 1992, s.107; H. Beveridge, *History Of India I*, London, s.94; W. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamanı*, (nşr. İ. Aka), Ankara 1997, s.12 vd.; İ. Aka, "Timurlular Devleti", *DGBİT IX*, İstanbul 1993, s.186 vd.; H.N. Orkun, *Türk Tarihi*, İstanbul 1948, s.142 vd.; E. Tekin, *Timur ve Devlet Yönetim Stratejisi*, İstanbul 1994, s.27 vd.; C.E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, (nşr.E.Merçil,M.İspirli), İstanbul 1980, s.206; L. Bouvat, *L'Empire Mongol VIII*, Paris 1927, s.40; M. Habib, "The Asiatic Environment", *A Comprehensive History Of India V*, (nşr. M.Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.100 vd.

5 I.H. Sıddıqui, "Politics and Conditions in the Territories Under the Occupation of Central Asian Rulers in North-Western India-13 th & 14 Centuries", *Central Asiatic Journal XXVII/3-4*, (1973), s.306; J.C. Majumdar, "The Invasion of Timur and The End Of The Tughluq Dynasty", *The Dehli Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.116; J.Allan-T.W. Haig-H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, (nşr. J.Allan), Delhi 1969, s.251; H. Kulke-D. Rothermund, a.g.e., s.178; M. Husain, a.g.e., s.158; V.D. Mahajan, a.g.e., s.201; A.L. Srivastava, a.g.e., s.228

6 Adamlarının muhalefeti karşısında Timur; Kur'an-ı Kerim'i açarak "Ey Peygamber sadık olmayanlara ve ahlâksızlara karşı savaş" âyetini okuyarak onların itirazlarının yanlışlığını göstermek istemişti. Bkz. M. Prawdin, *L'Empire Mongol Et Tamerlan*, Paris 1937, s.234

7 Bkz. L. Cahun, *Introduction L'histoire De L'Asie*, Paris 1896, s.490

8 Timur, bölgeyi fethetmek yada büyük ganîmetlere sahip olmak gibi bir amacın ötesinde imansızları imha etmek niyetinde olduğunu belirtmekteydi. Bkz. Gıyaseddin Hondmir Muhammed Bin Hamidüddin Mirhond, *Habibü's Siyer III*, (nşr.Muhammed Debir Siyaki), Tahran (1353) 1934,

Muhafiflerini sadece azarlayarak cezalandıran Timur, Dehli Türk Sultanlığı'nda hakimiyetin yerli unsurların eline geçmek üzere olduğu bir sırada Hindistan'a sefer için derhal hazırlıkların yapılmasını emretti⁹ bir yıl sonra Ceyhun kıyılarında yaşayan Türk kabilelerinden toplanan doksanikibin atlıdan oluşan bir orduyla bu ülkeye yönelecek olan Timur, otuzbin atlıdan oluşan bir orduyu torunu Pir Muhammed'in liderliğinde Kâbil'den Pencab'ın doğusuna doğru görevlendirdi¹⁰. Hindistan'a ilk yönelen Pir Muhammed olup 1397-98 kışında Uçç'u ele geçirdikten sonra buradan Multan'a yönelmiştir¹¹.

a- Emir-zâde Pir Muhammed Bahadır'ın Multan'ı İşgali

Timur, Hindistan'a sefer yapmaya karar verdiğinde oğlu Pir Muhammed Bahadır komutasında bir orduyu Pencab yöresine göndermiş, 1396-1397 kışında da bu ordu Uçç'u ele geçirerek Multan'a yönelmişti. Dolayısıyla babası Hindistan'a girdiği sırada Pir Muhammed Bahadır Han, Hindistan'da; Multan yöresinde bulunmaktaydı¹².

s.469; V.D. Mahajan, a.g.e., s.201; **Benim Devletim Tüzükat-ı Timûrîn ve Cengiz Yasası Timur (Doğu Devlet Yapılarına Giriş:1)**, (nşr. A. Yaşçın), İstanbul 1974, s.28'de ise ;"Timur'un Hind Seferinin en geçerli nedeni İslâmiyeti Hindistan'a yaymaktı. Tarihçiler çoğu zaman buna inanmamışlardır. Ama bir gerçek var ki müslüman bir komutan putperest bir ülkeye şahsi menfaati için de gitse İslâmiyetin yararınadır..." şeklindedir. Ayrıca bkz. Nizamüddin Şâmî, **Zafernâme**, (nşr.N.Lugal), Ankara 1987, s.206'da Dehli başta olmak üzere Hindistan'ın bazı bölgelerinde, İslâmiyetin yayılmış olması ve dirhem ve dinarların üzerinde kelime-i tevhid yazılmış olmasına rağmen bölgenin kâfirlerle dolduğunu, buradaki müslüman hükümdarların ise bunlardan vergi almanın haricinde serbest bıraktıklarını, kâfirlerin bu hareketlerine hiçbir şekilde engel olmadıklarından dolayı bölgeye bir sefer yapmaya karar vermişti, şeklinde izah edilmektedir.

- 9 Timur'un bu seferinin tehlikeli ve zor olacağını düşünen bazı emir ve melikler başlangıçta O'nu bu fikrine karşı çıkmışlarsa da daha sonra Hükümdarlarının çok kararlı olduğunu anlayınca onlar da bu fikre iştirak etmek zorunda kalmışlardır. Mahmud Han, Emir-zâde Sultan Hüseyin Bahadır, Emir-zâde Rüstem Bahadır, Gıyaseddin Tarhan, Emirzâde Cihanşâh Bahadır, Hamza Togay Barlas, Emir Şeyh Arslan, Sevincik Bahadır ve sonradan katılan Timur Kutluğ Oğlan, Emir İdigü, Hızır Hoca Oğlan, Emirzâde Şeyh Nureddin gibi komutanlar başlangıçta sefer fikrine karşı çıkanlar arasında yer almaktaydılar. Bkz. Nizamüddin Şâmî, s.207 vd.; L. Cahun, **Introduction L'histoire De L'Asie**, Paris 1896, s.490; M. Prawdin, **L'Empire Mongol et Tamerlan**, Paris 1937, s.234; V.D. Mahajan, a.g.e., s.201
- 10 M. Prawdin, a.g.e., s.234; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.136; A.L. Srivastava, a.g.e., s.229
- 11 H. Beveridge, a.g.e., s.93; **Benim Devletim Tüzükat-ı Timûrîn ve Cengiz Yasası**, s.29; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62; M. Habib, "The Asiatic Environment", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.118; M. Husain, a.g.e., s.158
- 12 Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.49; T. Keightley, **History of India , From the Earliest Times To the Present Day**, London 1847, s.15

Pir Muhammed'i oldukça kalabalık bir ordu ve sekizyüz file karşılayan Multan valisi Sarang Han¹³, Timurlulara karşı şiddetli bir direnme göstermiş ise de Sind'in değişik bölgelerinden gelen askerlerin oluşturduğu birlikleri¹⁴ dağılmaktan kurtulamadı. Çevreye dağılan Multan ordusunun bir kısmı Timurlular tarafından takip edilerek imhâ edilirlerken geriye kalanların önemli bir bölümü de nehrin sularında boğulacaklardır. Bunun üzerine pek az bir kuvvetle Multan'a kapanan Sarang Han, altı ay boyunca şehri savunacak ancak yardım alamadığı gibi başgösteren kıtlık sebebiyle de Mayıs 1398'de teslim olmak zorunda kalacaktır¹⁵.

b- Hindukuş Yöresinde Gerçekleştirilen Tenkil ve Tedip Harekâtı

Timur, emrindeki kuvvetlerle Mart 1398'de Semerkant'dan ayrıldıktan sonra Ceyhun üzerinden Hindistan'a yönelmiş ve bu ülkenin giriş kapısı konumunda olan Kabil'e gelerek burada konaklamıştı¹⁶. Bütün birlikler Kâbil'de toplandıktan sonra 15 Ağustos 1398'de buradan hareketle Azlık Hulüm üzerine yürüyen Timurlu kuvvetleri, Kafiristan'a yayılmak üzere Hindukuş silsilesinden geçerek İnderab'a¹⁷ girdiler¹⁸. Burayı ele geçiren Timur, harekete devam ederek Pardis'e daha sonra da Kabuk'a ilerlemiştir¹⁹.

Hindistan seferini ânî bir taarruz haline dönüştürmek isteyen Timur, bilinen yolların dışında fazla bilinmeyen bir güzergâhı seçtiği gibi askerinin yürüyüş kollarını da çok farklı bir şekilde oluşturdu. Sadece bazı komutanların atlarına binmesine müsaade eden Timur, umûmîyetle geceleri yürümek sûretiyle günde sadece birkaç merhalelik yol gidecek şekilde ilerlemekteydi. Onun için atlar da büyük bir gizlilik içerisinde ileri

13 Sarang Han, Tuğluklular Sultanlığı'nın veziri Mallu Han'ın kardeşidir.

14 İbn Arabşâh, s.163

15 H. Beveridge, a.g.e., s.94; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.137; H. Hookham, Tamburlaine The Conqueror, London 1962, s.191; B.P. Saksena, "Firuz Shah Tughluq", A Comprehensive History of India, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.624

16 Muhammed Habib, a.g.m., s.119

17 İnderab kaynaklarda Andırab, Andırav, İndırab şeklinde de geçer.

18 Hondmir III, s.469; T. Keigthley, a.g.e., s.16

19 Timur bölgeye girdiğinde bölge halkı kâfir ve mecûsîlerin zulmünden şikâyet ederek "biz müslümanız; kâfirler her sene bizim mallarımızdan bac ve haraç olarak mal alıyorlar. Eğer biz vermekte tereddüt gösterirsek bizim erkeklerimizi öldürüyorlar, karı ve çocuklarımızı esir alıyorlar" şeklinde şikayette bulunmuşlardı. Bkz.; Nizamüddin Şâmî, a.g.e., s.209; M. İgnatiyeviç,

bölgelere sevk edilmekteydi. Kendisi Hindukuş silsilesinin en güç mahâlinden geçmeyi planlarken komutanlarından Burhan Oğlan ile Emir-zâde Rüstem'in mâhiyetinde teşkil eden önemli bir kuvvet de Ketur taraflarını vuracaktı²⁰. Bu arada daha Kâbil'den ayrılırken Emir Süleyman, Multan önlerindeki Pir Muhammed'e katılmak üzere gönderilmiş bulunuyordu.

Timur'un yöneldiği bölge; Hindistan'ın bilinen zenginliklerine sahip olmamakla beraber halkın bağımsız olarak hayatlarını devam ettirdiği bir yerd. Timur ve ordusu bazı yerlerde karların altından tüneller açarak, yolu dar ve yüksek olan dağlık bölgeye çıkmışlardı²¹. Yaz mevsimi olduğu için gündüzleri güneşin tesiriyle karlar erimekte ve su içerisinde kalan atların ayakları akşama doğru buz tutmaktaydı. Bu sebeple kar sularının donması için gece beklenirken gündüz de hayvanların ayaklarına keçe sarılıyordu²². Buna rağmen Timur ordusu az sayıda atla Hindukuş'un yüksek bölgelerine çıkabilmiştir. Dağlık bölgeye ulaşan Timur, ahâlinin tamamen bölgeyi boşalttığını gördü. Burada yaşayan Endicanlılar²³ değişik yollar ve mağaralardan gizlice kaçarak kurtulmaya çalışmışlardı²⁴. Ona rağmen Meckurlar şiddetle mücâdele ettiler. Bu arada Çerke müstahkem mevkiine ulaşıldı ve buradaki kale üç günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirildi. Alınan esirlerden İslâmı tercih etmeyenler katledildiler. İhtida edenler ise kısa sürede tekrar eski dinlerine döndükleri için şiddetle cezalandırıldılar²⁵. Nizamüd-dîn Şâmî, bunların kafatasından kümbetler oluşturulduğunu, hatta ibret için yöreye durumu anlatan kitâbeler dikildiğinden bahseder. Timur altmış yaşın üzerinde olması sebebiyle halatlardan yapılan merdiven sayesinde aşağıya inebilmiştir. Bu arada hükümdarın atlarından da sadece ikisi hariç diğerleri kurtarılamamıştır. Sonuçta tamamen yaya kalan Timur'un ordusu

---

a.g.e., s.136; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62

20 R.C. Majumdar, a.g.m., s.116 vd.

21 Bölge halkı putperest olup hepsi siyah renkte elbise giyinirler ve hiç kimsenin anlayamayacağı bir dille konuşurlardı. Nizamüddin Şâmî, s.209; J.C. Majumdar, a.g.m., s.117; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.136

22 M. Prawdin, a.g.e., s.235

23 Bunlar putperest olup siyah elbise giyinir ve yabancıların anlaması mümkün olmayan bir dille konuşurlardı.

24 M. Prawdin, a.g.e., s.235

25 J.C. Majumdar, a.g.m., s.117

Endicanlılara karşı çok zor şartlarda mücâdele vermişti²⁶. Burada Hindistan'ın değişik bölgelerinden gelen elçileri kabul eden Timur, onlara nasıl bir tehlike ile karşı karşıya olduklarını anlatarak kendisine tâbi olmalarını istedi. Elçi gönderenlerden birisi olan Keşmir hakimi İskender Şâh, Timur'a biat edecektir.

c- Ketur'a Ordu Gönderilmesi

Timur, Endicanlılar üzerinde yürürken Burhan Oğlan komutasındaki bir orduyu da Ketur²⁷'a göndermişti. Onlara verilen talimatta kaleyi kuşatmalarını ve yeni bir haber gelene kadar da harekete geçmemelerini emretmiştir. Burhan Oğlan ve beraberindekiler hükümdardan emir gelmesini beklemeden Ketur'a yürüdüler. Ama daha düşman ordusu görünmeden başta Burhan Oğlan olmak üzere birliklerinden büyük bir kısmı dağıldı²⁸. Bunu tesbit eden düşman gayrete gelerek Timurlu ordusunun peşine düştü. Bunun üzerine geriye kalanlar büyük bir azimle çarpıştılar ama Adine, Şeyh Hasan Devletşâh Tad gibi komutanlarıyla birlikte tamamına yakını hayatlarını kaybetti.

Timur, emrinin dışına çıkılmasından pek hoşlanmayan bir hükümdardı. O sebeple Ketur'a gönderdiği üstelik de mağlup olan komutanlarına çok kızdı. Buna rağmen Çerke yöresindeki putperestleri tenkil eder etmez Muhammed Azad kumandasında bir takviye

26 M.Prawdin,a.g.e., s.235; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62'de İndus'u 20 Eylül 1398'de geçerek Dhankot'a girdiği belirtilmektedir. Nizamüddin Şami, s.209 vd. da "...bir gün önce ordunun gelmekte olduğundan haberdar olunca dağın tepesinde kovuklarına çekilmişlerdi. İslâm askerleri onların koyunlarını aldılar, evlerini barklarını yaktılar. Kâfirler bu dağın sarplığına güveniyorlar, kimsenin oraya geleceğini zannetmiyorlardı. Ordu oraya geldiğinde Emir, emretti; askerler dört bir taraftan dağın üzerine çıktılar. Emir Arslan cavungar kanbulunde idi, herkesten evvel düşmanı sürdü. Mecktür kâfirlerine galebe gelerek Mecktür'ü aldı. Ali Sultan da başka taraftan hücum ile düşmanın mevzilerini işgal etti. Şâhmelik ve bütün ordu efrâdı çok fedakârlıkta bulundular. Yalnız üç kişinin eceli geldiğinden dağın üstünden düşüp helak oldular...", Bölge halkı Timur'un ordusunun kılıçlarıyla hayatlarını kaybederken gördüncü gün teslim olmak zorunda kalmışlardı. Ancak Timur, İslâmiyeti kabul etmeleri kaydıyla affedeceğini belirtince Hindular İslâmiyeti kabul etmek zorunda kalmışlardı. Fakat Timur'un bölgeden ayrılmasıyla birlikte onlar yeniden İslâmiyeti terkedince Timur geri dönerek halkın büyük çoğunluğunu kılıçtan geçirerek geriye kalanını esir almıştır, şeklinde anlatılmaktadır.

28 L. Bouvat, *Histoire Du Monde L'Empire Mongol VIII*, Paris 1927, s.52; M. Habib, a.g.m., s.119; Nizamüddin Şami, s.211'de "Çingiz Han zamanından bugüne kadar kıyat cinsinden böyle bir namussuzluğu kimse görmemişti"diyerek Burhan Oğlan'ın davranışını tenkid eder. Ama yine aynı zamanda Özbek soyunda da benzer bir davranış sergilendiğini kaydeder.

kuvveti gönderdi. Bu kuvvetler bölgeye ulaştığında Burhan Oğlan, savaş meydanını çoktan terketmişti. Ama Muhammed Azad, Ketur halkı ile yeniden savaşa girerek onları yenilgiye uğrattı ve Timurlu askerlerinden aldıkları silahları ele geçirip, sahiplerine geri verdi. Timur, Ketur'da gösterdiği başarılarından dolayı Muhammed Azad'ı kıymetli hediyelerle mükâfatlandıracağı²⁹.

ç- Timur'un İryab Seferi ve Sind'e Geçilmesi

Ketur meselesi halledildikten sonra İryab bölgesinin halkı Timur'a müracaat ederek Vergüti adlı bir Afgan kabilesinin zulmü dolayısıyla bölgelerinde rahat yaşayamadıklarını; Timur'un kendilerine yardım etmesini istemişlerdi. Bu dileklerini kabul eden Timur, büyük bir orduyla Gaznin yolundan dönerek İryab'a yönelmiş ve sözkonusu kabileyi teslim olmaya mecbur etmiştir³⁰. Bu arada harabe haline gelen İryab Kalesi'ni de askerlerine tamir ettirerek halkın gelecekte de rahat etmesini sağlamaya çalışmıştır. Neticede bu kale on dört günde tamir edilecektir. Ancak itaat altına alınan Vergüti kabilesi 30 Ağustos 1398 cuma günü kaleden kaçmak isteyince kapılar Timurlular tarafından tutularak bu kabileyi bağlı ikiyüz civarında muharip öldürülmüş, kadın ve çocukları da esir alınmıştır. Neticede Timur, kaleyi Vergüti kabilesinin elinden alarak İryab halkına teslim edecektir³¹. İryab meselesi halledildikten sonra 1 Eylül 1398'de Timurlu ordusu Şunuzan tarafına ilerlemiştir. Bu bölgede iki gün kaldıktan sonra Timur, Emir-zâde Halil Sultan Bahadır'ı da Kıpçagay yolundan Bannu'ya gönderirken bir gün sonra Nağz Kalesi civarına ulaştı. Bölgeye hâkim olan Pürniyani kabilesi metbuluğun gereğini yerine getirmemiş, emir verildiği halde asker göndermedikleri gibi itaat de etmek istememişlerdir. Bunun üzerine derhal kabilenin üzerine yürüten Timur, şehri yerle bir ederken çok sayıda isyâncıyı da öldürmüştür. Bu arada kabilenin reisi olan Umil, Timur'a yalvararak affedilmesini sağlamış ve Pürniyaniler de kılıçtan geçirilmekten kurtulmuştur³². Bu arada daha

29 Nizamüddin Şami, s.209 vd.

30 Hondmir III, s.470

31 M. Habib, a.g.m., s.119

32 Şeraf ed-din Yezdi, s.40 vd.'da Nağz Kalesi'nin idaresini mâhiyetindeki adamlarından birine bıraktıktan sonra Sultan'ın Bannu tarafına hareket ettiği, bu arada Emir Süleymanşâh'ı da

Kabil'deyken Nağz Kalesi'ni tamir için Horasan askerleriyle birlikte bölgeye gönderilen Emir-zâde Süleymanşâh ise kaleyi tamir ederek tamamlamıştı. Fakat Timur, Nağz'a ulaşmadan iki gün önce yöredeki Kelatlılar kabilesinin isyân ettiğini öğrenen Süleymanşâh, süratle bu kabile üzerine yürüyüp isyâncıları cezalandırarak hükümdara iltihak ettiğinden iltifata mazhar olmuştu³³.

13 Eylül 1398 Cuma günü Sind Nehri kıyısında Timur, bir köprü kurulmasını emretti. Bu arada civar bölgelerdeki racaların elçileriyle Hicaz'dan gelen elçileri kabul etmişti³⁴. Hükümdar bunlara ikram ve izzette bulunarak bu arada Keşmir hâkimi İskender Şâh'ın elçisine de iltifatlarda bulunmuş ve emrinin Dipalpur'da kendisine iltihak etmesini istemiştir. İskender bu isteğini yerine getirirken³⁵ Timur yörenin ve eşraftan ileri gelenlerin arzlarını da kabul etmekte devam etti.

B- TİMUR'UN HİNDİSTAN'A GİRİŞİ

Timur'un Semerkant'tan ayrıldıktan sonra takip ettiği güzergâh O'nun hedefinin Dehli olduğunu göstermekteydi. Harekâtın girişimi de hep bu yönde olmuş ve sonuçta Timur, Sultan Celâl ed-dîn Harezşâh'ın Çingiz'in önünden çekilirken Sind'i geçtiği nokta da 13 Eylül 1398 Cuma günü ordugâhını kurmuştu.

a- Timur'un Sind'deki Faaliyetleri

Sind'de karargâh kurduktan oniki gün sonra 24 Eylül 1398'de bütün askerleriyle birlikte Hindistan içlerine yürümek üzere yapılan köprüden bu nehri geçmiş³⁶ Ceri veya Celâli Çölü³⁷ 'ne dolayısıyla Tuğluk arazisine ayak basmıştı³⁸. Burada Cud Dağı racalarını

Multan önlerinde bulunan Pir Muhammed'e yardıma gönderdiği kayıtlıdır.

33 Bkz. Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.40

34 M. Prawdin, a.g.e., s.235 vd.; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62'de de Timur'un 20 Eylül 1398'de Sind'i geçerek Kabuk yakınlarında Dhankot'a girdiğini ve elçileri burada kabul ettiğini kaydeder.

35 İskender, büyük bir orduyla Dipalpur'da Sultan'ın huzuruna çıkacaktır. Nizamüddin Şami, s.214; Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.41; M. Prawdin, a.g.e., s.234; T. Keightley, a.g.e., s.16

36 R.C. Majumdar, a.g.m., s.117

37 Harezşâhlar Hükümdarı Celâl ed-dîn Harezşâh'ın Çingiz Han ile yaptığı muharebeden sonra sığındığı bölge olmasından dolayı bu bölgeye "Çöl-i Celâli" de denilmektedir. Bkz. Şerafeddin Ali Yezdi, s.41; Nizamüddin Şami, s.214

kabul etmiş ve onlara iltifatlarda bulunmuştur. Bu arada birkaç ay önce Multan'a yardım için gönderdiği Emir-zâde Togay Bogay Barlas da yağmur sebebiyle çekilmek zorunda kaldığı Cud tarafından gelerek Timur'a katılmıştır.

aa- Şihab ed-dîn Mübarek Tamim'in Mağlup Edilmesi

Şihab ed-dîn Mübarek Tamim, Celum³⁹ nehri kıyılarında yer alan muhkem bir kalenin hâkimiydi. Çok güçlü olmasına rağmen bir yıl önce bölgeye giren Mirza Pir Muhammed Bahadır'ın baskısına maruz kalmış ve O'na itaat ile çeşitli hizmetlerde bulunmuştu. Ancak Timur, Sind'i geçtiği sırada müstakil hareket etmeye başlamıştı. Emir-zâde Şeyh Nureddin, 26 Eylül 1398 Perşembe günü Şihab ed-dîn Tamim üzerine gönderildi⁴⁰. Timurlu ordusu bir ada üzerinde derin bir hendek ve oldukça yüksek surlara sahip bir kaleyle karşılaştı. Ona rağmen muhasara çok şiddetli geçmekteydi. Bir ara Şihab ed-din, bir gece baskınıyla huruç etmek istediye de başarılı olamadı. Neticede 1 Ekim 1398'de Timur da birlikleriyle bizzat gelerek muhasaraya katıldı. Bunun üzerine oldukça bunalan vali Şihab ed-dîn Tamim, yenileceğini anlamış ve ikiyüze yakın gemiyle Uçç'a kaçmanın yollarını aramaya başlamıştı. Timurlu kuvvetleri bu arada civardaki Hindulara da büyük darbeler vurmaktan geri kalmadı⁴¹.

Kaleye ulaşan bütün yollar Mirza Süleymanşâh Bahadır ile Pir Muhammed Bahadır tarafından kesilmişti⁴². Bu arada gemiyle kaçmaya çalışan ve Multan'a oldukça yaklaşan Şihab ed-dîn de muvaffak olamayacağını anlamış bulunuyordu. Onun için ailesinin fertlerini suya atarak kendini kurtarmıştır⁴³. Celum nehri boyunca ilerleyen Timur, 3 Ekim 1398 Perşembe günü bu nehrin Cenab ile birleştiği noktada yer alan Sharkot Kalesi'ne girdi⁴⁴.

38 Hondmir III, s.470

39 Kaynaklarda "Cemed" şeklinde de geçer.

40 Nizamüddin Şami, s.215; Hondmir III, s.470; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62

41 Hondmir III, s.470

42 Şehab ed-dîn Ali Yazdi, s.44'de Şâhrüh da bunlar arasında gösterilmekteyse de bu mümkün değildir.

43 Nizamüddin Şami, s.216; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.137; B.S. Nijjar, a.g.e., s.62; E. Konukçu, a.g.m., s.440

44 B.S. Nijjar, a.g.e., s.62

ab- Tulumba'nın Zaptı

Celum nehri kıyısından ayrılarak 6 Ekim 1398 Pazar günü Cenab nehri boyunca ilerlemeye başlayan Timur, bu nehrin Ravi(Hacet) ile birleştiği noktada; Multan'dan sekiz km güneyde yer alan Tulumba Kalesi'ni kuşattı. Üç gün sonra çarşamba günü kurulan muazzam bir köprüyle⁴⁵ Tulumba⁴⁶ şehrine girildi⁴⁷. Şehrin ileri gelenleri, âlimler, seyyidler ve racalar itaatlerini bildirdiler. İki gün sonra da 11 Ekim 1398 Cuma günü bütün asker Timur'un gözetiminde nehri geçerek iki gün sonra Tulumba sahrasında ordugâh kuruldu. Aman için halkın iki lek mal vermesi kararlaştırılırken seyyid ve âlimler istisna tutuldu. Bu arada ihtiyaç duyulan zâhire fazlasıyla toplanarak arta kalan imhâ edildi. Askerin bu galeyânını önlemek mümkün olmuyordu. Tulumba şehrinde bunlar olurken daha önce Emir-zâde Pir Muhammed Bahadır'a itaat ettikleri halde ayrılmış bulunan Hindular üzerine gönderilen Şâh Melik ve Şâh Muhammed İğü Timur, ikibin kadar âsiyi kılıçtan geçirerek bol esir ve ganîmetle huzura çıkmışlardır⁴⁸. Ordu 19 Ekim 1398 Cumartesi günü buradan ayrılarak Şâh Navaz üzerine yürüyecektir.

Bu sırada daha önceden bu bölgedeki bazı reis ve serdarların Pir Muhammed Bahadır'a itaat ettikleri halde yeniden hasmâne vaziyet aldıkları bildirilince; Timur, bunlar üzerine Şâhmelik ve Şeyh Muhammed İğü Timur'un kuvvetlerini görevlendirmişti. Timurlu ordusu tarafından bölgedeki yaklaşık ikibin Hindu katledilirken kadın ve çocuk esirlerle birlikte çok miktarda ganîmet de ele geçirilmişti⁴⁹.

ac- Şâh Navaz'ın Zaptı

29 Ekim'de Tulumba'dan hareket eden Timurlu kuvvetleri bir gün sonra Bias Nehri kıyılarındaki Jal (Cal) havâlisine ulaşmışlardı. Buradan Şâh Navaz (Şâhnowaz,

45 Nizamüddin Şami, s.206'da bu köprüyü "vehm onu tasavvurdan, endişe tefekkürden aciz ve hayrandır" şeklinde tanımlar.

46 Bu şehir Talamba, Telmine, Talmi şeklinde de geçer.

47 Hondmir III, s.470; T. Keightley, a.g.e., s.16

48 Nizamüddin Şami, s.217; J. Allan vd., a.g.e., s.253

49 Nizamüddin Şamî, a.g.e., s.217

Shahnowaz) üzerine yürüdüğü sırada⁵⁰ Tamimi kabilesinden Şihab ed-dîn Tamim soyundan Nusret adlı birisi⁵¹ ikibin kadar askerle Bias Nehri kıyısında yola koyuldu. Timur, ordunun sağ cenahına Emir Şeyh Nureddin ile Emir Allahdad'ı, sol cenâh da Emir Şeyh Muhammed İğü Timur, ön kolda ise Horasan askerlerinden Ali Sultan'ı görevlendirerek savaş nizâmına geçti. Nusret ise üçyüze yakın askeriyle gölün kenarına gelerek Timur'un karşısında mevzilenmişti. Öncelikle Timurlu kuvvetlerinden Ali Sultan, Nusret'in kuvvetleri üzerine hücumla geçmiş, daha sonra da Emir Şeyh Nureddin ile Allahdad, O'nu takip etmişlerdi. Savaş sırasında adamlarından pek çoğu öldürülürken Nusret de kaybolmuştu. Bu arada büyük fedakârlık gösteren Ali Sultan da yakalanmıştır.

Timur ordusu, bataklık bir araziden geçerek 21 Ekim 1398 Pazartesi günü büyük bir manastır olan Şâh Navaz'a girdi. Bölgede iki gün kalan Timur, büyük zâhire ambarlarına sahip olan şehirden ihtiyacı kadar olan zâhireyi aldıktan sonra geriye kalanlarını yaktırarak şehri askerlerine yağmalatmıştır⁵². Asker perşembe günü Cencan (Janjan) Gölü karşısında Bias Suyu kenarında toplanarak ordugâhını kurmuş ve ancak iki günde Bias'ı geçebilmiştir⁵³.

Ordu, Bias nehrini geçerken Herat yönünde bulunan Şâhruh'un iyilik haberi ulaşmış ve aynı zamanda epey bir zamandır Multan yöresinde bulunan Emir Pir Muhammed de gelerek huzura çıkmış ve pekçok hediyeyle birlikte gelen bu şehzâdeye iltifatlarda bulunulmuştur⁵⁴.

50 H.Beveridge, a.g.e., s.94; B.S.Nijjar, a.g.e., s.63; M.Habib, a.g.m., s.120; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.137'de Timurlu ordusunun 11 Kasım'a kadar burada kaldığı belirtilmektedir.

51 Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.47'de bu bir Kokhar şeyhi olarak gösterilmektedir.

52 Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.48 vd.; Nizamüddin Şâmî, s.217; Fakat H.Beveridge, a.g.e., s.94 ise; Multan valisi Sarang Han nüfûzunu kaybederken Jasrat Gakhar, Lahor'u işgal etmişti. Timur Delhi'ye ilerlemeden önce Jasrat'ı ele geçirmeyi planlıyordu. Timur, Saikha Gakhar'ın oğlu olan Jasrat'ı bozguna uğratmak üzere Sanpur'a ilerlemiş ve Sarang Han'a da düşmanlığı olan Jasrat'ın adamlarının büyük çoğunluğu Shahnowas kasabasında öldürülürken Jasrat teslim olmak zorunda kalmıştır, şeklinde değerlendirilmektedir.

53 Nizamüddin Şâmî, s.218; Şeraf ed-din Yezdi, s.51 vd.; M.Habib, a.g.m., s.120

54 B.S. Nijjar, a.g.e., s.63'de Emirzâde Pir Muhammed Bahadır 29 Ekim 1398 Salı günü burada bir toy düzenleyerek Arap atları, altın ve gümüş kemerler, eğerler, maşrabalar ve daha birçok değerli ganîmetleri Timur'a takdim etmişti. Timur ise bu hediyeleri ordusundaki askerlerinin rütbelerine göre dağıtarak onların gönüllerini almıştır. Nizamüddin Şâmî, s.218; Şeraf ed-din Yezdi, s.51 vd.

aç- Dipalpur ve Ecveden Seferleri

Emir Timur, Cencan da dört gün kaldıktan sonra 1 Kasım 1398 Cuma günü Multan seferi sırasında bin kişilik bir kuvvetle Sarang Han'a destek veren Dipalpur'u cezalandırmak üzere harekete geçmişti⁵⁵. Sehwal (Sehval) ve Aswan (Esvan) yolu üzerinden Jahwal'(Cehval)a ulaşan Emir Timur, aşağı yukarı Patpaktan ve Dipalpur arasındaki yarı yol konumunda olan Sadlec'de karargâhını kurmuştu⁵⁶. Timurlu ordusu onbin kişiden oluşan bir orduyla Ecveden şehri tarafına gittiler. Timur, Emir Şâhmelik ile Devlet Timur'a kuvvetleriyle birlikte Dipalpur'a gitmelerini emrederken kendisi de ordusuyla beraber Jahwal'dan gece yürüyüşü ile Ecveden'e ulaştı. Şehrin ahâlisinin çoğu Timurlu ordusunun gelişini haber alınca şehri terkederek Bhatnir'e kaçmışlardı⁵⁷. Timur'un gelişiyse telâşa kapılarak kaçanlar öldürülürken kadın ve çocukları esir edilmişti. Teslim olan ahâliye ise dokunulmayarak⁵⁸ bölge hâkimiyet altına alınmış ve buradan Hindistan'ın en büyük ırmaklarından biri olan Ecveden nehri kıyısına ulaşılmıştır⁵⁹.

b- Samana Yöresindeki Faaliyetler

4 Kasım 1398 Pazartesi günü Ecveden nehrini geçerek bir gün sonra Halis Küteli kalesini zapteden Timur, Bhatnir Kalesi üzerine yürüdü. Zira, Bhatnir, bölgenin en büyük ve muhkem kalesiydi. Esasen Sarsawati, Bhatnir, Abohar ve Bhatinda kaleleri takriben sekiz km. arayla yerleştirilmiş, birbirine yakın büyüklük ve planda yapılmış kalelerdi. Dolayısıyla Türkistan'dan yapılan seferlerin güzergâhı üzerinde yer alan dört kenarı kalelerle korunan Samana bölgesi Dehli'ye ulaşmada en önemli engellerden birisini oluşturmaktaydı. Bunlar içerisinde Bhatnir ise stratejik konumu bakımından diğerlerinden üstün durumdaydı. O'nun ele geçirilmesi diğerlerinin düşürülmesini kolaylaştıracaktı⁶⁰.

55 Hondmir III, s.472; R.C. Majumdar, a.g.m., s.118; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.137

56 Timur burada konaklarken Hindistan'ın büyük şeyhlerinden kabul edilen Ferid ed-dîn Genc Şeker'in türbesini de ziyaret etmiştir.

57 B.S. Nijjar, a.g.e., s.63; H. Beveridge, a.g.e., s.95; M. Habib, a.g.m., s.120

58 Nizamüddin Şamî, s.240

59 Nizamüddin Şamî, a.g.e., s.220; Hondmir III, s.472; H. Hookham, a.g.e., s.192

60 B.S. Nijjar, a.g.e., s.64; V.D. Mahajan, a.g.e., 203 vd.

ba- Bhatnir'in Zaptı

Hiç durmadan her türlü meşekkate dayanarak iki günlük bir yürüyüşle Bhatnir⁶¹ önüne ulaşan Timur, hiç vakit kaybetmeden 6 Kasım 1398 Çarşamba günü mâhiyetindeki ikibin süvâri ile kaleyi muhasara etti. Bu sırada Emir Şâhmelik ile Devlet Tavaci'yi sağ ve sol kuvvetlerin başında Samana ve Dipalpur yolu üzerinden Dehli'ye gönderilmişti.

Timur'un Bhatner'e ilerlediği haberi duyulunca telâşa kapılan bölge ahâlisi, şehir dışına kaçarak civardaki ücrâ yerlere sığınmak zorunda kalmışlardı⁶². Bu sırada Bhatner'e, Dul Chand (Dülçin) adında bir Bhatti Rajput'a hâkim idi. Bu Raca, büyük bir güce sahip olup bölgenin kontrolünü tamamen elinde bulundurmaktaydı. Onun için kalenin gücüne ve askerlerinin çokluğuna güvenen Dul Chand, itaat etmeye asla yanaşmadı⁶³. Emir Timur, kaleyi ele geçirmek üzere orsunun sağ cenâhına Emir Süleymanşâh, Şeyh Nureddin ve Allahdad'ı sol cenâhına ise Halil Sultan Bahadır ve Şeyh Muhammed İgü Timur, komutanlığında birçok başarılı emiri görevlendirmişti⁶⁴. Bunlar daha ilk taarruzunda "Şehir Bend"i ele geçirdiler ve doğrudan kaleye taarruz edebilecek hale geldiler⁶⁵.

Kaledeki bütün hindu ve müslümanlar Timur'a karşı birleşmişlerdi⁶⁶. Yerliler Timur karşısında başarılı olamayacaklarını anlayınca bölgelerini ateşe vererek kadın ve çocuklarıyla birlikte ateşe atıyorlar, bazıları ise anne, babalarını esâretten korumak için onları öldürerek Timur ordusuyla savaşa yöneliyordu⁶⁷.

Kuşatmanın birinci günü kaleyi ele geçirmek mümkün olamamıştı. Timur, herkesin bulunduğu mevkiiden kalenin delinmesini istemiş ve kısa sürede kale duvarları çökmeye

61 Bhatnir Kalesi, askerlerinin çokluğu, ahâlisinin zenginliği ve kalesinin sağlamlığıyla Hindistan'ın en önemli kaleleri arasında yer almaktaydı. Nizamüddin Şâmî, s.220

62 H.Beveridge, a.g.e., s.95; B.S.Nijjar, a.g.e., s.63; L. Bouvat, a.g.e., s.52

63 R.C. Majumdar, a.g.m., s.118

64 Nizamüddin Şâmî, s.220; B.S. Nijjar, a.g.e., s.64; M. Habib, a.g.m., s.120; V.D. Mahajan, a.g.e., s.203

65 Nizamüddin Şâmî, s.220

66 J.C. Majumdar, a.g.m., s.118

67 M.Prawdin, a.g.e., s.236'da racanın İslâmiyeti benimsediğini belirtmekte ise de doğruluğu şüphelidir.

başlamıştı. Muhafızlar böyle bir orduya karşı dayanamayacaklarını anlayınca teslim olmak zorunda kalmışlardı⁶⁸. Bu sırada af dileği kabul edilen Raca Dul Chand da 9 Kasım 1398 Cumartesi günü huzura çıkarak yanında Şeyh Said Ecvedani olduğu halde kıymetli hediyeler sunmuştu⁶⁹. Buna rağmen Dipalpur ve Pakpattan'dan kaçan aşağı yukarı beşyüz kişi katledilirken kadın ve çocuklar esir alınmışlardı⁷⁰.

Dul Chand daha huzurdan ayrılmadan 10 Kasım 1398 Pazar günü kardeşi Kemal ed-dîn ve oğlu kalenin kapılarını kapatarak tekrar direnişe geçti. Bunun üzerine Timur mancınıklarla kaleyi delik deşik etti⁷¹. Karşı koymanın mümkün olamayacağını anlayan muhafızlar kalenin anahtarlarını teslim etmek zorunda kaldılar. Emir-zâde Şeyh Nureddin ve Emir Allahdad aman malını almak üzere kaleye girmek isterken racalar onların girmelerine tekrar engel olmaya çalışınca gazaba gelen Timur, kaleye girilerek müslümanlar da dahil, kaledeki herkesin öldürülmesini emretti⁷². Ele geçirilen ganimetlerin tamamı da askerler arasında paylaştırıldı.

Timur, bu savaş sırasında birkaçbin askerini kaybetmiştir. İntikam amacıyla şehrin yakılmasını emretti. Baştan sona küller içinde kalan Bhatnir ahâlisinden de bir saat içinde yaklaşık onbin kişi öldürülmüştü. Timurlu ordusu buradan ayrılırken şehir öyle bir görünüm almıştı ki şimdiye kadar burada insanların yaşadığına inanmak mümkün değildi⁷³

bb- Sorsoty, Fethabad ve Tuhne'nin Ele Geçirilişi

Cesetlerin kokusuna daha fazla dayanamayarak Bhatnir'den ayrılan Timur, Kenare-i Havz-ı âb denilen havâliye gelmiş ve burada bir gün konakladıktan sonra 14 Kasım 1398 Perşembe günü Firuze-i Bendegân Kalesi'nden geçerek bir günde Sorsoty Kalesi'ne

68 Nizamüddin Şâmî, s.221; H. Hookham, a.g.e., s.192; J. Allan vd., a.g.e., s.251

69 Şeraf ed-din Yezdi, s.57 vd.; Hondmir III, s.472

70 Bkz. Nizamüddin Şâmî, s.221; Buna sebep olarak bu ahâlinin Kâbil misafirini haksız yere öldürdükleri gösterilmiştir.

71 R.C. Majumdar, a.g.m., s.118

72 Nizamüddin Şâmî, s.220; B.S. Nijjar, a.g.e., s.64; E. Konukçu, a.g.m., s.440; M. Habib, a.g.m., s.121; V.D. Mahajan, a.g.e., s.203 vd.

73 R.C. Majumdar, a.g.m., s.118; M. Prawdin, a.g.e., s.236; H. Beveridge, a.g.e., s.95; B.S. Nijjar, a.g.e., s.63.

girmiştir⁷⁴. Çoğunluğu gayrimüslim olan şehir ahâlisi, Timur'un geldiğini haber alınca kaçmışlardı. Bunlar da yakalanıp öldürüldüler ve malları yağmalandı⁷⁵.

Sorsoty'de bir gün kaldıktan sonra yaklaşık yüz km. mesafedeki Fethabad'a ilerleyen Timurlu ordusu ahâlisi çöle kaçan bu kaleye de kolayca girdi. Kaçan ahâli yakalanarak imhâ edildi. Ne kadar hayvan, zâhire ve malları varsa tamamına el konuldu⁷⁶.

Fethabad'dan önlerinde oyalanmayan Timur, Receppur Kalesi'nden geçip Kale-i Ehruni civarında konakladı. Yerle bir edilen kalenin halkı kılıçtan geçirildikten sonra Tuhne köyü havâlisine harekete geçildi. Bölgede Ceteler(Catlar) olarak adlandırılan bir kavim yaşamakta olup bunlar ormanlarda barınmakta, hırsızlık yaparak, yol keserek hayatlarını sürdürmekteydiler. Bunlardan ikiyüze yakını Timurlu ordusu tarafından takip edilerek öldürülürken geriye kalanı da esir alınıp Emir-zâde Süleymanşâh'ın idaresinde Samana tarafına gönderilmişti. Bölgedeki seyyidlerin Timur'un huzuruna gelerek itaat etmeleri üzerine kendilerine iltifat edilmiştir. Bölgeye bir şâhne atadıktan⁷⁷ sonra Samana'ya giren Timur, geceyi burada geçirmişti⁷⁸.

Timur'un diğer birlikleri 21 Kasım 1398'de Kehker suyu kenarına ulaşınca kendisi de ordusuyla gelip bu kuvvetlerle birleşti. Dört gün kaldıktan sonra, oradan geç ederek 25 Kasım 1398 Pazartesi günü Köyle Köprü'sü civarında konakladı. Sol kol kuvvetleri de burada Timur'a yetişmişlerdi. Burada bütün emirler hükümdara hürmetlerini bildirdiler⁷⁹.

c-Dehli'ye Yöneliş

Hindistan'a yönelen Timur'un en büyük hedefi Dehli'yi ele geçirmektir. Bu sebeple bölgedeki seferlerin asıl istikâmeti Dehli idi..

ca- Esendi, Tuğlukpur, Panipat Seferleri

Emir Timur Bhatnir üzerine harekete geçerken Emir Şâhmelik ve Devlet Tavaci

74 Nizamüddin Şâmî, s.222 vd.

75 M.Habib, a.g.m., s.121; R.C. Majumdar, a.g.m., s.118

76 Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.62

77 Şeraf ed-din Ali Yezdi, s.64 vd.

78 M. Habib, a.g.m., s.121

adlı komutanların idaresindeki bir orduyu Dipalpur ve Samana üzerinden Dehli istikametinde ilerlemeleri için görevlendirmişti. Bu kuvvetler 2 Aralık 1398 Pazartesi günü yolları üzerindeki Esendi Kalesi'ne ulaşmışlardı. Bu kalenin ahâlisi, mallarını teslim etmemek için evlerinin tamamını yakarak Dehli yönünde kaçmıştı. Dolayısıyla onlar bölgeye geldiğinde hiç kimseyi bulamadı⁸⁰.

Esendi Kalesi'nden hareket eden Timurlu kuvvetleri, Tuğlukpur hisarına yöneldiklerinde, bu şehrin ahâlisi de bölgeyi terkederek kaçmak zorunda kalmıştı. Timurlular boşalan kalenin tamamını yakarak bölgeyi yerle bir ettiler⁸¹. 4 Aralık 1398'de Panipat da aynı şekilde ele geçirilirken⁸² şehrin ambarlarındaki buğdaylar ordu arasında paylaştırılarak buradan Panipat Suyu'nun kenarına ulaşıldı. Birkaç gün sonra sağ cenah kuvvetleri de buraya gelerek bileştiler ve tertibat alarak yola devam edildi⁸³.

cb- Cihannuma, Luni Şehirlerine Seferler

Dehli'den iki fersah mesafede bulunan Cemne nehri yakınındaki kilit noktalardan biri olan Cihannuma'yı ele geçirmek üzere 7 Aralık 1398 Cumartesi günü harekete geçen Timurlu ordusu, şehri teslim aldı ve ahâlisini kılıçtan geçirdikten sonra bölgeden elde ettiği çok miktardaki ganîmetle muzaffer bir şekilde geri döndü. Bu sırada Tuğluklu kuvvetleri kendilerini izlemekteydi.

Cihânnûma ele geçirildikten sonra Timurlu birliklerinin tamamı burada birleşerek 10 Aralık'da Cemne nehri üzerinden Luni şehrine yöneldiler⁸⁴. Emir Cihanşâh, Emir Şâhmelik ve Emir Allahdad bu kaleye daha önceden gönderilmişlerdi. Timur'un emriyle lağımlar açılmak sûretiyle kaleye girilmiş ve yapılan şiddetli muharabelerden sonra aynı gün ikindi vakti ele geçirilmiştir. Kaledekilerin büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan ahâli mallarını yakarak, Timurlu ordusuna teslim olmadılar. Onun için seyyidler

79 Nizamüddin Şâmî, s.223 vd.

80 M. Habib, a.g.m., s.121

81 Nizamüddin Şâmî, s.224

82 R.C. MAjumdar, a.g.m., s.118; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.137'de Panipat'a 21 Aralık'ta girildiğini belirtir.

83 Nizamüddin Şâmî, a.g.e., s.223 vd.

84 M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.138

hariç ahâlinin çoğunluğu öldürülüp malları yağmalandı⁸⁵.

ç- Başkentin Düşüşü

Luni Kale'sinin ele geçirilmesinden sonra Timur, daha önceden ele geçirilmiş olan Cihannuma'ya yine Cemne nehri kenarından giderek suyun geçitlerini gözden geçirmek istedi⁸⁶. Fakat Dehli'nin muhasarasını kolaylaştırmak için zırhlı yediyüz askeriyle Cihânnûma'da tahkîkât yaparken Mallu Han, dörtyüze yakın süvâri, beşbin piyâde ve yirmiyedi fil ile Timur'un üzerine yürüdü⁸⁷. Timur'un ordusundan Sevincek Bahadır, Seyid Hoca ve Mübeşşir komutasındaki üçyüz asker Cemne nehri kenarında Mallu Han'a karşı savaş nizâmı almışlardı. İki taraf arasında yapılan savaşta Mallu Han yenilerek Dehli'ye kaçtı⁸⁸. Timur, Cihânnûma'da ordusunun bir bölüğünü Mallu Han üzerine görevlendirirken Emir Süleymanşâh Bahadır, Emir Cihanşâh Bahadır komutasındaki bir başka bölüğünü de Dehli'nin kuzeyine hücum etmeleri için gönderdi⁸⁹.

ça- Savaş Hazırlıkları

Timur, Cihannuma'da kaldığı sırada savaş meclisini toplayarak Dehli şehrinin⁹⁰ muhasarası için müzâkerelerde bulundu. Öncelikle ordunun erzak ve diğer ihtiyaçlarını temin üzere hazırlıklara başlandı ve muharebe yerinin tesbiti için gerekenler yapıldı⁹¹. Bu arada bazı komutanlar, Emir Timur'a beraberlerindeki yüzbin civarındaki Hindu esirin savaş sırasında Tuğlukların tarafına geçerek tehlike teşkil edebileceklerini

85 J.C. Majumdar, a.g.m., s.118 vd.

86 M. Habib, a.g.m., s.121; H. Hookham, a.g.e., s.193

87 M. Habib, a.g.m., s.121

88 Nizamüddin Şâmî, s.225 vd.; Hondmir III, s.477; V.D. Mahajan, a.g.e., s. ; J. Allan vd., a.g.e., s.252; J.C. Majumdar, a.g.m., s.119; R. Grousset, a.g.e., s.417

89 Bkz.Hondmir III, s.477

90 "Şehrin sahası geniş ve nüfusu çok olup şehrin etrafını kuşatan surların dünyada eşi benzeri yoktur. Surların duvarları onbir arşın genişliğinde olup bu duvarlar içinde açılan odalarda gece bekçileri ile kapıcılar otururdu. Bu odalarda yiyecek ambarları ile harp aletleri deposu bulunurdu. Bu odalarda hububat bozulmaksızın uzun müddet korunurdu. Surların alt kısmı taştan üst kısmı ise tuğladandır. Şehrin yirmisekiz kapısı vardır." Geniş bilgi için bkz.; Muhammed Et-Tancı, İbni Batuta Seyahatnâmesi (Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garaîbi'l Emsar), (nşr.M.Çevik), İstanbul 1983, s.296 vd.; H. Hookham, a.g.e., s.193

91 M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.138; M. Habib, a.g.m., s.122

bildirmişlerdi. Emir Timur, bu tehlikenin önüne geçebilmek için esirlerin tamamının öldürülmelerini emretti ve bunun gereği bir saat içinde yerine getirildi⁹². Esir alınan bu Hinduların kadın, çocuk ve hayvanlarının kontrolünü sağlamak için de her on kişiye bir muhafız verilerek çıkabilecek bir karışıklık önlenmeye çalışıldı⁹³.

Timur, Luni şehrinden doğuya doğru hareket ederken yol boyunca komutanlarına, harp sanatı ve kaideleri hakkında bilgi vererek ordunun tanzimini yapmıştı. Dehli'ye girecek olan birliklerin sağ kanadı Emir-zâde Pir Muhammed Bahadır ve Emir-zâde Süleymanşâh Bahadır komutasındaki askerlerden teşekkül ederken, sol kanadı Emir-zâde Sultan Hüseyin Bahadır, Emir-zâde Halil Sultan Bahadır ve Cihanşâh Bahadır'dan, merkez de ise Emir-zâde Rüstem Bahadır, Emir Şeyh Nureddin Bahadır, Emir Şâhmelik ve Allahdad komutasındaki askerlerden müteşekkildi⁹⁴.

Cemne nehrini geçerek Dehli önlerinde savaş nizamı almak için hazırlıklara başlayan Timurlu ordusu, kurduğu karargâhın önüne hendekler kazarak bunların üzerlerini ağaç dallarıyla kapatmış ve sonra da buraya çadırlarını kurarak gizlenmişlerdi. Tuğluk ordusunun çok kalabalık olduğunu bildiğinden Timur, doğrudan çarpışmaya girmeyerek böyle bir hile yolunu tercih etmişti. Aynı zamanda koyun yününe yapışan üçgen şeklinde demirli teller hazırlatarak düşman kanatlarını tesirsiz hale getirmek istemiştir. Nitekim savaş sırasında bu demirler fillere batmaya başlayınca Tuğluk ordusu dağılacaktır. Bunun yanı sıra Hind ülkesinde devenin tanınmadığını bilen Timur, beşyüz tane devenin sırtına kuru ot bağlayıp iki ordu karşı karşıya geldiğinde bunları ateşleyerek Tuğluk ordusundaki filleri bir kez daha ürkütmeyi başaracaktır⁹⁵.

Dehli'yi savunmak üzere harekete geçen Sultan Mahmud (1399-1413)⁹⁶'un harp

92 "Bir koyun bile öldürmeye teşebbüs edemeyen bir bilgin yanında bulunan onbeş Hindistan'lı esirin boğazını kestirtmeye mecbur olmuştur." Geniş bilgi için bkz.; M. Prawdin, a.g.e., s.236; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.138; J.C. Majumdar, a.g.m., s.119

93 Nizamüddin Şâmî, s.227; H. Hookham, a.g.e., s.193

94 Nizamüddin Şâmî, s.228 vd.; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.138

95 İbn Arabşâh, *Tarih-i Timur*, s.79; İbn Arabşâh, *Acaibü'l Makdur*, s. 166; M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.139; Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, (nşr. A.R.Doğrul), İstanbul 1993, s.159

96 Tuğluklular Hükümdarı Nusretşâh (1395-1399)'ın yerine geçen Sultan Mahmud'un hükümdarlığı dönemi Tuğlukluların kendi içlerinde de büyük iç karışıklıklar yaşadıkları bir dönemdi.

nizamı da merkez, sağ ve sol kanatlar ile onun önünde yer alan fillerden müteşekkildi⁹⁷. Savaş teçhizatları ise onbin süvâri ve kırkbin yayadan oluşmaktaydı⁹⁸. Ayrıca Tuğluk ordusunun savaş teçhizatları arasında ucunda demir bulunan ve yere düştüğünde patlayan savaş aletleri bulunmaktaydı⁹⁹.

çb- Tuğluk Ordusunun Bozulması

Savaş nizamını alan Timurlu ordusunun harekete geçmesiyle iki taraf kuvvetleri 17 Aralık 1398¹⁰⁰ de karşı karşıya gelmişti¹⁰¹. Savaş sırasında Timur ordusunun sağ kanadından özellikle Emir-zâde Pir Muhammed Bahadır, Emir-zâde Süleymanşâh Bahadır, sol kanattan ise Emir-zâde Sultan Hüseyin Bahadır, Gıyaseddin Tarhan bu muharebede büyük başarı göstererek şöhret kazanmışlardı. Bunların arkasından Emir-zâde Cihanşâh, Dehli'nin büyük kapısına kadar ilerlemeyi başarmıştı. Emir-zâde Rüstem Bahadır, Emir Şeyh Nureddin, Emir Şâhmelik, Emir Allahdad da Tuğlukluların merkezine hücum ettiler. Emir-zâde Pir Muhammed Bahadır ise bizzat ortaya atılarak fillere karşı taarruza geçmişti. Emir-zâdeler ve bahadırlar dört taraftan sararak pekçok fil yakaladılar ve Dehli ordusu her ne kadar mukavemet göstermeye çalışmışsa da dayanamayarak büyük bir bozguna uğradı. Onun için intizamsız bir şekilde geriye çekilirlerken fillerin çoğu yok olmuştur¹⁰².

Sultan Mahmudşâh ve veziri Mallu Han geriye kalan az sayıdaki askerleriyle muharebe meydanından kaçarak¹⁰³ girmişlerdi. Düşmanın yeniden savaş nizamına gireceğini düşünerek ordu merkezinin önünde hareket eden Timur, bizzat fillerin hattına taarruzda bulunarak Tuğluk ordusunun en önemli kıt'alarını dağıttı. Ayrıca bunları süratle

97 H. Beveridge, a.g.e., s.95

98 R.C. Majumdar, a.g.m., s.119

99 M. Prawdin, a.g.e., s.236; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.138; M. Habib, a.g.m., s.121

100 Timur ordusunun Dehli'ye girişi B.S. Nijjar, s.64; E. Tekin, a.g.e., s.28; J. Allan vd., a.g.e., s.252

101 J.C. Majumdar, a.g.m., s.119; T. Keightley, a.g.e., s.16

102 İbn Arabşâh, *Acaibü'l Makdur*, s.167; İbn Arabşâh, *Tarih-i Timur*, s.79; M. İgnatiyeviç, a.g.e, s.139; S.F. Mahmud, *A Concise History of Indo Pakistan*, s.107; Clavijo, a.g.e., s.159; M. Habib, a.g.m., s.122

103 J.C. Majumdar, a.g.m., s.119; L. Bouvat, a.g.e., s.53; H. Beveridge, a.g.e., s.95; A.L. Srivastava, a.g.e., s.229

takip ederek 17 Aralık 1389 günü öğle vakti Dehli surları önüne ulaştı¹⁰⁴. Şehir halkı telâş içerisinde, ne yapacağını şaşırılmış durumdaydı. Şehir, çok sayıda askere sahip olmasına rağmen Timurlu ordusu karşısında mukavemet gösterememiş ve önce şehrin bir kısmı üç gün sonra da tamamı ele geçirilmiştir¹⁰⁵. Bu arada canlarını kurtarmak için Sultan Mahmudşâh ve Mallu Han gece yarısı şehrin kuzey tarafındaki büyük kapıdan Gücerat'a kaçmışlardı. Bunun üzerine çaresiz kalan vali müdafaadan vazgeçerek teslim olmak zorunda kaldı¹⁰⁶.

çc- Dehli'ye Giriş

Güzelliği ve zenginliğiyle eşi bulunmayan Dehli şehri, Timurlu kuvvetlerine karşı daha fazla direnemeyerek kapılarını açtı. Sultanlığın ileri gelenleri de hükümdara saygılarını sunmak için yarılıyordu. Havz-ı Has da ordugâhını kurmuş olan Timur, akşama kadar burada bekledikten sonra meydan kapısına gelerek bir müddet "Iydgâh" da oturmuş ve ileri gelenleri burada kabul etmiştir. 20 Aralık 1398 Cuma günü Dehli'ye giren Timur, adına hutbe ve dualar okunduktan sonra O, burada resmen hükümdar ilân edilmişti. Timur, savaşın yorgunluğunu atmak ve hükümdarlığını benimsetmek üzere şehirde büyük bir ziyafet düzenledi¹⁰⁷.

Timur, şölen verirken askerleri de bu zengin şehri yağmalamaya başlamış ve emir gelene kadar beş gün boyunca Dehli yağmalanarak hesap edilemeyecek kadar çok ganîmet toplanmıştır. Onbeşbin civarında olan Timurlu askeri, Afganistan ve Kafiristan dağlarının

104 Bu şehre faziletli şahıslar ve öğütülecek âlimler toplanmışlardı. Şehir büyük zenginliklere sahip ve etrafı surlarla çevriliydi. Bkz. İbn Arabşâh, *Acaibü'l Makdur*, s.169; İbn Arabşâh, *Tarih-i Timur*, s.79; Nizamüddin Şâmî, s.231; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.139'da şehre 4 Ocak'ta yerleşildiğini belirtmektedir; M. Habib, a.g.m., s.122

105 Nizamüddin Şâmî, s.230; M. Habib, a.g.m., s.122; Şehir ahâlisinden yaklaşık bin kişi öldülürken bin kişi de esir edilmişlerdi. Öldürülen insanların kafalarından büyük kaleler inşa edilmiş ve onların vücutları av hayvanlarına, kuşlara yem edilmiştir, kurtulanlar ise esir edilmişlerdir. A.L. Srivastava, a.g.e., s.229 vd.

106 H. Beveridge, a.g.e., s.95; İbn Arabşâh, *Acaibü'l Makdur*, s.169; M. İgnatiyeviç, a.g.e., s.139; S.F.Mahmud, *A Concise History of Indo Pakistan*, s.107; H. Hookham, a.g.e., s.196

107 İbn Arabşâh, *Tarih-i Timur*, s.79; L.Cahun, a.g.e., s.491; M.Habib, a.g.m., s.123; S.F. Mahmud, a.g.e., s.107

yorgunluğunu bu muhteşem zenginliğe sahip olarak atmaya çalışmaktaydılar¹⁰⁸. Kazanılan zaferin ve şehrin zenginliğinin vermiş olduğu heyecanla orduda disiplin bozulmuş ve müdafaasız ahâliye işkenceler yapılmaya başlanmıştı. Onun için Hindular umutsuz bir şekilde eş ve çocuklarını öldürürken evlerini yaktıktan sonra askerlerin kılıcından kaçmaya çalışıyorlardı. Tahminlerin çok ötesinde gerçekleşen bu zulümle Dehli'de o kadar çok insan öldürülmüştü ki, yığılan cesetler yüzünden bazı sokaklardan geçilemez olmuştu¹⁰⁹.

Dehli'de onbeş gün kalan Timur¹¹⁰ ve askerleri şehrin mahallelerinin çoğunu yağmalamışlar ve geriye dönüşleri sırasında bazıları beraberinde yüz yüzelli esir götürürken bazıları da sayılamayacak miktarda inci, elmas, pırlanta, altın ve gümüş eşyalar götürmüşlerdir¹¹¹. Ayrıca Firuz Tuğluk'un oluşturduğu hayvanat bahçesinden pekçok ilginç hayvan da götürülenler arasındaydı¹¹². Timur, Dehli'ye girdiği sırada camiye sığınan insanların büyük bir kısmı öldürülürken bunlar arasındaki âlimler, sanatkârlar ve seyyidler affedilerek Timur'a götürülmüştü. Timur için ayrılan çok sayıdaki âlim ve sanatkâr Dehli'deki cami in aynısının Semerkand'da da yapılması için¹¹³ alıp götürülmüşlerdir¹¹⁴.

Harabe haline gelen Dehli'den hareketle, Havz-ı Hassa-i Cihan'ın kenarından göçerek Firuzabad'a ve burada bir saat kadar konakladıktan sonra da Cihânnûma

108 M. Prawdin, a.g.e., s.236; S.F. Mahmud, *A Concise History Of Indo-Pakistan*, s.107; H. Beveridge, a.g.e., s.96

109 H. Beveridge, a.g.e., s.96; M. Habib, a.g.m., s.123; V.D. Mahajan, a.g.e., s.205 vd.; A.L. Srivastava, a.g.e., s.229

110 "Onbeş gündün beri Dehli'de bulunuyorum. Bu müddeti zevk ve sevinç içinde veya şâhane merasimler yapmakla geçirdim. Sonra Hindistan'a kâfirlere karşı savaşmak için geldiğimi düşündüm. Teşebbüslerim o derece başarılı oldu ki, ne tarafa yürüsem muzaffer olarak yürüdüm. Bana karşı çıkan herkesi yendim. Binlerce kâfir, putperest yok ettim ve elimdeki iktidar kılıcını düşmanın kanıyla boyadım. Artık bu büyük teşebbüs başarıyla taçlanmış. Şimdi ise işi kolayla almak şöyle dursun, aksine Hindistan'ın gayrimüslimleriyle uğraşmak mecburiyetini hissediyorum. Bkz. T.W. Arnold, *İntişar-ı İslam Tarihi*, (nşr. H. Gündüzler), Ankara 1982, s.258

111 J.C. Majumdar, a.g.m., s.120; G. Hambly, *Cities Of Mughul India*, New York 1968, s.26 vd.; R.Grousset, a.g.e., s.419

112 Nizamüddin Şâmî, s.231 vd.; H. Beveridge, a.g.e., s.96; S.A.H. Haqqi, a.g.e., s.36

113 Semerkand'da Dehli'den götürülen ustalarca yapımına başlanan caminin inşaatı 1404'te tamamlanmıştır. Bu camii haakında bkz. B. Bascoigne, *The Great Moghuls*, London 1971, s.16 vd.

114 Nizamüddin Şâmî, s.233; H. Beveridge, a.g.e., s.96; L.Bouvat, a.g.e., s.53; S.F. Mahmud, *İslâm Tarihi*, s.153; V.D. Mahajan, a.g.e. .207 vd.; E. Konukçu, a.g.m., s.442; H. Hookham, a.g.e., s.196; M. Habib, a.g.m., s.123

tarafından Vezirabad'a gelen Timur'a, Hind vilâyetlerinin çoğuna hâkim bulunan Bahadır Nehar, Timur'a elçiler göndererek bağlılığını bildirmişti. Timur, buradan ayrıldıktan sonra Cemne nehrini geçip Samana yakınlarındaki Madula bölgesine girmişti. Oradan hareketle de Kete mevkiine gelmiş ve Bağ-ı But havâlisinde bir gün konaklayarak ertesi gün de Asar'a ulaşmıştır¹¹⁵.

d- Mirat Kalesi'nin Zaptı

Timur, Panipat'ta konaklarken Emir-zâde Rüstem Barlas, Emir Şâhmelik ve Emir Allahdad, 5 Ocak 1398 Pazar günü, Asar'dan hareket ederek uzun bir yürüyüşten sonra 8 Ocak 1399' ¹¹⁶ da Hindistan'ın önemli kalelerinden biri olan Mirat(Merut) Kalesi üzerine yönelmişlerdi¹¹⁷. Fakat bu ordu esir olma telâşına kapılarak bozulmuş ve hiçbir harekete girişmeden Timur'un yanına geri dönmüştür¹¹⁸. Bunun üzerine Timur, beraberindeki onbin askerle harekete geçti. Neticede kale civarındaki hendekler doldurularak surlara hücum merdivenleri ve kancalarını yaslamışlardı. Ayrıca duvarların diplerine yığılan odunlar sayesinde kale direkleri yakılmaya başlanmış ve desteksiz kalan duvarlar yıkılmıştır¹¹⁹.

19 Ocak'ta Mirat'ı ele geçiren Timurlu kuvvetleri kaleyi de zaptetti. Emir-zâde Rüstem Barlas kalenin serdarlarını ve onların öncüleri olan İlyas Efgani ile Mevlânâ Ahmed Nehane Seri'nin oğlunu yakalayarak Timur'a götürdü. Nehane Seri'nin oğlu Vasfi ise muharebe sırasında öldürülmüştü. Kaledeki mecûsîler katledilirken kadın ve çocukları esir edilmiş ve delikler açılan duvarlar ateşe verilerek kale yerle bir edilmişti¹²⁰.

¹¹⁵ Nizamüddin Şâmî, s.233 vd.; A.L. Srivastava, a.g.e., s.230

¹¹⁶ Timur ordusu, 1 Ocak 1398'de Dehli'den ayrılarak, 19 Ocak'ta Merut'u zaptetmişlerdir. B.S. Nijjar, a.g.e., s.64; M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.39'da Timur ordusunun Dehli'den 18 Ocak'ta hareket ettiğini belirtmektedir.

¹¹⁷ Hondmir III, s.477; L. Buvat, a.g.e., s.53; M. Habib, a.g.m., s.123; V.D. Mahajan, a.g.e., s.206; J. Allan vd., a.g.e., s.252; T. Keightley, a.g.e., s.17

¹¹⁸ H. Beveridge, a.g.e., s.96

¹¹⁹ M. Prawdin, a.g.e., s.237; H. Beveridge, a.g.e., s.96; B.S. Nijjar, a.g.e., s.64; E. Konukçu, a.g.m., s.441; M. Habib, a.g.m., s.123

¹²⁰ Nizamüddin Şâmî, s.234 vd; H. Beveridge, a.g.e., s.96; A.L. Srivastava, a.g.e., s.230; H. Hookham, a.g.e., s.198; M.Habib, a.g.m., s.123

e- Ganj Havzası'ndaki Faaliyetler

Timur, Mirat Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Emir-zâde Cihanşâh Bahadır'ı sol cenah askerleriyle Ganj nehri tarafına göndererek buradaki Hindularla savaşmış, sonra da ağırlıklarını Emir Şeyh Nureddin emrine vererek Karasu nehrinin kenarında beklemesini emretmişti¹²¹. Hükümdarlık ordusu ise Piruzpur tarafından Ganj'a doğru ilerlemiş ve yolda Emir-zâde Süleymanşâh'ın ordusuyla birleşerek Mansure'ye ve burada da bir müddet konakladıktan sonra Piruzpur'a girmişti. Burada Emirzâde Pir Muhammed, Emirzâde Süleymanşâh Bahadır'la birlikte askerlerden bir kısmı ile atların üzerinde karşıya geçerken Hükümdar tehlikeli olacağı düşüncesiyle yerinde kaldı¹²².

Ganj'ın kenarında bekleyen Timur, çok geçmeden kuzeydeki Tuğlukpur üzerine yürüdü. Yola çıktığında Ganj aşağılarında çok sayıda Hindu toplandığını bildirmişlerdi¹²³. Bunun üzerine, Ali Sultan Tavaçi, Mübeşşir Bahadır gibi emir ve komutanlardan oluşan beşbin kişilik bir ordu bunların üzerine gönderilerek Timur, yoluna devam etmişti. Fakat bu yolculuğu sırasında Timur'un sıhhati bozuldu. Ama kırksekiz gemiyle Gebriler adlı bir Hindu topluluğunun ilerlediğini haber alınca mecburen nehir tarafına doğru ilerlemeye devam etti¹²⁴. Nehir kıyısında karşılaşılan bu kuvvetlerin bir kısmı da nehrin içinde savaşı devam ettirmişlerdi. Timurlu ordusu öncelikle gemilerin büyük çoğunluğunu ele geçirerek içindekileri öldürdükten sonra kadın ve çocuklarını esir almışlardı. Geriye kalan on civarındaki gemiyle ise ikinci kez muharebeye girilmiş ve bu gemideki insanlar da daha öncekilerin akıbetinden kurtulamamıştır¹²⁵.

ea- Tuğlukpur Seferi

Emir Timur bu korsanlarla yaptığı muharebenin gururuyla yoluna devam ederek Tuğlukpur'a ulaştı. 11 Ocak 1398 Cumartesi gecesini Emir Allahdad, Bayezid Kavçin, Altun Bahşi idaresindeki bir ordu bölgeyi tahkik etmek üzere harekete geçmişti. Bu kuvvetler

121 H.Beveridge, a.g.e., s.96; M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.140; M.Prawdın, a.g.e., s.238

122 Nizamüddin Şâmî, s.236'da; H. Hookham, a.g.e., s.199; M. Habib, a.g.m., s.123

123 M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.140

124 Nizamüddin Şâmî, s.236

suyun karşı tarafına geçmek için bir geçit yeri buldukları sırada karşıda pekçok silâhlı askerin Mübarek Han isimli bir melikin liderliğinde hazır beklediklerini öğrendiler. Bu durum Timur'a haber verildiğinde bin civarında süvariyle sabah namazı öncesinde nehrin karşısına geçilerek gaza hazırlıkları tamamlandı.

Ordusunun büyük bir kısmını civar bölgelerin fethiyle görevlendirmiş bulunan Timur, Mübarek Han'ın ordusunun kalabalık olmasından dolayı tedirginlik duymuştu. Ancak savaş hazırlıklarının tamamlandığı sırada civar bölgelere gönderilen askerlerden yaklaşık onbeşbini tesadüfen geri gelerek orduya katıldılar. Timur, Emir Şâhmelik ve Emir Allahdad'ı bin kişilik bir ordunun başında Mübarek Han üzerine görevlendirdi. Bunun üzerine Hindu ordusu savaşmaya cesaret edemeyerek kaçmaya başladı. Timurlular, bu Hindu kuvvetlerini takip ederek pekçoğunu kılıçtan geçirirken kadın ve çocuklarını esir aldılar. Ayrıca çok sayıda at ve öküz sürüsü de ele geçirildi¹²⁶.

eb- Küpele Seferi

Ganj nehri kıyısında ilerlemeye devam eden Timur, Küpele (Kupelu-Ganga) dağı eteğinde pekçok putperestin toplanmış olduğunu haber almıştı. Bunun üzerine beşyüz kişilik bir kuvvetle Küpele deresine gidilirken geri kalan askerler de ganîmet toplamakla meşgul oldular. Timurlu kuvvetleri dereye yaklaştıklarında Hindu kuvvetlerinin tahmin ettiklerinden çok fazla olduğunu gördüler. Ancak Şâhmelik, Ali Sultan Tevaçi liderliğindeki askerler Hindu kuvvetleri üzerine cesurca hücum ettiler. Bu arada Emir Timur'un yanında yüz civarında askeri kalmıştı ki bu sırada Melik Şeyna adlı bir Hindu'nun hücumuna uğramışlardı. Melik Şeyna, yakalanarak Timur'un huzuruna getirildiği sırada ölmüştü¹²⁷.

Küpele deresindeki harekât sürerken yüksek ve balta girmemiş ormanlarla kaplı yamaçlarda bir başka Hindu topluluğunun var olduğu haberi alındı. Timur, aynı gün arka arkaya iki muharebe yapılması sebebiyle hayli yorulmuş olmasına rağmen merkez

125 M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.140

126 Nizamüddin Şâmî, s.237

127 Nizamüddin Şâmî, s.238

ordusuyla birlikte sefer için yeniden harekete geçti. Tam muharebeye gireceği sırada Piruzpur'a göndermiş olduğu Pir Muhammed ve Süleymanşâh liderliğindeki ordu da yetişerek Hindular üzerine hücumla geçti. Yakalanan Hindular kılıçtan geçirilip çok miktarda ganîmetle geri dönmüştür¹²⁸.

Timur, yine büyük bir ordu ile Küpele deresinde hüküm süren bir başka Hindu topluluğunun üzerine yürüdü. Öküz şeklinde büyük bir kaya parçası bulunan bu dereye, Hindular çok uzak bölgelerden bile gelerek büyük bir önem verirlerdi. Bu savaşa bizzat katılmayan Timur, Emirzâde Pir Muhammed Bahadır, Emir-zâde Süleymanşâh Bahadır ve Emir Şâhmelik'i ordunun başında görevlendirdi. Hindular, Türk ordusu karşısında korku ve telâşla dağlara kaçtılar ve buradan da çok ganîmet ele geçirildikten sonra aynı gün Ganj nehrinden geçildi¹²⁹.

f- Sivalik Tepeleri Civarındaki Faaliyetler

Ganj havâlisindeki seferlerini tamamlayarak buradan ayrılan Emir Timur, dönüş yolculuğu sırasında Sivalik tepelerindeki Hindu şefleriyle yaklaşık yirmi savaş yaparak yedi kaleyi zaptedecektir¹³⁰.

fa- Raca Behruz Üzerine Sefer

Emir Timur, bölgedeki ilk seferini Sivalik dağının eteklerinde ikâmet eden Behruz adındaki bir Hindu raca üzerine düzenlemişti. Bu raca, hâkimiyeti altındaki bölgenin sarplığı ve halkının fazla olması sebebiyle Timur'un bölgeye girmeye cesaret edemeyeceğini düşünmekteydi. Bu sebeple de tehditlerine itibar etmiyordu. Durum böyle olunca Timur, Pir Muhammed Bahadır, Emir-zâde Cihanşâh Bahadır ve Emir Şeyh Nureddin'in liderliğindeki bir orduyu Raca Behruz üzerine gönderdi. Raca, mağlup edilirken Timurlu kuvvetlerinin eline çok miktarda ganîmet geçmiş ve bunlar askerler arasında paylaştırılmıştı.

128 M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.140

129 Nizamüddin Şâmî, s.239; M.İgnatiyeviç, a.g.e., s.140

130 B.S. Nijjar, a.g.e., s.64

Raca Behruz ve adamlarını mağlup eden Timur, Behire adı verilen bölgeden geçerek Miyapur vilâyetine girdi. Bu şehir yağmalandıktan sonra Şâh Sarsave denilen yere gidilmişti. Ertesi gün ise Kendrev denilen bölgeye gidilerek burada bir gün istirahat edilmiştir¹³¹.

fb- Raca Reten Üzerine Sefer

Timur, buradan Con deryasından geçerek Sivalik dağının bir başka sınırına ilerlemişti. Sivalik dağı ile Köke dağı arasındaki bu bölgede Reten adlı bir raca ile karşılaşmış; bölge çok sarp dağlar ve balta girmemiş ormanlarla kaplı olduğundan Timur, ordusuna ağaçları keserek yol açmalarını emretmiş ve ancak gece boyunca ağaçlar kesildikten sonra bölgeye girilebilmişti. Raca Reten, Timurlu ordusuna karşı savaş hazırlıklarını tamamladığı halde askerleri korkuya kapılarak savaştan vazgeçip kaçmışlardı. Bölgenin muhteşem zenginlikleri ele geçirilirken her bir asker onar yirmişi esire sahip olmuştur.

Timur'un idaresindeki askerler Raca Reten ile savaşırken sağ cenahtaki askerler de Pir Muhammed Bahadır ve Emir-zâde Süleymanşâh Bahadır'ın komutasında başka bir kalede savaşarak bunlar da çok büyük ganîmetlerle geri dönmüşlerdi. Emir-zâde Cihanşâh Bahadır komutasındaki sol cenah askerleri de bir başka derece muharebeyi devam ettirmişlerse de bunların eline kifâyet edecek derecede ganîmet geçmeyerek geri dönmüşlerdir¹³².

fc- Nagarkot Seferi

Bölgedeki faaliyetlerine devam eden Timurlular Sivalik dağına yürüdüler. 26 Ocak'tan 24 Şubat'a kadar yaklaşık bir ay kadar bölgede ilerleyen Timur, bu mıntıkada yedi kaleyi ele geçirmeyi başarmıştır¹³³. Bölgedeki kalelerin herbiri birbirlerine muhalif olup geçmiş dönemdeki hükümdarlar zamanında Dehli Türk Sultanlığı'na vergi

131 Nizamüddin Şâmî, s.240

132 Nizamüddin Şâmî, s.241

133 J.C. Majumdar, a.g.m., s.120

vermekteydiler. Ancak Sultanlığın zayıflamasıyla birlikte vergi vermekten vazgeçmişlerdi¹³⁴. Bunlarda birisi de Nagarkot Kalesi'ydi.

Timurlu kuvvetleri, Sivalik dağına geldiğinde Nagarkot'a ulaşmaları için yaklaşık dokuz km. kalmıştı. Bu havâli de yine çok sarp ve balta girmemiş ormanlarla kaplıydı¹³⁵. Timur, bölgeye yapılacak olan bu sefere önceki seferde eline az ganimet geçen Emir Cihanşâh ve beraberindeki sol cenah askerlerinin de katılmasını emretmişti. Savaş sırasında bölgedeki halkın büyük çoğunluğu öldürülürken çok miktarda ganîmet de ele geçirilmiştir.

Nagarkot ele geririldikten sonra yine aynı gün Emir Şeyh Nureddin ve Ali Sultan Tevaçi'yi bölgedeki bir başka Hindu topluluğu üzerine görevlendiren Timur, kendisi de dağın tepesine bayrak dikerek bölgeyi seyretmişti. Akşam namazına kadar bölgede kaldıktan sonra ele geçirilen ganîmetleri askerleri arasında paylaştırıp yeniden harekete geçecektir¹³⁶.

fç- Sahaikha Seferi

Sivalik'in dağlık bölgesinde zapt edilen önemli kalelerden bir diğeri de Sahaikha (Şeyho) Kalesi olup bu kalede Hinduların yanısıra Müslümanlar da yaşamaktaydı. Bunlar Timur'a bağlılık ve itaatlerini bildirmişlerse de ileride tekrar muhalefet edebileceklerini ihtimali üzerine kaledeki halkın silahlarına el konmasının iyi bir tedbir olacağı düşünülmüştü. Bunun üzerine Timurlu askerleri, aman malı mukabilince her cins eşyanın kabul edileceğini halka bildirdiler. Hindlilerin getirdikleri çok kıymetsiz adi ve eski bir yaya bile haddinden fazla paha biçerek Hindlilerin elinde en kötü bir silah bile bırakmamışlardı. Bundan sonra Emir Timur kırk mecûsînin kendi askerlerinden olan Hinduşâh Hazin'in emri altına girmesini emretti. Hindular bu emre uymayarak bölgedeki Müslümanları öldürdüler. Böylece Timurlu ordusu muharebe için zarûrî bir sebep yaratmış ve sonuçta ikibin Hindunun kafasını koparmışlardı¹³⁷

134 Nizamüddin Şâmî, s.242; M. Habib, a.g.m., s.124

135 J.C. Majumdar, a.g.m., s.120

136 Nizamüddin Şâmî, a.g.e., s.242; B.S. Nijjar, a.g.e., s.65; A.L. Srivastava, a.g.e., s.230

137 Nizamüddin Şâmî, s.243;" Kalenin sahibi Melik Shaikha Gakhar, Timur'a tabii olmayı kabul

C- SEMERKANT'A DÖNÜŞ

Sivalik tepelerinden dönuşte Cemne nehri üzerinden geçen Timur, burada da yolu üzerindeki kasabaları yağmalarken halkını kılıçtan geçirdi. 5 Mart 1399'da da ülkesine doğru yola çıkmıştı. Timur'un Semerkant'a dönerken Sahaikha Gakhar¹³⁸ Lahor'u işgal etmişti. Gakharların cezalandırmak üzere Pir Muhammed görevlendirilmiş ve birkaç günlük kuşatmadan sonra şehri teslim almıştı¹³⁹. Sahaikha Gakhar ve Jasrat yakalanarak hapsedilmiş¹⁴⁰ halktan da vergi toplanmıştı. Timur, Pencab'ı geçmeden önce Hızır Han¹⁴¹ Timur'a teslim olmuş ve Multan, Lahor ve Dipalpur valiliklerine atanmıştır.

Timur, 9 Mart 1399'da Sind'i geçip Semerkant'a yönelirken bir yıl önce girdiği ve yağmaladığı bölgelerin tamamında karışıklık ve mutsuzluk hat safhadaydı. Samana, Bhatner, Bhatinda, Dipalpur, Sivalik tepeleri, Lahor, Multan, Cemne ve Sind bölgesi tamamen yağma ve tahrip edilmişti. Bu arada hubûbât ambarlarının tamamı bir yıl boyunca bütün tarım alanları tahrip edildiğinden açlık kaçınılmaz hale gelmişti¹⁴². Kadın, erkek ve çocuklardan oluşan çok sayıda insan acımasızca katledildiği gibi kıtlık ve bulaşıcı hastalıklar sebebiyle de başta Dehli olmak üzere birçok şehirde çok sayıda insan ölmüştü. Ayrıca Dehli, Bhatnir, Dipalpur, Merut, vs. gibi Timurluların girdiği önemli Tuğluklu merkezlerindeki sanat eserleri de tamamına yakın bir şekilde yerle bir edilmiştir¹⁴³.

Timur'un Hindistan'a yaptığı tahrîbatın etkisi büyük olmuştur. Tuğluklu hâkimiyeti

---

ederken yerliler tehditle kendilerinden para alınmasına karşı çıkmışlardı. Onları silâhsız hale getirmek için hileye başvuran Timur, paslanmış ve hasarlı silâhlarına bile büyük paha biçerek yerlilerin tamamen silâhsız kalmalarını sağlamak istemiştir. Yerlilerin silâhları büyük paha biçilerek görevlendirilen dört Hindu tarafından toplatılmıştır. Böylece yerlilerin tamamı silâhsız hale getirilmiştir. Teslim olmayı kabul etmeyen halkın büyük çoğunluğu öldürülürken geriye kalanları da esir edilmişlerdi.", H. Beveridge, a.g.e., s.95; Bu yedi kaleden biri de Deva Rai'nin kalesi olup bu kale ve diğer racaların kaleleri de aynı akıbete uğramışlardır. M. Habib, a.g.m., s.122 vd.

138 Nizamüddin Şâmî, s.246'da Şeyho Göker olarak geçer.

139 Nizamüddin Şâmî, s.246; H.Beveridge, a.g.e., s.96; B.S.Nijjar, a.g.e., s.65

140 Sahaikha Gakhar daha sonra ihanet ettiğinden başı vurularak cezalandırılacaktır. Bkz.

141 Hızır Han, daha önceden Multan, Lahor ve Dipalpur şehirlerinin valisi olup Sarang Han tarafından bu valiliklerden kovulmuştu. B.S. Nijjar, a.g.e., s.65; M. Habib, a.g.m., s.124

142 H. Beveridge, a.g.e., s.96; B.S. Nijjar, a.g.e., s.67

143 B.S. Nijjar, a.g.e., s.66; A.L. Srivastava, a.g.e., s.230

zayıflamış, özellikle Güney Hindistan'da pekçok mahallî hükûmet ortaya çıkarken¹⁴⁴

144 Bu mahallî hükûmetlerden Cavnpur, Benares'in kuzeyindeki Gumti nehri üzerinde, daha sonra Bihar ve Oudh şehirlerini teşkil edecek topraklar arasında bulunmaktaydı. Cavnpur Şarki Sultanlığı 1394'de Hacı-i Cihan Melik Server tarafından kurulmuş olup Dehli Lodi Sultanlığı'nın hücumuna kadar; Mübarek Şâh, Şems ed-dîn İbrahim, Mahmud Şâh, Muhammed Şâh ve Hüseyin Şâh tarafından idare edilmiştir. Melik Server'in manevi oğlu Mübarekşâh, bşa geçtikten sonra Tuğluklular ile ilgisini kopararak kendi adına hutbe okuttuğu gibi para da bastırmıştı. Şems ed-dîn İbrahim de O'nun halefi ve kardeşi olup 1440 yılına kadar Cavnpur Şarki Sultanlığı'na altın çağını yaşatmıştır. Lodiler, Galyor ve Orissa üzerine seferler düzenleyerek güçlerini buralara kadar yaymayı başarmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde Cavnpur, kuvvetli bir müslüman devletin merkezi olmuştur. 1458-1479 yılları arasında saltanat süren son sultan Hüseyinşâh, Behlül Lodi tarafından mağlup edilerek Bengal'e sürülmüş ve bu devlete son verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. T.W. Haig, "The Kingdom of Jaunpur", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.251 vd.; A. K. Majumdar, "Jaunpur", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.186; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969, s. 255 vd.; K.A. Nizami, "The Sharqi Kingdom of Jaunpur", *A Comprehensive History of India V*, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.710 vd.; C.E. Bosword, a.g.e., s.250; Y.H. Bayur, a.g.e., s.332; R.C. Majumdar, a.g.m., s.121; Gücerat'ın doğusunda Dekken yaylasının kuzeyinde yer alan Malva ise 1401'den 1436'ya kadar Guriler tarafından yönetilmiştir. Devletin kurucusu Dilaver Han Hüseyin olup Mandu Kalesi'ni kendisine merkez yaparak Dahar'ı hâkimiyeti altına almıştır. Dilâver Han'dan sonra 1405'de başa geçen Alp Han Hoşeng, Hindu racalarıyla savaşırken Gücerat, Cavnpur ve Dehli ile olan münasebetlerini tâviz vermeden devam ettirmiştir. 1435'de Alp Han'ın ölümü üzerine Malva Gurilerinin son hükümdarı Mesud Han başa geçmiş ve O'nun hâkimiyetine de Kalaç menşeli Mahmud Han son vermiştir. Geniş bilgi için bkz. U.N. Day, "Malwa", *A Comprehensive History of India V*, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.898; T.W. Haig, "The Kingdom of Malwa", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.349 vd.; A.K. Majumdar, "Malwa", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.173; C.E. Bosword, a.g.e., s.252 vd. Tuğluk hâkimiyetinin zayıflamasıyla bölgede ortaya çıkan bir diğer güç de Behmeniler Devleti olmuştur. Kuzey Dekken'i ele geçiren Ala ed-dîn Behmenşâh, 1347'de Tuğluklulardan ayrılarak bağımsızlığını ilân etmiş, kendisini İranlı kahramanlardan Behmen'e izafe ettiği için de hanedana "Behmeni" adını vermiştir. Behmeniler, bilhassa saraylarını büyük bir ilim merkezi haline getirmeleri sebebiyle özellikle İslâm dünyasında büyük şöhret kazanmışlardır. İslâm mîmarîsinin Dekken üslûbu bilhassa onların döneminde gelişmiştir. Ayrıca Behmeniler Hindistan kıtasından Osmanlılar ile elçi mübadelesi yapan ilk devlet olması açısından da dikkat çekicidir. Onsekiz sultan tarafından idare edilen Behmeniler, Dekken'de 1527'ye kadar yüzseksen yıl hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. P.M. Joshi, "The Bahmani Kingdom", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.248; T.W. Haig, "The Kingdom of the Deccan A.D. 1347-1436", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.372; T.W. Haig, "The Decline and Fall of the Kingdom of the Deccan A.D. 1436-1490", *The Cambridge History of India V*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.405 vd.; J.Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, (nşr.H.H.Dodwell), s.277 vd.; Haroon Khan Sherwani, "The Bahmani Kingdom", *A Comprehensive of India V*, (M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.965; Tuğlukluların son zamanlarında ortaya çıkan güçlü devletlerden biri de Gücerat Sultanlığı'dır. Gücerat, Hind ticaretinin önemli limanlarının toplandığı yarımadaydı. Tuğluk Sultanları bu bölgeye büyük önem vermişler ve valileri hânedâna yakın kişiler arasından seçmişlerdi. Zafer

Hindu devletçiklerinin de doğmasına zemin hazırlamıştır. Halbuki bu seferin düzenlenme sebebi olarak Hindistan'da İslâmın zayıflamaya yüz tuttuğu ve onun güçlendirilmesi gerektiği iddiası görülmektedir. Ama tam tersi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Neticede Pencab ve Sind'in yukarı kısımları Hızır Han'ın elinde kalırken Samana bölgesi küçük fakat bir krallık tesis eden Galip Han'ın hâkimiyeti altına girecektir. Bunun haricinde ülkenin umûmiyetle eyâlet merkezi konumundaki şehirlerin pekçoğundaki valiler, küçük devletçikler halinde bağımsızlıklarını ilân etmekten kaçınmayacaklardır. Her ne kadar Tuğlukşâh Mahmud, geri dönüp Dehli'de tahtına tekrar oturacak ise de bu fazla sürmeyecektir. Dehli tahtı hânedân değiştirmek zorunda kalarak Timur'un teveccühünü kazanmış olan Hızır Han'ın iktidara el koyması neticesinde Seyyîdiler'in hâkimiyetiyle tanışacaktır.

Han da bunlardan biri olup Muzaffer Han ünvanıyla 1391'de istiklalini ilan etmiş ve Baburlu hükümdarlarından Ekber dönemine kadar hükümdarlık devam etmiştir. Bkz.A.K. Majumdar, "Gujarat", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.155 vd.; E.D. Ross, "Gujarat and Khandesh", *The Cambridge History of India III*, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.294 vd.; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969, s. 299 vd.; S.A. I. Tirmîzî, "Gujarat and Khandesh", *A Comprehensive History of India V*, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.845 vd.

SONUÇ

M.Ö.II binli yıllarda gerçekleştiği kabul edilen Ari göçünü saymazsak Hindistan'ın Kuzeyden gelen ilk yabancı istilâcıları İranlılar olmuştur. Pers hükümdarı Kurus (M.Ö. 558-530)'un Baktria ve Gandra'yı zaptını müteakip halefleri Hindistan sınırlarını zorlamış ve nihayet Darius (M.Ö. 522-486) büyük bir orduyla Sind üzerinden bu ülkeye girmiştir. Başlangıçta bir keşif harekâtı şeklinde gelişen bu sefer Sind havzasının yağmalanması ve Pencab bölgesinin Pers İmparatorluğu'na ilhakı ile sonuçlanacaktır.

İranlıları takip eden ikinci istilacı dalgası İskender (M.Ö. 336-323)'in komutasındaki Makedonyalılar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu hareket Baktria Helenleri Devleti'nin tarih sahnesinde görüldüğü Biyah nehrinden öteye geçememiş, Afganistan haricinde de bölgede herhangi bir etki bırakmamıştır. Yine M.Ö. II. yy. başlarında kuzeyden gelerek Sind ve Mekran taraflarına yerleşen Sakalardan da günümüze sadece Sicistan/Siistan coğrafi adı gelebilmiştir.

M.Ö. II.yy.'ın ortalarına doğru Türkistan'da önemli olaylar gelişmekteydi. Nitekim M.Ö.(206-172) tarihlerinde Hunlardan üst üste yedikleri darbeler neticesinde varlıklarını ancak Afganistan'a sığınarak devam ettirebilen Yüceçiler, burada Hindistan'ın ilk ve son en büyük imparatorluğu olan Kuşan Devleti'ni kurmuşlardı. Bunların hakimiyet dönemi Batı Türkistan kadar Hindistan için de bir altın çağ olmuştur. M.S. 367 yılının sonlarına doğru Kuşanların Eftalit veya Akhunlar adıyla bilinen diğer bir Türk grubu alacaktır. Bunlar bütün Kuzey Hindistan'a hakim oldukları gibi Orta Hindistan yaylalarına kadar inecek ve Hind toplumunda silinmez izler bırakacaklardır.

Yerli kaynakların bizzat isimleriyle Hun veya Hunalar olarak zikrettiği Akhunlar, kalabalık nüfus karşısında Saka ve Kuşanlar gibi erirken Sind bölgesinde yeni bir istilacı grubu olan Araplar boy göstermeye başlamışlardı. 711 yılından sonra bölgede büyük ölçüde gelişme imkanı bulan Arap istilası Hind kültüründe önemli hiç bir tesir bırakmadan, geçici bir sınır hareketi olmaktan öteye gidemeyecek, İslam dininin yayılması açısından da fazla bir başarı gösteremeyecektir. Ona karşılık bölgede Gazneli Mahmud gelinceye kadar Arapların hakim oldukları topraklar, özellikle Pencab ve Orta Sind havzasının bazı kısımları aşırı İslâmî akımların çatışma alanını oluşturacaktır.

Gazneliler kendilerinden önce Akhunlar, sonra da Gurlu, Harezmsahlı, Timurlu ve Baburlular da olduğu gibi Gazne şehrinden Hindistan'a akınlara başlamışlardır. Bu şehir, İç Asya'yı Hind kıtasına bağlayan ve İran, Türkistan gibi az yağmur yağdığı için elverişli bir iklime sahip Pencab bölgesine açılan önemli yollar üzerinde yer almaktaydı. Türk asıllı Alptigin'in yöredeki Akhun bakiyeleri ve Oğuzlara dayanarak 962'de Gazne merkez olmak üzere tesis ettiği devlet, 976 yılından sonra Sebüktigin eliyle Hindistan'a doğru genişlerken kısa sürede Pencab'ın kuzeyi Toharistan, Bamiyan ve Gur bölgelerine hakim olmuştu. Gazneliler, 993'de Samanileri mağlup ederek Türk-İslam dünyasının umûmî siyaseti içine girerlerken Kuzey Hindistan, adeta her önemli şehirde hakimiyet tesis etmiş bir grup race, maharaca arasında bölünmüş durumdaydı.

Sultan Mahmud(997-1030), Gazne tahtına geçtiğinde bir yandan Maveraünnehr ve Horasan'ın en güçlü hakimi haline gelmeye çalışırken diğer taraftan da babası Sebüktigin'in başlattığı Hindistan politikasına; akınlara büyük önem vermiştir. Kaynaklar O'nu İslam dini için gazâyı kendi nefesine farz kıldığı yerde ömrünü cihad için nezdettiğini belirtirler. Buna bakılırsa Gazneli Mahmud, Hindistan için bir fatihten ziyade akıncı görünümündedir. Esasen O, otuziki yıllık saltanatı esnasında ömrünün yirmialtı yılını bu ülkeye onaltı büyük sefer yaparak geçirmiş birisidir. Bu seferlerin hepsinden de muzaffer olarak dönmüştür. İngiliz ve Hindistanlı tarihçilerden bazılarının Gazneli Mahmud'u "merhametsiz, zalim, dini sertliğin kin dolu tohumlarını eken, yağmacı, vs." şeklinde nitelendirmelerini fazla dikkate almamak gerekir. Zira O, bir yandan İslamiyeti Hindistan'a yayarken diğer yandan da bu ülkenin demoğrafik yapısını daha o zamanlar değiştirip, yeniden şekillenmeye zorlamış, dolayısıyla daha önce aynı bölgelerde temasa geçtiği bütün kültürleri yutan Hiduizmi Türk kültürü karşısında aciz kalmaya mahkum etmiştir. Ayrıca Bengal hariç Hindistan'da İslam, hiçbir zaman Gazneli Mahmud'un ulaştığı sınırların dışına çıkamadığı gibi daha sonra bu ülkede hakimiyet kuracak olan Türklere sonuçları kalıcı bir şekilde nasıl hareket edileceğine dair ilk örnekleri gösteren de odur. Ancak Gazneli Mahmud'un, Hindistan'da Kuşan ve Akhunlar gibi bir imparatorluk kurmaya teşebbüs etmemiş olması, bölgedeki Türk hakimiyetinin esaslı bir şekilde tesisini yüzelli yıl geciktirmiştir.

Sultan Mes'ud döneminde(1030-1041) Gaznelilerin, Hindistan politikasında bir sessizlik göze çarpar. Bunun da sebebi Selçuklulardır. Nitekim Onlar, Gaznelileri başkentleri de dahil olmak üzere Hindistan dışında tamamen ortadan kaldıracaklar ve bu devleti Lahor merkez olmak üzere Pencab da sıradan bir hakimiyet haline getirileceklerdir. Yani Gazneliler, yüzelli yıl kadar varlıklarını ancak Kuzey Hindistan'da devam ettirebileceklerdir. Bu da bir kısım Avrupalı ve Hindu tarihçilerin iddiasının aksine Gaznelilerin daha sonra Gurlularda olduğu gibi bölgeye yağma için değil, düzeni sağlayıp refahı yaymak için geldiklerini ve başarılı olduklarını gösterir.

XII. yy.'ın sonlarına doğru Gaznelilerin yerini alan Gurlular, her yönden onların mirasçısı olmuşlardır. Gaznelilerden farklı olarak Gurluları, Hindistan'a yönelten sebep kuzeydeki güçlü rakip; Harezmsahlar Devleti'dir. Başlangıçta Sultan Mu'izz ed-din Muhammed Guri'nin komutasındaki Memluk Türklerinden oluşan Gurlu kuvvetleri, o sırada feodal devletçiklere sahip race ve maharacalar tarafından yönetilen Hindistan'da 1192'de önemli bir dönüm noktası olan Tarain Zaferini kazandılar. Bu başarı sonuçları itibarıyla Malazgirt kazanılan zafere benzemektedir.

Gurlular adına hareket eden Türk kumandanlar, İndus ile Ganj gibi iki büyük nehir boyunca ilerlerken Kuzey Hindistan'ın bazı şehir ve kasabalar da ard arda hakimiyetleri altına alıyorlardı. Bu başarı daha sonra Timurlu ve Baburlularda olduğu gibi sadece bir kişinin şahsî yeteneklerine dayanmayıp önceleri tamamen Sultan Mu'izz ed-din Muhammed adına hareket eden Türk komutanların ortak hareketlerinin bir neticesidir. Onun içindir ki Gur Sultanı Mu'izz ed-din Muhammed öldükten sonra hakim oldukları araziye Türk Memluklar kendileri tevarüs etmiştir. Bunlardan Kutb ed-din Aybeg'in temellerini attığı Dehli Türk Sultanlığı kuzeyden özellikle Moğolların yönelttiği akınlara karşı Hindistan topraklarını başarıyla savunacaklardır. Ayrıca Türklük ve İslamiyet açısından Gazneliler döneminin kazanımlarının pekiştirilmesi yanında günümüzde bu ülkede idare, sanat, resim, musiki, vs. alanlarda Türk tesirinden bahsedilebiliyorsa bunu yine Dehli Türk Sultanlığı hakimiyetinde aramak gerekir.

Hindistan'a ilk defa Moğol tehlikesini celbeden Celâl ed-din Harezmsah'dır. O'nun, Gurlularla olan mücadele kazanıldıktan sonra 1215'de Gazne'ye vali olarak

atanmasını müteakip Sind yöresindeki Kalaçlar üzerinde etkili olması tabii idi. Ama bu münasebet ancak Celâl ed-dîn'in, Çingiz'in önünden kaçarak Hindistan'a girmesinden sonra başlayacaktır. O'nu yakalamak isteyen Moğolların Hindistan'a yönelttikleri akınlar zamanla bu ülkenin zenginliklerinden bir pay alma aracı haline gelecektir. Ancak başlangıçta, Moğolların en güçlü olduğu dönemlerde Sultan Şems ed-dîn İltutmuş ve Balaban'ın aldığı tedbirler sayesinde bu akınların fazla etkili olamadığı görülmektedir. Sadece Dehli Türk Sultanlığı'nın iktidar zaafi içine düştüğü dönemlerde, bunu çok iyi gözleyen Moğolların bazı başarılar elde ettikleri de bir gerçektir.

Dehli Türk Sultanlığı'nın Kalaç ve Tuğluklular dönemlerinde hemen hemen her yıl gelişen Moğol akınları Hindistan'da büyük sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. Yalnız bu dönemde de Moğolların taht mücadelesine girdikleri zamanlarda Kuzey Hindistan'da nisbi bir sükunet sağlanmıştır. Daha çok Kalaç ve Tuğluklular dönemlerinde gelişen başıboş Moğol topluluklarının yağma ve çapul amaçlı akınlarının da fazla bir ehemmiyeti bulunmamaktadır. Esasen Kalaç Hükümdarı Celâl ed-dîn Firuzşah döneminden(1290-1296) itibaren kuzeyden gelişen Moğol akınlarının birkaçı İlhanlı olmak üzere çoğunluğu Çağataylılar tarafından gerçekleştirilecektir.

İlhanlı veya Çağataylı akınlarına katılanlardan bazı grupların Hindistan'a yerleşmeleri veya yerleştirilmeleri bu akınların en önemli özelliklerinden biri olarak gösterilebilir. Bu hususta Kalaç Sultanı Celâl ed-dîn Firuzşah'ın izlediği ılımlı politika etkili olmuştur. Böylece İslamı yeni kabul etmiş olan Moğol topluluklarının Hindistan'a yerleştirilmesiyle Kalaçlar, hem yeni ve dinamik unsurlar hem de önemli miktarda müslüman nüfus kazanmış oluyorlardı. Ne var ki bu İslam hareketinin beraberinde getirdiği problemler de yok değildi. Ayrıca bu unsurların akın halindeki Moğol unsurlara karşı kullanılmaları da pek mümkün olmamıştır.

Çağatay Hanı Duva'nın (1277-1307) otuz yıllık hakimiyet döneminde sürekli olarak Hindistan'a akınlar düzenlemesi ve bunların zaman zaman Dehli kapılarına kadar uzanması, Kalaçları mukabil tedbirler almaya sevkedecek ve Alâ ed-dîn Muhammedşâh zamanında Hindistan kuvvetleri ilk defa kendi sınırlarının dışına, Çağataylıların hakim oldukları Kabil, Gazne ve Kandahar gibi bölgelere akınlar düzenleyecektir. Ona rağmen

pek açık olmamakla birlikte 1357'de yapılan bir Moğol akınından bahsedilecektir. Ama en son 1328'de Tarmaşirin'in büyük bir akın gerçekleştirdiği de çok iyi bilinmektedir. Öyle ki Tuğluklu Sultanı bu akını, belki de Tarmaşirin'e istediğini fazlasıyla vererek durdurabilmiştir.

XIV. yy.'ın sonlarına doğru Hindistan, kuzeyden gelen ve bir yıl kadar süren büyük bir istilayla karşılaştı. Semerkand merkez olmak üzere kısa sürede Çağataylı topraklarında büyük bir hakimiyet tesis eden Emir Timur Küregen, aynı zamanda cihangirlik iddiasıyla da ortaya atılmıştı. Her ne kadar O, Hindistan'a sefer düzenlemekle ganimet almak veya fetihlerde bulunmak gibi bir amaç gütmeyi, niyetinin sadece bu ülkedeki imansızları imha etmek olduğunu açıklasa da bu ülkeye yönelmesindeki esas sebep emsali bulunmayan bir cihangir olmak arzusudur. Nitekim Hindistan'ın efsanevi zenginliklerinin yanısıra, İskender ve Çingiz Han'ın bu ülkeye yaptıkları seferlerle şöhretlerinin ebedileştiği düşüncesi de Timur'u böyle bir seferi yapmaya sevk etmiştir. Üstelik başkalarının yapamadığını gerçekleştirmiş, olağanüstü lider olmak arzusunun dayanılmaz tahriki de unutulmamalıdır.

Timur'un Hindistan seferinde, bu ülkede yaptığı tahribatın etkisi büyük olmuştur. Bu seferle Tuğluklu hakimiyeti zayıflarken ortaya çıkan pekçok küçük devletçik arasında Hinduların tesis ettiği hakimiyetler de önemli bir yekûn tutar. Dolayısıyla Timur'un yaptığı sefer, iddiasının aksine İslamiyetin lehine olmamıştır. Ayrıca pek çok bölgedeki Türk hakimiyeti de büyük bir darbe yemiş ve Dehli tahtı hanedan değiştirmek zorunda kalarak sonuçta daha çok din adamlarına dayanan Seyyidiler, iktidarı ele geçirmişlerdir.

Pekçok insanın acımasızca katledilmesine, kıtlık ve bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasına vesile olmak haricinde, Timur'un Hindistan seferinin ortaya koyduğu bir başka olumsuz yön de Dehli, Bhatnir, Dipalpur, Merut gibi o dönemin en önemli merkezlerinin, tabii bu arada muhteşem sanat eserlerinin de yerle bir edilmiş olmasıdır. Ancak bunlara bakarak söz konusu seferi barbarizm veya vandalizmin bir neticesi olarak görmek de mümkün değildir. Zira Timur bu ülkedeki pekçok alim ve sanatçıyı Semerkand'a götürerek onlara büyük imkanlar sağlamıştır. Tarih-i Gazavat-ı Hindistan bu şekilde yazılırken bu ülke ile Türkistan arasındaki ticaret yolu yeniden

canlandırılmıştır. Ayrıca Timur Türk'ün o meşhur gücünü hissettirerek daha sonra bu ülkeye yönelecek olan torunu Babur'un da yolunu açmıştır. Ki, O'nun Biyane emirine söylediği “ Ey Biyane emiri, Türkler ile kavgaya girme; Türklerin çevikliği ve kahramanlığı mâlumdur. Eğer çabuk gelmez ve öğüt dinlemezsen, mâlum olanı beyana ne lüzum vardır.” şeklindeki sözler buna işaret eder.

Timur'dan yaklaşık yüzyirmibeşyıl sonra Hindistan'a yönelen Babur, dedesinin sebep olduğu bütün olumsuzlukları ortadan kaldırmaya muvaffak olacaktır. Öyle ki gerek O'nun gerekse oğullarının zamanında Hindistan'da başlatılan imar faaliyetleri bu ülkeyi Hint mimarisinin çağ dışılığından kurtaracak ve ortaya çıkan Dehli, Agra, Fetihpur Sikhri gibi şehirler Türk-Hint mimarisinin en güzel örneklerini oluşturacaktır. Ayrıca Türkler bu ülkede kendi dışındaki insanları hiçbir zaman ikinci sınıf insanlar olarak görmemiş, yerlileri İngilizlerin yaptığı gibi hayatın her alanında geri plana itmemişlerdir. Bütün bu gelişmeler komşularından veya kendi iç dinamiklerinden kaynaklanabilecek olumsuzluklardan çekinmeyerek Türkiye veya Türkistan'dan yönelebilecek bir akın tehdidinden korktuğunu ifade eden bu yüzyılın Hindistan aydınlarından Lala Lajpat Rai'ı haklı çıkarır mı bilinmez? Yalnız bir şey var ki, o da Gandi'nin söylediği gibi “Hindistan bir anadır. Onun çocukları ise Hindular ve Müslümanlardır, İngilizler değil.”

BİBLİYOGRAFYA

- A. ÇELEBİ, **Mevsuatu'l Tarihi'l İslami Ve'l Hadarati'l-İslamiye VIII**, Kahirre 1983
- ABDULKADİR BAĞDADİ, **Mezhepler Arasındaki Farklar (El-Fark Beyne'l Fırak)**, (nşr.E.R.Fığlalı), İstanbul 1979
- ABOUL-GHAZİ BEHÂDOUR KHAN, **Histoire Des Mogols Et Des Tatares**, (nşr. Le Baron Desmaisons), Petersbourg 1874
- AHMED KEMALLEDDİN HİLMİ, **Es-Selâcika fi't -Tarih-i ve'l Hadâra**, Kuveyt 1986
- AKA, İ., "Timurlular Devleti", **DGBİT IX**, İstanbul 1993
- AKMAL EYYUBI, "Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri", **İslam Tetkikleri Enstitüsü III/3-4**, İstanbul 1966, s.205-210
- ALÂ ED-DÎN ATA-MELİK CÜVEYNİ, **Tarih-i Cihân Güşa I-III**, (nşr. M. Öztürk), Ankara 1988
- ALÂ ED-DÎN ATA-MELİK CÜVEYNİ, **Târih-i Cihân Güşa**, (nşr. Mirza Muhammed Kazvini), Leiden 1916
- ALLAN, J.-HAIG, T.W.-DODWELL, H. H., **The Cambridge Shorter History Of India**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1969
- ANSAR ZAHİD KHAN, "The Sultanate Of Delhi and Regional States", **Road To Pakistan**, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s.98
- ARNOLD, T.W., **İntişar-ı İslam Tarihi**, (nşr. H. Gündüzler), Ankara 1982
- ASKARİ, S.H., "Taj ul Maasir of Hasan Nizam", **PUJ XVIII/3** (1963), s.49-127
- ASLANAPA, O., "İslamiyetten Sonra Türk Sanatı", **Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı**, Ankara 1993

- ASRAR, N. A., "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşe'leri ve Bangladeş'in Doğuşununun Tarihçesi", **İTED VI/1-2**, İstanbul 1975, s.49
- ATAY, F. R., **Hind**, İstanbul 1943
- BALKAN, K., "The Appearance Of The Indo-Europeans", C A, New Delhi 1970, s.84-91
- BANERJEE, A.C., "A Note In Provincial Government Under The Sultanate Of Delhi", **JIH V**, (1938-1939)
- BARTHOLD, V.V., "Beyhakî", **İA II**, s.582-584
- BARTHOLD, V.V., "Batu", **İA II**, s.352
- BARTHOLD, V.V., **İslam Medeniyeti Tarihi**, (nşr. F. Köprülü), Ankara 1984
- BARTHOLD, V.V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Ankara 1990
- BARTHOLD, V.V., **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, (nşr. İ.Aka, K.Y. Kopruman), İstanbul 1927
- BARTHOLD, V.V., **Uluğ Bey ve Zamani**, (nşr.İ. Aka), Ankara 1997
- BARTHOLD, V.V., "Çağatay", **İA III**, s.267
- BARTHOLD, W., "Alptegin", **İA I**, s.386
- BASCOIGNE, B., **The Great Moghuls**, London 1971
- BASU, K. K., **Târîkh-i Mubarek Shahi by Yahiya bin Abdullah Sahrindi**, Baroda 1932
- BAYUR, Y. H., **Hindistan Tarihi I-III**, Ankara 1990
- BEDÂ'ÛNÎ, **Muntakhabut Tewarih I**, (nşr. A.Ali Kebir ed-dîn Ahmed-W. Nassau Lees), Calcutta 1868
- BELENITSKY, A., **Central Asia**, (nşr. J. Hogarth), London 1969
- BEVAN, E. R., "Alexander The Great", **The Cambridge History Of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Dehli 1955, s.309-345
- BEVAN, E. R., "India in Early Greek and Latin Literature", **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.351-383

- BEVERIDGE, H., **History Of India I**, London
- BEWAN, E.R., "India in Early Greek and Latin Literature", **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955
- BOMBACI, A., "Gazne'deki Kazılara Giriş", **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I**, (nşr. D. Türker), İstanbul 1963, s.537
- BOMBACI, A., "Türkler ve Gazneli Sanatı", **Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (19-24 Ekim 1959)**, Ankara 1962, s.87-91
- BOSWORTH, C. E., "A Turco-Mongol Practice Amongst The Early Ghaznavids", **The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia**, London 1977, 237-240
- BOSWORTH, C. E., "The Imperial Policy Of The Early Ghaznavids", **Afghanistan and Central Asia**, London 1977, s.49-72
- BOSWORTH, C. E., "The Titulature of the early Ghaznavids", **The Medieval History Of Iran, Afghanistan and Central Asia**, London 1977, s.210-233
- BOSWORTH, C.E., **İslam Devletleri Tarihi**, (nşr. E.Merçil, M.İspirli), İstanbul 1980
- BOSWORTH, C.E., **The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran**, Beirut 1973
- BOSWORTH, C.E., **The Later Ghaznavids: Splendour And Decay**, Edinburgh 1977
- BOSWORTH; C.E., **Islamic Dynasties**, Edinburgh 1967
- BOUVAT, L., **Histoire Du Monde L'Empire Mongol VIII**, Paris 1927
- BOYLE, J.A., "Dinastic And Political History Of The Il-Khans", **The Cambridge History Of Iran V**, Cambridge 1968, s.303-422
- BRIGGS, J., **History Of The Rise Of The Mohammadan Power Till The Year A.D.1612**, London 1829

- BROKELMANN, C., **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, (nşr. N. Çağatay), Ankara 1992
- BURN, S. R., **Studies in Indo-Muslim History a Critical Commentary an Elliot and Dowson's of India As Told By Its Own Historians**, Bombay 1939
- CAHUN, L., **Introduction L'histoire De L'Asie**, Paris 1896
- CHAGHATAI, M.A. "Hind-Pakistan Mimarisinde Türk Mimarlığı Tezyinatı", **Milletlerarası Birinci Türk Tarih Kongresi (19-24 Ekim 1959)**, Ankara 1962, s.95-98
- CLAVIJO, R.G. de, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, (nşr. A.R.Doğrul), İstanbul 1993
- CÖHÇE, S., **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi)
- CÖHÇE, S., "Dehli Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddin İltutmuş'un Kırk Kölesi Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller", **Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi(23-28 Eylül 1985)**, İstanbul 1985, s.175-186
- CÖHÇE, S., "Dehli Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutb ed-din Aybeg'in (1206-1210) Hayatı ve Şahsiyeti", **XI Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990)**, Ankara 1990
- CÖHÇE, S., "Dehli Türk Sultanlığında Memluk Sistemi", **Sekizinci Milli Türkoloji Kongresi (21-26 Eylül 1987)**, İstanbul 1987
- CÖHÇE, S., "Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı", **Erdem (Aydın Sayılı Özel Sayısı) IX/27**, Ankara 1996, s.1123-1129
- CÜZCÂNÎ, **Tabakât- Nasırî, A General History of Muhammadan Dynasties Of Asia I-II**, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1864
- CÜZCÂNÎ, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. Abdu'l Hayy Habibi), Kabil 1963
- CÜZCÂNÎ, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. M.A. Çağatay), Lahor 1952

- CÜZCÂNÎ, **Tabakât-ı Nâsırî**, (nşr. W. Nassau Lees), Calcutta 1864
- DAY, U.N., **Some Aspects Of Medieval Indian History**, New Delhi 1971
- DAMES, L., "Efganistan", **İA IV**, s.133-168
- DAMES, M. L., "Gazneliler", **İA IV**, s. 742
- DANIŞMEND, İ. H., **Türklerle Hind-Avrupalıların Menşe Birliği I**, İstanbul 1935
- DAY, U. N., **Some Aspects Of Medieval Indian History**, New Delhi 1971
- DAY, U.N., "Malwa", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.898-937
- DE, B., **Tabakât-ı Ekberî**, Calcutta 1913
- DEFREMERY, "Histoire Des Sultans Ghourides", **Journal Asiatique 34**(Eylül-Ekim 1943), s.167-200
- DEMİRCİ, K., **Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar**, İstanbul 1941
- DEVLETŞAH, **Tezkire-i Devletşâh**, (nşr. N. Lugal) Ankara 1963
- DUNBAR, G., **A History Of India From Earliest Times To The Present Day**, London 1943
- EATON, R.M., **The Rise Of Islam and The Bengal Frontier(1204-1760)**, London 1993
- EBU SAİD ABDU'L HAY BİN EL ZAHKAK BİN MAHMUD GERDİZİ, **Zeynü'l Ahbar**, (nşr. Aga Mirza Muhammed Han Kazvini), 1327
- EBU'L FAZL MUHAMMED B. HÜSEYİN EL BEYHAKÎ, **Tarih-î Beyhakî**, (Tashih: Ali Ekber Feyyaz), Meşhed (1350)1931
- EBU'L KASIM UBEYDULLAH B. ABDULLAH B. HURDADBİH, **El-Mesâlik ve'l Memâlik**, (nşr. Kudame b. Cafer)
- EBU'L-FAZL MUHAMMED B. HÜSEYİN-İ BEYHAKÎ, **Târih-i Beyhakî**, (nşr. Gani ve Feyyaz), Tahran 1324

- EBU'N-NASR MUHAMMED B. ABDULCEBBÂR EL-UTBÎ, **Tercüme-i Tarih-i Yemini**, (Farsçaya Çeviren Ebu's-Şeref Nâsîh b. Zafer b. Sa Curfâdekânî, Tahsis ve Tahşiye Ali Kavim), Tahran 1334/1915
- EBU'Ş ŞEREF NÂSİH B. ZAFER B. SÂD EL MÜNŞÎ EL CURFÂDEKÂNÎ, **Tercüme-i Tarih-i Yemînî**, (nşr. Cafer Şi'ar), Tahran 1966
- EL KUFÎ, **Çaçname veya Fethname-i Sind**, (nşr. Nebi Bahş Han Bahuç), İslamabad 1983
- ELLIOT-DOWSON, **The History India As Told By Its Own Historians: Mohammadan Period II**, London 1867-77
- EL-UTBÎ, **Tarihü'l Yemini**, (nşr. Curfâdekânî), Tahran(1334)1915
- ESİN E., "Butan-ı Halaç", **TM XVII**, İstanbul 1972, s.25-67
- ES-SİHRRÎNDÎ, **Târih-i Mübârek Şâhî**, (nşr. M.H. Hüsain), Calcutta 1931
- ETHE, H., **Catalogue of Persian Manuscripts in the Indian Office**, Oxford 1903
- FANSHAWE, H. C., "Dehli", **İA III**, s.509 vd.
- FİRİŞTE, **Gülsan-ı Ferište/ Tarikh-i Ferište**, Lucnow 1867
- FİRİŞTE, **Tarih-i Firište**, Calcutta 1832
- FLETCHER, A., **Afganistan; Highway of Conquest**, New York 1966
- FRYE, R.N., **The Heritage Of Persia**, London 1962
- GANGULY, D. C., "Ghaznavid Invasion", **The Struggle For Empire V**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1957, s.1-23
- GAZİ ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BABUR, **Vekayi Babur'un Hatıratı II**, (nşr. R.R. Arat), Ankara 1987
- GILBERT, W.H., **Peoples Of India**, Washington 1944
- GILES, P., "The Aryans", **The Cambridge History Of India I**, (nşr. E.İ.Rapson), Delhi 1955, s.58-68

- GIYASEDDIN HONDMIR MUHAMMED BIN HAMIDÜDDIN MIRHOND,
Habibü's Siyer I-IV, (nşr. Muhammed Debir Siyaki), Tahran
1934 (1353)
- GREGORY ABÛ'L-FARAC, **Abu'l Farac Tarihi II**, (nşr. R. Doğrul), Ankara
1987
- GRENARD, F., **Asyanın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr. O. Yüksel), İstanbul 1992
- GRENARD, F., **Babur**, İstanbul 1992
- GROUSSET, R. **Bozkır İmparatorluğu**, (nşr. R. Uzman), İstanbul 1993
- GUHA, A., **Central Asia**, New Delhi 1970
- GULAM MUSTAFA KHAN, "A History Of Behram Shah Of Ghaznin", **Islamic
Culture XXII**, (Ocak-Nisan 1949)
- GUNTHER, J., **Inside Asia**, New York 1939
- GÜNALTAY, M. Ş., **İslam Tarihinin Kaynakları**, (nşr. Y.Kanar), İstanbul 1991
- HABIB, M., "The Asiatic Environment", **A Comprehensive History Of India V**,
(nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.1-131
- HABİB, M., **Sultan Mahmud Of Ghaznin**, Delhi
- HAIG, T. W., "Yamini Dynasty Of Ghazni And Lahor", **Cambridge History Of
India III**, Delhi 1958
- HAIG, T.W. "Muizz-ud-din Muhammad Bin Sam Of Ghur And The Earlier Slave
Kings Of Delhi", **The Cambridge History Of India III**, (nşr.
T.W Haig), Delhi 1958, s.38-73
- HAIG, T.W., "Bedâuni", **İA II**, s.438 vd.
- HAIG, T.W., "Halacî", **İA V/I**, s.107-108
- HAIG, T.W., "Muhammed b.Tuğluk", **İ A XII/1**, s.483
- HAIG, T.W., "Ghiyas ud-din Balban, Mu'izz-ud din Kaiqubad and Shams-ud-din
Kayumars", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W.
Haig), Delhi 1958, s.74-91

- HAIG, T.W., "The Decline And Fall Of The Kingdom Of The Deccan A.D. 1436-1490", **The Cambridge History India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.405-432
- HAIG, T.W., "The Khakji Dynasty And The First Conquest Of The Deccan", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.89-126
- HAIG, T.W., "The Kingdom Of Jaunpur", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W Haig), Delhi 1958, s.251-259
- HAIG, T.W., "The Kingdom Of Malwa", **The Cambridge History India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.349-371
- HAIG, T.W., "The Kingdom Of The Deccan A.D. 1347-1436", **The Cambridge History India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.372-404
- HAIG, T.W., "The Lodi Dynasty", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.228-250
- HAIG, T.W., "The Sayyid Dynasty", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.206-227
- HAIG, W. T., "The Reigns Of Ghiyas-ussin Tughluq And Muhammed Tughluq and The Second Conquest And Revolt Of The Deccan", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.127-172
- HAIG, W., "The Arab Conquest Of Sind", **The Cambridge History Of India III**, Delhi 1958
- HAIG; T.W., "Mahmud", **İA VII**, s.154 .
- HALİL EDHEM, **Düvel-i İslâmiye**, İstanbul 1927
- HAMBLY, G., **Cities Of Mughul India**, New York 1968
- HAMEED-UD-DIN, "The Sayyids", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.125-138

- HAMEED-UD-DİN, "The Lodis", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar),
Bombay 1960, s.139-154
- HAQQI, S.A.H., **Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem; 1206-1414**, (nşr.
Y.T.Kurat), Ankara 1984
- HARDY, P., "Some-Studies in pre-Mughal Muslim Historiography", **Historians of
India, Pakistan and Seylon**, (nşr. C.H. Philips), London 1961
- HARDY, P., **Historians of Medieval India**, London 1966
- HASAN, H. İ., **İslam Tarihi III**, İstanbul 1992
- HASAN, M., **Historians of Medieval India**, New Delhi 1968
- HAUSSIG, H.W., **İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi**, (nşr. H. Kayayerli),
Kayseri 1997
- HEE-SOO LEE, **İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğuya Yayılması**, Ankara
1988
- HEREDOTOS, **Herodot Tarihi**, (nşr. M.Ökmen), İstanbul 1991
- HITTI, P. K., **İslam Tarihi II**, (nşr. S. Tuğ), İstanbul 1989
- HODGSON, M.G.S., **İslamın Serüveni II**, İstanbul 1993
- HONDMİR GIYÂS ED-DÎN HUMAM ED-DÎN EL-HÜSEYNÎ, **Târih-i
Habibü's-Siyer, fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer I-IV**, (nşr. M.Debir
Siyakî), Tahran 1353(1934)
- HOOKHAM, H., **Tamburlaine The Conqueror**, London 1962
- HOUDAS, O., **Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti, Siret el Sultan Celâl
ed-din**, (nşr. M.Ali Nasih), Tahran 1324
- HROZNY, B., **Ancient History Of Western Asia, India and Crete**, Prague
- HUDÛD AL-ALÂM, **The Region of the World A Persian Geography**, (nşr.
V.Minorsky), London 1937
- HUSAIN-I. QURESHI, **A Short History Of Hind-Pakistan**, Karachi 1960
- HUSAIN, A.M., **The Rehla of Ibn Battuta**, Baroda 1953

I.H.SIDIQUI, "Gurlular", **DİA XIV**

IGANTIYEVİÇ, M., **Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harp Sanatı ve Fütûhatları**, (nşr. B.Kuban, S.F.Gökçaylı), Ankara 1953

İBN ARABŞAH, EBU'L ABBAS ŞİHABEDDİN AHMED B.MUHAMMED ED DİMEŞKÎ, **Acaibü'l Makdur Fi Nevâibi'd Timur**, (nşr. A.Faiz El Hamisi), Beyrut 1986

İBN ARABŞAH, **Tarih-i Timur**, (nşr. Nazmi-zâde Hüseyin Murtaza Efendi), İstanbul 1861

İBN BATTÛTA, **Tuhfetü'n-nezzâr fi Garaibü'l-emsâr ve Acâbü'l-esfâr: Seyahâtnâme-i İbn Battuta**, İstanbul 1333-1335H. (1915-1916)

İBNÜ'L-ESİR, **İslam Tarihi Tarihi El Kâmil fi't-Târih Tercümesi**, (nşr.A. Özeydin), İstanbul 1985-87

İBNÜ'N NEDİM, **El Fihrist**, (nşr.İ. Ramazan), Beyrut 1995

İSEMÎ, **Fütuh al Selâtin**, (nşr. A.S. Usha), Madras 1948

İSEMÎ, **Fütuhu's -Selâtin or Shahnamah-ı Hind of İsamî**, (nşr. A.M. Hüsain), London 1969

İSEMÎ, **The Fütûh-us Selâtin or the Sahanama of Medieval India of İsamî**, (nşr.A.M. Hüsain), Agra 1938

JACKSON, W., "The Persian Dominions in Northern India Down To The Time of Alexander's Invasion", **The Cambridge History Of India I**, (nşr.E.J. Raphson), Delhi 1955

JAURI, R.C., **Firoz Tughluq**, Agra 1968

JOSHÎ, P.M., "The Bahmani Kingdom", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.248-270

KAFALI, M., **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul 1976

KAFESOĞLU, İ., "İbn Battuta", **İA V/II**, s.710

- KAFESOĞLU, İ., **Harezmşahlar Devleti Tarihi**, Ankara 1992,
- KAFESOĞLU, İ., **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1986
- KALKAŞANDI, **Subhu'l Aşa Fi'inşa**, (nşr. M.H.Şemseddin), Beyrut 1987
- KEIGHTLEY, T., **A History Of India, from the Earliest Times to the Present Day**, London 1847
- KONUĞU, E., "Gazne", **DİA XIII**, s.479 vd.
- KONUĞU, E., "Hind Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar", **AÜEFAD**, S. 5, (Ekim 1972) Erzurum 1974, s. 163-176
- KONUĞU, E., "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunalar", **XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri**, Ankara 1979, s. 215-219
- KONUĞU, E., "Hindistan'daki Türk Devletleri", **DGBİT IX**, İstanbul 1993, s.373-413
- KONUĞU, E., "Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti", **VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri. II**, (1981), s.793-799
- KONUĞU, E., "Dehli Kalaç Sultanlığı'nın Kuruluşu", **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II**, (1988), s.587-593
- KONUĞU, E., "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", **Türk Devletleri Sempozyumu**, Ankara 1985
- KONUĞU, E., **Kalaç Sultanlığı**, Erzurum 1977,(Basılmamış Doçentlik Tezi)
- KONUĞU; E., **Kuşan ve Akhunlar Tarihi**, Ankara 1973
- KÖPRÜLÜ M. F., "Devlet-Şah", **İA III**, İstanbul 1988
- KÖPRÜLÜ, F., "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları ", **Belleten VII/27**, (Temmuz 1943)
- KÖPRÜLÜ, F., "Gazne ve Gazne Abidelerindeki Kitabeler", **Türkiyat Mecmuası II**, İstanbul 1928, s.509-512
- KÖPRÜLÜ, F., "Balaban Han", **DİA V**, s.3

- KÖPRÜLÜ, F., **Türkiye Tarihi**, İstanbul 1993
- KÖPRÜLÜ, M. F., "Cüzcânî", **İA III**, s.230-237
- KÖPRÜLÜ, M. F., "Halaç", **İA VI**, s.109-116
- KÖSEOĞLU, N., **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, İstanbul 1990
- KÖYMEN, M. A., "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I, Büyük Selçuklu Devrine Ait Münşeat Mecmuaları", **AÜDTCFD VIII/4 (Özel Sayı 1951)**,s.537-634;
- KÖYMEN, M.A., "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihinde Oğuz İstilasları", **AÜDTCF V/5 (Kasım-Aralık 1947)**, s.566 vd. nu.14
- KULKE, H-ROTHERMUND, D., **A History Of India**, London 1990
- KURAT, A.N., **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1992
- LAL, K.S., **History Of The Khaljis**, London 1967
- LANE, S.-POOLE, **Medieval India Under Muhammedan Rule(712-1764)**, London 1903
- LATOURETTA, K. S., **A Short History Of The Far East**, New York 1947
- M. ABDUL GHAFUR, **The Gorids History, Culture And Administration, 543-612/1148-1215-16**, Hamburg 1960
- M. A. AHMAD, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr.L. Boyacı), İstanbul 1995
- M.A. AHMAD, **Early Turkish Empire Of Delhi**, (nşr. M.Habib), Lahor 1949
- M.A. AHMAD, **Political History and Intitions of the Early Turkish Empire of Delhi(1206-1290)**, Lahor 1948
- M.A. AHMAD, "Epic And Counter-Epic In Medieval India",**Journal Of The American Oriental Society, Volume 83, Number 4, Sept.-Dec.1963**

- M. A.AHMET, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Dehli Türk İmparatorluğu**, (nşr. T. Say), İstanbul 1949
- M.W. MİRZA, **The Life And Works Of Amir Khusrau**, Lahor 1962
- MACDONALD, G., "The Hellenic Kingdoms of Syria, Bactria and Parthia", **The Cambridge History Of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955
- MACKINDER, H. J., "The Sub-Continent of India", **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955
- MACMUNN, G., **Afghanistan From Darius To Amarullah**, Edinburgh 1929
- MAHAFFY, J. P., **Alexander's Empire**, Newyork 1881
- MAHAJAN, V.D., **The Sultanate Of Delhi**, Delhi 1970
- MAHMUD, S. F., **İslam Tarihi**, (nşr.A.Kevenoğlu, A.Sümer), İstanbul 1962
- MAHMUD, S.F., **A Concise History Of Indo-Pakistan**, Karachi 1992
- MAJUMDAR, A.K., "Gujarat", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.155-168
- MAJUMDAR, A.K., "Jaunpur", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.186-192
- MAJUMDAR, A.K., "Malwa", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.173-185
- MAJUMDAR, R. C., "The Invasion of Timur and The End Of The Tughluq Dynasty", **The Dehli Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.116-124
- MAJUMDAR, R. C., "Ghiyâs-ud-dîn Tughluq", **The Dehli Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.52-60
- MAJUMDAR, R.C., "Muhammad Bin Tughluq", **The Dehli Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.61-89
- MAJUMDAR, R.C., **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960
- MAJUMDAR, R.C.-RAYCHAUDHURI, H.C.- DATTA, K., **An Advanced History Of India**, London 1966

- MAJUMDAR, R. C., "Firuz Shah", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C Majumdar),
Bombay 1960, s.90-109
- MANSHARAMANI, L., **Ancient Indian History**, Bombay 1964
- MASSIGNION, L., "Karmatiler", **İA IV**, s.355
- MEILLE, P., **Histoire De L'Inde**, Paris 1951
- MERÇİL, E., "Alp Tegin", **DİA II**, s.525
- MERÇİL, E., **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989
- MERÇİL, E., **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991
- MINORSKY, V., **Four Studies On The History Of Central Asia**, (nşr. V.V. Barthold), Leiden 1956
- MIRZA, M. W., **The Life and Works of Amir Khusrau**, Lahor 1962
- MİRHOND MİR MUHAMMED B. SEYYİD BURHAN ED-DİN HAVEND ŞÂH,
Târih-i Ravzatü's-Safa I-XI, Tahran (1338-9)1919-20
- MOOKERJI, R.K., **The Gupta Empire**, Bombay 1952
- MORAYA D'OHSON, **Moğol Tarihi**, (nşr. M. Rahmi), İstanbul 1934
- MORELAND, W. H., **The Agrarian System Of Moslem India**, Delhi 1968
- MUHAMMED B. AHMED B. ALİ B. MUHAMMED EL-MÜNŞİ EL-NESEVİ,
Siretü's-Sultan Celâli'd-din, (nşr. O. Houdas), Paris 1891
- MUHAMMED ET-TANCİ, **İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garaibi'l Emsar)**, (nşr.M.Çevik), İstanbul 1983
- MUHAMMED KASIM ED-DİN ŞAH, **Gülşen-i İbrahim-i Tarih-i Firişte**,
Calcutta 1832
- MUHAMMED KAZVİNİ, M.-İKBAL, A., **Kitâb-ı Atabetü'l-Ketebe (Mecmua-i Muraselât-ı Divân-ı Sultan Sancar)**, (Tahran), İstanbul 1941
- MUHAMMED NAZIM, **The Life and Times Sultan Mahmud of Ghazna**,
Cambridge 1931
- MUHAMMED NESEVİ, **Siret-i Celâl ed-din**, (nşr. Mücteba Münevvi), Tahran 1965

- MÜBAREK GALİB, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, İstanbul 1341
- MÜLLER, A., **Der İslam İm Morgen und Abedlande II**, Berlin 1887
- N.A. BALUCH, "Ghaznawid And Ghurid Sultans (376-599/997-1206), **Road To Pakistan**, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s.46-80
- N.A. BALUCH, "The Perspective: The South-Asian Subcontinent Before The Advent Of Islam", **Road To Pakistan**, (nşr.H.M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Z.Khan), Karachi 1990, s.28-45
- NAZIM, M., **The Life and Times Of Sultan Mahmud Of Ghazna**, Cambridge 1931
- NAZMÎ-ZÂDE MURTAZA, **Tarih-i Timurlenk**, İstanbul 1718
- NECİP ASIM, **Celâlüttin Harezşah**, İstanbul 1934
- NIJJAR, B.S., **Pancab Under The Sultans (1000-1526)**, Delhi 1968
- NIZAMI, K. A., "Muhammed bin Tuğluq", **A Comprehensive History Of India**, (nşr. M.Habib, K.A. Nizami), New Delhi 1970, s.484-565
- NIZAMI, K.A., "The Saiyyids (1414-51)", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M.Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.630-663
- NIZAMI, K.A., "The Lodis (1451-1526)", **A comprehensive History Of India V**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.644-709
- NİGAM, S.P.D., **Nobility Under The Sultans Of Delhi**, Delhi 1968
- NİZÂM ED-DÎN AHMED, **Tabakât-ı Ekberî**, Calcutta 1931-1935
- NİZAMÎ, K.A., "The Sharqı Kingdom Of Jaunpur", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.710-732
- NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, **Zafernâme**, (nşr.N. Lugal), Ankara 1987
- NİZAMÜLMÜLK, **Siyasetnâme**, (nşr. N. Bayburtlugil), İstanbul 1987
- ORKUN, H. N., **Türk Tarihi**, İstanbul 1948
- ÖGEL, B., **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara 1988

- ÖGEL, B., **Türk Mitolojisi**, Ankara 1971
- PALABIYIK, M. H., **Gazneli Devleti Saray Teşkilatı**, Erzurum 1996, (Basılmamış Doktora Tezi)
- PANIKKAR, K.M., **A Survey Of Indian History**, Bengelora 1954
- PRASAD, I., **A Short History Of Muslim Rule in India From The Conquest Of Islam To The Death Of Aurangzeb**, Allahabad 1931
- PRAWDIN, M., **L'Empire Mongol et Tamerlan**, Paris 1937
- PRAWDİN, M., **The Mongol Empire**, New York 1967
- PRITSAK, O., "Kara-Hanlılar", **İA VI**, s.255
- PURI, B. N., **India Under The Kushânâs**, Bombay 1965
- QUREYŞI, I.H., "Muslim India Before The Mughals", **The Cambridge History Of Islam II**, (nşr. P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B.Lewis), Cambridge 1970, s.3-34
- RADAWI M.Q.-MUQTADIR, M. A., **Catalogue of the Persian Manuscripts in Buhar Library VII**, Calcutta 1921
- RAPSON, E. J., "Peoples And Languages", **The Cambridge History Of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955
- RAPSON, E.J., "The Scythian and Parthian Invaders", **The Cambridge History Of India I**, Delhi 1955
- RAWLINSON, H.G., **A Concise History Of The Indian People**, Oxford 1958
- REYNALDS, J., **The Kitâb-ı Yemînî Historical Memoirs of the Amir Sebektagun and Sultan Mahmud of Ghazna**, London 1858
- RICHARDS, J. F., **Power, Administration And Finance In Mughal India**, 1984
- RIEU, C., **Catalogue of the Persian Manuscripts in British Museum I**, London 1879,
- ROSEN, V. R., **Les Manuscrits Persens de L'Institut des Langues Orientales**, Petersburg 1886

- ROSS, E.D., "Gujarat And Khandesh", **The Cambridge History Of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.294-348
- ROUX, J. P., **Türklerin Tarihi**, (nşr. G. Üstün), İstanbul 1995
- ROY, S., "The Khalji Dynasty", **The Delhi Sultanate**, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.12-51
- RUBEN, S. A., "Station During The Early Period Of Muslim Rule In Hind-Pakistan", **Journal Of The Pakistan Historical Society**, Karachi 1953, s.321
- RUBEN, W., "Milattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'ın En Eski Demircileri Arasında", **İkinci Türk Tarih Kongresi, (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943,
- RUBEN, W., **Eski Hind Tarihi**, (nşr.C.Z. Şanbey), Ankara 1944
- S.A. RUBEN, "Military Stations During The Early Period Of Muslim Rule In Hind-Pakistan", **Pakistan Historical Society I/1**, (1953)
- S.F. MAHMUD, **A Concise History Of Indo-Pakistan**, Karachi 1992
- SA'D ED-DÎN MUHAMMED AVFÎ, **Lübâbü'l-Elbâb**, (nşr. Said Nefisi), Tahran 1333-5/1914-16
- SAKSENA, B. P., "Firuz Shah Tughluq", **A Comprehensive History of India**, s.566-619
- SAKSENA, B. P., "Gıyasuddin Tuğluq", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.460-483
- SANGHAVI, N. H.-MANSHARAMAN, L., **Ancient Indian History**, Bombay 1964
- SANKALIA, H. D., "Iranian Influence on Early Indo-Pakistan", **C A**, Delhi 1970,
- SHARMA, G.R., "India and Central Asia from c. 6th Century B.C. to 6th Century A.D.", **CA**, Delhi 1970
- SHARMA, R.S., "Central Asia and Early Indian Cavalry", **CA**, Delhi 1970

- SHERWANI, H.K., "The Bahmani Kingdom", **A Comprehensive History Of India** V, (nşr. M. Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.965-983
- SIDDIQUI, I.H., "Politics And Conditions In The Territories Under The Occupation Of Central Asian Rulers In North-Western India 13 th & 14 th Centuries", **Central Asiatic Journal XXVII/3-4**, (1973)
- SMITH, V.A., **The Early History Of India from 600 BC. To The Muhammadan Conquest**, Oxford 1967,
- SPULER, B., **İran Moğolları**, (nşr. C. Köprülü), Ankara 1957
- SRIVASTAVA, A. L., **India as Described By The Arab Traveller**, Gorakhpur 1967
- SRIVASTAVA, A.L., **The Delhi Sultanate**, Agra 1959
- STAMP, L.D., **Asia A Regional And Economic Geography**, London 1946
- STOREY, C. A., **Persian Literature, A Bio-Bibliographical Survey I**, London 1953
- STRANGE, G. Le, **The Lands of the Eastern Caliphate**, Cambridge 1905
- SÜMER, F., "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi I**, (1970), s.1-147
- ŞERAFEDDİN ALİ YEZDİ, **Zafername I-II**, (nşr. Muhammed Abbas) Tahran(1336)1958
- ŞEŞEN, R., "Eski Araplara Göre Türkler", **Türkiyat Mecmuası XV**, (1968), s.11-36
- TÂC AS-SALMÂNÎ, **Tarihname**, (nşr. İ.Aka), Ankara 1988
- TANERİ, A., **Celâlü'd-din Harizmşah ve Zamanı**, Ankara 1977
- TEKİN, E., **Timur ve Devlet Yönetim Stratejisi**, İstanbul 1994
- TEMİR, A. "Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı", **TK X/118 (Ağustos 1972)**,
- TEMİR, A., "Türk-Moğol İmparatorluğu ve Devamı", **TDEK**, Ankara 1992
- TEZCAN, M., **Kuşanlar Tarihi**, Erzurum 1996, (Basılmamış Doktora Tezi)
- THAPAR, B. K., "Central Asia and India during the Neolithic and the Chalcolithic Periods", **C A**, Delhi 1970

- THOMAS, F. W., "Chandragupta, The Founder of the Maurya Empire", **The Cambridge History Of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.420-426
- TİRMİZİ, S.A.I., "Gujarat And Khandesh", **A Comprehensive History Of India V**, (nşr. M.Habib, K.A. Nizami), Delhi 1970, s.845-897
- TOGAN, A. Z. V., "Hondmir", **İA V/1**, s.210 vd.
- TOGAN, A. Z. V., "Hamdullah Müstevfi", **İA V/1**, s.186-8
- TOGAN, A. Z.V., **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981
- TOGAN, Z.V., **Moğollar, Çingiz ve Türklük**, İstanbul 1941
- TOGAN, Z.V., **Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili**, İstanbul 1972
- TORNBERG, C.J., **Ibn el-Athiri, Chronican Quod Perfectissimum Inscibitur I-XIV**, Leiden 1865
- TRIPATHI, R., **History Of Ancient India**, Delhi 1967,
- TURAN, O., **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul 1980
- ULUÇAY, M. U., **İlk Müslüman Türk Devletleri**, İstanbul 1977
- ÜÇÖK, B., **İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler**, Ankara 1983
- VATTIER, P., **Portrait du Grand Tamerlan avec la suite de son Histoire jusque a le tablissement de l'empire du Mongol**, 1638
- VLADIMIRTSOV, B.Y., **Moğolların İçtimai Teşkilatı**, (nşr. A. İnan), Ankara 1987
- VLADİMİRTSOV, B., **Gengis-Khan**, Paris 1948
- WALBANK, T.W., **A Short History Of India and Pakistan**, 1958
- YAZICI, T., "Şeref-ed-din", **İ A XI**, s.427
- YETKİN, S. K., **İslam Ülkelerinde Sanat**, İstanbul 1984
- YUAN CH'AO Pİ-SHİ (Moğolların Gizli Tarihi), (nşr. A. Temir), Ankara 1986
- YUVALI, A., "Çağatay Han", **DİA VIII**, s.176-178
- YUVALI, A., **İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri**, Kayseri 1994